

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Бердянський державний педагогічний університет
факультет філології та соціальних комунікацій
кафедра української мови та славістики
Університет державної фіскальної служби України
кафедра журналістики, української словесності та культури
Гамбурзький університет (ФРН)
Інститут слов'янознавства

Матеріали
IX Міжнародної наукової інтернет-конференції

**«МОВА І СОЦІУМ:
ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ»**

11 листопада 2022 року

Бердянськ–2022

УДК 811.161.2'27-029:17
М–74

*Рекомендовано до друку вченою радою
факультету філології та соціальних комунікацій
Бердянського державного педагогічного університету
(протокол № 4 від 01.12.2022 року)*

Головний редактор – Світлана ГЛАЗОВА, кандидатка філологічних наук, доцентка

Заступники головного редактора:

Вікторія ЗАГОРОДНОВА – докторка педагогічних наук, професорка

Володимир НИЩЕТА – доктор педагогічних наук, доцент

Ганна ВУСИК – кандидатка філологічних наук, доцентка

Олена КРИЖКО – кандидатка філологічних наук, доцентка

Вікторія ЛПИЧ – кандидатка філологічних наук, доцентка

Неля ПАВЛИК – кандидатка філологічних наук, доцентка

Ольга СОПНА – кандидатка філологічних наук, доцентка

Валентина ЮНОСОВА – кандидатка філологічних наук, доцентка

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Ірина ГЛАЗКОВА – докторка педагогічних наук, професорка

Ольга ХАРЛАН – докторка філологічних наук, професорка

М–74 Мова і соціум: етнокультурний аспект: матеріали ІХ Міжнародної наукової інтернет-конференції, (м. Бердянськ, 11 листопада 2022 р.): зб. публікацій / гол. ред. С. Глазова. Бердянськ: БДПУ, 2022. 223 с.

У збірнику вміщено доповіді учасників ІХ Міжнародної наукової інтернет-конференції «Мова і соціум: етнокультурний аспект» (11 листопада 2022 р.). Матеріали збірника можуть бути корисними для широкої філологічної аудиторії.

*За зміст публікацій, достовірність цитувань та оригінальність викладення матеріалу
відповідальність несуть автори*

© Бердянський державний
педагогічний університет, 2022
© Автори статей, 2022

ЗМІСТ

АЛЕКСЄЄНКО Д. Г. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) ПОРІВНЯННЯ КЛАСИЧНОГО ДЕТЕКТИВУ І ПРОТОДЕТЕКТИВУ «КАЛЕБ ВІЛЬЯМ» ВІЛЬЯМА ГОДВІНА.....	7
БОЙКО Т. В. (<i>Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя</i>) ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ «ДУХОВНІ ЦІННОСТІ» В ХУДОЖНЬОМУ ВИМІРІ В. ВИННИЧЕНКА.....	13
ВАСЬКІВ Ю. В. (<i>Львівський національний університет імені Івана Франка</i>) КОНФЕСІЙНИЙ СТИЛЬ В УКРАЇНСЬКИХ ІНСТАБЛОГАХ: ПРОЯВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ.....	18
ВОРОБІЙОВА Г. Ю. (<i>Державний торговельно-економічний університет</i>) МОВНИЙ АСПЕКТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	27
ГАБРОВА Ю. О. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) ЗНАКОВО-СИМВОЛІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМП'ЮТЕРНОГО ДИСКУРСУ.....	29
ГАГАРА Т. В. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) ВІЗУАЛЬНА НОВЕЛА «КРАЙЗЕР СИНГУЛЯРНОСТІ» У ДИСКУРСІ Ф'ЮЖН ЛІТЕРАТУРИ	36
ГЕРАСИМЕНКО Ю. А. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) THE FUNCTIONING OF THE CORRELATIVE PAIR OF INTERNATIONAL RELATIONS “UKRAINIANS AND THE FRENCH” IN THE CONTEXT OF THE DIALOGUE OF CULTURES (BASED ON THE MATERIAL OF THE NOVEL “ANNA OF KYIV” BY REGINE DEFORGES) .	41
ГЛАЗОВА С. М., СКУРАТОВСЬКА Д. В. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАНСЛІТЕРАЦІЇ У ТВОРАХ КУЗЬМИ СКРЯБІНА.....	45
ГРИЦАЙ В. Р. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) СТРУКТУРНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З КОМПОНЕНТАМИ-НАЗВАМИ ТВАРИН НА ПОЗНАЧЕННЯ ФІЗІОЛОГІЧНОГО, ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО, ПСИХОЛОГІЧНОГО, ЕМОЦІЙНОГО СТАНІВ ТА СУСПІЛЬНОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ ЛЮДИНИ.....	52
ДУБРОВА О. В. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) AUTHENTIC LITERARY TEXTS AS A MEANS OF FORMING FOREIGN LANGUAGE SPEAKING COMPETENCE AT ENGLISH LESSONS.....	60
ЗАГОРОДНОВА В. Ф. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) ЗДАТНІСТЬ ДО ЕМОЦІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК НАВИЧКИ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	63
ЗАЯЦЬ Е. М., ПАВЛИК Н. В. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) ФУНКЦІОНУВАННЯ ОПИСОВИХ КОНСТРУКЦІЙ ЯК КОМПОНЕНТІВ КОМПОЗИЦІЇ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ.....	71
КАЛЬСІНА С. О. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) ТИПИ ПАРЦЕЛЬОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ У РОМАНІ ЛЮКО ДАШВАР «МАТИ ВСЕ».....	76
КАРПЕНКО А. С. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) ФЕНОМЕН ПЛЕОНАЗМУ І ТАВТОЛОГІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ.....	79
КОЛІСНИК В. Ю. (<i>Черкаський державний технологічний університет</i>) ЗАСТОСУВАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ІНЖЕНЕРІВ- ПРОГРАМІСТІВ ЧЕРЕЗ ВИКОНАННЯ ТВОРЧИХ ЗАВДАНЬ.....	86
КОНОНИХІНА Д. С. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) РОМАН «ЗАДУХА» ЧАКА ПАЛАГНЮКА ЯК СИМВОЛ ПРОТЕСТУ ПРОТИ НОРМ СУСПІЛЬСТВА.....	88
КРИЖКО О. А. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) ТВАРИННИЙ СВІТ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО НАУКОВОГО ЗНАННЯ.....	90
КУВАРОВА О. К. (<i>Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара</i>) СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК ЧИННИК ЗРУШЕНЬ У СТИЛІСТИЧНІЙ СИСТЕМІ МОВИ.....	96

КУЧЕРЕНКО В. О., ЮНОСОВА В. О. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) ЛЕКСИКА ОБМЕЖЕНОГО ВЖИВАННЯ В СКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ЗВОРОТІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	100
КУЧЕРЯВА К. І. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ АСИМЕТРІЇ В НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ.....	105
ЛПІЧ В. М. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНА ДИСТРИБУЦІЯ ФОРМАНТІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ У КОМПОЗИТНО-СУФІКСАЛЬНІЙ ДЕРИВАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	107
ЛОШАК А. В. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ АНТОНІМІЇ В ІДЮСТИЛІ ВАЛЕР'ЯНА ПІДМОГИЛЬНОГО.....	110
МАЛАШ О. В. (<i>Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України</i>) РОЛЬ ГРОМАДСЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ У ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ПРОЄКТУ «ЄДИНІ» ГО «НАВЧАЙ УКРАЇНСЬКОЮ»).....	115
МАХОВСЬКА С. В. (<i>Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія</i>) «ПТАШИНІ ГОЛОСИ» ДМИТРА БІЛОУСА: СВОЄРІДНІСТЬ ПОЕТИЧНОГО СТИЛЮ.....	119
МЕДВЕДЬ Д. А. (<i>Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка</i>) РИСИ АНТИУТОПІЇ У РОМАНІ ГОЛДІНГА «ВОЛОДАР МУХ».....	125
МЕЛЬНИК В. В., БАРДАШ В. О. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) ПОНЯТТЯ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ В ІСТОРИЧНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ.....	131
МИРОНЕНКО Д. О. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) СКЛАДНОУЛЬСУФІКСАЛЬНІ ПРИКМЕТНИКИ В СЛОВОТВІРНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	135
НАГАЙ І. Д. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) КОМПАРАТИВІСТИКА ЯК МЕТОД ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ: ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ.....	138
ПОЛТАВЧЕНКО Ю. Ю., КАЙОЛА Ю. А. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ ТЕОРЕТИЧНОМУ МОВОЗНАВСТВІ.....	142
ПРОНЬКА М. Р. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) ФУНКЦІЙНО-СТИЛЬОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕПІТЕТІВ У ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА.....	146
ПРУСЬКА А. С. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) ПАРАМЕТРИ ПЕЙОРАТИВНОСТІ ЯК УНІВЕРСАЛЬНОЇ КАТЕГОРІЇ В СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ.....	150
РЕЗНИК О. С. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ВЛАСНЕ РОЗМОВНОЇ ЛЕКСИКИ У ХУДОЖНІХ ТА ЕПІСТОЛЯРНІХ ТВОРАХ ОСТАПА ВИШНІ.....	155
РЕЗНІК А. М. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ І ПОШИРЕННЯ ТЕРМІНУ «ПОКОЛІННЯ Х» У СУСПІЛЬСТВІ, НАУЦІ ТА ЛІТЕРАТУРІ.....	162
РОЖНА А. І., ВУСИК Г. Л. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) ВОРОЖІСТЬ ЯК ПОКАЗНИК МОВЛЕННСВОГО ПОРТРЕТА ОСОБИСТОСТІ.....	165
РУЛА Н. В. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПАТОГЕННОГО МЕДІАКОНТЕНТУ.....	171
САФОНОВА Т. О. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ СИСТЕМИ МОВИ.....	176
СОПІНА О. А. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>) КОМПАРАТИВНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ-ЗООНІМОМ ЯК ЛІНГВОМЕНТАЛЬНІ ФОРМУЛИ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ).....	179

СТЕЛЬМАХ А. С. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>)	
ПРОБЛЕМИ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ У ПРАЦЯХ КЛАСИКІВ-ЛІНГВІСТІВ.....	182
ТАТАРІНА О. О. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>)	
СИМВОЛІКА П'ЄСИ «СКЛЯНИЙ РАВЛИК» МИЛОРАДА ПАВИЧА.....	185
ХОДИКІНА І. В. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>)	
ПЕРЕКЛАД: СТАТУС, ПРОБЛЕМИ, АСПЕКТИ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ).....	187
ЧЕРКАСОВА А. В. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>)	
ІМЕННИКОВА СИНОНІМІКА В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ЯРА СЛАВУТИЧА.....	190
ШИМАНОВИЧ І. В. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>)	
CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING AS A MEANS OF ENCOURAGING STUDENTS' MOTIVATION AT ENGLISH CLASSES.....	194
ШПЕТНА С. А., КІРІЧЕНКО О. М. (<i>ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»</i>)	
ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ В ПРОЦЕСІ ОПАНУВАННЯ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЮ ПІДГОТОВКОЮ.....	196
ЮНОСОВА В. О. (<i>Бердянський державний педагогічний університет</i>)	
ВИЯВ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОБУТНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ФОРМАХ МІСЦЕВОГО ВІДМІНКА ОДНИНИ ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ.....	203
ВОHDAN V. V. (<i>Berdiansk State Pedagogical University</i>)	
ON THE ISSUE OF THE LINGUISTIC STATUS OF ADJOINING CONSTRUCTIONS AND DIALOGICAL UNITS.....	208
КНАЛАБУЗАР О., USOLTCEVA К. (<i>Berdiansk State Pedagogical University</i>)	
INTERACTIVE TECHNOLOGIES AND LOGICAL-CREATIVE THINKING.....	210
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	220

Алексєєнко Д. Г.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **О. В. Боговін**

ПОРІВНЯННЯ КЛАСИЧНОГО ДЕТЕКТИВУ І ПРОТОДЕТЕКТИВУ «КАЛЕБ ВІЛЬЯМ» ВІЛЬЯМА ГОДВІНА

Детективна історія виникла як наслідок спроб людської свідомості осмислити причини скоєння злочинів. У цій якості вона присутня у великій кількості творів як частина навколишньої дійсності, де найчастіше порушуються норми суспільного життя.

Мета дослідження: порівняти протодетектив «Калєб Вільям» Вільяма Годвіна та класичну схему детективу.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань:

1. Пояснити специфіку поняття «детектив».
2. Проаналізувати закони детективного жанру, його компоненти.
3. Визначити особливості жанру класичного детективу.
4. Проаналізувати модель протодетективу «Калєб Вільямс» Вільяма Годвіна.
5. Надати заключне визначення детектива й схему порівняння.

Об'єктом дослідження є «Калєб Вільям» Вільяма Годвіна.

Предмет дослідження – порівняння класичного детективу й протодетективу.

Практичне значення – робота може бути використана для вивчення, дослідження матеріалу в шкільних програмах, спецкурсах і семінарах, присвячених роз'ясненню детективу, а також у шкільній практиці під час проведення факультативів із популярних жанрів літератури.

Детектив (англ. Detective, від лат. Detego – розкриваю, викриваю):

- 1) людина, фахівець з розслідування кримінальних злочинів, сищик;
- 2) літературний твір або фільм, в основі яких лежить розслідування заплутаного злочину, частіше вбивства [1].

Головне в детективному романі полягає в розкритті хитросплетінь, пов'язаних зі злочином, логіка цього розкриття. Як правило, детективний роман містить два плани, дві сюжетні лінії [8].

По-перше, дійсний, реальний злочин.

По-друге, реконструйована, відтворена інтуїцією і досвідом детективу версія злочину. Спочатку ці лінії не тільки не збігаються, але, як правило, розходяться в різні боки. Вся логіка детективного роману полягає в якомога більшій близькості двох спочатку відмінних сюжетних ліній, їх перетині, а в фіналі – і в повному злитті [8].

Закони детективу вимагають певної рівноваги між таємницею, пов'язаною зі злочином і її розслідуванням. Отже, в детективному романі

існують принаймні **чотири елементи**, на основі яких будується сюжет (**хто, коли, як і чому**). Уміло варіюючи їх, можна створювати напружену дію, в якій будуть присутні: момент гри, чергування загадки і її розгадки, таємниці її розкриття. Цим пояснюються великі виразні можливості жанру, його гнучкість, здатність задовольняти найрізноманітніші художні смаки та інтереси [8].

Компоненти детективу:

- Персонажі: не більше одного детектива й злочинця й, як мінімум, одна жертва (труп).

- Протагоніст: робітник правоохоронних органів. Іноді може бути простий чоловік, але його інтелектуальний рівень є високим.

- Антагоніст: Злочинець не має бути професіоналом, повинен мати особисті мотиви для вбивства. Цим антигероєм є людина, що відіграє у романі помітну роль, тобто така персона, яка знайома і цікава читачеві, до того ж злочинець повинен займати важливе положення у суспільстві.

- Сюжет:

a) Не повинно бути нічого фантастичного, лише раціоналізм.

b) Лиходій виявлений за допомогою логічних умовиводів.

c) Читача не можна навмисне вводити в оману (крім як у тих випадках, коли його разом з детективом обманює злочинець).

d) Детектив будує ланцюг суджень на основі аналізу зібраних доказів.

- Мотив злочину: особистий.

- Злочин: Спосіб вбивства й засіб розкриття злочину повинні відповідати критеріям раціональності й науковості. Провина за здійснення злочину не повинна бути перенесена в детективному романі на злочинця-професіонала.

- Любовна лінія: немає.

- Навколишній світ: великих описів, психологічних аналізів не має бути [2].

У 1928 році С. С. Ван Дайн, американський письменник і журналіст (справжнє ім'я Віллард Гантінгтон Райт), уклав «Двадцять правил для написання детективних романів» [2].

Автором «Декалогу» (10 правил) для детективістів став Рональд Нокс, англійський священник і письменник, який уклав «Десять заповідей детективного роману» (1958) [5].

Класичний детектив містить три основних елементи: **злочин, розслідування та розгадку**:

- повнота фактів (до моменту, коли розслідування завершується, читач повинен мати достатньо інформації для того, щоб на її підставі самостійно знайти рішення);

- буденність обстановки (умови, в яких відбуваються події, в цілому звичайні і добре відомі читачеві);

- стереотипність поведінки персонажів (вчинки передбачувані, а якщо персонажі мають будь-які різко виділені особливості, то такі стають відомі читачеві);

- існування апріорних правил побудови сюжету (оповідач і сищик не можуть виявитися злочинцями) [2].

Помітною властивістю класичного детектива є закладена в ньому **моральна ідея**, або моральність, що по-різному передана у всіх творах цього жанру. Детектив закінчується покаранням злочинця і торжеством справедливості [5].

Можемо простежити як спільні, так і відмінні **рис** протодетективу «Каліб Вільям» Вільяма Годвіна й класичної схеми детективу.

Щодо персонажів твору – один детектив, в нашому випадку це Каліб, один злочинець Фокленд та труп Тірелла.

Протагоністом у творі виступає не робітник правоохоронних органів, а простий 18-річний хлопець Каліб, його інтелектуальний рівень є високим, що дає змогу виявити лиходія.

Антагоністом є багатий сквайр Фердинанд Фокленд, він шанований у суспільстві, всі герої твору сходяться на тому, що він доблесний і людина «честі». Бачимо, що злочинець має особистісні мотиви для вбивства. Орендатор Тірелл з'явився незваним на громадські збори і при всіх жорстоко побив Фокленда. Тіррела виставили за двері, Фокленд незабаром теж покинув збори, а через деякий час неподалік знайшли закривавлений труп Тіррела. Таки сквайр помстився за приниження його честі.

Сюжет зазначеного вище твору:

а) Не має нічого фантастичного. Автор подає звичайне, буденне життя – Фокленд творить добро і доводить, що заслуговує загальної любові і поваги, а Каліб гідний лише презирства за те, що мимоволі став звинувачувачем такої прекрасної людини, який був змушений переслідувати свого колишнього слугу.

б) Лиходій виявлений за допомогою логічних умовиводів. З дитинства хлопець був надзвичайно допитливим, тому коли він стає секретарем у Фокленда, бачить, що хазяїн веде замкнутий спосіб життя і часто впадає в похмуру задуму, змінну спалахами гніву, та наводить юнака на думку про те, що його господаря мучить якась таємниця. *«Совершенно непостижимым образом, в то самое время как мое преклонение перед мистером Фоклендом увеличилось и едва лишь улеглось сильное душевное возбуждение, передо мной снова встал старый вопрос, заставлявший меня строить разные догадки: не он ли убийца?»* [7, с. 107].

с) Читача не можна навмисне вводити в оману (крім як у тих випадках, коли його разом з детективом обманує злочинець). Лиходій Фокленд намагається нав'язати нам думку про невинність, коли виступає у суді й все звалює на Хоукінса та його сина (колись орендували землю у Тірелла). Саме в цей момент ми віримо йому, гадаємо, що все це правда. *«Когда решение судей было объявлено, послышался общий шепот одобрения и возгласы*

невольного восторга присутствующих... Фокленд был оправдан с полным доверием» [7, с. 119].

d) Детектив будує ланцюг суджень на основі аналізу зібраних доказів. Протягом твору головний герой намагається вивести злочинця на чисту воду, тонко продуманими питаннями і нібито випадковими натяками він доводить Фокленда мало не до божевілля. Й той нарешті зізнається: *«Я самый низкий из негодяев. Я убийца Тиррела, я убийца Хоукинсов» [7, с. 143]. «Мистер Фокленд – убийца!» – повторял я про себя, выйдя от него. От ужасного слова «убийца» кровь стыла у меня в жилах. Он убил мистера Тиррела, потому что не мог справиться со своим чувством обиды и злобой. Он пожертвовал Хоукинсом-старшим и Хоукинсом-младшим, потому что был обесчещен публично и не в силах был перенести позора» [7, с. 158].*

Злочин: спосіб вбивства й засіб розкриття злочину повинні відповідати критеріям раціональності й науковості.

За твором сквайр Фердинанд Фокленд постає дуже розумною й продуманою людиною. Та спосіб вбивства є легковажним, зовсім непродуманим, був здійснений в пориві гніву, що змушує сумніватися «А чи насправді чоловік є ерудованим?».

Провина за здійснення злочину не повинна бути перекладена в детективному романі на злочинця-професіонала.

Якщо ж говорити про розкриття цього жахливого вчинку, то Каліб гідно довів винність зловмисника. Впродовж багатьох років він терпів знущання колишнього хазяїна, та муки совісті не дозволили більше знущання над самим собою. Він подався до суду, де щирою реплікою примусив визнати злочин. Як бачимо, тут протодетектив не відповідає схемі класичного детективу.

Любовна лінія: наявна. Бідна родичка Тірелла була закохана в Фокленда, який її рятував декілька разів. Та гине через ворожнечу цих двох персонажів.

Навколишній світ: великих описів, психологічних аналізів не має бути.

Вільям Годвін детально подає внутрішню й зовнішні характеристики героїв. Їх почуття, роздуми, муки совісті, висновки. Наприклад, *«Хотя у него не было сознания своей невинности, которое заставляло содрогаться от человеческой ненависти, как совершенно им не заслуженной, но властность его характера и опыт, который он имел в отношении уступчивости окружающих, приводили к тому, что осуждение он воспринимал с исключительно сильным гневом и раздражением» [7, с. 364]. «Иногда я одобрял свой поступок, – или как справедливое возмездие, или как необходимую самозащиту, или как-то, то по беспристрастной и человеколюбивой оценке было наименьшим злом. Порой меня одолевали сомнения. Но несмотря на эту смену чувств, я твердо держался прежнего решения. Я чувствовал себя так, как будто меня увлекает прилив неодолимой страсти» [7, с. 364].*

Протодетектив	Класичний детектив
Детектив, злочинець, жертва	Детектив, злочинець, жертва
Протагоніст: слуга, проста людина.	Протагоніст: робітник правоохоронних органів.
Антагоніст: не професіонал, значне місце у суспільстві.	Антагоніст: не професіонал, значне місце у суспільстві.
Сюжет: а) Не має нічого фантастичного, лише раціоналізм. б) Лиходій виявлений за допомогою логічних умовиводів. с) Вводимо в оману. д) Детектив не має доказів.	Сюжет: а) Не повинно бути нічого фантастичного, лише раціоналізм. б) Лиходій виявлений за допомогою логічних умовиводів. с) Читача не можна навмисне вводити в оману (крім як у тих випадках, коли його разом з детективом обманює злочинець) д) Детектив буде ланцюг суджень на основі аналізу зібраних доказів.
Мотив злочину: особистий.	Мотив злочину: особистий.
Злочин: За твором антагоніст постає дуже розумною й продуманою людиною. Та спосіб вбивства є легковажним, зовсім непродуманим, був здійснений в пориві гніву, що змушує сумніватися «А чи насправді чоловік є ерудованим?». Доведено винність.	Злочин: Спосіб вбивства й засіб розкриття злочину повинні відповідати критеріям раціональності й науковості. Провина за здійснення злочину не повинна бути перенесена в детективному романі на злочинця-професіонала.
Любовна лінія: наявна.	Любовна лінія: немає.
Навколишній світ: багато великих описів, психологічних аналізів.	Навколишній світ: великих описів, психологічних аналізів не має бути.

У кінці нашого аналізу хочемо – цілком за Гегелем – повернутися до нашого вихідного пункту: до визначення поняття детектив. Спочатку визначили детектив як літературний твір, в сюжеті якого основну роль відіграє наявність загадки. Тепер, користуючись результатами нашого дослідження детективу, можемо дати більш повне і точне визначення цього жанру:

Детектив – це літературний твір, в якому на доступному широкому колу читачів побутовому матеріалі демонструється акт діалектичного зняття логічного протиріччя (рішення детективної загадки). Необхідність наявності в детективі логічного протиріччя, теза і антитеза якого однаково істинні, зумовлені деякі характерні особливості детективного жанру – його гіперлогічність, відсутність випадкових збігів і помилок.

Класичною специфікою детективу як жанру є інспірування у читача інтересу до власного розслідування, тобто, у підсумку, до спроби власної інтелектуальної реконструкції картини злочину, – подібно до того, як сентиментальний роман змушує читача моделювати психологічну сферу, «приміряючи» на себе ті чи інші емоційні стани персонажів.

Властивістю класичного детективу є закладена в ньому моральна ідея, або моральність. Детектив закінчується покаранням злочинця і торжеством справедливості.

Формальний статус персонажа не є суттєво важливим, – усіма ними, як і першим в історії жанру великим детективом в романі філософа-анархіста У. Годвіна «Калєб Вільямс», «рухає цікавість». Справжнім героєм детективу виступає суб'єкт, що пізнає, так звана – «мисляча машина».

Література

1. Большая энциклопедия: в 62 томах. Т.15 [Текст]. Москва: ТЕРРА, 2006. 592 с.

2. Ван Дайн С. С. Двадцять правил для написання детективних романів. URL: <http://detective.gumer.info/txt/vandine.doc> (дата звернення: 23.09.2022).

3. Детектив (жанр). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Детектив_\(жанр\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Детектив_(жанр)) (дата звертання: 21.09.2022).

4. Барзен Ж. Детективне розслідування і літературне мистецтво. URL: <https://dereksiz.org/jak-barzen-detektivnoe-rassledovanie-i-literaturnoe-iskusstvo.html> (дата звертання: 21.09.2022).

5. Нокс Р. Как сделать детектив. *Нокс Р. Десять заповедей детективного романа*. Москва, 1990. С. 38–41. URL: <http://maxima-library.org/new-books-2/b/392838?format=read> (дата звертання: 21.10.2022).

6. Філоненко С. Детектив, пригоди, фантастика: популярні жанри літератури і масової культури. Бердянськ. 2020. 144 с.

7. Годвин У. Калєб Уильямс. Москва, 1961. 389 с.

8. Шестаков В. П. Мифология XX века: Критика теории и практики буржуазной «массовой культуры». URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Shest/01.php (дата звертання: 21.10.2022).

Бойко Т. В.,
аспірантка,
Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя,
науковий керівник – докторка філологічних наук,
професорка **Н. І. Бойко**

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ «ДУХОВНІ ЦІННОСТІ» В ХУДОЖНЬОМУ ВИМІРІ В. ВИННИЧЕНКА

Актуальним сьогодні є комплексне дослідження вербалізації концепту, що передбачає опертя на філософський, когнітивний, психолінгвістичний та лінгвокультурологічний аспекти вивчення категорійних ознак, оскільки цей феномен перебуває на перетині різних наук. Увесь багаж знань про навколишній світ, що є результатом усвідомлення, пізнання та набуття досвіду, згодом знаходить своє відображення в мові.

Мовна репрезентація концептосфери ґрунтується на знаннях про різні когнітивні структури, явища та факти, а також про мотиви їх формування, накопичення й фіксації в людській свідомості. Теоретичні основи у вивченні сутності поняття «концептосфера» знаходимо у працях О. Селіванової, Т. Космеди, Н. Плотнікової, В. Кононенка, І. Гончарової та ін. Дослідники увели в лінгвістичний обіг терміни «концептосфера», «система концептів», «набір концептів» тощо, схарактеризувавши поняття «концепт» як сукупність знань, які знаходяться в лексичному запасі окремого носія мови та всієї мови загалом: «Концепт кваліфікується нами як інформаційна структура свідомості, різносубстратна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого» [8, с. 410]. Дослідники наголошують, що «концепт поєднує такі ментально марковані складники, як образ та символ, належні до творчої моделі естетично осмисленої національної картини світу, способів і засобів його художньо-естетичного бачення й відбиття» [2, с. 67].

Пізніше науково-теоретична база значно розширилася, й нині існує декілька дефініцій як концепту, так і поняття «концептосфера». Так, І. Гончарова зазначає, що концептосфера «розуміється як низка взаємозумовлених концептів, що структурують тематичну концептосферу, яка є одним зі складових елементів у національній концептосфері окремої особистості й усього народу» [5, с. 62]. Дещо інакше розуміє цей термін Н. Плотнікова, убачаючи в ньому всеосяжний зміст. Детально проаналізувавши попередні визначення та погляди різних дослідників, мовознавиця доходить висновку, що «концептосфера – це фрагмент концептуальної картини світу, сформований на основі уявлень людини та

репрезентований сукупністю одиниць пам'яті (концептів), які групуються за тематичною ознакою» [7, с. 92]. На нашу думку, із-поміж наведених тверджень найкраще розкриває сутність терміна останнє визначення, оскільки в ньому чітко та лаконічно схарактеризовано найважливіші структурні елементи.

Віднедавна в лінгвістичній практиці особливої актуальності набувають дослідження, що розкривають ціннісні орієнтири художніх текстів. Відомо, що літературний твір вирізняється складною, багаторівневою системою, у якій акумульовано споконвічні уявлення, вірування та цінності певного народу. Дослідники слушно зазначають, що художні тексти є складником концептуальної картини світу, у якій зафіксовані індивідуально-авторські засоби та способи вербалізації концептів [2; 6; 7]. Дійсно, існують певні відмінності в специфіці концептуального вираження як на рівні авторського тексту, так і на загальномовному рівні. Саме тому важливо простежити, як поєднується в ідіолекті письменника узуальне, традиційне, що характерне для всього українського народу, та нове (індивідуально-авторське) світобачення.

Огляд робіт мовознавців, у центрі уваги яких перебувають питання лінгвального вираження концептосфери «духовні цінності» загалом або окремих його складників (О. Селіванова, О. Черненко, В. Кононенко, М. Бобро, Н. Сніжко та ін.) зокрема, дає змогу визначити загальні риси досліджуваного поняття в ідіолекті українських письменників. Тому мета цього дослідження полягає у вивченні особливостей формування та вербалізації концептосфери «духовні цінності» на матеріалі художніх текстів В. Винниченка.

Проблеми духовності та духовних цінностей із давніх часів намагалися пояснити, витлумачити передусім філософи, соціологи, психологи, педагоги. Серед дефініцій науковців, які досліджують феномен «духовні цінності», заслуговує на увагу визначення, запропоноване М. Бліхар. Дослідниця зауважила, що духовні цінності «належать до феноменів свідомості й виявляються у формі провідних, значущих соціокультурних орієнтирів: ідеалів, норм, символів, образів, почуттів, імперативів» [1, с. 88]. Наведене трактування, звичайно, містить загальну характеристику без особливої деталізації складників, проте така дефініція все ж окреслює сутність аналізованого поняття. Складність визначення полягає насамперед у поєднанні різнорідних абстрактних понять, явищ, світоглядних позицій, що містять у своєму складі морально-етичні, естетичні та релігійно-філософські основи. Система духовних цінностей представлена низкою універсальних складників, до яких належать: **життя, добро, краса, віра, надія, любов, щастя, честь, правда, справедливість, співчуття** та ін.

Одним із базових, психологічно навантажених виразників концептосфери «духовні цінності» в ідіолекті В. Винниченка постає концепт *життя*. Поняттєвий вимір згаданого концепту надзвичайно

розлогий. Так, у «Словнику української мови» в 11 томах подані визначення, що маніфестують 10 лексико-семантичних варіантів: «1) існування всього живого; протилежне смерть; 2) стан живого організму в стадії розвитку, зросту; 3) період існування кого-небудь; вік; 4) спосіб існування кого-небудь; 5) жива істота; 6) щось дороге, необхідне, важливе; 7) прояв фізичних і духовних сил живих істот; 8) поживлення, рух, посилення діяльності живих істот; 9) сукупність явищ, що характеризують існування, визначають розвиток чого-небудь; 10) те, що реально існує; дійсність» [9, с. 535]. Багатозначність лексеми *життя* беззаперечно засвідчує значущість номінованого поняття, усвідомлення його етносом не лише як важливого складника системи, а найголовнішу духовну цінність кожної людини. У прозових текстах В. Винниченка концепт *життя* здебільшого вживаний у значенні «поживлення, руху»: *А з небом, з вітром, з сонцем. Пахло ростом, народженням, щастям руху і життя, змістом суцього... Словом, кажу вам, було це на весні* [4, с. 7]; *Ліс помирився з нами й провадив далі своє життя, життя кохання, народження, росту<...> Одбувався великий, прекрасний процес життя* [3, с. 19]. Наведені текстові фрагменти засвідчують поєднання споріднених семантичних планів лексичних одиниць, які якісно доповнюють й увиразнюють концепт *життя*. Життя постає як циклічний процес, де все відбувається за законами природи. У контекстах актуалізовано поєднання двох значущих компонентів – народження та ріст. Показовими для відтворення позитивних психо-емоційних станів виявилися компоненти небесної сфери (*небо, сонце*), темпоральна номінація (*весна*), метафорична модель, утворена на основі одоративних асоціацій (*пахло ростом, народженням, щастям*) та емотив *щастя*. Згадувані лексеми не випадкові, вони забезпечують вербалізацію концепту *життя* крізь призму синестетичних образів, індивідуально-авторського бачення і внутрішнього відчуття краси і сили життя.

До виразників концептосфери «духовні цінності» в ідіолекті В. Винниченка належить й універсальний концепт *краса*. Із давніх часів українці це поняття уналежнюють до найвищих цінностей (разом із *добротом* та *істиною*). У мовотворчості письменника концепт *краса* належить до ключових, оскільки майстер художнього слова був неабияким поціновувачем усього прекрасного, вроди зовнішньої і краси внутрішньої [2]. У художніх творах письменник акцентує на специфіці української як жіночої, так і чоловічої краси: *Ілько, пильно слідкуючи за нею [Мотрєю], проти волі задивився на красу її, що тепер ще якось виразніше виявлялась на сірому тлі стіни, – на ту красу, що не б'є в вічі, що на перший погляд ледве примітна, а тільки в неї вдивившись, можна впитися і очима, і серцем, і всею істотою* [4, с. 10]; *Ти [Ілько] тепер такий хороший... Стій, я [Мотря] подивлюсь... Знаєш, як я дивлюсь на тебе, мені якось робиться... якось... ну, як би тобі сказати... весело. Прямо якось весело, як я дивлюсь на тебе!...* [4, с. 14]. Моделюючи лексико-семантичне поле аналізованого

концепту, автор свідомо робить акцент не стільки на зовнішніх рисах, скільки на враженні, яке справляє на персонажа краса. Ефекти враження та естетичного задоволення домінують, у їх основі – зорові образи («*задивитися на красу*», «*вдивившись*»), увиразнені колірним контрастом «*на сірому тлі стіни*». Емотивно-оцінні семантичні плани лексичних одиниць поєднані з експресивністю фразеологізмів. Фраземи «*б'є в вічі*», «*впитися і очима, і серцем, і всею істотою*» також вербалізують зорові враження та відчуття. Інтенсивність відчуття і враження від краси митець відтворює шляхом трансформації узуальної фразеологічної одиниці «*впитися очима*», поширюючи її компонентний склад іменником-соматизмом «*серце*», продуктивним метонімічним складником, та апелятивом «*істотою*», що слугує засобом дещо зниженого стилістичного плану.

До універсальних концептів почуттєвої сфери належить *любов*, який також слугує репрезентантом духовних цінностей. Насамперед *любов* об'єктивує життєво важливе почуття, оскільки нерідко саме в ній виявляється сенс людського життя. Концепт *любов* у творчості В. Винниченка насамперед окреслює емоційно-почуттєвий стан, що приносить задоволення: *Я [Семенюк] хочу сам любити, розумієш, я хочу когось любити, я хочу комусь... Ти знаєш, буває таке бажання, щоб тебе хтось приголубив, хтось сказав хоч дурницю, але так, як я, бувало, маленьким чув* [4, с. 70]. Персонаж розцінює почуття кохання як невід'ємну частину свого існування та прагне отримати не тільки тілесну насолоду, але й відчуття вияви чистішої ніжності, уваги та піклування, про що свідчить ужите дієслово «*приголубити*». Отже, у цьому випадку *любов* можна розцінювати як вияв турботи, поваги до ближнього.

Любов може бути джерелом як позитивних, так і негативних емоційних станів та реакцій: *А через рік, дивившись, фізіономія вже витягнулася. «Розчарувався». Ага! Так тобі [Семенюку] й треба, дурню!.. Ха-ха-ха! «Я, каже, думав, що вона свята... Я ж так любив її, вона ж так любила мене, ми ж так кохалися. А я ж не знав, що вона така»... Ха-ха-ха!..* [4, с. 74]. До периферії семантичного поля концепту входять також лексеми, що вербалізують згасання світлого почуття у зв'язку з переакцентуванням ціннісних орієнтирів ідеалу кохання.

У художньому тексті виявлення та характеристику складників концептосфери необхідно здійснювати крізь призму антропоцентричного підходу, їх варто розглядати як когнітивні структури знань та уявлень, які регулюють поведінку та спосіб життя кожного індивіда (персонажа). У творах В. Винниченка духовні цінності – це надзвичайно розгалужена система світоглядних орієнтирів автора (персонажів), мотивованих низкою значущих морально-етичних, естетичних та релігійно-філософських універсалій.

Аналіз особливостей формування та вербалізації концептосфери «духовні цінності» на матеріалі художніх текстів В. Винниченка засвідчив,

що найактивнішими репрезентантами духовних цінностей виявилися концепти *життя, краса та любов*. Вони відіграють важливу роль у самопізнанні та формуванні життєвих принципів, моральних норм та ідеалів персонажів творів автора. Вербалізація концептосфери письменника відбиває особливості індивідуалізації його мовомислення, активну соціальну й ментально-лінгвальну позицію, підпорядковану меті, засадничим принципам та пріоритетам.

Література

1. Бліхар М. П. Духовні цінності студентської молоді в сучасному українському суспільстві: дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.04. Львів, 2018. 271 с.
2. Бойко Н. І., Коткова Л. І. Експресивний потенціал ідіолекту Володимира Винниченка: лексичні та фразеологічні складники: монографія. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 284 с.
3. Винниченко В. К. Твори. Том 1: Оповідання. 3-тє вид. Київ: Книгоспілка, 1930. 403 с.
4. Винниченко В. К. Твори. Том 3: Оповідання. 2-ге вид. Київ: Рух, 1929. 190 с.
5. Гончарова І. С. Особливості формування концептосфери «сімейні відносини» у сучасній англійській мові. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 32 (71). № 1. Ч. 2. 2021. С. 61-66.
6. Кононенко В. І. Концептосфера в етнолінгвістичному аспекті. *Лінгвістичні студії*. Вип. 21. 2010. С. 22–25.
7. Плотнікова Н. В. Поняття «концептосфера» та «концепт» у сучасній лінгвістиці. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 31 (70). № 1 Ч. 1. 2020. С. 91–96.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля–Київ, 2008. 712 с.
9. Словник української мови: в 11 томах. Том 2, 1971. 550 с.
10. Черненко О. І. Концептуалізація духовних цінностей в українському науковому дискурсі й поетичному мовомисленні. *Studia Ukrainica Posnaniensia / Instytut Filologii Rosyjskiej i Ukrainskiej UAM ; [kom. red.: A. Horniatko-Szumilowicz (red. naczelny) i in.]*. Poznań, 2019. Zeszyt VII. S. 29–37.

Васьків Ю. В.,
здобувачка,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **У. Б. Добосевич**

КОНФЕСІЙНИЙ СТИЛЬ В УКРАЇНСЬКИХ ІНСТАБЛОГАХ: ПРОЯВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Питання жанрово-стильової належності публікацій у соціальних мережах є важливим та цікавим, адже інтернет-мовлення перебуває на межі функційних стилів і має ознаки розмовного, публіцистичного, епістолярного та інших стилів. Малодослідженим також залишається ідіостиль різних видів блогів: граматичні, лексичні та орфографічні особливості, які виділяють ту чи іншу сторінку з-поміж схожих. На думку Sanel Hadžiahmetović Jurida, так званий інтернет-стиль, або netspeak, є поєднанням розмовної та писемної мов, і містить такі ознаки, як потік думок, риторичні запитання, нелінійний характер взаємодії, надання можливості коментаторам рівної участі в діалозі, використання великого та малого регістрів літер, механічні та зумисні помилки тощо [1].

Сьогодні є чимало досліджень на тему мережевого мовлення, зокрема роботи О. Тур, А. Белової, О. Тищенко, Н. Єльнікової, Т. Полтавець, К. Коган, Н. Тарасенко, С. Чемеркіна тощо. Проте використання функційних стилів у соцмережах, зокрема в інстаграмі, потребує уваги та детального аналізу.

Стильові особливості блогів є малодослідженими: значно більше наукових праць присвячено жанровій специфіці текстового наповнення сторінок лідерів думок. У роботі «Сучасні блоги та блогери» С. Дацюк зазначає, що блог має значну перевагу в порівнянні навіть з інтернет-ЗМІ, бо його автори є незалежними та вільними у виборі теми, стилю, способів подачі та самопрезентації [4]. Відповідно, можемо розуміти, що ця свобода проявляється не лише в питаннях візуального наповнення сторінок чи змісту публікацій, а також і їхньої форми. Наприклад, блог юриста ніколи не мав би популярності, якби в ньому публікувалися лише цитати із законів чи постанов та сухі коментарі до них, а блог священника – якби він складався лише із Біблійних притч чи літургійних текстів. Значно важливішим тут є стиль донесення інформації до користувачів та проєкція на реальні життєві ситуації.

Поряд з іншими чинниками не можна нівелювати впливу самого авторського бренду. Підтверджено, що за алгоритмами інстаграму особисті блоги значно частіше з'являються користувачам у стрічці, ніж, наприклад, комерційні сторінки. Коментар щодо ролі автора маємо в статті І. Артамонової та К. Пилипенко «Блог-записи як жанр інтернет-комунікації»: «Що стосується блогів, то тут автор відіграє основну роль, бо

блоги авторів, яким завжди є що сказати своїм читачам, своїй аудиторії, за статистикою, існують найдовше. Особистість автора, його харизматичність – головне в успішному існуванні того чи іншого блога» [2]. У письмовій комунікації під харизматичністю та особистісними особливостями маємо розуміти індивідуальний стиль автора, який формується за допомогою використання різних мовних конструкцій, лексики, характерної пунктуації тощо.

У цьому дослідженні ми хотіли б звернути увагу на один із важливих та репрезентативних стилів мовлення – конфесійний. Попри те, що донедавна цей стиль мав обмежену сферу використання, та з появою блогів, зокрема блогів релігійного спрямування, конфесійний стиль сьогодні значно ближчий для пересічних українців, ніж, скажімо, 10 чи навіть 5 років тому.

Ставлення до соцмереж більшості церков в Україні є адекватним. Наприклад, у статті І. В. Грохолінської про Православну церкву України читаємо таке: «Церкві, яка справді уповає за рівень моральності та істинної релігійності своїх вірян, варто промовляти до них зрозумілою їм мовою та через доступні для них засоби, адже ж сказано: «Ви світло для світу. Не може сховатися місто, що стоїть на верховині гори. І не запалюють світильника, щоб поставити його під посудину, але на свічник, і світить воно всім у домі. Отак ваше світло нехай світить перед людьми, щоб вони бачили ваші добрі діла, та прославляли Отця вашого, що на небі (Від Матвія 5: 14–16)». Також авторка зазначає, що репрезентативним щодо цієї проблеми є документ, що на початку ХХІ століття (2001 році) видала УПЦ КП – «Церква і світ на початку третього тисячоліття».

Щодо (греко- та римо-) католицької церкви, то, як зазначає у статті «Особливості конвергенції на прикладі медій католицької церкви» Н. Р. Гадьо, Папа Франциск користується інстаграмом вже із 2016 року, і сьогодні за його сторінкою у цій соціальній мережі стежать майже 9 мільйонів користувачів. Це є свідченням того, що медійність церкви як структури розвивається та йде в ногу з часом [3].

Саме тому метою нашого дослідження є простежити стильові особливості українського конфесійного мовлення у соціальній мережі «Інстаграм» на прикладах сторінок духовних осіб та зробити їх комплексний аналіз. Дещо про це можемо прочитати у праці С. Г. Чемеркіна. Головне те, що усім стилям, включно з конфесійним, у соціальних мережах притаманні вкраплення розмовного, а також такі специфічні мовні засоби, як лексика із лексико-семантичних груп на позначення нехристиянського світу, варваризми, екзотизми, емоційно-експресивна лексика, комп'ютерні терміни, білінгвальність [7]. Проте у цій роботі не йдеться про конкретне застосування, а про інтернет-простір як такий.

Попри те, що стильові особливості інтернет-спілкування дослідники у своїх працях вже розглядали, та новизною нашої праці є предметний

розгляд конфесійного стилю у соціальній мережі «Інстаграм» станом на жовтень 2022 року. Власне, ми у своєму дослідженні зупинилися на одній соціальній мережі, тож об'єктом нашого дослідження стали текстові публікації духовних осіб-блогерів в інстаграмі, а предметом – частини мережеских текстів, що репрезентують стильові особливості мови блогів, що ввійшли до джерельної бази дослідження. Вона складається з особистих сторінок в соціальній мережі «Інстаграм» греко-католицького священника Романа Демуща @romandemush, священника Православної церкви України Юліана Тимчука @yuliantymchuk, греко-католицького священника Івана Гнатюка @hnatiuk_ivan, єпископа Римо-католицької церкви в Україні Віталія Кривицького @vitalii.kryvytskyi та єпископа Протестантської церкви «Спасіння» Миколи Савчука @savchuk.mykola.

Традиційний конфесійний стиль має особливі характеристики.

На лексичному рівні це:

- центральні, основоположні назви (Бог, Ісус, ангел...);
- назви служителів релігії (патріарх, митрополит, єпископ...);
- назви таїнств, церковних свят, елементів християнської обрядовості (Хрещення, Миропомазання, Різдво Христове, молебень...);
- назви постів (Різдвяний піст (Пилипівка), Петрів піст (Петрівка)...);
- назви різних конфесійних реалій, понять (літургія, вівтар, престол, храм, ікона, вервиця...).

На граматичному рівні це:

- переважання розповідних, до того ж стандартно-стійких, здебільшого синтаксично повних, простих і складних речень найрізноманітнішої будови: Як він наближався до сходу з гори Оливної, то весь натовп учнів, радіючи, почав гучним голосом Бога хвалити за всі чуда, що бачили...;

- синтаксична схожість початкових структур, часто з тим самим службовим словом: А як молитися, то...; А ти, коли молишся...

Також для конфесійного стилю характерним є непрямий порядок слів (інверсія), значна кількість перифраз, алегорій, метафор, порівнянь, слів з переносним значенням. Усю зазначену вище систему особливостей ми запозичили зі статті «Особливості конфесійного стилю української мови» Н. С. Приходної [6].

Щодо інстаграм-публікацій загалом, то вони можуть мати ознаки всіх функційних стилів: розмовного, художнього, конфесійного, публіцистичного, наукового, офіційно-ділового, епістолярного, – проте не належать до жодного із них. Застосовуючи дедуктивний метод, ми розпочали виділення стилю дописів інстаблогерів із категорій мови й мовлення. Відповідно до поділу мовлення на внутрішнє і зовнішнє, зовнішнього – на невербальне та звукове, а звукового – на усне й письмове ми з'ясували, що дописи будь-яких блогів знаходяться на межі невербального, усного та письмового мовлення, отже, належать до письмово-усно-невербального виду. У рамках цієї категорії ми виділили

загальне поняття «блогостиль», яке містить два види: соцмережево-блоговий стиль (стиль дописів блогів у межах соціальних мереж) та позасоцмережево-блоговий стиль (блоги на окремих платформах для блогінгу та власних сайтах). Також ми вважаємо, що соцмережево-блоговий стиль поділяється на підстилі відповідно до особливостей дописів застосування, у якому блогер їх публікує: інстаблогостиль, ФВ-блогостиль, твітероблогостиль, ТГ-блогостиль і т.д. У межах інстаблогостилію можна визначити підпідстилі, які частково перегукуються з традиційними, адже містять деякі їх ознаки: художній, художньо-публіцистичний, розмовно-публіцистичний, конфесійно-публіцистичний, публіцистично-епістолярний, публіцистично- канцелярський, публіцистично-науковий. Не заперечуємо, що можуть існувати й інші підпідстилі, якщо знайдуться приклади дописів для підтвердження їх існування.

Аналізуючи мову блогів згаданих вище духовних осіб, ми помітили, що конфесійний стиль в інстаграмі набрав дещо адаптованого вигляду. І навіть якщо трапляються дописи без ознак інших стилів, то саме середовище використання не дозволяє називати його просто конфесійним. Це принаймні інстаблогостиль із ознаками традиційного конфесійного.

Проте переважно отці-блогери дещо відходять від канонічного письма та адаптовують свої тексти релігійного спрямування до аудиторії. Варто нагадати, що відповідно до дослідження медіа «Hromadske» за жовтень 2020 року 63% користувачів інстаграму – це молодь віком від 18 до 24 років [5].

Якщо аналізувати мову у блозі Романа Демуша, священника Архикатедрального Собору Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці УГКЦ м. Тернополя, то бачимо, що текстам притаманне:

- Нечисленне використання графічних зображень–смайликів: ВашіДемуші♡ (12.10.2022), ✓ Доступ до Ісуса мають всі! (9.10.2022), □ «І от прийшли до Нього, несучи розслабленого; Ісус побачивши їхню віру...» (24.07.2022).

- Позначення абзацу за допомогою пропущеного рядка.

- Використання великих літер на позначення значущості інформації чи виділення найважливішого: Євангеліє (Мт. 9, 1–8) говорить про ГРІХ і ХВОРОБУ (24.07.2022), І ось Петро починає іти по воді. Йде по воді допоки ДИВИТЬСЯ на ІСУСА!!! (14.08.2022), МАТИ ЧИ БУТИ?! РАДІТИ ЧИ СУМУВАТИ? БРАТИ ЧИ ДАВАТИ? (14.09.2022).

- Використання P.S: P.S. В ці дні, Ви розказали мені про багато чуд. Засвідчте їх тут, щоб і інші досвідчили чудо! (26.07.2022). P.S. «Ром, тебе життя не вчить ставити коми там, де треба...» – і це лише один з коментарів @annademush при перевірці цього допису (12.10.2022), P.S. Забрав проповідь отця Мартина просто з проповідальниці! Щоб візуалізувати її тут! (8.05.2022).

- Закінчення дописів типовою молитовною кінцівкою: Амінь! (26.06.2022), Амінь! (3.04.2022).

- Використання незакінчених речень із трьома крапками вкінці: майже у кожному дописі.

- Іншомовні вкраплення: Photo by @ibohak (9.06.2022), ✓ «TOUCH» (31.10.2022), Roma a Roma (5.07.2022).

- Використання гештегів.

- Початок допису із запитання: Вернутись до нормальності?! (4.04.2022), Чи чую Благовість в час війни? (7.04.2022), Не на часі? (28.07.2022).

- Використання у текстах дослівних чи недослівних біблійних цитат із покликаннями: Євангеліє про жінку самарянку (Ів 4,5–42) – акцентує на тому, як Христос допомагає жінці відкрити (відновити) її гідність... (22.05.2022), В євангельському уривку (Мт. 14, 22–34) розказується про те, як Ісус Христос вночі йде до своїх учнів по воді розбурханого моря (14.08.2022), нинішнє Євангелія про виноградник (Мт 21, 33–42) пригадує нам, що не можемо привласнювати собі те, що нам не належить (11.09.2022).

- Багато риторичних запитань: А як розказати іншому, що тебе болить? (21.10.2022), Нащо потворити себе? Нащо грати ролі? Нащо робити «кімнату сміху»? (12.10.2022), Це Бог? (14.08.2022).

- Загалом тексти Романа Демуша в інстаграмі часто мають форму та зміст проповіді, проте трапляються й дописи, у яких є мінімальні підписи (29.09.2022, 17.09.2022, 27.08.2022) та розгорнуті дописи, що не стосуються церкви та церковного вчення (24.08.2022, 23.07.2022, 19.05.2022). Усі дописи найчастіше супроводжуються фотоматеріалами.

Відрізняються тексти у блозі священника Івана Гнатюка.

- Дуже часто це публікації на 1–2 речення під відео з вервицею. Особливістю цих мінідописів є датування із застосуванням церковної традиції (р.Б): (31.10.2022р. Б), (29.10.2022р.Б), (27.10.2022р. Б).

- Є також і дещо більші дописи, проте вони не є основним масивом тексту, а лише доповненням до розмовного відео. Цим текстам характерні такі ознаки:

- Використання великих літер на позначення значущості інформації чи виділення найважливішого: за МИР в УКРАЇНІ (17.10.2022), ДУЖЕ БАГАТО ЛЮДЕЙ ОТРИМАЛИ ЧИСЛЕННІ ЛАСКИ! (30.09.2022), молитимуся дев'ять ОКРЕМИХ Служб Божих (30.09.2022).

- Багато риторичних запитань: А Ви молитесь за тих, хто Вас захищає? (13.10.2022),

- 5 допис за сьогодні 😊 не забагато? (17.09.2022), Будете дивитись розповіді? 😊 (17.10.2022).

- Трапляються цитати з літургійних текстів, Біблії: «Хресту Твоєму поклоняємось, Владико, і святеє Воскресення Твоє славимо» (27.09.2022), Пустіть дітей! Не бороніть їм приходити до мене, бо таких Царство Небесне» (Мт. 19:13) (12.08.2022), Кожний чоловік, що молиться чи пророкує з покритою головою, соромить свою голову. А кожна жінка, що

молиться чи прокує з непокритою головою, соромить свою голову. (I Кор. 11.4-5) (22.07.2022).

- Численне використання графічних зображень – смайликів: Молитва на Вервиці 🙏 Вечірні Молитви 😊 (кожного дня), Круглий забобон 🙏 (10.09.2022), Молитва на Вервиці 🙏 разом з молитвами Дев'ятниці до Богородиці, що розв'язує вузли ❤️ (1.10.2022).

- Заклик до поширення/коментарів у кінці дописів: Прохання максимально поширити 🙏 (30.09.2022), Хто дочитав до кінця, прошу прокоментувати даний допис, маю надію допоможе ☐ (18.06.2022), Прохання кожного поширити 🙏 (30.05.2022).

- Вживання церковних вітань та прощань: Слава Ісусу Христу 😊 (10.10.2022), Слава Ісусу Христу 😊 (1.10.2022), Слава Ісусу Христу♥ (18.09.2022).

- Початок допису із запитання: То у хустці чи без? (22.07.2022), Не забули? (30.10.2022), А Ви що робите коли немає світла? (26.10.2022).

- Позначення абзацу за допомогою пропущеного рядка.

- Використання гештегів.

- Повторення ідентичних дописів кілька разів.

Репрезентативним є також профіль священника-блогера Православної церкви України Юліана Тимчука. У його блозі ми простежили такі ознаки:

- Численне використання графічних зображень – смайлів: у кожному дописі.

- Заклик до поширення / коментарів / збереження в дописах: Сподобалось відео? Буду вдячний за коментар та поширення ✓ (17.10.2022), Діліться у коментарях ☐ (3.10.2022), Зберігайте, щоб не загубити ✓ (15.09.2022).

- Початок допису із запитання: Що потрібно знати про хрещення? ☐ (15.09.2022), Як впоратися з вигоранням та втомою? (4.09.2022), Яку молитву хоче почути Господь? (2.09.2022).

- Багато цитат з літургійних текстів, Біблії: ☐ «Помисли в серці людини – глибокі води, але людина розумна вичерпує їх» (2.09.2022), «Слово про хрест є безумством для тих, що гинуть, а для нас, які спасаємося, це – Божа сила» (1 Кор. 1:18) (26.0.2022), Петро говорить: «Ми трудилися всю ніч і нічого не впіймали» (9.10.2022).

- Позначення абзацу за допомогою пропущеного рядка.

- Запитання в кінці допису для заохочення до активності в коментарях: А чи зустрічалась вам історія такого прояву віри? (30.04.2022), А що допомагає вам не опустити руки? (23.05.2022), Якщо й надалі сліпо винуватити Господа, то чи буде наш час на землі благословенним? (29.05.2022).

- Поодиноке використання P.S: P.S. Це фото я побачив у мами спочилого воїна Євгена, пані Марії, яка написала: «Це була остання фотографія, що моя дитина читала Біблію» (22.06.2022).

Відомим сьогодні у медіапросторі є блог Миколи Савчука – єпископа Протестантської церкви «Спасіння». У профілі цієї людини бачимо такі мовностильові ознаки:

- Застосування великих літер для заголовків дописів: Є РІЗНИЦЯ (26.09.2022), ІМПЕРІЯ МАЄ ПОМЕРТИ (14.09.2022), НЕ СУДІТЬ ПО СОБІ (7.09.2022).

- Використання частих абзаців за допомогою пропущеного рядка.

- Багато цитат з Біблії: Він кличе нас любити ближнього не просто «як себе» (це старозаповітня планка), а так, як любить нас Сам (Івана 13:34). Ця ж «любов не шукає свого» (1 Кор. 13:5) (7.09.2022), «Ви знаєте, що ті, кого вважають володарями народів, панують над ними, а їхні вельможі гноблять їх. Але не так буде між вами: якщо хтось між вами ХОЧЕ БУТИ ВЕЛИКИМ, нехай буде вам слугою...» (Мар.10:42– 43) (14.09.2022), Біблія каже, що батьківські благословіння міцніші за віковічні гори (Буття 49:26) (30.10.2022).

- Використання підсумку / логічного завершення в кінці дописів: Посіяне виросте 🌱 З цим переможемо 🏠 🌟 (30.10.2022), Не зупиняйся, продовжуй сіяти! Господь – Вірний! Усе посіяне обов'язково виросте! (23.10.2022), Так переможемо 🏠 🌟 (5.10.2022).

- Використання великих літер для підкреслення значущості інформації чи наголошення: «Слава Богу за ВСЕ!» (13.10.2022).

- Поодиноке використання P.S: P.S. Фото – із денного підліткового табору, який проходив при нашій церкві 🏠 (14.08.2022). P.S. Мене тут питали, чи я закордоном. Відповідь – ні. Був там лише кілька днів на початку липня у рамках поїздки на міжнародну пасторську зустріч (6.08.2022). P.S. На фото так звані «Вуста істини» – кругла мармурова плита діаметром в 1,75 метра, яка ймовірно слугувала люком давньоримської каналізації (30.07.2022).

- Багато риторичних запитань: Можна чи не можна? (28.08.2022), «Як не впустити аналогічне мислення у себе? Не стати «імператором» в щоденному житті?» (14.09.2022), Хочеш пізнати, Яким є Всевишній? (20.07.2022).

- Використання гештегів.

- Використання спонукальних речень вкінці дописів: Тож не стихаймо і ми 🏠 🌟.

- (14.06.2022), Шануймося 🏠 🌟 (3.08.2022), Шануймося 😊 (14.08.2022).

- Закінчення дописів типовою молитовною кінцівкою: Амінь 🏠 🌟 (25.07.2022).

- Поодинокі запитання в кінці допису для заохочення до активності в коментарях: А як ти опановуєш гнів людський у собі? (21.07.2022), То як щодо селфі в Христовому дзеркалі? (20.07.2022).

Дуже малою кількістю сторінок в інстаграмі представлене духовенство римо-католицької церкви. Зазвичай це навіть не блоги, а інформаційні профілі, проте нам вдалося відшукати інстаграм-сторінку єпископа Римо-католицької церкви в Україні Віталія Кривицького, який не надто активно, але веде блог.

Цій сторінці притаманні:

- Лаконічність (переважно дописи за обсягом не перевищують 10 речень, чимало з них і зовсім складаються з 1–2).

- Почуття гумору: Сьогодні вперше у житті мав нагоду дві години мандрувати верхи. Дякуючи Богу, Зірочка була лояльною до недосвідченого вершника. (14.08.2021), В українських Карпатах можна мандрувати стежками дикого лісу і протягом маршруту не зустріти жодної людини. Дякуючи Богу, ведмедя сьогодні ми також не зустріли. (10.08.2021), Завершення недільного дня, з молоддю та вечірнім Києвом (не цукерками!!) (29.06.2020).

- Багато окличних речень: Підтримайте нас молитвою! (28.09.2022), Зустріч з українською громадою у Любліні вийшла дуже молодіжною! (10.10.2022), Святий Апостоле примирення, молись за нас! (22.10.2021).

- Використання великих літер для виділення головного: «Боже, допоможи нам присвятити себе щирому пошуку справжнього МИРУ, який покладе край сваркам, ЛЮБОВІ, яка перемагає ненависть, ПРОЩЕННЯ, яке обеззброює будь-яку помсту» (22.10.2021).

- Послугування християнськими святковими вітаннями: ХРИСТОС НАРОДИВСЯ! (25.12.2020), ХРИСТОС НАРОДИВСЯ!!! (6.01.2021), ХРИСТОС ВОСКРЕС! (19.04.2022).

- Поодинокі використання іншомовних вкраплень: Niech Bóg Miłosierny obdarzy wszelkimi łaskami tych, którzy posłużyli JEMU w uchođzcach z Ukrainy! 🙏🌸❤️ (20.05.2022).

- Використання цитат із Біблії та молитов: «Я – хліб живий, який зійшов з неба; якщо хто буде їсти цей хліб, житиме вічно...» (Йн. 6,51) (14.06.2020), «Боже, допоможи нам присвятити себе щирому пошуку справжнього МИРУ, який покладе край сваркам, ЛЮБОВІ, яка перемагає ненависть, ПРОЩЕННЯ, яке обеззброює будь-яку помсту» (22.10.2021).

- Поодинокі використання графічних зображень – смайликів.

Загалом усі блоги духовних осіб відзначаються такими спільними ознаками:

- Дотримання лексичних, орфографічних та граматичних норм літературної мови (Це свідчить про духовних осіб як про представників інтелектуальної еліти);

- Добра комунікація з вірянами через просту форму подачі складних речей;
- Високий рівень оперування фактами зі Святого Письма та інших богослужбових книг;
- Емоційність тексту, що передана через графічні зображення – смайлики та ілюстративний матеріал (фото, відео);
- Використання лексики на позначення церковних реалій;
- Використання загальноживаної лексики;
- Сильові ознаки конфесійного, публіцистичного, інколи розмовного, епістолярного чи художнього стилів;
- Наявність рис індивідуального стилю (привітання, прощання, оформлення допису, іншомовні вкраплення відповідно до політики конфесії чи знання іноземних мов самої духовної особи).

Підсумовуючи досліджене, можемо зробити висновок, що конфесійний підстиль має бути в інстаграмі, проте не в чистому вигляді, а у поєднанні з публіцистичним, розмовним, епістолярним або художнім і в межах загальної категорії «інстаблогостиль». Не заперечуємо, що трапляються дописи, у яких виразно вбачаємо ознаки одразу двох, трьох чи навіть чотирьох стилів. Це свідчить про те, що стилі мовлення не існують законсервовано, а взаємодіють один з одним, і саме блог-дописи – це ті тексти, де така взаємодія простежується найкраще.

Література

1. Hadžiahmetović Jurida, Sanel. Linguistic properties and aspects of blogging within the context of Netspeak. *Jezikoslovlje*, 2013, 14.2–3: 517–536.
2. Артамонова І., Пилипенко К. Блог-записи як жанр інтернет-комунікації. *Психолінгвістика*. 2012. Вип.10. С. 241–246.
3. Гадьо Н. Особливості конвергенції на прикладі медій католицької церкви в інтернеті. *Communications and Communicative Technologies*, 2016, 24.12: 45–52. URL: <https://cct.dp.ua/index.php/journal/article/view/70> (Дата звернення: 25.10.2022).
4. Дацюк С. Сучасні блоги та блогери. *Українська правда*. 2017. 21.03. URL: http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/58_d0_f539_e0_fdb/ (Дата звернення: 22.04.2022).
5. Куренкова О. Соцмережі–2021: ТікТок старшає, Facebook – переважно жіночий, а стрічку ми гортаємо 400 мільйонів років. *Громадське Телебачення*. URL: <https://hromadske.ua/posts/socmerezhi-2021-tiktok-starshaye-facebook-perevazhno-zhinochij-a-strichku-mi-gortayemo-400-miljoniv-rokiv> (Дата звернення: 04.12.2021).
6. Приходна Н. Особливості конфесійного стилю української мови. *Культура народів Причорномор'я*, 2006. С. 37–39.
7. Чемеркін С. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси. Київ. 2009. 240 с.

Воробйова Г. Ю.,
кандидатка політичних наук, доцентка,
Державний торговельно-економічний університет

МОВНИЙ АСПЕКТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Події 2014 року, пов'язані з агресією РФ по відношенню до України, а потім повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року довели, що активні бойові дії неминуче супроводжуються дискурсом, а саме – мовним осмисленням подій. Це актуалізувало появу нових досліджень щодо використання мови під час збройного конфлікту нового типу, що називається гібридною війною, а саме: здійснення інформаційно-психологічних операцій відбувається шляхом використання мови ворожнечі; пропагандистське навіювання населення використовує широкий спектр мовних засобів: метафори, алюзії, алегорії; загалом осмислення війни відбувається шляхом словесного опису та аналізу.

Зв'язок війни та слів, текстів, оповідей є давнім і не випадковим: недарма давньогрецька назва війни *rólemos* (від якої походить слово *полеміка*) об'єднувала у своєму значенні і збройні, і словесні баталії. Є всі підстави припустити, що дискурс про війну і війна у фізичному вимірі з'являються одночасно. Збройне зіткнення будь-якого рівня починає існувати як війна – тобто історична, соціальна, гуманітарна та інша подія – тільки в межах її дискурсивного (насамперед вербального) осмислення [6, с.44]. Безперечно, фізичний модус існування війни з боями, картами фронтів та зброєю завжди йде у супроводі її дискурсивного модусу. Осмислюють та описують війни за допомогою мови та її елементів, що породжує появу нових мультидисциплінарних досліджень.

Один з проявів використання мови в процесі інформаційно-психологічних операцій під час сучасних збройних конфліктів – мова ворожнечі. Цю тактику активно використовують російські пропагандистські медіа не тільки для підсилення уявного образу ворога в обличчі «нацистів, наркоманів та сатаністів», якими називаються громадяни України, а й для посилення конфліктів всередині України задля дестабілізації соціальної сфери та виведення з ладу економіки через посилення страху, зневіри та безнадії у суспільстві. Саме тому мовний аспект пропаганди та прояви мови ворожнечі в українських наукових колах вивчаються на стику наук: лінгвістики, політичної або соціальної психології, юриспруденції, зокрема, міжнародного гуманітарного права. Проявом мови ворожнечі можуть бути слова, які постійно лунають у промовах російських політиків: «неонацисты и наркоманы, которые засели на Банковой» (у промові президента РФ В. Путіна з нагоди визнання нелегітимних ЛНР/ДНР); «Украина никому не нужна, Украина – это расходный материал в тотальной войне против РФ» (висловлювання глави МЗС РФ Сергія Лаврова від 17 травня 2022 року); постійні висловлювання

російських пропагандистів на телебаченні щодо того, що в Європі «сатаністи, вандали» та систематичне зневажливе ставлення до представників меншин.

Мову ворожнечі активно використовують щодо громадян України російські пропагандисти, а також офіційні політики РФ. Термін «мова ворожнечі» є досить новим у наукових колах, українських, зокрема, і частіше перебуває під кутом зору правників. Тим не менше, проблеми, які пов'язані з появою протидії проявам мови ворожнечі, а також встановлення термінологічної чіткості, потребують вирішення вже. З точки зору юриспруденції, існує дилема ідентифікації, яка полягає у тому, що одні вважають законодавче закріплення «hate speech» порушенням свободи слова, а інші – захистом людини від проявів ворожнечі та дискримінації. В українській правничій науці таке явище, як «мова ворожнечі» (hate speech, мова ненависті) лише останнім часом стає об'єктом наукових розвідок таких учених, як С. Лихова, Г. Рибальченко, М. Медведєва та ін., і досліджується, як правило, у міжнародно-правовому аспекті чи через призму кримінального покарання за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками [1, с. 73].

Про широкий вплив мови на приниження української державності свідчать закріплені у заяві Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» від 14.04.2022 року факти, що висловлювання Президента Російської Федерації як Глави держави й Верховного Головнокомандувача Збройними силами Російської Федерації та інших посадових осіб цієї держави, а також рішення органів влади всіх рівнів на підтримку та виконання цих заяв, свідчать про існування офіційної політики російської держави щодо невизнання права українського народу на самоідентифікацію, самовизначення і, як наслідок, на існування [3]. У пояснювальній записці до заяви вказано, що такі дії офіційних очільників РФ свідчать про систематичне викривлення історичних фактів задля виправдання загарбницької політики РФ щодо України. Широке дослідження використання російськими пропагандистами мови ворожнечі проти українського народу в майбутньому може стати доказовою базою для доведення того, що дії ЗС РФ на території України мають геноцидальний характер. Саме тому завдання дослідників у сфері лінгвістики полягає зібрати доказову базу, а саме – довести, що мову використовували для систематичного викривлення історії України, намагання довести факт відсутності державності, заперечення права українського народу на самовизначення у кордонах 1991 року, коли ці кордони визнали легітимними більшість країн світу. А завдання юристів – закріпити термін «мова ворожнечі» в українському законодавстві, тим самим прикріпивши це криміналізацією, щоб у майбутньому притягати до відповідальності тих, хто проводить агресивну політику щодо України.

Література

1. Львова О. Л. Мова ворожнечі: теоретико-правовий аналіз поняття. *Правова держава. Щорічник наукових праць*. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2018. Вип. 29. С. 71–79.
2. Lazarsfeld P.F., Berelson B., Gaudet H. *The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. New York: Duell, Sloan and Pearce, 1944.
3. Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (дата звернення: 23.07.2022.)
4. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. Застосування в Україні. Офіційне видання. Київ, 2006. 176 с.
5. Медведева М. О. «Мова ненависті» в міжнародному та європейському правовому контексті. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2017. Вип. 133. С. 95–105.
6. Яворська Г. М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні пріоритети*. Серія: Політика. 2016. № 4. С. 41–48.

Габрова Ю. О.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **Г. Л. Вусик**

ЗНАКОВО-СИМВОЛІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМП'ЮТЕРНОГО ДИСКУРСУ

На сучасному етапі розвитку людства українське суспільство переживає період стрімкого розвитку та збільшення впливу ігрової індустрії на види проведення вільного часу та інших видів діяльності. Відеоігри стають популярними і доступнішими для все більш великої кількості населення різних країн світу. Неймовірний рівень технологічного розвитку та інформаційного суспільства дозволяє пережити не бачений раніше досвід. Сучасному суспільству ігрова індустрія може надати величезну кількість різноманітних відеоігор будь-якого жанру, вподобання та на будь-яку платформу. Розраховані на багато користувачів онлайн-ігри як найбільш складний і розроблений варіант комп'ютерних ігор, що представляють особливий інтерес для науковців, особливо для соціологів, так як вони породили один з найяскравіших соціальних феноменів сучасності – геймерство.

Вивченням ігрової індустрії займається наука Game Studies. Вона вивчає відеоігри з різних сторін суспільного життя: з точки зору нарратології, соціальної, психологічної, медичної. У кожному з цих аспектів відеоігри вивчаються та починають виглядати по-різному, геймерство набуває все більшого впливу на суспільне життя, тому ігнорувати цей феномен на даний момент стає неможливим завданням.

Актуальність дослідження. З інтенсивним проникненням віртуальної реальності у повсякденне життя суспільства через соціальні мережі, інтернет-телебачення, комп'ютерні відеоігри, спостерігається інтерес до віртуального дискурсу. Дослідженням цього феномену займаються як науковці, так і маркетологи, рекламники та політики. Віртуальний дискурс дозволяє легко та швидко визначати образ споживача за заданими параметрами, а також відкриває широкі можливості для впливу на користувача, на його мовну картину світу. Отже, віртуальний дискурс стає оболонкою потужного інструменту впливу на свідомість користувачів.

Стрімке поширення та розвиток віртуального дискурсу, створили передумови для виникнення суперечності між необхідністю вирішення загальних та вузькоспеціальних питань щодо застосування його в повсякденному житті. Це зумовило актуальність наукової розробки питань, пов'язаних з особливостями одного з ключових дискурсів усередині віртуального – комп'ютерно-ігрового. Під комп'ютерно-ігровим дискурсом розуміється текст у ситуації спілкування, який має властивості віртуальної символічної реальності, яка створена на основі комп'ютерної техніки та реалізує принципи зворотного зв'язку з ігровими цілями, де реальне «Я» користувача пов'язується з «Я» віртуальним.

Треба зауважити, що немає чіткого розмежування властивостей та особливостей віртуальної реальності як такої, віртуального дискурсу та комп'ютерно-ігрового дискурсу; не зрозумілий процес формування мовної свідомості учасників комп'ютерно-ігрового дискурсу та структура цієї свідомості; не визначено особливості вербально-семантичного, тезаурусного та мотиваційного рівнів узагальненої мовної особистості геймера; недостатньо вивчені особливості мови та «усно-писемного мовлення» комп'ютерно-ігрового дискурсу. Усе перераховане визначило об'єкт, предмет, мету та завдання нашого дослідження.

Кожна окрема мова інтернет-комунікації тісно пов'язана з культурою. Усі особливості її структури та функціонування треба розглядати як прояви культури відповідного мовного (або етнічного) колективу з огляду на складний та опосередкований характер мотивації іншими елементами культури. Навколишній світ, духовне життя та поведінка людей відображаються у свідомості представника кожної окремої мовної картини світу, у певних когнітивних структурах, що реалізуються та структуруються у своїх специфічних мовних категоріях та формах. Формування та розвиток різних концептів чи когнітивних структур відбувається як під впливом

зовнішніх чинників (тих чи інших елементів культури), так і від інших понять, як цілісних утворень.

У кожній окремій соціальній мережі можна знайти чимало запозичень з інших мов. При цьому такі носії часто використовують слова зі своєї мови, які були запозичені в англійську, вступаючи з англомовними учасниками соціальної мережі в комунікацію.

Спілкування у мережі стало невід'ємною частиною соціальної діяльності сучасної людини. Це пов'язано зі зростанням популярності різних соціальних мереж та розважальних ресурсів. Сьогодні практично неможливо уявити сучасну людину, яка не була б учасником інтернет-комунікації тією чи іншою мірою. У зв'язку з цим необхідно визначити, що ж розуміють під Інтернет-комунацією.

Комунікація – це соціально зумовлений процес передачі та сприйняття інформації, як у міжособистісному, так і в масовому спілкуванні з різних каналів за допомогою різних вербальних і невербальних комунікативних засобів.

Використання традиційних механізмів комунікацій, таких як факс або телефон, сьогодні швидко замінюються новими технологіями – обмін миттєвими повідомленнями, використання електронної пошти, голосова та за допомогою відео передача через Інтернет.

Спілкування із застосуванням сучасних Інтернет-технологій отримало назву Інтернет-комунікації.

Інтернет-комунікація – це спілкування, у якому передача інформації відбувається каналами Інтернет за допомогою стандартних протоколів обміну та подання інформації. Через Інтернет, інформація може передаватися у різний спосіб. Наприклад: голосові повідомлення, відеоповідомлення, різні документи, обмін миттєвими повідомленнями, надсилання різних файлів.

При спілкуванні в мережі Інтернет можна виділити два основні види спілкування:

1. Спілкування у режимі реального часу:
 - з одним співрозмовником;
 - з великою кількістю користувачів одночасно.
2. Спілкування, у якому повідомлення надходять до адресата з відстрочкою:
 - з одним співрозмовником;
 - з великою кількістю користувачів одночасно.

Інтернет сьогодні – це найбільше джерело інформації, яким користується людство. Такі можливості інтернет-спілкування, як оперативність, швидкість і доступність зв'язку між користувачами на далеких і близьких відстанях, дозволяють використовувати Інтернет не тільки як спосіб пізнання, але і як інструмент для спілкування.

Виділяються такі особливості спілкування через Інтернет [2]:

1. Анонімність. Незважаючи на те, що іноді можна отримати деякі

відомості анкетного характеру і навіть фотографію співрозмовника, вони недостатні для реального та адекватного сприйняття особистості. Крім того, спостерігається укриття або презентація неправдивих відомостей. Внаслідок подібної анонімності та безкарності у мережі проявляється й інша особливість, пов'язана зі зниженням психологічного та соціального ризику в процесі спілкування – афективна розкутість, ненормативність та деяка безвідповідальність учасників спілкування. Людина в мережі може виявляти і виявляє більшу свободу висловлювань і вчинків (нецензурні вирази, сексуальні домагання), оскільки ризик викриття та особистої негативної оцінки оточенням мінімальний.

2. Своєрідність перебігу процесів міжособистісного сприйняття за умов відсутності невербальної інформації. Як правило, сильний вплив на уявлення про співрозмовника мають механізми стереотипізації та ідентифікації, а також встановлення процесу очікування щодо бажаних якостей партнера.

3. Добровільність та бажаність контактів. Користувач добровільно зав'язує контакти або йде від них, а також може перервати їх у будь-який момент.

4. Важкість емоційного компонента спілкування, водночас стійке прагнення емоційного наповнення тексту, що виражається у створенні спеціальних смайлів для позначення емоцій.

5. Прагнення нетипової, ненормативної поведінки. Найчастіше користувачі презентують себе з іншого боку, ніж за умов реальної соціальної норми, програють не реалізовані у діяльності поза мережею ролі, сценарії ненормативної поведінки.

Наші спостереження вказують на особливості спілкування через Інтернет:

- опосередкованість спілкування технічними засобами;
- спілкування великих соціальних груп;
- відсутність безпосереднього зворотного зв'язку;
- наявність масової, анонімної, розрізненої аудиторії.

До причин звернення до Інтернету, як інструменту спілкування, відносять:

1. Недостатнє спілкуванням у реальних контактах. З появою можливості задовольнити ці потреби у реальному житті, користувачі швидко втрачають інтерес до інтернет-спілкування.

2. Можливість реалізації якостей особистості, відтворення ролей, переживання емоцій, з тих чи інших причин фрустрованих у реальному житті. Подібна можливість зумовлена певними особливостями спілкування за допомогою мережі – анонімністю, нежорсткою нормативністю, своєрідністю процесу сприйняття один одного. Бажанням переживання тих чи інших емоцій пояснюється і прагнення емоційного наповнення тексту [1].

Умберто Еко писав, що наше суспільство незабаром розділиться на два класи – тих, хто дивиться тільки ТБ і отримує готову інформацію про світ, і тих, хто дивиться на екран комп'ютера, хто здатний фільтрувати та обробляти інформацію.

І справді, завдяки такому розвитку Інтернету сучасна людина отримала доступ до абсолютно будь-якої інформації. Вона може отримувати тільки ту інформацію, яка їй цікава, може відбирати те, що потрібно знати, а що ні, може ділитися своїм досвідом і знаннями у відкритому доступі.

Зауважимо, що особи у віртуальному просторі можуть спілкуватися один з одним тільки за допомогою письмових текстів, що створюються в процесі реального часу, які впливають на спонтанну розмову. Мова стає не тільки засобом спілкування, а й засобом створення віртуальної дійсності, бо «штучні мови програмування є лише технологічним засобом, завдяки яким Інтернет працює, а справжньою мовою віртуального співтовариства виявляються природні мови аудиторії користувачів». Учені в різних країнах також спостерігають і займаються вивченням подібних процесів. В Інтернеті ви можете стати всім, ким хочете. Можете, якщо хочете, повністю відкрити себе або стати особою протилежної статі. Ви можете бути тим, ким бажаєте. Вам не потрібно перейматися тим, як вас сприймуть інші, бо на них легко вплинути. Усі ці уявлення ґрунтуються на тому, що ви показуєте, вони не бачать і не чують вас, і, виходячи з цього, вони не можуть зробити жодних припущень чи висновків. Усе, що вони бачать – це те, що ви пишете. Текст в Інтернеті відіграє роль певної маски, що одягається на віртуальне «Я».

Розглянемо докладніше особливості писемного мовлення, що використовується в комп'ютерно-ігрових чатах, або так звана чатівська мова. За своїм характером ця мова може бути визначена як усно-письмова чи письмова розмовна.

Сьогодні письмове мовлення та його наукове трактування зазнали серйозних трансформацій. Засновники теорії писемного мовлення стверджували, що за своєю комунікативною природою вона є більшою мірою монологічною. У сучасному писемному мовленні (особливо з використанням різних технічних засобів) застосовується безліч невербальних символів. Раніше вважалося, що письмова мова – це завжди мова без співрозмовника, на що вказує її будова [4]. У письмовій мові (яка стала частиною повсякденного життя звичайної людини) створюється ефект присутності співрозмовника і реалізується швидкий обмін повідомленнями.

Твердження про участь віртуальної мовної особистості у віртуальній комунікації не відноситься до одиночних ігор, у дискурс яких геймер не привносить нічого нового, хоча і може запозичити з нього слова, звороти, що сподобалися, манеру мовної поведінки героїв. Дискурс одиночних ігор відрізняється, наприклад, від літературно-художнього дискурсу, тим, що в ньому набагато меншою мірою присутній символічний, але в набагато більшій – візуально-образний і аудіальний компоненти. Крім того, геймер

(у порівнянні з реципієнтом літературно-художнього тексту) прямо бере участь у подіях, що розгортаються в ігровому просторі, виступаючи не стороннім спостерігачем, а найголовнішим героєм.

У розрахованих на багато користувачів іграх те, як розгортатимуться події гри, багато в чому залежить від геймерів, і цілі будуть досягатися при умові, що її учасники мають певні навички спілкування. «Одиночкам» у комп'ютерно-ігровому світі не лише нудно, а й неможливо існувати. Отже, дискурс розрахований на багато користувачів, відрізняється складом і компетенцією комунікантів. Саме цей тип ігор та пов'язаний з ними дискурс знаходиться у центрі уваги справжньої роботи. Наші спостереження над усно-письмовим різновидом мови в комп'ютерно-ігровому дискурсі дозволяють виділити такі її особливості.

Висока швидкість спілкування, яка дає можливості обміркувати відповідь, пов'язану з діалогом у реальному часі. Відповіді, як і питання, повинні бути максимально короткими.

Вимога стислості та оперативності комунікації є чинником появи величезної кількості запозичень з англійської мови. Частотність англійських запозичень у комп'ютерно-ігровому дискурсі пояснюється також і тим, що більшість ігор перекладається українською мовою із запізненнями.

Для усно-письмового мовлення у межах комп'ютерно-ігрового дискурсу характерна висока насиченість спеціальною лексикою: «ульт», «стан», «пуш», «арт», «соло» тощо. Більшість подібних слів не досягає термінологічної точності, однозначності та контекстуальної незалежності, хоча наближається до термінів за функцією номінації спеціальних понять із досить чітко окресленими межами. Тому ми відносимо такі назви до комп'ютерно-ігрових термінів – спеціальних лексем, які використовуються для іменування недостатньо усталених (що формуються) і здебільшого некодифікованих комп'ютерно-ігрових понять. Комп'ютерно-ігрові терміни відрізняються експресивністю (у тому числі за рахунок ясної внутрішньої форми) і мають контекстуальний зміст. Вони, безперечно, становлять основну частину одиниць комп'ютерно-ігрового сленгу.

Мова учасників комп'ютерно-ігрового дискурсу характеризується високою експресивністю та емоційністю як на лексичному рівні («нуб» – новачок, «рак», «краб» – геймер з поганою навичкою гри), так і на рівні висловлювань («зомбя, ти який мертвий»).

Можливість реалізації невербальної складової в комп'ютерно-ігровому дискурсі для вираження емоцій та почуттів, передачі експресії, надання конотації щодо комунікантів (наприклад, *загроза*, *похвала*) зумовлює створення та активне використання певних графічних жестів, фонаційних графічних комплексів, звуконаслідувань. Як невербальні засоби в комп'ютерно-ігровому просторі широко використовуються різні смайли – індикатори настрою: «(=)_» – все круто, «(:)*» – поцілунок, «йди в () ()» – йди звідси; застосовується прийом написання тексту великими літерами

(«капсом»): *привіт, та звідки я знаю?* Для імітації звуку використовуються фонаційні графічні засоби, включаючи вигуки-меми, наприклад, *ахаха, лол, потім я йому ляца дав, відразу по-людськи залопотав*. У самій грі закладено потенціал для широкого спектру емоцій. Наприклад, ігровий персонаж може підстрибнути, висловлюючи радість, зобразити танець перемоги, вклонитися і навіть показати язик.

Комп'ютерно-ігровий дискурс характеризується відступом від нормативності у мовленні, що проявляється у наявності великої кількості зниженої лексики. Необхідно звернути увагу на той факт, що більшість геймерів спочатку для вираження емоцій, а потім за звичкою використовують у процесі гри евфемістичні скорочення лайки, наприклад: *пци, ск*.

Усно-письмова мова в межах комп'ютерно-ігрового дискурсу характеризується яскраво вираженою еративністю, зневагою до орфографії (*куру варди ботл* – відсутність ком), при цьому графічна передача деяких слів навмисно наближається комунікантами до їх фонетичного стану і починається, як, наприклад: «тя» (тебе), «м'я» (мене), «чо-нитку» (щонебудь), «щас» (зараз), «ваще» (взагалі) тощо.

Отже, розвиток технологій та їхнє впровадження у повсякденне життя користувачів призвели до створення абсолютно нових видів електронних розваг, культових ігор, багато з яких уже встигли стати важливою частиною сучасної культури.

Нами було виявлено, що для відеоігрового дискурсу характерний усно-письмовий характер мовлення, широке використання розмовної, емоційно-експресивної лексики, креолізованих текстів, мемів, відеоігрового сленгу, скорочень, англомовних запозичень.

Учасниками відеоігрового дискурсу є віртуальні мовні особи. У процесі спілкування у віртуальному середовищі мовна особистість змінює своє ставлення до часу, до моделі комунікації, зміщуються її пріоритети, відбувається нівелювання низки параметрів, що становлять невід'ємну частину мовної особистості в реальному спілкуванні.

На наш погляд, відеоігри поряд з негативними характеристиками (уникнення реальності та спілкування, втрата часу і зору тощо) спонукають людину до корисної та продуктивної діяльності, наприклад, навчання, робота, творчість можуть на певному етапі розвитку людини інтегруватися в ігрову канву, тобто відбувається легше алгоритмізоване оволодіння цією діяльністю.

Незважаючи на численні недоліки віртуального дискурсу та відеоігор зокрема, досліджуваний вид комунікації в житті сучасної людини посідає значне місце та істотно впливає на розвиток її особистості. В освітньому процесі, в умовах зростаючої віртуалізації освіти, відеоігри стають основою для розробки навчальних відеоматеріалів, що мають високу продуктивність і результативність.

Практична цінність дослідження полягає у можливості використання результатів в університетських курсах психолінгвістики, лексикології, стилістики, спецкурсах з теорії дискурсу, лінгвістики тексту, лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, у розробці нових методів вивчення української мови за допомогою комп'ютерних ігор.

Література

1. Акуліч М. Тролінг як феномен мережі Інтернет. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2012. № 3. С. 175–185.
2. Вусик Г. Вплив сучасної лексики ігрового комп'ютерного дискурсу на медіа та розважальний контент. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. № 11. Львів, 2022. С. 51–56.
3. Ісакова Т. О. Інтернет-залежність як новий феномен сучасного світу: сутність і проблеми: аналітична доповідь. Київ: НІСД, 2011. 47 с.
4. Камінська О. В. Чинники розвитку інтернет-залежності молоді. *Психологічні перспективи*. 2015. № 25. С. 65–75.
5. Петренко О. С. Вплив інтернет-середовища на ідентичність користувачів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (соціологічні науки)*. Луганськ, 2013. № 23 (282). С. 45–54.

Гагара Т. В.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **О. В. Боговін**

ВІЗУАЛЬНА НОВЕЛА «КРАЙЗЕР СИНГУЛЯРНОСТІ» У ДИСКУРСІ Ф'ЮЖН ЛІТЕРАТУРИ

Нова епоха серйозно ставить питання про подолання етапу писемності і відходу від фонетико-алфавітного фіксування смислів за допомогою слів до більш складних способів передачі інформації у вигляді знаків візуального, аудіального, усно-письмового кодів та їх (завдяки універсальному протоколу оцифровки) інтерференції. Новітні явища в сфері писемності (поступове зникнення авторучок, розвиток усно-письмових гібридів, поширення додатків, що забезпечують все більш складну обробку, анімація, трансформування зображень і створення полікодових повідомлень, а також соціально значущі ефекти переходу в епоху постграмотності і надграмотності) показують, що початкове уявлення про літературу може кардинальним образом змінитися. Це призведе до неминучої трансформації самої суті мистецтва слова – його зміни мистецтвом художньої комунікації в

новій полікодовій упаковці. Так, з'являються нові літературні ф'южн жанри, які є гібридами найрізноманітніших засобів творчого смислотворення.

Візуальна новела (ВН, візуальний роман) – це форма цифрової напівінтерактивної художньої літератури. Говорячи про візуальні романи, науковці часто проводять паралелі з відеоіграми. Треба зазначити, що елементи ВР часто використовуються у відеоіграх, але самі по собі твори ВР не завжди можна назвати терміном «гра» [1; 2]. Візуальні новели є поєднанням текстового оповідання зі статичними або анімованими ілюстраціями та різним рівнем інтерактивності. Так можна стверджувати, що ВР – це найяскравіші представники жанру ф'южн літератури, оскільки поєднують у собі декілька медіа просторів – це література, фотографія, музика та навіть психологія, оскільки часто під час ознайомлення з сюжетом, читач повинен ставити собі питання, пов'язані із системою моралі та робити складні вибори.

Як вже було зазначено, візуальні новели мають усі ознаки жанру ф'южн. По-перше, це неможливість віднести твори візуальних новел до певного виду мистецтва, оскільки вони поєднують у собі літературу, музику, образотворче мистецтво та гейм-дизайн.

31 липня 2022 року проводився онлайн-конкурс створення візуальних новел – Ukrainian Visual Novel Jam. За умовами учасники конкурсу мали створити оригінальну ВН українською мовою, основною темою якої буде ескапізм.

Поняття «ескапізм» тривалий час мало негативну конотацію в соціології, філософії, психології та інших суміжних науках. Найчастіше під зазначеним терміном мається на увазі прагнення людини піти від похмурої або неприємної дійсності в світ ілюзій і фантазій. Прагнення втечі від реальності може виникати як реакція на постійний і сильний стрес, що викликається психологічними травмами, напруженою роботою, небезпечним середовищем проживання та іншими факторами. Ескапізм може проявлятися у вигляді фізичного відходу від світу (наприклад, у глухі села, дикі ліси, печери), так і без нього – коли за відсутності видимої ізоляції від суспільства людина перестає проявляти інтерес до відомих їй цінностей і подій світу, що оточує її. За результатами конкурсу кращим твором було визнано «Крайзер Сингулярності».

Сюжет ВН «Крайзер Сингулярності» нагадує класичну кіберпанкову історію: після відрахування з четвертого курсу студент повертається до рідного міста, де сподівається відновити стосунки зі старими друзями. Разом зі своїм другом-хакером у безодні мережі хлопець намагається знайти відповіді на численні запитання: як подолати відчуження від світу? Що відбувається навколо? Чому цей світ виглядає так, ніби він усередині старого комп'ютера з вірусами і помилками? Номерні станції, камери тотального спостереження, захисні ритуали, відеокасети зі старими фільмами, таємні мережі поза мережами, пошуки себе і свого місця в реальності – ось реалії життя головних героїв. Що з цього справжнє, а що – психоз внаслідок

техногенної катастрофи? [3].

Окрім кіберпанку, автори новели також вказали такі жанри, як урбаністичний посткіберпанк, меланхолійний магічний реалізм.

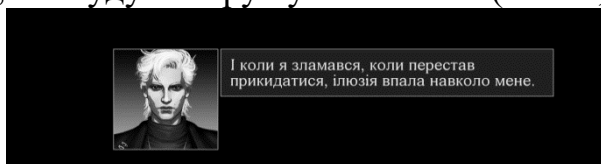
Поетика роману властива для свого жанру: місце дії – невелике «забуте Богом» місто, де панує самотність та царювання неповноцінних технологій. Соціум являє собою людей-плащів, без індивідуальностей. Усі, окрім трьох головних героїв, поводять себе як неігрові персонажі у грі – ідуть на роботу одним і тим самим маршрутом, снідають приблизно в один і той самий час та вкладаються спати «коли треба». Навіть телевизор на кухні більш емоційний персонаж – він повідомляє читачеві моменти, з яких можна зрозуміти, що сталася певна техногенна катастрофа, через яку плин життя змінився і більшість людей залишилися замкненими у просторі міста. Проте залишається відкритим питання про те, чи не було це їхнім власним бажанням?

Час у творі живе за своїми власними законами: він не історичний, але сповнений алюзій, зрозумілих читачеві. Неможливо зрозуміти, у якому світі відбуваються події – минуле, майбутнє чи теперішнє. Разом з тим, наскрізною лінією через усю новелу проходить основна ідея авторів твору – повернути увагу до цілком реальної загрози техногенної катастрофи.

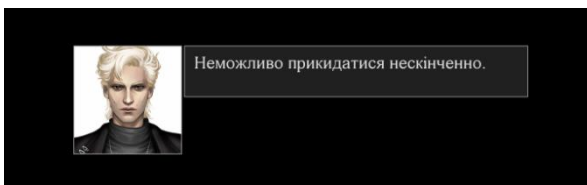
Сюжет відображає формування особистісної самоусвідомленості головного героя, виокремлення ним індивідуального «я» з деперсоніфікованого простору «ми». Спочатку це болісно, головний герой відчуває себе самотнім, його пригнічує реальність. Проте з часом та усвідомленням того, що він не один у спробі втекти, він приймає відчуття екзистенційного ескапізму всередині себе. Це проявляється в «[...] усвідомленому розриві зв'язків з іншими і світом в ситуації смисловтрати» [4].

Міфологема «втрати» в даному випадку означає втрату внутрішніх зв'язків із суспільством, смислової цінності. Іншими словами, головною метою ескапізму провідних героїв є визнання власної свободи шляхом відходу від існуючих догм і правил, які часто набувають абсурдного характеру.

Новела виконана переважно у чорно-білій кольоровій гамі, проте набуває кольору, коли історія наближається до фіналу. Зміна кольору символізує наближення героїв до висновків, вони зрештою отримують те, за що боролися – сірий світ, у якому вони вважали себе чужими, перетворюється на кольорову частину реальності, де є справжні почуття і люди, які будуть поруч у важкі часи (мал. 1, 2).

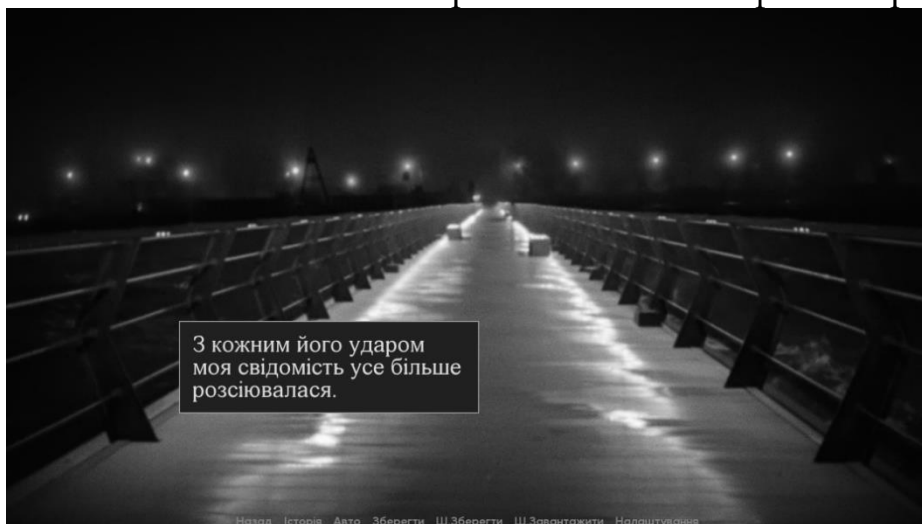

(мал. 1, скріншот з гри)

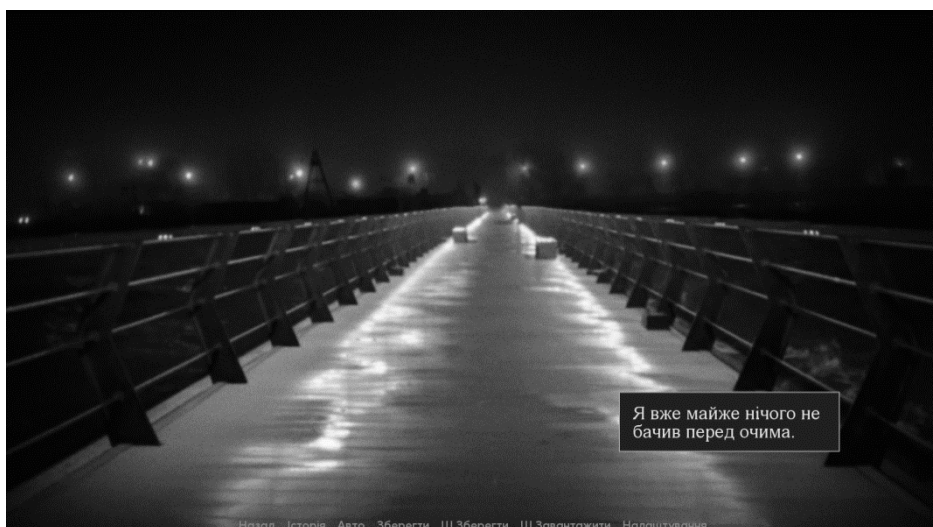

(мал. 2, скріншот з гри)

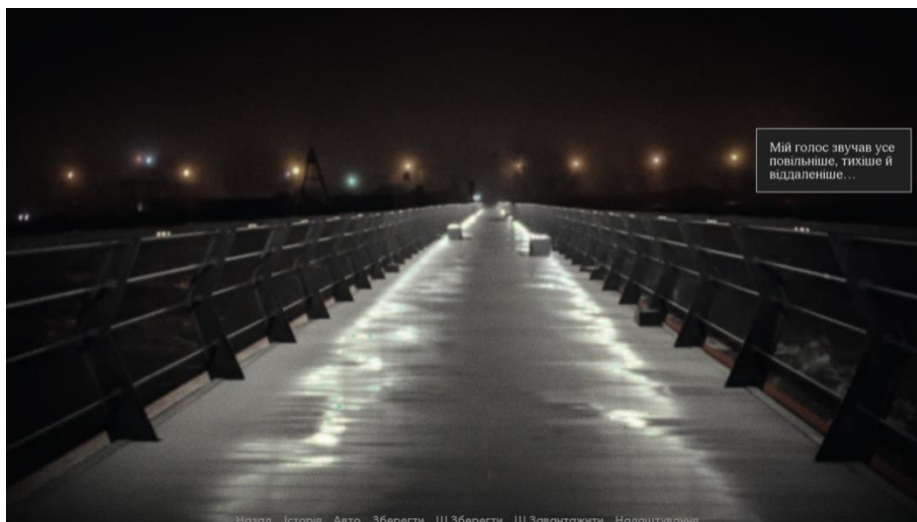
Весь текст розташовується в текстових фреймах, які змінюються або при натисканні на екран пристрою для читання, або за допомогою функції автоматичного відтворення новели – класична механіка кінетичної новели. Текстові фрейми у процесі читання з'являються у різних частинах екрану, мають різний розмір і доповнюються за допомогою аудіовізуальних елементів, що є ще однією особливістю створення історії у візуальній новелі. Тобто, автори «Крайзера...» використали «хореографію» під час розташування текстових фреймів (мал. 3, 4, 5), аватарів персонажів і всіх відмальованих та сфотографованих деталей у межах екрану. Візуальні елементи новели являють собою органічний симбіоз фото та графіки.

(мал. 3)

(мал. 4)

(мал. 5)

Так, коли читач бачить зображення персонажів, автору не обов'язково описувати зовнішність персонажа. Або якщо персонаж потрапив на ринок, автору не обов'язково описувати саму сцену, наприклад, натовп або торговців – фонове зображення зробить це за нього. Але при цьому автор може описати запахи, що витають в повітрі, а звукові ефекти галасливого натовпу можуть додати атмосфері ринку відчуття реальності. Музику від одеських андерграундних стоунер-гуртів *MistTower* та *RudnicOre* автори обрали для того, щоб найбільш точно передати відчуття розгубленості та меланхолію головних героїв, тобто їхні почуття автори семантично закодували у звуковому супроводі. Такий прийом дозволяє використовувати музику як текст, що є однією з основних ознак жанру ф'южн.

У якості бекграундів автори використали власні фотографії, які були зроблені під час подорожей Україною. Отже, аудіовізуальні ефекти дозволяють більш глибоко зануритися в історію і заповнюють все, що автор скоротив в самому тексті.

Так, очевидно, що наразі ф'южн можна спостерігати в основі мистецтва слова, коли панмедіатизація та оцифрування фактично перетворюють матеріал мистецтва. Навіть у той тривалий період, поки слово залишається головним комунікаційним кодом, зміни є беззаперечними. А ці зміни ведуть за собою кардинальну трансформацію мистецтва у далекому (або не дуже) майбутньому.

Література

1. Cavallaro, Dani (2010). *Anime and the visual novel: narrative structure, design and play at the crossroads of animation and computer games*. McFarland & Company. pp. 8–9.

2. Lebowitz, Josiah; Klug, Chris (2011). *Japanese Visual Novel Games. Interactive storytelling for video games: a player-centered approach to creating memorable characters and stories*. Burlington, MA: Focal Press. pp. 192–194.

3. Drama [Theurgist]. Крайзер Сингулярності Itch.io. [online]. URL:<https://dramatheurgist.itch.io/kaiser> (Дата звернення: 20.10.2022).

4. Молчанова О. В. Эскапизм героев В. Набокова и А. Камю. Инфоурок. [online]. URL: <https://infourok.ru/statya-po-literature-na-temu-eskapizm-geroev-vnabokova-i-akamyu-3794268.html> (Дата звернення: 20.10.2022).

Герасименко Ю. А.,
кандидатка філологічних наук, старша викладачка,
Бердянський державний педагогічний університет

**THE FUNCTIONING OF THE CORRELATIVE PAIR OF
INTERNATIONAL RELATIONS “UKRAINIANS AND THE FRENCH”
IN THE CONTEXT OF THE DIALOGUE OF CULTURES (BASED ON
THE MATERIAL OF THE NOVEL “ANNA OF KYIV”
BY REGINE DEFORGES)**

In connection with the expansion of the sphere of communication, there is a need to establish intercultural communication, which involves not only overcoming the language barrier, but also readiness for dialogue, understanding the cultural identity of other people and recognizing the legitimacy of other perceptions of reality.

The inevitable processes of globalization in the modern post-industrial world also inevitably sharpen the subjective sense of the value of one's national culture, explaining in its own way the objective self-worth and uniqueness of each other. The condition for finding a true identity is the reflective ability of an individual to compare, understand and accept the «otherness» of another – culture, tradition, thought, human personality [5]. This confirms that no one can adequately assess own culture, it is always necessary to compare it with another, but taking into account the cultural and historical conditions in which a certain ethnic group was in a specific period of its existence. The genesis of civilizational ideas as well as any other forms of collective identity presupposes the use of the method of implanting the «alien». Defining own civilizational image of «We» requires the creation of images of «Other» communities [7].

The imagological literary image is on the border of cultural, ideological, political or even genetic problems, but it cannot be considered an ideal reflection of the Other/Foreign, since it was created by an author who has his own cultural and mental characteristics. Examining the correlative pair of interethnic relations between Ukrainians and French depicted by Regine Deforges in the novel «Anna of Kyiv» we discovered that the author contrasts two cultures as diametrically different. The novel is based on the idea of an alliance between France, personified by Henry I, and Kyiv Rus, represented by Anna Yaroslavna.

According to the traditions of the time, a woman who got married had to

follow the cultural norms of the state to which her husband belonged. Anna did not just move to France, she had to become its queen, so it was important for her to understand all the intricacies of French culture. We can see that the princess began intensively studying French from the beginning of her trip, which indicates that the girl has an adequate understanding of her purpose and all the functions that she must perform as a future queen. In our opinion, the knowledge of the language of the receiving party is the most important factor affecting understanding, since a conversation through an interpreter cannot always accurately convey the content of the message. Henry I did not consider it necessary to learn the language spoken in Rus, so it can be concluded that he behaved as a representative of the dominant side.

It is significant that the representatives of the ruling Capetian dynasty knew about the power of Kyiv Rus and decided to conclude an alliance with it, and Yaroslav the Wise did not refuse, although his state at that time was more developed both economically and culturally. Perhaps he wanted to form a new and more positive image of a distant and rather unknown state – Kyiv Rus, which was located on the border with the «savage» East. This can be confirmed by the words of O. Musin, who emphasized that for the French society of that time this marriage was exotic, mysterious, incredible and incomprehensible [8]. The scientist also points out that in the 11th century Kyiv Rus had a significant influence on European politics, and representatives of the Capetian dynasty had to comply with the demand of the Pope, who forbade marrying close relatives and wanted to establish relations with the dynasty of Kievan princes.

For Anna French culture was Foreign, and until the end of her life she never became Her own or Other, although the queen assured those around her that she loved France. From the first days of the princess's stay on the territory of the new «Motherland», she critically perceived what she saw. Anna could not understand why the authorities were not interested in the standard of living of the population, which testified to the selfishness on the part of the king, which was not characteristic of the Kyiv ruler. Later, the author showed us that there was gender inequality in France at the time, as Henry I never consulted his wife, who was more educated than him and could afford to humiliate Anna by expressing her sexual feelings towards men. It was quite acceptable for European statesmen to marry for the sake of material or any other benefit, without observing any moral rules, unlike the princely family of Yaroslav the Wise, who loved his wife and tried to listen to her advice.

Anna, as a bearer of the developed culture of the Russian people, brought elements of her own to a foreign environment. The princess refused the clothes and jewellery offered to her at the French court, preferring robes brought from the Motherland. The author describes expensive dresses and capes encrusted with precious stones and trimmed with fur, which shows the good taste and excellent skills of Ukrainian women. At one time, abbot Sugerii, while creating a biography of the grandson of Anna and Henry I Louis IV, mentioned the precious ruby that the princess brought as a gift from Kyiv Rus, which later became part of the crown

of Louis the Saint [9, c. 276]. This testifies to the fact that France introduced something foreign, which belonged to the culture of Kyiv Rus, into its sacred traditions.

Author quite often emphasizes that Anna is served by Olena, who came with her from Kyiv Rus. Therefore, there is a possibility that some nuances of the women's toilet could also not meet the norms of France at that time. Regine Deforges described the queen's frequent baths, but never mentioned that Henry I washed, given that the author described his sex life in sufficient detail [1]. The writer wanted to show that for Anna, her own hygiene was more important than for the French. This can be confirmed by the queen's remarks about the appearance of her new people.

The importance of the first wedding night between Anna and Henry I cannot be overlooked, when the girl proved her innocence. In our opinion, the author emphasized this in order to show the Slavic traditions of premarital purity, which were not always followed in Europe. Of course, this did not apply to girls from simple families (Irina entered into sexual relations with many men), since their unions were important for the state as a whole.

Having done the analysis of the novel «Anna of Kyiv» through the prism of the dialogue of cultures, we claim that Regine Deforges tried to depict a developed and prosperous civilization – Kyiv Rus. Despite the fact that the writer is French, she was quite objective when comparing the two cultures, clearly giving preference to the Other. The author showed to the reader that France needed not only political help but some changes in culture. After coming to the throne Anna began to take care of the education and health of the population, which could not but affect the improvement of the situation of the country as a whole. Of course, Anna's culture, her language and traditions did not take root in the «new» Motherland, they remained Foreign, but she was able to give worthy heirs to the Capetian dynasty, and showed all of Europe that Kyiv Rus is a powerful state not only with a developed economy, but also culture [2].

Based on the author's reflections in the novel «Anna of Kyiv» we believe that Regine Deforges saw in Ukraine a state with its own history and culture, which was always inhabited by an original people, but due to certain circumstances. The author tried to show us, using the example of Anna of Kyiv, how it is possible to interact closely with the Other / Foreign culture, but not to transfer it to the status of own. However, there were times when our traditions took root abroad, such as the name Philippe in France.

At the beginning of its existence, Ukraine was known to the world under the name Kyiv Rus, which was famous for its power not only in the economic sphere, but also in the educational, cultural, and other spheres. It flourished most during the reign of Yaroslav the Wise, with whose family most of the European rulers of that time tried to conclude an alliance, which led to even greater popularity of the princely family and the state, since the world community could see with its own eyes the education, level of culture and wealth of representatives of the ruling elite of Kyiv Rus.

Ukraine has always been perceived as a state with its own culture and traditions, which the people managed to preserve from the period of Kyiv Rus to the present day, despite the fact that a fairly large number of neighboring countries tried to forcibly impose elements of their own culture on Ukrainians, which, of course, had a significant impact on some aspects of the formation of the Ukrainian mentality and national character.

Література

1. Герасименко Ю. А. Образ Київської Русі в романі Режіни Дефорж «Анна Київська». *Південний архів. Філологічні науки*. Херсон, 2017. № 70. С. 135–138.
2. Герасименко Ю. А. Рецепція української історії в західноєвропейській прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття: дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05. Бердянськ, 2019. 260 с.
3. Дефорж Р. Анна Київська / пер. з франц. Г. Філіпчук. *Всесвіт*, 1991. № 1. С. 3–75.
4. Дефорж Р. Анна Київська / пер. з франц. Г. Філіпчук. *Всесвіт*. 1991. № 2. С. 3–78.
5. Зинченко В. Г., Зусман В. Г., Кирнозе З. И. Культура войны и культура мира. Введение в теорию межкультурной коммуникации: учебное пособие. Нижний Новгород: НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 2006. 144 с.
6. Козак А. Міжкультурна комунікація в контексті діалогу культур. *Наукові записки*. Випуск 118. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. С. 106–109.
7. Куций І. Імагологія як стратегія дослідження цивілізаційних образів в українській історіографії. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія*. 2014. Вип. 2, ч. 1. С. 240–247.
8. Мусин А. Анна Киевская: между историографией и историей. *Княжа доба: історія і культура* / відп. ред. В. Александрович. Львів, 2014. Вип. 8. С. 134–172.
9. Suger, abbé. ViedeLouis VI leGros / H. Waquet (éd.). Paris, 1964. P. 76.

Глазова С. М.,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
Бердянський державний педагогічний університет;
Скуратовська Д. В.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАНСЛІТЕРАЦІЇ У ТВОРАХ КУЗЬМИ СКРЯБІНА

Яскравим прикладом вдалого поєднання літературної мови та нецензурної лексики є прозова творчість Кузьми Скрябіна (Кузьменка Андрія Вікторовича (1968–2015)). Ця відома сучасникам постать полонила прихильників глибоким ліризмом своїх пісень. Подібний настрій відчувається і в прозовій творчості, сповненій частотністю вживання просторіч, суржику, сленгу та обценної лексики. Це робить художні твори Скрябіна широким полем для вивчення функційно-стилістичних особливостей ненормативної лексики.

Життя та творчість Андрія Кузьменка вивчали такі дослідники, як А. Штокал, Н. Черначук [18]. Особливості його ідіостилю також привертали увагу науковців Н. Гаврилук та І. Зозюк.

Вивчення прозової творчості Андрія Кузьменка дозволить виявити основні риси ненормативної лексики та зрозуміти специфіку авторського стилю Андрія Кузьменка, що й свідчить про **актуальність** обраної теми дослідження.

Мета статті – схарактеризувати функціонування в літературній творчості Кузьми Скрябіна різновиду суржику – транслітерації.

Історія українського народу засвідчує численний зв'язок та вплив сусідніх країн на нашу країну. Це позначилося не лише на політичній арені країни, а й на культурній, у тому числі – мовній. Спільна історія народів – російського й українського, українського й польського – зумовила подібність народних традицій та культур. Сусідні країни залишили чималий слід одна в одній після сумісного існування протягом багатьох років. Це зумовило появу такого поняття як «суржик» (слово запозичене з сільськогосподарської термінології) в українському мовознавстві.

В «Академічному тлумачному словнику української мови» зазначене таке тлумачення суржику: «Елементи двох або кількох мов, об'єднані штучно, без додержання норм літературної мови; нечиста мова. *Угорець уже говорив йому щось бундючно й повчально, сиплячи строкатим суржигом з російсько-німецько-словацьких слів* (Олесь Гончар, III, 1959, 144); *Інститут.. послав експедицію до башкирських сіл Санжарівки і Боголюбівки для вивчення змін у мові переселенців із України.. Експедиція зупинилася в хаті удови Василюни.. Господиня говорить тільки українською*

мовою, її дочка – вже суржилом (Петро Панч, На калиновім мості, 1965, 260)» [1].

У теоретичному мовознавстві суржик кваліфікують по-різному. Суржик визначається мовознавцями як форма (компонент) українського просторіччя в ситуації диглосної двомовності, некодифікована просторозмовна мова, ідіолект/соціолект, сума ідіолектів, субкод, змішана мова, змішана субмова, форма фіксації мов, немотивоване перемикання кодів, український піджин, напівмовність, недопереклад тощо [3, с. 82]. У багатьох мовознавчих трактатах можна спостерігати тенденцію до аналізу цього мовного явища як однієї з форм українського просторіччя, що можемо прочитати в енциклопедії «Українська мова»: «Уживається переважно щодо українського просторіччя, засміченого невмотивовано запозиченими (унаслідок українсько-російської інтерференції) російськими елементами» [17, с. 616].

На думку дослідника І. Браги, проблемою вивчення явища суржику є те, що «більшість авторів намагається дати оцінку суржику як мовному явищу, а не дослідити його сутність» [3, с. 84]. У значній кількості наукових праць виявляється суб'єктивне ставлення наукової спільноти як до явища суржику, так і всього соціуму, що його використовує. Професор Гарвардського університету Майкл Флаєр, хоч і закликає до активного дослідження суржику, але дає йому негативну оцінку: «суржик – самостійна “низька” мова зі своєю граматичною та фонетичною системою, отже, є сенс шукати “правила утворення безладу” і робити “далекосяжні висновки”» [2].

Отже, у науковому дискурсі усталеною є думка про суржик як негативне мовне явище, як «дивне явище предметного поля сучасної української лінгвістики. З одного боку, ніхто вголос не наважується відкинути саму думку про існування цього феномену, з іншого – це явище розглядається як рудимент “меншовартості”, який краще або забути, або “викорінити”, навіть не переймаючись думками про його природу» [4, с. 91]. Носіїв такої мови вважають малоосвіченими та такими, що «не можуть у досить багатьох ситуаціях публічного спілкування не відчувати внаслідок цього своєї неповноцінності» [15, с. 27].

Проте останнім часом науковці схиляються до думки, що «однозначне категорично негативне ставлення до суржику навряд чи коректне, бо сприймається як таке ж ставлення й до його носіїв, тобто практично до всіх сучасних українців» [11, с. 80]. Адже, за твердженням Л. Ставицької, «суржик як реальний продукт двомовності став основою чи частиною мовного світу багатьох людей, які володіють різним ступенем мовної компетенції, реалізованої у різних соціальних і комунікативних сферах» [14, с. 68]. Тому актуальними є дослідження як причин виникнення суржику, так і його функційних особливостей.

У сучасній художній українській літературі явище суржику спостерігаємо доволі часто, особливо при передачі прямої мови відповідних персонажів. Суржик займає рівноцінну позицію поруч з діалектами та

ненормативною лексикою. Це зумовлене прагненням письменників увиразнити зображення місцевого колориту.

Першим прикладом використання суржику в художній літературі стала п'єса І. Котляревського «Наталка Полтавка». Автор зобразив місцевого сільського чиновника як взірць прагнення здаватися освіченим та приналежним до «еліти» місцевого населення. Мета використання такої лексики митцем – відтворити колорит сільської місцевості та створити відповідний образ героя.

Дослідниця Н. Дзюбишина-Мельник виділяє чотири етапи хронологічної класифікації функціонування суржику в художніх текстах, в основі якої вона поклала принцип протиставлення «свого» й «чужого» за мовною ознакою. Згідно з її висновками, для першого етапу використання суржику (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) характерним є «позиціонування суржикомовної людини як іншого, чужого, але такого, що може ще стати своїм»; другому етапові (20–80-ті рр. ХХ ст.) властиве трактування «суржикомовної людини – іншого вже як свого, тобто інший це теж свій»; у літературі третього етапу (кінець 80-х – 90-ті рр. ХХ ст.) суржикомовець – «це вже не інший і не чужий, а цілком свій, як усі. Натомість роль іншого, чужого перебирає на себе україномовна людина»; і нарешті четвертий етап – це персонажі повісті Михайла Бриниха «Шахмат для дибілів», яких кваліфіковано як «чужих усім» [6, с. 17–19].

Проте дослідниця Л. Масенко вважає запропоновану схему хронологічної градації функцій суржику в літературі недостатньо переконливою: «У всякому разі обґрунтування її потребує залучення більшого обсягу матеріалу та глибшого психолінгвістичного аналізу» [9, с. 30].

Позитивно оцінюють суржик також сучасні блогери. Прислухаємося до їхньої думки, адже вони – майстри слова, які швидко реагують на мовні зміни в суспільстві та підлаштовуються під зміни в мовній культурі соціуму. «Суржик – це один з інструментів, який дозволяє швидко і з гумором розповісти про серйозні речі» – стверджує популярна блогерка родом з Полтавщини, що пише свої пости під псевдонімом Татуся Бо [63]. Блогер, відомий під псевдонімом Свирид Опанасович, або Дід Свирид (справжнє ім'я – Іван Довганич), навіть ввів поняття «бойового суржику». За твердженням блогера соціальних мереж, що працює під псевдонімом Мурзік Васильович, «бойовий суржик – це не суржик в чистому вигляді... Це є штучно створена мова, це фразеологічні звороти, взяті з української, російської мови, так само йде транслітерація російських слів. Все це здобрене українським гумором та народними мудростями...» [19].

Для позначення суржику у художній літературі митці використовують транслітерацію – передачу однієї писемності літерами іншої: «Транслітерація відрізняється від транскрипції, яка при перетворенні на українську мову іншомовних слів керується тим, як ті іншомовні слова вимовляються, а не пишуться» [8, с. 497].

У першу чергу транслітерація в українських текстах різних стилів використовується через «входження до українського соціуму нових явищ, аналоги яких нам невідомі, відповідно нове явище номінується новою лексемою, для якої звичним способом появи є транслітерація. Серед таких запозичень найбільше помічено слів за походженням з англійської мови» [7, с. 284].

Використання ж транслітерації для передачі суржику, як і сам суржик, доречно виключно у художніх творах та гумористичних текстах сучасних блогерів для передачі прямої мови. Але, у зв'язку з недостатніми знаннями для грамотного перекладу російськомовних сталих виразів та фразеологізмів, подібним явищем грішать і ЗМІ, хоча вони мають бути взірцем та популяризатором літературної мови.

Для передачі іншої мови (російської, польської, англійської, німецької) Андрій Кузьменко використав транслітерацію, наприклад:

- російська: «*Меня наслали листья убирать*» [12, с. 114];
- польська: «*До конд едзеце?*» [12, 17];
- англійська: «*shit хеппенс, як кажуть англійці*» [12, с. 7];
- німецька: «*Найн, их шпрехе інглиш ніхт*» [12, с. 34].

Здебільшого така транслітерація складається лише з іншомовних слів. Але й спостерігаємо випадки, коли вона поєднується з українською. Тому такі зразки будемо розглядати як суржик.

Найбільше функціонування транслітерації спостерігаємо в автобіографічному творі «Я, Паштет і армія». Така частотність вживання зумовлена тим, що головний герой перебуває серед російськомовного оточення і сам розмовляє російською. Усі події у творі зображуються в комедійному аспекті. Мова ведеться від першої особи. Головний герой висміює як свої вчинки, так і вчинки та вади інших героїв. Цей твір орієнтований на певну читацьку аудиторію, про що й зазначено в підзаголовку: «*Я, Паштет і армія (виключно чоловіча п'еса з використанням характерної військової риторики, яка може значно травмувати неадаптовану жіночу психіку)*» [12, с. 111]. Таким твердженням автор виправдовує та попереджає про наявність нецензурної лексики й змалювання непристойних моментів.

На високолітературний твір ця книга, звісно, не претендує. Але, промоніторивши відгуки читачів у мережі Інтернет, нам стає зрозуміло, що свою аудиторію вона все ж знайшла. Користувач сайту «livelib» Sopromat висловився про твір так: «Я не можу сказати, що це – шедевр літератури, але відвертість, дотепність, рідна чудова мова – все є. Може, занадто брутально, “по-мужські”. Сподобається тим, що служили» (від 18 грудня 2017 р.). Подібних відгуків чимало і середня оцінка на різних сайтах – 4 з 5. Враховуючи такі показники, вважаємо, що манера письма та авторський стиль повністю себе виправдовує. Припускаємо, що така популярність

твору зумовлена популярністю самого автора. Тому цілком імовірно, що з часом твір втратить свою цінність.

Вважаємо, що суттєву роль у сприйнятті тексту відіграє також аудіокнига, записана самим автором. Більшість реципієнтів користувалася саме цим форматом. Адже читання друкованого тексту викликає дискомфорт. Велике нагромадження транслітерації перешкоджає сприйняттю тексту. Хоч ми й добре розуміємо російську мову й російсько-український суржик, проте ми не звикли бачити це у художніх творах, та й сприймати такий текст доволі складно. Але, якщо з транслітерованою російською мовою ще можна розібратися, то пряма мова «картавої» людини для її розуміння потребує ще більше уваги та часу: *«Пвідувок! Пасмотвім, как із тебе севжанти дувь навибівають»* [12, с. 117].

Окрім того, що весь твір побудований на комедійних ситуаціях, жартах, порівняннях та інших художніх засобах, а, використовуючи транслітерацію, автор підсилює комізм зображуваного: *«Я не дабежал да кустов, ані не пустілі, – мявкав у своє виправдання піжон»* [12, с. 120]. Як бачимо, Кузьма Скрябін відверто висловлює своє ставлення до героя. А транслітерація допомагає увиразнити глузливий настрій. Також у прямій транслітерованій мові міститься нецензурна лайка: *«У нево кров, бля-нах!»* [12, с. 137]. Це зумовлене розмовним стилем мовлення. Адже герої твору використовують нецензурну лексику для зв'язки слів. І вона, скоріше за все, служить засобом створення образу, аніж вираження емоцій.

Твір «Я, Паштет і армія» складається з п'ятнадцяти невеличких оповідань, у яких автор розповідає про свої пригоди. Розмовний стиль створює атмосферу товариської розмови головного героя з читачем, у якій він не боїться висловлювати всі свої емоції. Очевидно, що, прагнучи максимального ефекту від твору, Андрій Кузьменко вирішив його озвучити, що спростило сприйняття тексту, а голос харизматичної нетипової особистості доповнив відповідну атмосферу. Проте той, кого не цікавить тема оповіді, навряд чи оцінить манеру його висловлювання. Ще раз зазначимо, твір розрахований на конкретну аудиторію і досягнув поставленої мети. Транслітерація відіграла в цьому не останню роль.

У творі «Я, “Побєда” і Берлін» автор також використовує транслітерацію. Тут він транслітерує не лише російську, а й польську та німецьку мови. На відміну від попереднього твору, у цьому тексті транслітерація є скоріше стильовою ознакою автора. Хоч повість також містить багато комічних елементів, вона більш цензурна, а її цільова аудиторія не така обмежена. Цілком імовірно, що, якби замість транслітерації автор використав суто українську лексику або записав текст його рідною мовою, не вдаючись до транслітерації, цінність твору не змінилася б, адже все одно до незрозумілих фраз у книзі подається переклад. Єдине, що зумовлює використання транслітерації – вживання в прямій мові нецензурної лексики, що створює комічний ефект: *«А цо то, курва, за ауто?»* [12, с. 19], *«Дас іст ауто, бля»* [12, с. 24].

У випадках, коли польська мова зовсім не співзвучна з українською і ускладнює розуміння тексту, автор додає пояснення: «Згасіць сільнік! – Це означало, що я мав виключити двигун» [12, с. 17], або ж переклад знаходимо у покликаннях. Проте таких моментів небагато й, на нашу думку, цілком можна було обмежитися загальноживаною лексикою.

В інших творах транслітерація відсутня, що спрощує сприйняття текстів та підвищує їх цінність. У фантастичній повісті «Місто, в якому не ходять гроші» всі герої розмовляють українською з елементами суржику та нецензурної лексики. Цей твір відрізняється від попередніх також тематикою та емоційним навантаженням. Це вже не комедія, а сповнена метафорами та філософським баченням світу повість. Тому потреби в транслітерації як засобу комічності немає. Про художню цінність цієї повісті свідчить те, що у 2018 році українська режисерка Ганка Третяк відзняла за цим твором однойменний повнометражний фільм.

В останній і найкоротшій повісті «Я, Шонік і Шпіцберген» також немає транслітерації, оскільки практично весь текст складається зі слів автора. Цей твір більше схожий на щоденник автора, у якому він змалював захоплення від довгоочікуваної подорожі.

Отже, вживання транслітерації – це особлива манера письма Андрія Кузьменка, це засіб створення комічності твору, який він використовує для дослівної передачі прямої мови героїв. У цьому вбачаємо і позитивне, і негативне: з одного боку, транслітерація допомагає дослівно передати пряму мову, відобразити мовленнєві особливості героїв, створити відповідну емоційну атмосферу, а з іншого – це суттєво впливає на сприйняття тексту, що знижує цінність друкованого формату художнього твору.

Література

1. Академічний тлумачний словник (1970–1980): онлайн-версія «Словника української мови» в 11 томах. URL: <http://sum.in.ua/s/surzhyk> (дата звернення: 15.10.2022).
2. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити: навч. посіб. / за заг. ред О. Сербенської. Львів: Світ, 1994, 152 с.
3. Боева Е. В. Засоби неввічливості в сучасному прозовому дискурсі. *Записки з українського мовознавства*. 2016. Вип. 23. С. 196–203.
4. Бріцин В. М., Саплін Ю. Ю., Труб В. М. Рецензія. Del GaudioS. On the Nature of Surzyk: a Double Perspective. *Мовознавство*. 2011. № 3. С. 91–92.
5. Бузько С. А. Українсько-російський мовний суржик у текстах сучасної української прози (функціонально-стилістичний аспект). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Проблеми граматики і лексикології української мови*. Київ, 2011. Вип. 7. С. 283–287.

6. Дзюбишина-Мельник Н. Суржик і суржикізма. *Наукові записки НаУКМА : Філологічні науки*. Київ, 2010. Т. 11. С. 16–20.
7. Зайцева С. В., Левун Н. В. Мовні особливості української блогосфери. *Український смисл*. 2016. № 2016. С. 278–290.
8. Літературознавча енциклопедія: У двох томах / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 497 с.
9. Масенко Л. Суржик у сучасній художній літературі. *Дивослово*, 2011. № 4. С. 25–30.
10. Масенко Л. Суржик як соціолінгвістичний феномен. *Дивослово*. 2002. № 3. С. 11–13.
11. Остроушко О. А. Суржик у духовному світі сучасних українців. *Актуальні проблеми філології і методики викладання мов: зб. наук. пр. Кривий Ріг*, 2003. С. 79–86.
12. Скрябін К. Повне зібрання творів. Харків: Фоліо, 2019. 444 с.
13. Ставицька Л. О. Блудний суржик: міф, мова, стиль. *Мандрівець*. 2002. № 1. С. 18–27.
14. Ставицька Л. О., Труб В. Суржик: суміш, мова, комунікація. *Українсько-російська двомовність. Лінгвосоціокультурні аспекти* : зб. наук. пр. / за заг. ред. Л. Ставицької. Київ: Пульсари, 2007. С. 31–120.
15. Тараненко О. О. Українсько-російський суржик. *Мовознавство*. 2008. № 1. С. 14–30.
16. Труб В. Явище «суржику» як форма просторіччя в ситуації двомовності. *Мовознавство*. 2000. № 1. С. 46–57.
17. Українська мова: енциклопедія: вид. 2-ге, випр. і допов. за ред. В. М. Русанівського та ін. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.
18. Штокал А. С., Черначук Н. В. Життя та творчість Андрія Кузьменка. URL: <file:///C:/Users/Teacher/Downloads/2160-7523-1-PB.pdf> (дата звернення: 12.10.2022).
19. Юла Т. Бойовий суржик. Портал мовної політики. URL: <https://language-policy.info/2018/07/bojovuj-surzhyk/> (дата звернення: 10.09.2022).

Грицай В. Р.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **О. А. Крижко**

**СТРУКТУРНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
З КОМПОНЕНТАМИ-НАЗВАМИ ТВАРИН
НА ПОЗНАЧЕННЯ ФІЗІОЛОГІЧНОГО, ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО,
ПСИХОЛОГІЧНОГО, ЕМОЦІЙНОГО СТАНІВ ТА СУСПІЛЬНОЇ
ПРИНАЛЕЖНОСТІ ЛЮДИНИ**

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки спостерігається зростання інтересу до вивчення фразеології. Зокрема, досліджується семантика й мотивованість фразеологічних одиниць, їх системні відношення, утворення фразеологізмів.

Особливу увагу привертає дослідження національної специфіки фразеології, оскільки вона в кожній мові має своє вираження і засвідчує її національний колорит. У фразеології досить повно відображується досвід народу, своєрідність його світобачення, адже фразеологічні одиниці є носіями знань про світ і людину, яка мислить і пізнає цей світ.

Вагомий внесок у розвиток сучасної фразеологічної науки зробили такі дослідники, як Л. Г. Авксентьев, Н. Д. Бабич, О. М. Бабкін, В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, М. П. Коломієць, Б. О. Ларін, Л. М. Пелепейченко, Л. Г. Скрипник, В. Д. Ужченко та ін.

Однією з актуальних проблем сучасної лінгвістики є ідеографічний опис фразеології, зокрема вивчення окремих тематичних груп фразеологічних одиниць. Цьому питанню присвячені праці Ю. Ф. Прадіда, П. О. Редіна, І. В. Тимченко та ін.

Пріоритетне становище людини у суспільстві зумовило тенденцію до аналізу фразеологічних одиниць за допомогою антропоцентричного принципу. З цим саме пов'язаний інтерес до дослідження фразеологічних одиниць з компонентами-назвами тварин.

Здійснення комплексного аналізу структурних та семантичних особливостей фразеологізмів з компонентами-назвами тварин на позначення фізіологічного, інтелектуального, психологічного, емоційного станів та суспільної приналежності людини зумовлює **актуальність цього дослідження.**

Мета роботи – здійснити структурно-семантичний аналіз українських фразеологізмів з компонентами-назвами тварин на позначення фізіологічного, інтелектуального, психологічного, емоційного станів та суспільної приналежності людини.

У процесі дослідження розв'язуються такі завдання: 1) встановлюється склад українських фразеологізмів з компонентами-назвами тварин на позначення фізіологічного, інтелектуального, психологічного, емоційного станів та суспільної приналежності людини; 2) аналізуються значення цих фразеологізмів української мови та їх системні відношення; 3) досліджується, як впливає значення компонента-назви тварин на формування всього значення фразеологізму.

Відомо, що «під час визначення специфіки фразеологічного значення слід перш за все спиратися на ті елементи мовної структури, які безпосередньо беруть участь у реалізації значення фразеологізму» [1, с. 133], тому важливу функцію у формуванні цілісної фразеологічної семантики відіграють слова-компоненти фразеологізму.

При формуванні значення фразеологізму компонент-назва зазнає змін, а тому набуває нових ознак.

Загалом «будь-яке переосмислення традиційної категорійної семантики, синтаксичних зв'язків, прагматичної спрямованості мовної одиниці та її знакова транспозиція виступають показниками функційної переорієнтації – процесу, тісно пов'язаного з людиною як мислячим суб'єктом, який пізнає світ (оскільки це явище являє собою нову номінацію), процесу, що виникає в ході комунікації в результаті актуалізації функцій-потенцій мовних одиниць» [2, с. 5].

На основі семантичних ознак компонента-назви тварини і значення фразеологічної одиниці, в якій цей компонент є стрижневим, дає підстави об'єднати ці мовні одиниці у семантичні групи на позначення фізіологічного, інтелектуального, психологічного, емоційного стану та соціальної приналежності людини.

Семантична класифікація цих мовних одиниць здійснювалася на основі значеннєвого показника «позитивний» – «негативний». Проаналізовані фразеологічні одиниці з компонентами-назвами тварин свідчать про те, що вони є засобом позитивної й негативної оцінки назв людини, для якої оцінка через ознаки тварин дійсно займає важливе місце в її житті.

Ці семантичні групи мають ознаку взаємопроникненості, коли одна й та ж фразеологічна одиниця з компонентом-назвою тварини може позначати як фізіологічні, інтелектуальні, так і психологічні та суспільні характеристики людини.

Фразеологізми із компонентами-назвами тварин, що відображають *фізіологічний та інтелектуальний стан людини*, вживаються на позначення:

а) «фізичних недоліків і вад»: «*глуха тетеря*» – ‘людина, яка погано чує’ (ФСУМ, II, 881); «*як (мов, ніби і т. ін.) тріска*» (ФСУМ, II, 899), «*висохлий на тараню*» (ФСУМ, I, 106, II, 878) – ‘дуже худа людина’; «*здоровий як віл*» – ‘людина з дуже хорошим здоров'ям’ з негативним

відтінком у значенні (ФСУМ, I, 129); «*сліпа курка*» – ‘людина, що має поганий зір’ (ФСУМ, I, 388, 406)¹;

б) «браку інтелекту, розуму, мудрості»: «*жуки в голові*» – ‘людина, в якій не все гаразд з розумовими здібностями’ (ФСУМ, I, 297); «*сон рябої (рідко вороної) кобили*» – ‘нісенітниця, безглуздя, дурниця’ (ФСУМ, I, 383, 843);

в) «браку логічного мислення, знання, освіченості і загалом суцільне нерозуміння»: «*як цап (вовк) у (на) зорях (з сл. розбиратися, розуміти, кумекати і т. ін.)*» – ‘зовсім не (розбиратися, розуміти)’ (ФСУМ, II, 938); «*ні грач ні помагач*» – ‘ні до чого не придатна людина’ (ФСУМ, I, 196, 27); «*кури засміють*» – ‘людина, що потрапляє в незручне, смішне становище’ (ФСУМ, I, 406); «*теля на нові ворота (з сл. дивитися, вирячитися, витріщити очі і т. ін.)*» – ‘з повним нерозумінням, здивовано, розгублено, спантеличено’ (ФСУМ, II, 879);

г) «надмірної уваги, інтересу, надоїдливості»: «*сунутися з своїми козами на торг*» – ‘привернення своєї уваги’ (ФСУМ, I, 384, II, 870); «*як (мов, ніби і т. ін.) оса з сл. лізти, вчепитися і т. ін.*» – ‘в’їдливо, невідступно переслідувати, дошкуляти, набридати кому-небудь’ (ФСУМ, II, 589); «*як (мов, ніби, наче і т. ін.) сарана з сл. сунути, лізти і т. ін.*» – ‘насуватися великою масою, навальню’ (ФСУМ, II, 780);

г) ‘недосвідченості’: «*жовтороте пташеня (пташа)*» – ‘молода недосвідчена людина’ (ФСУМ, II, 716).

До цієї групи відноситься також фразеологізм «*хоч пацюки (цуценят) бий*» (ФСУМ, II, 610, I, 23), який має зневажливий відтінок, характеризуючи надмірно товсте обличчя людини і загалом людину.

Відсутність розумових здібностей, обмеженість передають такі фразеологічні одиниці з компонентом-назвою тварини, як «*ні пес, ні баран*» – ‘людина, позбавлена виразних ознак, особливостей; посередня’ (ФСУМ, II, 624); «*як (мов, ніби і т. ін.) баран в аптеці зі сл. розбиратися, розумітися і т. ін.*» – ‘зовсім не (розбиратися, розумітися)’ (ФСУМ, I, 17); «*як (мов ніби) баран (козел) дивиться на нові ворота*» – ‘дивитися, не розуміючи, спантеличено, здивовано.’ (ФСУМ, I, 17), «*агнецъ божий*» (ФСУМ, I, 13), що має книжний характер і виступає на позначення безвольної, покірливої людини. Сюди ж можна віднести фразеологічну одиницю «*стадо баранів*» (ФСУМ, I, 17).

Надмірну увагу, інтерес передає фразеологізм «*як липнуть бджоли до меду*» (ФСУМ, I, 13, 424), а недосвідченість людини, що не зазнавала труднощів та випробувань у житті, – «*не бачити смаленого вовка*» або «*не бачив смаленої сови*» (ФСУМ, I, 21).

¹ Тут і далі: ФСУМ – Фразеологічний словник української мови: У 2-х книгах. Київ: Наук. думка, 1993. Кн. 1. 528 с.; Кн. 2. 980 с.

Отже, семантичні групи фразеологічних одиниць із компонентами-назвами тварин на означення фізичних та інтелектуальних особливостей переважно відображають негативні характеристики людини.

Фразеологізми із позитивною семантикою є рідко вживаними. Так, на позначення досвідченої людини «Фразеологічний словник української мови» фіксує такі фразеологічні одиниці з компонентами-назвами тварин: «морський Вовк» (ФСУМ, I, 139); «з'їсти муху (собаку, вовка)» (ФСУМ, I, 139, 336); «стріляний (обстріляний) птах» (ФСУМ, II, 716); «стріляна птиця» (ФСУМ, II, 717); «старий сич» (ФСУМ, II, 807). Проте у фразеологізмі «старий сич», що виступає на позначення літньої людини з багатим життєвим досвідом, компонент-назва тварини *сич*, маючи значення 'відлюдкуватого, а відтак і самотнього, замкненого чоловіка', надає фразеологізму негативної оцінки.

На позначення кмітливої, сміливої, здібної, спокійної, лагідної людини вживаються такі фразеологічні одиниці: «впіймати (піймати, спіймати, вхопити) вовка за вухо (вуха)» (ФСУМ, I, 139, 149); «кішці(котові) [вузлом] хвоста зав'язати» (ФСУМ, I, 378, 302); «мухи не зобидить» (ФСУМ, I, 515, 343); «навіть мухи не зачепить» (ФСУМ, I, 515).

Семантичні групи фразеологізмів з компонентами-назвами тварин, що відображають психологічний та вольовий стан людини, утворюють одиниці, які вживаються на позначення:

- «нестриманості»: «викидати / викинути коника» – 'робити щонебудь незвичайне, несподіване або легковажне, пусте' (ФСУМ, I, 388, 91); «як (мов, ніби і т. ін.) собака (пес, звір), спущений (спущена) з прив'язі (ланцюга, припони)» – 'дуже швидко, нестримно' (ФСУМ, II, 839);

- «надмірної балакучості, пліткарства»: «вертіти язиком як корова хвостом» – 'багато говорити про щонебудь незначне, несерйозне, пусте; базікати' (ФСУМ, I, 390, 74); «[як (мов, ніби і т. ін.)] сорока на хвості розносить / рознесла» – 'швидко поширюються якісь чутки' (ФСУМ, II, 844);

- «необачності, необережності, неухважності»: «як(мов, ніби і т. ін.) карась у вершу з сл. сунутися, лізти і т. ін.» – 'необачно, необережно' (ФСУМ, I, 364); «метати бісер свиням» – 'марно говорити, доводити щонебудь тому, хто не може, не здатний або не хоче зрозуміти того, що йому кажуть' (ФСУМ, II, 781, I, 484); «ловити гав (рідко граки, ворони)» (ФСУМ, I, 167, 444), «ловити мух» (ФСУМ, I, 513, 447) – 'марно витратити час, нічим не займатися; байдикувати';

- «упертості»: «як віл на рогатину» – 'настирливо, вперто, нехтуючи небезпекою' (ФСУМ, I, 129); «цуцика крутити» – 'уперто відмовлятися від чого-небудь, не погоджуватися з кимсь' (ФСУМ, II, 943, I, 403);

- «безініціативності, байдужості»: «хоч вовк траву їж» – 'абсолютно байдуже' (ФСУМ, I, 139); «як (мов, ніби і т. ін.) з гуски (гуся, рідко гусака) вода» – 'хто-небудь зовсім не реагує на щось; ніщо не впливає, не діє на когось' (ФСУМ, I, 141);

- «нерішучості, слабкості, безвольності, інертності»: «*боже теля*» – ‘дуже спокійна, лагідна, але безвольна, інертна людина’ (ФСУМ, II, 879); «*як (мов, ніби і т. ін.) черепаха*» – ‘дуже повільно, незграбно’ (ФСУМ, II, 946); «*мокра (змокла) курка*» – ‘безвольна, нерішуча, жалюгідна на вигляд людина’ (ФСУМ, I, 406, II, 835); «*як (мов, ніби і т. ін.) сонна муха*» – ‘хтось млявий, інертний, байдужий до всього’ (ФСУМ, I, 514);

- «страху»: «*холодна жаба сидить під серцем*» – ‘кого-небудь охоплює почуття страху, передчуття чогось поганого, неприємного’ (ФСУМ, I, 288); «*як (мов, ніби і т. ін.) комашки забігали (полізли, поповзли і т. ін.) по спині*» – ‘хто-небудь відчув страх, переляк’ (ФСУМ, I, 388);

- «легковажності»: «*горобці цвірінькають у голові (у макітрі)*» – ‘хто-небудь легковажний, несерйозний’ (ФСУМ, I, 191); «*зайчики в голові стрибають*» – ‘хто-небудь легковажний, безтурботний’ (ФСУМ, I, 306);

- «недбалості»: «*як курка лапою*» – ‘щось робити недбало’ (ФСУМ, I, 406);

- «ледарювання»: «*ганяти (лякати) бліх (собак)*» (ФСУМ, I, 169); «*волам (бикам) хвосту крутити*» (ФСУМ, I, 129); «*ловити граки*» (ФСУМ, I, 194, 444); «*давати горобцям дулі*» (ФСУМ, I, 191, 203); «*козла забивати*» (ФСУМ, I, 384, 297) – ‘нічого не робити; байдикувати’;

- «перебільшення»: «*робити / зробити з мухи бугая (слона, вола)*» – ‘надто перебільшувати щось, надавати великого значення чому-небудь незначному’ (ФСУМ, I, 514, II, 740);

- «надмірної заклопотаності»: «*вертітися (крутитися) як (мов, ніби і т. ін.) муха в окропі*» – ‘хтось енергійний, проворний, швидкий’ (ФСУМ, I, 514);

- «виконання непосильної роботи»: «*битися як (мов, ніби і т. ін.) риба в саку (в сітях, в неводі)*» (ФСУМ, I, 27); «*битися як рибина в неводі*» (ФСУМ, II, 735, I, 27) – ‘жити в тяжких матеріальних умовах, переборюючи нестатки, злидні’;

- «прагнення здобути успіх у двох різних починаннях, справах»: «*ганяти (ганятися, бігти, полювати і т. ін.) за двома зайцями*» (ФСУМ, I, 169);

- «безвихідного, скрутного становища, великого відчаю, досади, страждань»: «*хоч вовком вий, завити вовком*» (ФСУМ, I, 88–89);

- «лицемірства, підлецування, підступності, зради»: «*викручуватися (витися) в’юном біля кого, навколо кого*» (ФСУМ, I, 107); «*вовк в овечій шкурі*» (ФСУМ, I, 139); «*підколодна гадина*» (ФСУМ, I, 167); «*троянський кінь*» (ФСУМ, I, 377); «*витися (звиватися, крутитися, викручуватися) лисом навколо кого*» (ФСУМ, I, 425, 105); «*продати очі псові*» (ФСУМ, II, 715, 705); «*підкладати свиню*» (ФСУМ, II, 781); «*потайний собака (Сірко), рідко потайна собака*» (ФСУМ, II, 838);

- «жадібності, втрати почуття міри»: «*як віл до браги*», «*як (мов, ніби і т. ін.) кіт до сала*» (ФСУМ, I, 129);

- «надмірної праці»: «*як [чорний (той)] віл [у ярмі]*» (ФСУМ, I, 129);

- «образ людини»: «*закидати (пущати) / закинути (пустити) гадючку*» – ‘ображати кого-небудь, говорити або робити неприємності’ (ФСУМ, I, 167, 307);

- «надмірно підлої людини»: «*відігрівати / відігріти (вигодувати) гадюку (змію) біля (коло) серця (за пазухою)*» – ‘виявляти турботу, піклування про того, хто згодом віддячить злом’ (ФСУМ, I, 167, 120);

- «сварок, чвар, скандалів»: «*давати дрозда*» – ‘дуже ляяти, сварити кого-небудь’ (ФСУМ, I, 270, 205–206);

- «хитрощів, спритності»: «*гратися в kota і мишку (мишу)*» – ‘хитрувати, затаювати що-небудь’ (ФСУМ, I, 391, 196); «*підшитий лисом*» – ‘дуже хитрий’ (ФСУМ, I, 425, II, 641); «*знати, де раки зимують*» – ‘безпомилково знаходити правильний, найбільш вигідний вихід із становища; бути хитрим, спритним’; «*ловити рибу в каламутній воді*» – ‘використовувати будь-які обставини, всіляко хитрувати для власної вигоди, намагаючись приховати свої дії’ (ФСУМ, II, 736, I, 444);

- «пихатості»: «*мухи в носі грають*» (ФСУМ, I, 515); «*на козі (коні) не під їдеш*» (ФСУМ, I, 384, II, 633); «*ходить навичем*» (ФСУМ, II, 602, 931); «*ходить (виступати і т. ін.) півнем (півником)*» (ФСУМ, II, 629, 930); «*як поросся на орчику*» (ФСУМ, II, 678) – ‘хто-небудь гордовитий, пихатий, задержуватий’;

- «самотності»: «*як (мов, ніби і т. ін.) квочка в обичайці*» – уникаючи спілкування з людьми, самотньо’ (ФСУМ, I, 367).

З позитивними значеннями вживаються одиниці на позначення «відданості» («*як (мов, ніби і т. ін.) вірний (вірна) собака*») (ФСУМ, II, 838) та «працьовитості» («*ранній птах; рання птиця*») (ФСУМ, II, 716).

Семантична група фразеологізмів із компонентами-назвами тварин, що відображають *емоційний стан людини*, переважно вживаються з негативною семантикою.

Ці фразеологізми, передають «невдоволення людини», «неприємні емоційні переживання, відчуття», наприклад, «*як (мов, ніби і т. ін.) побитий (побита) собака (пес)*» – ‘усвідомлюючи свою провину; винувати’ (ФСУМ, II, 838); «*черв’як точить серце*» – ‘кого-небудь щось постійно хвилює, турбує, мучить, завдає душевного болю’ (ФСУМ, II, 946, I, 310).

На позначення «страху», «розлюченості», «гніву», «ненависті», «переживання» людини вживаються такі фразеологічні одиниці: «*на серці [наче] миші шкребуть (шкрябають, скребуть і т. ін.) / зашкребли (заскребли і т. ін.)*» (ФСУМ, I, 490).

Фразеологізми із компонентами-назвами тварин виникли в результаті постійного контактування людини з тваринним світом. Залежно від того, яку користь приносила чи яку шкоду завдавала людині певна тварина, звір, птахи, комахи, так людина ставилася до них. Наприклад, фразеологізм «*впиватися п’явкою в серце*» (ФСУМ, II, 724, I, 148), що має значення ‘міцно заволодіти чиймись-небудь почуттями’, а також «*собаки виють*» (ФСУМ, II, 839) з семантикою ‘чогось дуже неприємного, яке

викликає відразу, огиду, відображають негативні емоції людини. Виникнення неприємного емоційного стану також залежить від характеру людини, зовнішніх впливів, від її потреб, індивідуальних здібностей, інтересів, звичок.

У фразеологічних одиницях компоненти-назви тварин «свиня», «баран», «в'юн», «кіт», «гадина» та ін. мають уже у своїй семантиці негативні ознаки, які, переосмислюючись, вживаються у певних ситуаціях для вираження «докору», «лінощів», «упертості», «хитрощів», «невдоволення ким-, чим-небудь», «гніву», «ненависті», «зла», наприклад «дивитися / глянути вовком» (ФСУМ, I, 139, 236) – ‘неприятно, вороже ставитися до кого-небудь’; «завити вовком» (ФСУМ, I, 139, 300) – ‘тяжко страждати, впадати у відчай’.

Ті ж назви тварин, як компоненти фразеологізмів, можуть передавати позитивні характеристики людини, її відчуття тощо, наприклад, «вовка з`їсти (з`їсти собаку, муху) на чому, в чому» (ФСУМ, I, 139, 336) – ‘набути великого досвіду в якійсь справі, ґрунтовно, до тонкощів вивчити що-небудь’. У складі таких же фразеологічних одиниць можуть вживатися казкові міфопоетичні компоненти у функції назв тварин: «спіймати жар-птицю (золоту рибку)» (ФСУМ, I, 289, II, 849) – ‘стати везучим, досягти чогось значного’.

Серед досліджуваних фразеологічних одиниць виділяються такі, в яких позитивне значення руйнується під впливом метафоризації на стрижневий компонент: «липнути, як (мов, ніби і т. ін.) бджоли до меду» (ФСУМ, I, 13, 424) – ‘виявляти свою приязнь до когось, великий інтерес до чого-небудь’. У цьому фразеологізмі поєднується позитивна оцінка смаку за рахунок лексеми *мед* з негативною ситуацією надоїдливості, набридання, що виражається словом *бджоли* тощо. Сюди можна також віднести такі фразеологізми: «як (мов, ніби і т. ін.) муха в сметані» (ФСУМ, I, 514); «як (мов, ніби і т. ін.) муха до меду зі сл. припасти, присмоктатися» (ФСУМ, I, 514).

Фразеологічні одиниці з компонентами-назвами тварин зі значенням *емоційного стану людини* утворюють дві групи: «1) фразеологічні одиниці із компонентами-назвами тварин на позначення почуттів людини; 2) фразеологічні одиниці із компонентами-назвами тварин на позначення почуттів між людьми».

1. Група фразеологічних одиниць на позначення почуттів людини містить фразеологічну одиницю «битися як горлиця (як пташка)» (ФСУМ, I, 27), що характеризує ‘людину, яка гірко тужить, побивається за кимось, її засмучений стан’. До неї синонімічними є «як (мов, ніби і т. ін.) [чорний] віл на ногу наступив» (ФСУМ, I, 129); «[якась] муха вкусила» (ФСУМ, I, 514); «муха сіла на ніс кому» (ФСУМ, I, 514); «як (мов, ніби і т. ін.) муха (мухи) в спасівку» (ФСУМ, I, 514); «як (мов, ніби і т. ін.) спасівська (спасівчана) муха» (ФСУМ, I, 514) – передають ‘поганий настрій, злість та нервовий стан людини’. Фразеологізм «мати муху (мухи) в носі» (ФСУМ, I, 515) має

негативну оцінку 'неврівноваженої, примхливої та вередливої людини'. Сором'язливу та винувату людину у певній ситуації характеризує фразеологічна одиниця «*пекти раків*» (ФСУМ, II, 730, 611) – 'почервоніти'.

2. Група фразеологічних одиниць на позначення почуттів між людьми містить одиниці як з позитивною, так і з негативною оцінкою. Зокрема, фразеологізми «*як бджіл по весні*» (ФСУМ, I, 21); «*як (мов, ніби і т. ін.) бджіл у вулику*» (ФСУМ, I, 21); «*брати бика за роги*» (ФСУМ, I, 23, 56) мають позитивну оцінку і передають 'енергійність', 'рішучість' у стосунках між людьми. Фразеологізм «*риба з водою*» (ФСУМ, II, 735–736) характеризує мирні, злагоджені стосунки, тоді як «*одного гніздечка птиці*» (ФСУМ, II, 716) викликає асоціації, пов'язані з негативною поведінкою людей, їхніх вчинків, які їх об'єднують.

З негативним забарвленням вживається фразеологічна одиниця «*пасти свині з ким*» (ФСУМ, II, 781, 609), що передає дуже близькі фамільярні стосунки, або ж фразеологізм «*як Бог з черепахою*» (ФСУМ, II, 946, I, 41) функціює на позначення складних стосунків між людьми. Непримиренність двох людей українці порівнюють на прикладі того, як важко вживаються в одному дворі кіт та собака: «*як (мов, ніби і т. ін.) кіт (кішка) з собакою*» (ФСУМ, I, 378).

Семантична група фразеологізмів з компонентами-назвами тварин, що відображають *суспільний статус людини*, дають відомості про утворення та ознаки українського суспільства.

В українській мові вживаються фразеологізми з компонентами-назвами тварин на позначення багатої людини: «*[і] кури не клюють зі сл. грошей, у кого*» (ФСУМ, I, 406); «*як бобер у салі*» (ФСУМ, I, 36) та бідної людини: «*битися наче птах у клітці*» (ФСУМ, II, 715, I, 27); «*годувати блощиці*» (ФСУМ, I, 179); «*битися як риба об лід*» (ФСУМ, I, 27–28); «*битися як та риба*» (ФСУМ, I, 27–28); «*і кішки нема чим годувати*» (ФСУМ, I, 378, 180); «*як (мов, ніби і т. ін.) церковна миша*» (ФСУМ, I, 489–490), що пов'язуються з поняттям «*влада*»: «*птах (птиця) високого польоту*» (ФСУМ, II, 716); «*золотий телець*» (ФСУМ, II, 878); «*знатна птиця*» (ФСУМ, II, 717); «*велика риба*» (ФСУМ, II, 735) і відображають ієрархію суспільних відносин: «*птах (птиця) не нашого польоту*» (ФСУМ, II, 717).

На позначення суспільного зла, вад людини, яка їх набула в суспільстві, вживаються фразеологізми, що характеризують її у стані сп'яніння: «*джмелі гудуть у голові*» (ФСУМ, I, 233–234); «*напитися до зеленого (блакитного) змія*» (ФСУМ, I, 339); «*під доброю мухою*» (ФСУМ, I, 515); «*заливати / залити (заляти) хробака (черв'яка) [в серці]*» (ФСУМ, II, 936, I, 310).

Отже, дослідження фразеологізмів із компонентами-назвами тварин дало змогу визначити ті характеристики та ознаки людини, які найбільш засуджуються або ж заохочуються українським суспільством, а також назви

тварин, які найчастіше вживаються для відображення тих або інших її якостей.

Література

1. Маслова В. А. Лингвокультурология. Москва: Academia, 2001. 204 с.
2. Левицкий А. Э. Функциональные изменения в системе номинативных единиц современного английского языка: Дисс... д-ра филол. наук: 10.02.04 / Киевский гос. лингвистический ун-т. Киев, 1999. 396 с.
3. Фразеологічний словник української мови: У 2-х книгах. Київ: Наук. думка, 1993. Кн. 1. 528 с.; Кн. 2. 980 с.

Дуброва О. В.,

кандидатка філологічних наук, доцентка,
Бердянський державний педагогічний університет

AUTHENTIC LITERARY TEXTS AS A MEANS OF FORMING FOREIGN LANGUAGE SPEAKING COMPETENCE AT ENGLISH LESSONS

Nowadays Ukraine is witnessing the implementation of an updated strategic course in the field of education, aimed at improving the professional training of future secondary school teachers, who not only have a perfect knowledge of a foreign language, but also know how to use it as a tool in the dialogue between cultures and civilizations of the modern world. Achieving this goal involves the formation of sociocultural competence as a component of the general foreign language communicative competence of students by means of a foreign language for their preparation to intercultural communication in various spheres of life: personal, professional, educational, public. The use of authentic texts, which are an important source of information, can contribute to the formation of sociocultural competence which is one of the components of the general foreign language communicative competence of secondary school students - real professionals and users of a foreign language.

Personality formation takes place in the communicative space of the language environment. Sometimes language is identified with the actual environment that surrounds our being, and without its participation nothing can happen in our life, which does not exist outside us as an objective reality, but is located in ourselves, in our consciousness, in our memory, changing its contours with each movement of thought, each manifestation of personality. In turn, a foreign language personality (secondary language personality) is a combination of a person's abilities to communicate in a foreign language at the intercultural

level, which involves adequate interaction with representatives of other cultures. It consists of mastering the verbal-semantic code of the language being studied, that is, the «linguistic picture of the world» of the speakers of this language and the «global» picture of the world, which allows a person to understand a new social reality for him. It is known that recently the problem of foreign language competence in education has become quite widespread in contrast to the traditional discourse of knowledge, skills, and abilities (A. Khutorskoi, A. Markova, V. Shadrykov, I. Zimnya etc.). This is connected, first of all, with the rapid dynamism of the modern world, the constant updating of requirements for specialists, who in the conditions of a foreign language environment also acquire the appropriate specificity. Among them, the approaches to teaching students of foreign languages are changing, so the formation of foreign language communicative competence in this process is an urgent theoretical problem and a practical task associated with intensive methods of influencing the student's semantic sphere, his creative characteristics, his creative self-expression and motives.

The formation of a foreign-language personality of a student gives him the opportunity to be an effective participant in intercultural communication, this is actually the strategic goal of foreign language learning. One of the effective ways of forming a foreign language personality of a student in foreign language classes is an authentic text, because as stated in the Recommendations of the European Council, an authentic text is the center of any act of speech communication, an external objective connecting link between the one who produces and the one who perceives, they communicate directly or at a distance.

The methodology distinguishes the following main content aspects of authentic educational texts (according to V. Natalin): cultural, informative, situational, national mentality text, reactive.

Cultural authenticity lies in the fact that these texts are the texts that tell about the history of the country which language is being studied, about its capital, places of interest, about its traditions, culture etc., and contribute to the expansion of the students' worldview and at the same time are a means of language learning. Studying the culture of another nation with the help of language is one of the important aspects of the dialogue of cultures in the modern world. Achieving the cultural authenticity of educational texts allows more effective implementation of the two most important tasks facing the students: language learning and culture learning.

Informative authenticity is determined by the fact that every natural text contains any new information that will interest the intended reader. This requirement is also relevant for the educational text: its content is selected in accordance with the age characteristics and interests of students; a variety of information is evaluated in terms of both its relevance and accessibility to high school students. A text can be recognized as informatively authentic if it arouses a natural interest in the reader or listener. It is worth noting that information is a means to increase the motivation of students to arouse their interest in

understanding the content of what they read. A careful selection of informational authentic texts and a variety of topics make it possible to make language a means of personality development and formation. Situational authenticity assumes the naturalness of the situation, which is offered as an educational illustration, interest in the proposed topic and natural emotional discussion of it by students. The text is composed in such a way that the reader or listener can recognize in it the type of the text familiar to them in everyday life. These are personal letters, anecdotes, jokes, newspaper or magazine articles, advertisements, culinary recipes, popular science and country studies texts. Such a genre-compositional variety of applied authentic materials allows students to be introduced to language clichés, phraseology, vocabulary, which are related to various spheres of life and belong to different styles and is also an excellent material for teaching natural speech behavior in the most diverse situations of everyday life, and also form a positive attitude towards the subject.

The authenticity of the national mentality is very important in selecting the necessary material. So finding an authentic text, one cannot forget about the national specifics of the country which language is being studied. An attempt to depict a typical situation in the life of native speakers may not always be adequately perceived by the reader or listener. This applies to those cases when the author of the text and the reader are representatives of completely different cultures, heterogeneous social stereotypes and values. In different cultures, forbidden topics can be religious beliefs, the amount of wages, sexual problems. In many nations, it is not customary to openly express one's feelings, to complain about problems and failures, to mention death. Therefore, it is necessary to teach the students not only how to say correctly, but also where and when it will be appropriate.

Reactive authenticity means that in real life any text we hear or read causes a certain reaction in us. Therefore, when selecting an educational text, it should be given the ability to evoke an authentic emotional, mental and linguistic response in students. Reactive authenticity is achieved by various means. Exclamatory sentences, exclamations, rhetorical questions, reinforcing constructions, evaluative words give the authentic text expressiveness, emotional coloring, arouse the interest of the reader or listener, stimulates the appropriate reaction of the student. The student's reaction can be outwardly unexpressed (surprise, interest etc.), expressed non-verbally (laughter, facial expressions) or verbally (agreement/disagreement with the author, expressing one's own opinion). Reactively authentic educational materials stimulate the relevant activity of the student, transform it from educational to personally meaningful.

Audio text is a very relevant technique for the formation of foreign language speaking competence at English lessons nowadays. In this situation, a series of sounds (so called «environmental clues») is important: traffic noise, conversations of passers-by, phone calls, music, etc. It helps to understand the nature of the circumstances that are offered better, forms the skill of perceiving a foreign language against the background of various obstacles that we inevitably

encounter in everyday life. Without the listed «trifles», working with the text loses the properties of the real communication, which always takes place in specific circumstances between specific people. Authentic design not only attracts the attention of students, but also facilitates understanding of the communicative task of the text, establishing its connections with reality.

Therefore, the use of authentic texts at English lessons creates a favorable basis for the formation of the foreign-language personality of students, ensures their activity and personal interest at the lesson, acquaintance with the values of the cultures of other peoples, promotes the education of a sense of tolerance for other cultures. It should be remembered that the use of authentic texts for the formation of a foreign-language personality of a student is not an end in itself, so the decisive success depends on the professional skills of the teacher.

Література

1. Дуткевич Т. В. Психологічні основи використання інтерактивних методів навчання у процесі підготовки спеціалістів з вищою освітою. *Використання інтерактивних методів та мультимедійних засобів у підготовці педагога*: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2003. С. 26–33.

2. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 260 p.

Загороднова В. Ф.,

докторка педагогічних наук, професорка,
Бердянський державний педагогічний університет

ЗДАТНІСТЬ ДО ЕМОЦІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК НАВИЧКИ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Емоції людини – це багатогранний феномен, який викликає науковий інтерес. Різноманітні підходи й напрями дослідження цього феномену дозволили вибудувати науку про емоції, пояснюючи їхню роль у світосприйнятті людини. Лінгводидактичний напрям дослідження емоцій сформувався на основі лінгвістичних, психолінгвістичних, етнолінгвістичних, лінгвокультурологічних, прагмалінгвістичних досліджень. До фокусу цих досліджень потрапляє категорія *емотивності*, складова конотативної структури слова. Емотивність вчені розглядають на прикладі різнорівневих мовних засобів, що відображають емоції в тексті, дискурсі.

Здатність людини до емоційного спілкування, на думку багатьох вчених, слід розглядати як певні навички соціальної комунікації. Комунікативна компетентність того, хто вивчає іноземну мову, передбачає

не тільки розуміння змісту висловлювань, а й емоційних особливостей та усвідомлення стосунків між комунікантами. Завдяки розпізнаванню емоційного ставлення творців тексту краще розуміються їхні наміри, а отже, і текст у цілому. «Чим менша кількість емоційних мовленнєвих намірів, тим меншим і неповнішим є словниковий запас, тим більш значними є попередньо запрограмовані комунікативні дефіцити людини в здатності виражати почуття» [6, с. 137]. А емоційний інтелект – це вміння дати раду своїм і чужим емоціям: точно зрозуміти, оцінити і виразити їх. Дослідники Джон Мейер та Пітер Селоуей наприкінці 20-го століття вперше описали це поняття, називають чотири складових емоційного інтелекту: як ми оцінюємо та виражаємо емоції; що про них знаємо; як ними керуємо; як на їх основі приймаємо рішення. З огляду на це виникає потреба аналізу важливих для цього процесу складників соціолінгвістики й лінгводидактики.

До уваги беремо різні аспекти соціолінгвістичних досліджень учених (А. Вежбицька, В. Г. Гак, Л. Масенко, О. Ткаченко, В. Радчук, Я. Радевич-Винницький, І. Фаріон та ін.)

Мета статті – проаналізувати роль і стан прояву емоцій у навчальному матеріалі підручників, навчальних посібників з української мови як іноземної.

Мова є не тільки засобом спілкування про предмети та обставини, а й засобом вираження емоцій. У комунікації, окрім обміну інформацією, завжди існують одночасні процеси, які активізують відносини між взаємодіючими сторонами та надають інформацію «про когнітивні, мотиваційні, оцінні, фізіологічні, емоційні чи поведінкові аспекти» висловлювань [6, с. 139].

Так, Філер [3, с. 152] вважає, що кожне висловлювання в комунікативному акті може виконувати дві основні функції, зокрема обмін інформацією та оцінку інформації.

Коли учасники взаємодії обмінюються інформацією, спілкуючись на тему за допомогою вербальних дій, вони завжди одночасно обмінюються оцінками, обмінюються своїм ставленням до фактів, про які йдеться. У цьому сенсі факти – це завжди оцінені факти.

Залежно від комунікативної інтенції переважає або інформативний, або оцінний аспект. Емоції, як правило, лише явно висловлюються / вербалізуються вище певної інтенсивності або несподіваності / бажаності [4, с. 72]. Якщо емоція не стосується безпосередньо, а проявляється більш-менш опосередковано (тобто дериваційно, синтаксично, метафорично, конотативно), її потрібно спочатку створити. Проте це вимагає знання способів обговорення та вираження емоцій, умов їх вираження та емоційних стилів розмови рідною та іноземною мовами [6, с. 139; 7, с. 100].

Емоції супроводжують і впливають на наше мислення, сприйняття, дії та мовлення, «впливають на організацію спілкування та стратегії, тактики спілкування, викликають реакції на сприйняті стимули, такі як подив,

гордість, гнів, радість або вдячність, впливають на динаміку нашої уваги або сприйняття / несприйняття зовнішнього світу» [6, с. 133–134; 7, с. 96].

Емоції стимулюють життя людей, а отже, і життя учнів.

Тому важливість афективних аспектів нашого досвіду має бути більшою мірою інтегрована в сучасну дидактику української мови як іноземної. З цієї причини також має сенс вибирати тексти та теми, які стосуються почуттів учнів, викликають у них занепокоєння або спонукають їх до емоційного сприйняття почутого або прочитаного. У сфері творчого письма рекомендується заохочувати учнів писати та бути творчими за допомогою афективних спонукань, імпульсів до письма або приділяти більше уваги афективній стороні словесного вираження. У цьому сенсі учні можуть писати те, що вони відчують, боятися, бажають, хочуть [8, с. 184; 6, с. 134; 7, с. 96].

Для того, щоб учні могли правильно інтерпретувати емоції свого співрозмовника іноземною (українською) мовою та виражати власні афекти у спосіб, який відповідає їхній ролі та реєстру, необхідно, щоб спеціальні навички та словниковий запас передавались на уроках української мови як іноземної цілеспрямовано та систематично. Лише тоді можуть бути встановлені емоційні стосунки та гарантована самовпевнена, соціальна і творча дія в українськомовному суспільстві.

Ця стаття присвячена аналізу вибраних підручників української мови для іноземців, які зараз використовуються в німецьких мовних школах. Дослідження має на меті отримати інформацію про те, в якій мірі присутні емоційні засоби вираження в досліджуваному корпусі.

У викладанні української мови як іноземної мови, орієнтованому на комунікативний підхід до навчання, важливу роль відіграють прагматичні функційні категорії, такі як конкретні мовленнєві наміри.

Окрім того, сучасне навчання іноземних мов має бути максимально автентичним, що підвищує мотивацію тих, хто навчається. Ця автентичність шкільного спілкування іноземною мовою відображається, серед іншого, у спонтанному вираженні емоцій, що часто є величезним викликом для учнів, оскільки «воно підпорядковується культурним нормам і умовностям» [5, с. 225].

У своєму дослідженні ми брали до уваги навчальну програму з німецької мови як іноземної [2, с. 13], де здатність виражати емоції більшою чи меншою мірою проголошується як мета навчання. У програмі наголошується на тому, щоб учні набули таких навичок усного висловлювання, які б дозволили їм висловлювати свої почуття, потреби, бажання та думки, змогли б чітко й доречно виражати їх у повсякденних ситуаціях. Для того, щоб зробити це можливим, навчальні цілі надаються у формі списків / каталогів емоційних мовленнєвих намірів, які необхідно отримати. Автори Німецького сертифікату [2, с. 37–39] розрізняють 9 груп емоційного вираження: симпатія / антипатія; надія / тривога; прийняття бажаного за дійсне; радість / жаль, сум / смуток; подобається / не

подобається; задоволення / незадоволення; байдужість / спокій; розчарування; здивування / здивування. Учні повинні мати можливість виражати 25 типів почуттів, зокрема, це: симпатія, співчуття, антипатія, вдячність, ентузіазм, радість, задоволення, здивування, полегшення, розчарування, тривога, спокій, байдужість, примирення, безпорадність, надія, страх, горе, смуток, незадоволення, нудьга, нетерпіння, роздратування (дратівливість, обурення), огида і біль.

Здатність говорити про свої емоції також передбачає багато місця в Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти [9]. Цей міжмовний документ, який забезпечує важливу основу для розробки навчальної програми та створення підручників, допомагає правильно оцінити рівень мови та підкреслює той факт, що на мислення впливають як когнітивні, так і емоційні процеси [5, с. 56].

Учні повинні виражати та запитувати про своє ставлення до почуттів (радість / нелюбов, подобається / не подобається, задоволення, інтерес, здивування, надія, розчарування, страх, занепокоєння, вдячність), а також моральної поведінки (жаль, співчуття) [5, с. 126]. Тому в області емоційності ми можемо знайти такі визначення мети навчання, які застосовуються до усного спілкування:

- може ефективно та гнучко використовувати мову для соціальних цілей, зокрема для вираження емоцій, натяків чи жартів [9, с. 80];
- може виражати почуття різного ступеня інтенсивності та підкреслювати особисте значення подій і переживань [9, с. 80];
- може виражати такі емоції, як здивування, радість, сум, інтерес або байдужість, і реагувати на відповідні прояви емоцій [9, с. 80];
- може простими словами розповісти, як йдуть справи, подякувати тощо [9, с. 80];
- може чітко та точно висловлюватися під час особистого листування, ефективно та гнучко використовуючи мову, зокрема для вираження емоцій, натяків чи жартів [9, с. 86];
- може виражати почуття різного ступеня інтенсивності в листах, наголошуючи на особистому значенні подій і переживань, а також коментувати повідомлення або думки кореспондентів [9, с. 86];
- може написати особистого листа з детальним описом досвіду, почуттів і подій [9, с. 86];
- може написати дуже простий особистий лист із подякою або вибаченням за щось [9, с. 86].

На нашу думку, також важливим є те, що учень повинен мати можливість висловити свій внутрішній стан, своє емоційне ставлення іноземною (українською) мовою. Учень повинен мати можливість робити це в типових ситуаціях усного та письмового спілкування, вміти висловлювати не лише свої думки, наміри, уподобання та бажання, але й запитувати про думки, уподобання та бажання інших співрозмовників та

виражати власні почуття, емоції (наприклад, радість, незадоволення, здивування) у простій та зрозумілій формі.

Але для того, щоб ті, хто вивчає українську мову як іноземну, могли виражати свій емоційний стан, необхідно, щоб під час навчання учні знайомилися з такими мовними засобами, за допомогою яких можна вербалізувати експресивний/емоційний зміст повідомлення. Палітра не повинна обмежуватися лише оціночними судженнями, але також має включати синтаксичні та просодичні засоби (імпліцитної) емоційної експресії [5, с. 226; 6, с. 140]. Лише за таких умов учні зможуть розвинути емоційні вираження в їхніх типових формах або висловлювати якнайширший діапазон емоцій диференційованим способом.

Ми ставили за мету проаналізувати прояв емоцій у навчальному матеріалі. Аналіз текстів до вправ і завдань для формування в учнів здатності до емоційного спілкування українською мовою здійснювався на матеріалі таких сучасних підручників:

- Lina Klimentko, Jan Kurzidim PAZOM. *Ukrainisch für Anfänger und Anfängerinnen. A1-2.* Verlag Holzhausen GmbH, 1110 Wien, 2012, S. 254.

- Vera Kolbina, Svitlana Sotzkova *Ukrainisch für Anfänger. Niveau A1-A2 des Europäischen Referenzrahmens.* Verlag Helmut Buske GmbH, Hamburg, 2020, S. 250.

- Ludmila Schubert *Ukrainisch für Anfänger und Fortgeschrittene.* Verlag Otto Harrassowitz GmbH & Co.KG, Wiesbaden 2022, 312.

- Svetlana Amir-Babenko *Lehrbuch der ukrainischen Sprache.* Verlag Helmut Buske GmbH, Hamburg, 2007, S. 302.

Відповідні дослідження кодування емоцій у мові посилаються на модель прояву емоцій, у якій розрізняють емоційну тематизацію та емоційну експресію [3; 4]. Коли переживання та емоційні стани самі по собі стають предметом висловлювань і вербалізуються безпосередньо, говорять про тематизацію емоцій [4, с. 113–114].

Емоції можна виражати за допомогою багатьох мовних засобів, наприклад:

- лексичні засоби (емоційні іменники, прикметники, дієслова, фразеологізми, вставні слова);

- засоби словотворення (демінутивно-збільшувальні, префіксально-суфіксальні, складні);

- синтаксичні засоби (ексclamативні речення, повтори, підсилювальні родові конструкції, побажальні речення, перифрази речень із підметово-присудковою структурою);

- фонологічно-фонетичні засоби (множинне наголошення, виділені звукові величини, реалізація акценту, гучність).

Насамперед варто коротко зазначити про можливості звернення до емоцій у згаданих вище підручниках. Уже в першій частині згаданих підручників ми бачимо такі запитання і відповіді:

- Як у тебе справи?
- Добре. Як у тебе справи?
- Погано.

А також подаються такі схеми й малюнки до вправ:

Цікавими є завдання про характер людини. Учні знайомляться з прикметниками й одночасно характеризують себе, друзів, знайомих. Примітним є те, що вчитель звертає увагу на емоції людини, наприклад, *Олена весела, Андреас серйозний...* (Lina Klimentko, Jan Kurzidim PАЗОМ. *Ukrainisch für Anfänger und Anfängerinnen. A1-2.*).

► Мій характер

Андреас серйозний

Олена весела

Kreuze deine Eigenschaften an.

Я ...

☐ добрий	/ добра	☐ спокійний	/ спокійна (ruhig)
☐ серйозний	/ серйозна (ernst)	☐ сумний	/ сумна (traurig)
☐ веселий	/ весела (lustig)	☐ лінійний	/ лінива (faul)
☐ розумний	/ розумна (klug)	☐ щедрий	/ щедра (großzügig)
☐ старанний	/ старанна (fleißig)	☐ примсний	/ примсна
☐ цікавий	/ цікава (interessant)	☐ романтичний	/ романтична
☐ скупий	/ скупá (geizig)	☐ ...	
☐ гарний	/ гарна (schön)		

Вправа 12: Який твій друг (Freund)? / Яка твоя подруга (Freundin)?
Beschreibe einen deiner Freunde oder eine deiner Freundinnen.

Наприклад: Мій друг Томас старанний, гарний, веселий.
Моя подруга Марія старанна, гарна, весела.

Вправа 13: Позитивно чи негативно?
Schreibe vier positive und vier negative Charakterzüge auf.

Позитивно	Негативно

Вивчаючи творення українських іменників, прикметників, автори підручників звертають увагу учнів на емоційно й експресивно забарвлену лексику (Vera Kolbina, Svetlana Sotnzkova *Ukrainisch für Anfänger. Niveau A1-A2 des Europäischen Referenzrahmens*; Svetlana Amir-Babenko *Lehrbuch der ukrainischen Sprache*). В межах однієї статті проаналізувати всі вправи не є можливим, проте можна зробити деякі висновки щодо здійсненої роботи.

Тобто ми бачимо, що автори підручників пропонують учням розпізнавати власні емоції, володіти цими емоціями, розуміти емоції співрозмовників. Емоційний інтелект учнів для авторів згаданих раніше підручників – це стійка здібність, яка розглядається як можливість зануритися в свої емоції, щоб усвідомити і відчутти їх, необхідність певного аналізу емоцій, щоб потім прийняти рішення як діяти в процесі спілкування.

Розвиток «емоційного інтелекту» і формування «емоційної компетентності» на уроках української мови як іноземної спрямований на усвідомлення власних емоцій і почуттів; саморегуляцію, тобто усвідомлену

регуляцію емоційних станів і поведінки; розвиток почуття емпатії, здатності до розуміння внутрішнього світу інших людей; підвищення впевненості в собі, розвиток почуття сприйняття самого себе; розвиток комунікативних навичок та вміння вирішувати конфлікти; розвиток соціально значущих мотивів поведінки; розвиток когнітивної сфери; усвідомлення своєї індивідуальності; зниження агресивності й антисоціальної поведінки; розвиток навичок міжособистісного спілкування.

З проведеного аналізу видно, що потреба учнів висловити те, що їх емоційно хвилює, задовольняється у всіх чотирьох підручниках. Доведено, що підручники пропонують багато можливостей для адресації та вираження емоцій. Учні повинні розуміти у відповідному контексті, що допомагає їм формулювати власні емоційні висловлювання. Окрім того, можна констатувати, що базові емоції представлені в аналізованих підручниках. Наше дослідження показало, що феномен вираження емоцій реалізується як на лексичному, так і на синтаксичному рівнях у новіших за роком видання підручниках. Це підручники: Vera Kolbina, Svetlana Sotnzkova *Ukrainisch für Anfänger. Niveau A1-A2 des Europäischen Referenzrahmens*. Verlag Helmut Buske GmbH, Hamburg, 2020, S. 250; Ludmila Schubert *Ukrainisch für Anfänger und Fortgeschrittene*. Verlag Otto Harrassowitz GmbH & Co. KG, Wiesbaden 2022, 312.

Завдяки широкому та різноманітному спектру засобів вираження емоцій, які проявляються в різних формах, автори підручників дають можливість учням отримати можливість висловити не тільки своє позитивне, а й негативне ставлення. Аналіз показав, що семантичні засоби, такі як емоційні прикметники, дієслова чи іменники, передаються найчастіше, оскільки їх легко розшифрувати. Частки або фразеологізми можуть викликати в учнів труднощі. У навчанні української мови як іноземної перші згадані засоби детально не розглядаються, а це означає, що їхнє комунікативне значення дуже часто зникає з уваги вчителя й учнів. Фразеологізми, натомість, дуже часто незрозумілі й проблемні саме для учнів-іноземців. Покращення мовних навичок також вимагає використання у навчанні мови синтаксичних засобів вираження, таких як конструювання різних типів речень або риторичні запитання. Через дефіцит українськомовного середовища багато учнів не можуть зрозуміти свій намір передачі емоцій.

Отже, у процесі викладання української мови як іноземної поняття «емоційний інтелект» викликає певний інтерес, оскільки багато його компонентів (емпатія, мотивація досягнень, саморегуляція, рефлексія тощо) є необхідними для повноцінного розвитку емоційної сфери учнів, так і для успішного старту у формуванні іншомовної комунікативної компетентності.

Література

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.
2. DEUTSCHER VOLKSHOCHSCHUL-VERBAND/GOETHE-INSTITUT [Hg.]: Das Zertifikat Deutsch als Fremdsprache. 5. Auflage. Bonn et al. 1992. 207.
3. FIEHLER, R. Grenzfälle des Argumentierens. ‚Emotionalität statt Argumentation‘ oder ‚emotionales Argumentieren‘? In: SANDIG, B./PÜSCHEL, U. [Hg.] Stilistik. Bd. 3: Argumentationsstile. Hildesheim/New York, 1993. S. 149–174.
4. FIEHLER, R. Kommunikation und Emotion. Theoretische und empirische Untersuchungen zur Rolle von Emotionen in der verbalen Interaktion. Berlin. 1990, S.72.
5. HNATIK, K. Zur Präsenz von Exklamativsätzen in ausgewählten polnischen DaF-Lehrwerken. In: Deutsch als Fremdsprache 50(4), 2013. S. 222–231.
6. ILUK, J. Befähigung zum Ausdruck von Emotionen in der Fremdsprache als Lernziel. In: Linguistica Silesiana. 2002 23, S. 133–142.
7. ILUK, J. Probleme der Befähigung zum Ausdruck von Emotionen in der Fremdsprache aus curricularer Sicht. In: Deutsch als Fremdsprache 39 (2), 2002, 96-102.
8. KÄSTNER, U. Freies Schreiben in der Fremdsprache – Prozesse und ihre Didaktik: Untersuchung zur Textproduktion im fremdsprachlichen Deutschunterricht auf dem Hintergrund neuropsychologischer Theorien. Bochum. 1997. 184.
9. Lina Klimenko, Jan Kurzidim ПАЗОМ. Украинisch für Anfänger und Anfängerinnen. A1-2. Verlag Holzhausen GmbH, 1110 Wien, 2012. S. 254.
10. Ludmila Schubert Украинisch für Anfänger und Fortgeschrittene. Verlag Otto Harraassowitz GmbH & Co.KG, Wiesbaden 2022. 312.
11. Svetlana Amir-Babenko Lehrbuch der ukrainischen Sprache. Verlag Helmut Buske GmbH, Hamburg, 2007. S. 302.
12. TRIM, J. et al. Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lehren, lernen, beurteilen. Berlin/München. 2013.
13. Vera Kolbina, Svitlana Sotnzkova Украинisch für Anfänger. Niveau A1-A2 des Europäischen Referenzrahmens. Verlag Helmut Buske GmbH, Hamburg, 2020. S. 250.

Заяць Е. М.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
Павлик Н. В.,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
Бердянський державний педагогічний університет

ФУНКЦІОНУВАННЯ ОПИСОВИХ КОНСТРУКЦІЙ ЯК КОМПОНЕНТІВ КОМПОЗИЦІЇ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ

Текст як цілісна одиниця має диференційні та об'єднавчі ознаки, спеціальні засоби та способи актуалізації одиниць різних рівнів, що становлять його композицію. Під композицією розуміють поєднання елементів у єдине текстове утворення. Одним з аспектів вивчення структури тексту є функціонування таких його форм, як розповідь, опис та роздум. У найзагальнішому вигляді композиційно-мовленнєві форми – це складні утворення, котрі сприяють логічному оформленню думки, впорядковують її розвиток і надають цілісності та зв'язності.

Кожен тип тексту будується за усталеним способом організації і композиційно-мовленнєвою формою викладу текстового матеріалу, яким притаманні специфічні об'єкт мовлення, комунікативна спрямованість та вербальні засоби вираження. У мовознавчій літературі «функційні типи мовлення витлумачують як способи викладу змістово-фактуального матеріалу, що співвідносяться з процесом, дією, предметом, подією, почуттями тощо. Виділяють три основні мовленнєві форми, які характеризуються певною структурою і змістовим наповненням: опис, розповідь (повідомлення) і роздум (міркування)» [6, с. 222]. На думку вчених, саме такий розподіл відображає етапи пізнання людиною об'єктивної дійсності, пояснює специфіку людського мислення. Мовленнєві форми не закріплені за конкретним функційним стилем, а стосуються синтаксичного оформлення тексту і залежать від його змісту, структурно-композиційної схеми, індивідуального авторського стилю тощо.

Дослідження функційно-змістових типів мовлення започаткувала О. Нечаєва [4; 5], нею введений у науковий обіг цей термін, хоча типи мовлення в історії розвитку риторики, поетики, стилістики, лінгвістики тексту називали по-різному: *способи викладу, типи тексту, композиційно-мовленнєві форми, функційно-сміслові типи, функційні (функційно-змістові) типи мови* тощо.

Аналіз лінгвістичної літератури дозволяє стверджувати, що наразі єдності поглядів на сутність функційних типів мовлення, їх дефініції і класифікації не існує. Загалом можна виділити два основні погляди на цю проблему: 1) розуміння функційно-змістових типів як мовленнєвої одиниці різних рівнів – від надфразної єдності до тексту (І. Гальперін, В. Одинцов та ін.); 2) трактування функційно-змістових типів мовлення як способів

викладу текстового матеріалу (О. Нечаєва, М. Кожина, О. Москальська та ін.).

Функційно-змістові типи мовлення розглядали у своїх дослідницьких працях О. Нечаєва, М. Брандес, Г. Солганик, Т. Насалевич, О. Калінюк, Г. Матковська, І. Семенчук, Г. Пасічник, М. Лапійта ін. Однак недостатнє дослідження проблем функціонування названих форм викладу змістово-факультативного матеріалу в українській літературній мові, відсутність наукових праць, присвячених аналізу основних та змішаних (контамінованих) типів мовлення зумовлюють **актуальність** наукової роботи. **Мета** статті – з'ясувати лінгвальну природу одного з функційних типів – опису – в публіцистичному тексті.

Опис – функційний різновид тексту, що характеризується послідовністю відтворення логічних зв'язків між явищами, поняттями, фіксацією зорових спостережень, об'єктивністю викладу, в якому немає суб'єктивно-емоційних оцінок і ознак присутності автора [1, с. 115]. Іншими словами, опис – це характеристика явища через перерахування його ознак, властивостей тощо. Частина опису, що розкривають ті чи інші риси предмета, називаються його елементами. Як правило, опис обґрунтовує чи конкретизує розвиток дії, дає характеристику персонажів тощо.

Поняття «опис» у лінгвістичній літературі трактують майже однаково. Опис – це функційно-смісловий тип мовлення, мета якого полягає в зображенні цілого комплексу ознак, явищ, предметів, подій, що необхідно уявити собі одночасно [2, с. 136]. Інколи опис розуміють як функційно-смісловий тип мовлення, сутність якого полягає у вираженні факту співіснування предметів, їхніх ознак у той самий час [7, с. 82], або розглядають як вид статичної композиційно-мовленнєвої форми, що фіксує ознаки об'єктів та суб'єктів, дій та станів [3, с. 141–142].

Дослідники виділяють такі види опису: *антропоморфні*, пов'язані з характеристикою людини (як зовнішнього вигляду, так і психологічних, якісних, індивідуальних рис особи, її душевного стану, дій, звичок, міміки, жестів тощо), *предметні, просторово-часові* (пейзаж, інтер'єр тощо) (Т. Насалевич); *подієві*, пов'язані з описом подій (Г. Солганик). Деякі вчені (О. Калінюк) виділяють опис *персонажа* (портрет), опис *відкритого простору* (пейзаж), опис *закритого простору* (інтер'єр). Крім цього, традиційним є поділ описів на статичні й динамічні. Деякі вчені (М. Брандес, Т. Насалевич та ін.) до описів зараховують так звані характеристики, які розкривають не лише зовнішні риси, а й внутрішні якості людини [6, с. 224].

Об'єктами опису можуть бути предмети (у широкому значенні слова), люди, дії, стани, переживання, залежно від цього виділяють опис предметів, процесів та дій, станів та переживань. Кожен з видів опису характеризується певними засобами плану вираження: в описі предметів ключовими є іменники конкретної семантики та прикметники, опис процесів та дій

експлікується дієсловами відповідних лексико-семантичних груп, в описі станів та переживань переважають слова на позначення емоцій та почуттів.

Разом з тим опису властиві загальні мовні доміанти, котрі дозволяють ідентифікувати цю композиційно-мовленнєву форму. З-поміж таких виокремимо головні: 1) фіксація основних чи специфічних ознак об'єкта опису (зовнішність, характер, функції, властивості, діяльність) субстантивами відповідної семантики; 2) актуалізація підрядних означальних речень, відокремлених означень; 3) акцент на співвідношенні «предмет – ознака», «предмет – простір», «частина – ціле»; 4) часова сумісність або послідовність дій; 5) слабка маркованість або відсутність розвитку часової перспективи; єдиний часовий план; 6) відносна семантична самостійність речень у межах опису; 7) перевага одного типу зв'язку між реченнями (ланцюговий, паралельний тощо). Повна чи часткова реалізація комплексу ознак опису, а також прояв специфічних його характеристик залежить від типу тексту, у якому він представлений.

Традиційно до опису відносять портрет і пейзаж, де *портрет* – це словесний перелік зовнішніх рис людини, вигляду її обличчя, фігури, одягу тощо, а *пейзаж* – образ природи, який допомагає розкрити емоційний стан героя або показати просторову організацію дій [2, с. 136]. Г. Солганик виділяє в окремий вид опис подій, називаючи його «подієвим» [7, с. 139]. Цей опис змальовує атмосферу, умови, в яких відбувається дія.

Доцільно зауважити, що функції описів у різних типах текстів відмінні: якщо в художніх творах описи переважно служать тлом, на якому розвиваються події, або дають характеристику персонажів, то, наприклад, у листах в описах передаються враження від побаченого, від зустрічей, настрої і психологічний стан адресанта. Дещо інші ознаки має опис у публіцистичному стилі. Мета публіцистичного опису – документально, точно показати предмет таким, як його побачив автор, викликати певне ставлення до нього. Ефективність впливу такого опису на читача залежить від логіки й емоційного викладу, але слова в ньому вживаються переважно у прямому значенні. Невипадково дослідники знаходять у публіцистичному описі риси наукового та художнього (за А. Загнітком) [2, с. 138]. Створюючи текст у формі опису, журналіст прагне дати уявлення про описуваний об'єкт (природу, людину, стан справ та ін.) шляхом перерахування основних складових цього об'єкта, наприклад: *«Уявіть, із якого прекрасного настрою починається мій ранок, коли я виходжу в свій ірисовий сад, особливо в період цвітіння! Яскраве сонечко, роса на пелюстках і легке випаровування...»* [Україна молода. 30.06.2021]. Перед автором завжди стоїть важке завдання: з величезної кількості фрагментів необхідно обрати лише кілька головних, але таких, які б найбільш адекватно відтворювали об'єкт загалом. Отже, основна комунікативна мета опису в газетній публіцистиці – дати уявлення про об'єкт мовлення за допомогою найбільш важливих деталей, які становлять змістову основу опису.

Важливо, що компоненти в ньому пов'язані між собою перелічувальними зв'язками, їх можна легко поміняти місцями.

Дослідники виокремлюють такі складові публіцистичного опису: 1) вказівка на предмет; 2) перше враження; 3) опис ознак предмета; 4) ставлення до предмета.

Опис у текстах ЗМІ ніколи не буває великим за обсягом порівняно з художніми текстами, наприклад: *«Співробітники служби у справах дітей Бережанської міської ради разом із правоохоронцями виявили в холодному та брудному приміщенні без батьківського догляду, без їжі і майже без одягу двох маленьких хлопчиків (одного та двох років)»* [Україна молода. 17.02.2021]. Причина – у різному призначенні цих функційних різновидів, адже метою публіцистичних описів, як уже говорилося, є формування уявлення про той чи інший фрагмент через перерахування основних ознак, наприклад: *«Любителі солодкого не зможуть відмовитися від шматочка запареного, неймовірно ніжного, просоченого повітряним заварним кремом медового торта. Це ж незабутній смак дитинства! Одразу пригадуєш, як бабуся готувала торт за своїм унікальним рецептом, записаним у старенькому блокноті. А ти, ще така маленька, стоїш на стільчику по самісінькі вуха в муці зі скалкою в руках, а в оченятах – бажання допомагати. Все довкола біле, кухня сповнена солодких запахів, а бабуся розповідає рецепт та показує, як правильно замішувати тісто»* [Україна молода. 03.03.2021]. Як бачимо, спостерігається варіювання семантики: семантики предметної і семантики подієвого типу.

Публіцистичному опису притаманна стриманість у використанні надмірно яскравих художніх засобів, але як вкраплення експресиви, метафори, епітети та інші тропи досить вдало прикрашають та оживляють опис, наприклад: *«У ці осінні дні вечірне, а частіше нічне небо пронизує протяжний тужливий звук. То з висоти подають свій прощальний голос журавлі, які через місяць-півтора після лелек теж вибираються зимувати на південь. Своєю сумною піснею вони навіюють нам легкий смуток за літом»* [Високий замок. 19.10.2022]; *«...весною ми посадили цю калину під твоїм вікном. Ти підростав – і калина розрослась. Цієї весни вона зацвіла так, ніби молоком облита. А восени віти аж вгиналися під вагою червоних кетягів. А сьогодні вночі сніг припорошив усе білою пухкою ковдрою. Я глянула й отетеріла: калинові ягідки, що подекуди виднілися з-під снігового покриву, здалися мені краплинками свіжої крові, що просочується крізь білі бинти на пов'язці пораненого...»* [Україна молода. 18.12.2019].

Зрозуміло, автор так чи інакше виражає себе в тексті за допомогою метафор, оцінних слів та інших засобів вираження індивідуального стилю. Авторське я може бути репрезентоване в описі більшою або меншою мірою. Однак воно в жодному разі не повинно переважати, бо це суперечить комунікативній цілі опису. Варто наголосити, що опис у газетній публіцистиці завжди претендує на об'єктивність.

Отже, у науковій роботі опис витлумачується як композиційно-мовленнєва форма (або функційно-змістовий тип мовлення), у якій розкриваються ознаки осіб, предметів, явищ, подій, місцевості тощо та відтворюються логічні зв'язки між ними. Опис може функціювати в текстах різних видів: художніх, наукових, публіцистичних, епістолярних та ін., проте найбільш поширений у художньому мовленні. Опис як функційно-смысловий тип мовлення включає портрет, пейзаж, характеристику та опис подій тощо. Метою опису в проаналізованих публіцистичних текстах є зображення низки ознак осіб, явищ, предметів, подій, місцевості та ін., відібраних автором залежно від задуму та прагматичної настанови висловлювання.

Література

1. Єрмоленко С. Я., Биби́к С. П., Тодор. О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ: Либідь, 2001. 224 с.
2. Загнітко А. П. Лінгвістика тексту: Теорія і практикум: наук.-навч. посіб. Донецьк: ДонНУ, 2006. 289 с.
3. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту: навч. посіб. для студентів старших курсів факультетів англійської мови. Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. 272 с.
4. Нечаева О. А. Функционально-смысловые типы речи: (Описание, повествование, рассуждение). Улан-Удэ, 1974. 278 с.
5. Нечаева О. А. Функционально-смысловые типы речи (описание – повествование – рассуждение). Москва: Просвещение, 1986. 167 с.
6. Павлик Н. В. Функційні типи мовлення в сучасній лінгвістичній парадигмі. *Методологія та історіографія мовознавства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Слов'янськ: ДДПУ, 2013. С. 222–226.
7. Солганик Г. Я. Стилистика текста. Москва: Высшая школа, 1997. 397 с.

Кальсіна С. О.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **В. О. Юносова**

ТИПИ ПАРЦЕЛЬОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ У РОМАНІ ЛЮКО ДАШВАР «МАТИ ВСЕ»

Сучасна українська літературна мова має розвинену систему синтаксичних конструкцій: прості речення (односкладні й двоскладні, поширені й непоширені, неускладнені й ускладнені, повні й неповні), складносурядні, складнопідрядні, безсполучникові речення, складні синтаксичні конструкції з різними видами зв'язку тощо. Нашу увагу привернули синтаксичні структури, що утворюються внаслідок розчленування речення і залежать (граматично і синтаксично) від попереднього контексту. У лінгвістиці їх визначають як парцельовані конструкції. Науковці пов'язують це явище з комунікативно-функційним планом речення та розглядають його на загальному тлі об'єктивної та суб'єктивної модальності (К. Городенська, А. Загнітко, С. Єрмоленко, І. Попова та ін.). Парцеляти не тільки інформаційно насичені, але й стилістично значущі, вони є виразним експресивним мовним явищем. Це й зумовило вибір теми нашого дослідження.

Мета роботи – розглянути основні типи парцельованих конструкцій у романі Люко Дашвар «Мати все», з'ясувати їхні структурно-семантичні особливості.

Услід за А. Загнітком, парцелятом вважаємо частину простого або складного речення, утворену при його членуванні на кілька висловлень у зв'язку з певною комунікативною ідеєю й винесену на межі синтаксичної структури-речення [3, с. 201].

На рівні простого речення парцелюванню підлягають переважно всі члени речення. Розглянемо структурні типи парцельованих конструкцій у досліджуваному творі.

1. **Підметові:** *Тато-академік теж починав у звичайній лікарні. І мама...* [2, с. 4]; *Вас хто підіслав? Іветта?* [2, с. 11]; *І серце в неї здорове. І нирки. І печінка, чи що вам там треба...* [2, с. 40]; *Тому ми завжди будемо поряд. І я, і Ангеліна, і ти, Лідочко* [2, с. 46]; *Тут володарював він. Платон* [2, с. 86]; *Тут усе, що мені потрібно. Я. Рая* [2, с. 101]; *У мене ж дім. Приватний сектор. Курочка там, кізочка... Молочко* [2, с. 101]; *Там війна. І страшні хвороби* [2, с. 107]. У цих прикладах парцеляти підкреслюють важливість висловленої думки, вказівки на певну особу або предмет чи явище. Пор.: *У Львові поряд із нами на одній сходовій клітці, жила літня жінка. Пані Соломія* [2, с. 94] і *У Львові поряд із нами на одній сходовій клітці, жила літня жінка пані Соломія.*

2. **Присудкові:** [Ліда] *Спантеличено* глянула на голого чоловіка, присіла на край ліжка. *Завмерла* [2, с. 7]; *Вона перелякалася. Смикнулася* [2, с. 7]; *Стас замовкнув. Підвівся. Пішов до вікна* [2, с. 8]; *Ми – одна сім'я, а в сім'ї всі люблять одне одного. І ніколи не покидають* [2, с. 68]. Найчастіше відокремлюються однорідні присудки, виражені дієсловами одного часу і виду. Особливістю авторського стилю Люко Дашвар є нанизування парцельованих конструкцій, як-от: *Ліда випручалася з няньчиних обіймів. Глянула на неї вовком, наче та в чомусь винна. Попленталася до вітальні. Тихо опустилася в крісло навпроти матері. Завмерла* [2, с. 8]; *До просторої одномісної палати обережно ввійшла вимуштрувана медсестра. Вимкнула крапельницю. Схилилася до Ліди* [2, с. 13].

3. **Додаткові.** Парцелюються як прямі, так і непрямі додатки. Наприклад: *Ти ще неодмінно матимеш дитину, Лідочко, – прошепотіла. – Донечку* [2, с. 14]; *Тобто я повинен забороняти Ліді провідувати рідну матір? І хворого брата?* [2, с. 28]; *Здавалося, мати віддала хворому не тільки знання, досвід і час. Усю кров, енергію, сили...* [2, с. 33]; *Стояла поряд з Іветтою Андріївною, все чисто на власні вуха чула. Кожне слово* [2, с. 49]; *Санчата свої загубив. І шубу. І шапку* [2, с. 51]; – *Татусю... Я тебе люблю... І твої очі! І бороду. І вуса...* [2, с. 56] – прямі додатки; *Клянуся найдорожчим! Тобою!* [2, с. 4]; *Вона шукає дівчину... Для Платона* [2, с. 32]; *Раптом потягнувся через стіл. До Раї* [2, с. 68]; *Богу молилася. За нас. За мене і тебе* [2, с. 110] – непрямі додатки. Такі конструкції в контексті досліджуваних творів конкретизують, уточнюють, доповнюють предикат, що міститься у базовій частині [1, с. 251].

4. **Означальні.** Здебільшого парцелюються узгоджені означення, пор.: *Ніколи в неї нічого не виходить без маминої підтримки... І Стасової* [2, с. 13]; *Вимкнув домашній телефон. І мобільний* [2, с. 11]; *Зосередилася: вона – Вербицька, вона лікар, вона знайде слова...* **Спокійні, виважені. Здатні повернути Ліді бодай краплю світла** [2, с. 13]; *Очі й досі приголомшливі – мигдалюваті. Тьмяні!* [2, с. 39]; *Сарайчик дощаний до хати притулився, біля сарайчика напіврозвалений курник без даху. Порожній* [2, с. 40]; – *Зі святом коханих жінок вітають. Близьких* [2, с. 99]. Такі означення увиразнюють якісну характеристику предмета, особливо якщо вони повторюються, пор.: *Він дивний. Дивний і милосердний* [2, с. 201]; – *Платон мене цілий тиждень випитував: Рая говірка чи мовчазна? А я кажу: мовчазна. Дуже скромна і мовчазна* [2, с. 53]. Неузгоджені парцельовані означення трапляються зрідка, напр.: *Ліда купила камінь. Зі значенням* [2, с. 54].

5. **Обставинні.** Серед парцельованих обставин найчастіше трапляються такі види:

- **місця:** *Старі за ним – по калюжах, по калюжах, блага парасолька вітру кланяється. І куди?! Куди?* [2, с. 2]; *Нема спасіння! А де, де?* [2, с. 2]; *Ліда закам'яніла на півдорозі до Платонової кімнати, з лиця-волосся-одягу*

– вода додолю. А сльоза не на підлогу. **На серце** [2, с. 3]; *Поговорімо у вітальні... – Ні. Тут* [2, с. 7]; *Мене вже чекають... В іншому місці* [2, с. 76]; *Вона в оперу ходить. І до філармонії!* [2, с. 17];

- способу дії: *Ще є Платон, і коли їй вже розриватися, то не навпіл. На три шматки* [2, с. 9]; *Викликай «швидку»! Негайно!* [2, с. 11]; – *А я на горішце лазила, – сказала мала Яся. – По драбині. Сама*[2, с. 53];

- часу: *Це ж гріх який! Щоби дівчину в чотирьох стінах разом із хворим, прости Господи, замкнути. І не на день... На все життя!* [2, с. 31]; *А я повернуся за тиждень. Якраз перед Новим роком* [2, с. 42]. Парцельовані обставини актуалізують окремі деталі висловлення.

У складних реченнях парцелюється найчастіше підрядна частина. Зібраний фактичний матеріал засвідчує переважне вживання в цій функції підрядних частин мети, порівняльних:

– *Мабуть, усі батьки, що мають одну дитину, вирізняються жертовністю. Аби потім не дорікали* [2, с. 5]; *Зранку до ночі молюся, щоби Господь відвів біду. Щоби не знайшла вона нещасне дитя на поталу сатані, не привела в цю кімнату...* [2, с. 31]; – *Я спробую пояснити свою логіку, – покvapливо заговорила Ліда. – Щоб ти не подумала, що я геть не видужала...* [2, с. 34]; *Ми хочемо запросити в наш дім дівчинку. Щоб він став її справжнім рідним домом* [2, с. 41]; *Платона підмовлю. Щоб і бачити її не схотів!* [2, с. 46]; *Іветта Андріївна саме сиділа біля Платонового ліжка. Ніби охороняла спокійний сон сина* [2, с. 15]; ... *бо жодні вмовляння й обіцянки не могли переконати хлопця взутися. Ніби прокляття яakesь у тих ногах. Ніби не підуть у черевиках* [2, с. 15]; *Ох і питань назбиралося за рік! Як мідяків у фонтані* [2, с. 77]. Рідше трапляються відокремлені підрядні частини з'ясувальні, причини: *Сама думай. Нікого не слухай. Навіть мами. Бо це твоє життя* [2, с. 42]; *Боїться, що розлюбиш його... Що дитина забере всю твою увагу* [2, с. 101].

Посилену експресію виражають повторювані парцельовані частини, пор.: *Чому так і не вийшов, адже Рая навмисне голосно запитала про весілля. Щоби Платон її почув. Щоби зрозумів: вона... не хоче розбивати його серце* [2, с. 82]; *А їй би з Платоном удвох залишитися... Як тої ночі. Щоб нікого поруч. Щоб вони тільки вдвох* [2, с. 85].

Отже, парцельовані конструкції – багатофункційне явище. У мові художнього тексту вони виконують виразну експресивну функцію. Привертаючи увагу читача, вони є яскравим засобом увиразнення, виділення думки, передачі емоційно-психічного стану персонажів, створюють несподівану паузу, що посилює експресію твору.

Література

1. Вавринюк Т. Особливості функціонування парцельованих конструкцій у художньому тексті. *Філологічні студії*. Вип. 13. 2015. С. 249–254.

2. Дашвар Л. Мати все [Електронний ресурс]: роман. URL: <http://www.book-online.com.ua/read.php?book=3940> (дата звернення: 18.02.2022).

3. Загнітко А. П. Основи українського теоретичного синтаксису. Горлівка: ГДПШМ, 2004. Ч. 3. 266 с.

Карпенко А. С.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **Г. Л. Вусик**

ФЕНОМЕН ПЛЕОНАЗМУ І ТАВТОЛОГІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ

За період незалежності значно зросла роль української мови. Набувши статусу державної, вона почала обслуговувати усі сфери життєдіяльності українського суспільства. Відповідно до вимог сьогодення система освіти має забезпечити підготовку висококваліфікованих фахівців усіх профілів, здатних здійснювати реформи у цій сфері. Однак підготовка спеціалістів будь-якої галузі науки чи виробництва передбачає формування мовних та мовленнєвих компетенцій, що є основними рисами розвиненої особистості.

Точність вираження думки є однією з важливих ознак культури мови. Найтипніше порушення цієї вимоги – вживання слів без урахування їх значення. Невміння мовця точно висловити свою думку виявляється також у такій ваді, як мовленнєва надмірність або багатослів'я.

Актуальність дослідження. У сучасній лінгвістичній думці повтор справедливо вважається багатоаспектним, складним і різнофункційним явищем. За останні десятиліття у науці накопичено досить великий за обсягом матеріал у галузі дослідження повтору, що потребує осмислення та певного узагальнення. Проте необхідно зазначити, що наразі недостатньо уваги приділено дослідженню особливостей функціонування лексичних повторів.

Проблемою функціонування повтору займались науковці: Ф. Бацевич, О. Бекетова, Т. Вільчинська, І. Гальперін, А. Загнітко, Н. Івкова, О. Корбут, М. Мальберг, О. Морозова, Л. Пацта багато інших.

Мета роботи полягає у дослідженні плеоназму і тавтології як когнітивного феномену в сучасній українській мові.

Повтор – це повне або часткове повторювання кореня, основи чи цілого слова без зміни їх звукового складу (чи з частковою зміною) як спосіб утворення слів, синтетичних і описових форм та фразеологічних одиниць. Це також і стилістичний прийом, яким можна створювати нові стилістичні

засоби і фігури, бо він може охоплювати мовні одиниці всіх рівнів – звуки, морфеми, форми слова, словосполучення, речення, строфи. Треба зауважити, що повтор лексичних одиниць, або повторна номінація, є важливим засобом забезпечення семантичної і структурної зв'язності тексту.

У мовознавстві дається широке розуміння повтору, як повне і часткове повторення кореня, основи і цілого слова як спосіб творення слів, описових форм, фразеологічних одиниць. У літературознавстві – це родова назва засобів художньої виразності, до яких зазвичай відносять: звукові (алітерація, асонанс), фразові (рефрен, приспів), лексичні (анафора, епіфора).

А. Загнітко, звертаючи увагу на реалізацію повтору в тексті, зупиняється на таких його основних функційних і класифікаційних різновидах:

1) на звуковому рівні організації вірша повтор окремих елементів або їхніх сполук увиразнює ліричну емоцію, «виступає текстотворчим засобом, який концентрує навколо себе всі інші компоненти»;

2) на лексичному рівні повтори представлені чи не найбагатше – як на рівні автосемантичної, так і на рівні синсемантичної лексики, причому відбувається накладання типології повторів на граматичному рівні (морфології і синтаксису). Повтори на власне-лексичному рівні реалізуються в абсолютних повторах, синонімічних, омонімічних, антонімічних, а також в паронимазії;

3) на морфологічному рівні (актуалізується повтор тієї чи іншої граматичної форми слова, повтор твірної основи, коли зміст увиразнюється парадигмою граматичних форм);

4) перехід до актуалізації повторів на синтаксичному рівні відбувається через полісиндетон – повтор сполучників. Найчастіше такий повтор ініціалізується. Також частотним у сучасній поезії є повтор синтаксичних структур [2, с. 203–206].

Залежно від ролі в мові повтори традиційно поділяють на такі види:

- композиційні – як засіб організації художнього тексту (анафора, епіфора) і як результат намагання мовця (у стилістично неопрацьованому усному мовленні) утримати в пам'яті слухача і у власній нитку розповіді;

- номінативно-експресивні (переважно подвоєння) – як засіб характеристики позначуваного явища, підсилення та увиразнення висловлюваного почуття тощо.

Отже, повтор виконує широке коло функцій. Найчастіше вживання повтору виконує відразу кілька функцій. Повтор використовується з метою: акцентування будь-якої думки мовця, залучення уваги співрозмовника, впливу на слухача.

Повтор також є індивідуальною характеристикою промови, говорить і служить засобом передачі емоційного стану мовця, висловлюючи при цьому цілий комплекс емоцій. Повторення слів – це лише один зі способів

загального прагнення емоційного мовлення до нагнітання однорідних і водночас різних за силою експресивних засобів.

Розглянемо наявні в сучасній лінгвістиці підходи до типології лексичного повтору. В основі класифікації – здебільшого такі критерії:

- місце розташування (лінеарність): контактний, сумісний, дистантний;

- характер структури: простий контактний, розширений, кільцевий, повтор-підхоплення, ланцюжковий;

- кратність: дво-, три- і багатокомпонентний;

- точність відтворення повторюваних лексем: точний (повний, абсолютний), частковий;

- частиномовна належність: повтор автосемантичної лексики (іменниковий, прикметниковий, займенниковий, числівниковий, прислівниковий, дієслівний) та повтор синсемантичних слів;

- особливості семантики лінгвістичних одиниць – експлікаторів вираження повтору: синонімічний, антонімічний, перифрастичний, гіпонімічний.

Лексичний повтор – це повтор слова або використання спорідненого слова для досягнення точності та зв'язності тексту, що дозволяє зберегти єдність теми. Він поширений в різних жанрах мовлення, він характеризується поліфункційністю. Використовується лексичний повтор в розмовному і художньому мовленні, в публіцистиці, наукових текстах, поезії прозі, фольклорі, в ритуальних речах (богослужінні). У молитвах багаторазовий повтор реалізує функцію введення в транс. Широко відомі повтори в народній поезії, які не тільки мають значення художнього прийому, а й використовуються як засіб зв'язку речень.

У науковому, публіцистичному, офіційно-діловому стилях тавтологія – це мовленнєва помилка, наприклад (таблиця 1):

Таблиця 1

мовленнєва помилка	бажано
<i>за свідченням свідків</i>	за свідченням очевидців
<i>зобразити образ злочинця</i>	намалювати, відтворити образ злочинця
<i>зробити роботу</i>	виконати роботу
<i>прорахунки враховано</i>	недоліки враховано

Лексичний повтор є невід'ємним атрибутом усного мовлення, де він використовується з метою акцентування будь-якої думки мовця, залучення уваги слухача, заповнення паузи, вираження згоди. При цьому повтор виражає не одну якусь емоцію, одночасно цілий комплекс емоцій, що пов'язано з їх психологічною природою.

Лексичний повтор використовується для передачі і посилення емоційного стану, наприклад, почуття тривоги, занепокоєння персонажа, яке передається через його внутрішню мову, або почуття обурення,

занепокоєння.

Залежно від засобів реалізації лексичного повтору, лінгвісти виділяють такі типи повторів: звукові, морфемні, лексичні, синтаксичні. Хоча і дуже важко відмежовувати семантику від структури, лексичний повтор можна аналізувати і розподіляти за типами у двох напрямках:

1) структурному напрямі – як повторюється і яке місце займає повторюваний елемент у структурі висловлення;

2) семантичному напрямі – вивчається елемент, який повторюється з огляду на його функційно-семантичне навантаження [1].

Мовна надмірність найчастіше виявляється у вживанні слів і словосполучень, які не мають жодного смислового навантаження: надлишковість канцелярської лексики, невиправдані повтори, наприклад: *користь від використання; забезпечити безпеку; продублювати двічі; працювали мовчки, без слів; повний анілаз; реальна дійсність.*

Досить часто трапляються конструкції з прихованою тавтологією, комбінація яких сьогодні закріпилася в мові, наприклад: *мережа Інтернет* (Інтернет – Всесвітня комп'ютерна мережа, що слугує основою для поширених засобів обміну інформацією); *бібліотека книжок* (бібліотека – більш або менш значна кількість книжок, спеціально дібраних для читання, наукової роботи, з метою колекціонування). Яскраво виражена надмірність у словосполученнях *відомий в усьому світі* (закони логіки не дозволяють нам розмірковувати про половину світу), *народний фольклор* (народна мудрість; народне знання), *місцеві аборигени* (абориген – це корінний житель країни або місцевості), однак фрази є досить розповсюдженими в навчальній літературі.

Відхилення від мовних норм часто створюють синтаксичні сполучення, що містять іншомовні слова (*прейскурант цін, пам'ятний сувенір, вільна вакансія, невикористані резерви, внутрішній інтер'єр, дитина-вундеркінд*). Їх уживання свідчить про те, що мовець не розуміє точного сенсу запозиченого слова.

Більшість дослідників вважають, що мовна надмірність перевантажує мову, позбавляючи її однозначності. Термін «надмірність» може ввести в оману, оскільки прикметник «надмірний» синонімічний слову «зайвий», а тому створюється ілюзія уведення негативної оцінки в термінологічний апарат. Насправді, надмірність може бути корисною, оскільки вона сприяє експресивності й усуває «перешкоди» в сприйнятті інформації, дає змогу її уточнити, виділити головне.

Плеоназм – явище мовної системи й мовлення, репрезентоване надмірною кількістю граматичного й лексичного забезпечення змісту повідомлення; це завжди осмислена додаткова експресивна, емоційна конотація. Плеоназм є виявом мовної надмірності, яким керуються координація підмета із присудком або граматичне узгодження у флективних мовах, дублювання просторових відношень при дієслівному керуванні, семантичне узгодження, множинне заперечення, мовна синонімія, повтори

тощо.

Приклади плеоназмів, які В. Підмогильний і Є. Плужник замінили однослівним відповідником у художній літературі:

з цього часу – відтоді;
в той час – тоді;
в той же час – одночасно;
в один час – одночасно;
до останнього часу – донедавна;
до того часу – доти;
через деякий час – згодом, незабаром;
з плином часу – дедалі;
у нічний час – уночі;
у вільний час – на дозвіллі;
взяти себе в руки – опанувати себе;
з порожніми руками – впорожні;
обома руками – обіруч;
по ліву руку – ліворуч;
по праву руку – праворуч.

Тавтологія поділяється на помилкову, що вживається в просторіччі (*хвороба хворого, зиму зимувати*), і стилістичну, яка є засобом створення експресивності й переважно властива фразеології мови (*німа німота, жити своїм життям, усяка всячина, їсти поїдом, сидьма сидіти, святая святих, дзвонити в усі дзвони, пропадати пропадом* тощо). Одиниці такого типу мають структуру, сформовану з настановою. Їхньою характерною ознакою є специфіка форми. Тавтологію також слід відмежовувати від повторів, які мають сенс і не дублюють смислових елементів повідомлення (*з уст в уста; око за око, зуб за зуб; палець об палець не вдарити*). Тож від образних тавтологізмів потрібно відрізнити тавтологічну помилку – ненавмисне використання повтору (*намалювати малюнок, сьогоднішній день, зробити роботу*), що свідчить про низький рівень володіння мовою.

Повторення тих самих питомих українських чи запозичених слів у різних граматичних формах (таблиця 2):

Таблиця 2

неправильно	правильно
взаємостосунки	взаємини або стосунки
є присутній; голова не є присутній; був присутній на цих зборах	голова присутній на зборах / голова був на зборах
завершитись до кінця	завершитися або закінчитися
конкретніше конкретизувати	переконливо конкретизувати або (просто) конкретизувати
на сьогоднішній день	сьогодні, на сьогодні, зараз, на цей час, на цю пору

свій власний внесок	свій внесок або власний внесок
своя особиста думка	моя (своя) думка або особиста думка
спускатися вниз	спускатися або рухатися (йти, їхати, бігти...) вниз

Зазвичай явище «виправданої» тавтології трапляється серед термінів, наприклад: *Оксана Петренко працює в довідково-бібліографічному відділі Запорізької обласної бібліотеки.*

Не кожного повторення спільнокореневих слів потрібно уникати, наприклад: *вимити мийку, загадати загадку, закрити кришкою, розмовна мова, словник іношомовних слів, чорне чорнило.*

Слід пам'ятати й про виправдані повторення спільнокореневих слів (*розмовна мова, словник іношомовних слів, чорні чорнила, біла білизна, загадати загадку, зупинитися на зупинці* тощо). Тавтологія в таких словосполученнях неминуха, адже спроба її уникнути буде невдалою та вплине на зміст інформації.

Отже, фактично будь-яке повідомлення містить надмірність, що є властивою ознакою висловлювання. Проаналізоване явище надмірності в українській мові варто розглядати як ненавмисний повтор лінгвістичних одиниць (однак він є помилковим і пов'язаний з некомпетентністю мовця), як функційну тавтологію (є необхідною в мові та ініційована спеціальним завданням) і як нормативну надмірність (тобто неминучу й зумовлену системою мови). Відсутність надмірності вимагала б від читача або слухача значної сконцентрованості уваги, щоб слідкувати за думкою автора.

Отже, тавтологія є різновидом плеоназму. Ці фігури надмірності слід розглядати з точки зору стилістичного використання. Як плеоназм, так і тавтологія у практичній мові є небажаним явищем.

Отже, плеоназм функціонує як стилістично вмотивована надмірність словесного вираження та реалізується у нагромадженні різноманітних виражальних засобів. У широкому потрактуванні плеоназм постає не лише як мовленнєвий надлишок, але й як стилістичний засіб, що дозволяє уточнити, конкретизувати, пояснити поняття суть повідомлення. Попри функційні відмінності плеонастичних конструкцій з повним та частковим дублюванням в конкретних текстах, вони завжди пов'язані із вираженням додаткової інформації експресивного характеру. Аналіз проявів плеоназму водночас є вивченням функційного навантаження різних елементів та структур тексту.

Текст як явище мовної та позамовної дійсності – складний феномен, який виконує різноманітні функції: бере участь у комунікації, допомагає зберігати та передавати інформацію в просторі й часі, фіксує психічне життя індивідуумів, є продуктом конкретної історичної епохи, формою існування культури тощо.

Лексичний повтор – це найбільш загальний, поширений спосіб зв'язку самостійних речень, що відповідає їх характеру, природі як структурно

закінчених одиниць. У ньому виражається їх структурна співвіднесеність, найтісніший синтаксичний зв'язок.

Лексичний повтор будь-якого слова – це найбільш міцний та надійний зв'язок між реченнями в тексті, оскільки, з одного боку, він характеризує мовлення просте, природне, з іншого ж – його використання надає вислову точності, конкретності, строгості та ясності.

Лексичний повтор – це стилістичний засіб, який використовується для творення експресії та емоційності, а також для естетичного наповнення тексту. Існуючі численні на сьогоднішній день лінгвістичні роботи відзначають поліфункційність повтору. Залежно від синтаксично-композиційної організації мовного твору виокремлюються структурна та естетична функції повтору, а залежно від переданих повтором значень – семантична.

Особливість повтору як стилістичного прийому полягає в посиленні, закріпленні висловлювання в свідомості читача, в апеляції до його емоцій, почуттів та настроїв. Тому основною стилістичною функцією повтору є функція посилення емоційного і естетичного впливу на читача/слухача. Сила такого впливу пояснюється не тільки лексичним наповненням повторюваних одиниць, а й неодноразовим контактним або дистантним повторенням тієї чи іншої мовної одиниці в межах даного контексту.

Плеоназм і тавтологія – стилістичні фігури, різниця між якими полягає в тому, що плеоназм означає словесну надмірність, а тавтологія – повтор не лише звуковий, але й семантичний.

Література

1. Волянська Ю. Типологічні різновиди повтору в сучасній думці. *Лінгвістичні студії*. 2010. Вип. 21. С. 188–191.
2. Загнітко А. П. Лінгвістика тексту: Теорія і практикум: науково-навч. посіб. Донецьк: ДонНУ, 2006. 289 с.
3. Івкова Н. М. Структурно-семантичні різновиди лексичного повтору в публіцистичному тексті. *Вісник Львів. ун-ту. Сер. Філологія*. 2004. Вип. 34. Ч. II. С. 284–291.
4. Синиця І. А. Лексичний повтор як засіб реалізації зв'язності тексту. *Мовознавство*. 1994. № 2–3. С. 56–60.

Колісник В. Ю.,
кандидатка педагогічних наук, старша викладачка,
Черкаський державний технологічний університет

ЗАСТОСУВАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ІНЖЕНЕРІВ-ПРОГРАМІСТІВ ЧЕРЕЗ ВИКОНАННЯ ТВОРЧИХ ЗАВДАНЬ

Відповідно до вимог реформи вищої освіти в Україні та Загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти вищі навчальні заклади отримали завдання забезпечити належну підготовку фахівців за європейськими стандартами. Її результатом є здатність випускника виконувати професійні функції на належному рівні, що проявляється у професійній готовності. У зв'язку з цим ми запровадили особистісно орієнтований підхід у навчанні іноземної мови майбутніх інженерів-програмістів.

У змісті особистісно орієнтованого навчання закладено базові принципи його здійснення, зокрема: індивідуалізація навчання; максимальне наближення навчального матеріалу до ситуацій професійного середовища; спіралеподібна побудова навчального матеріалу; постійна самооцінка студентами власної навчальної діяльності; реалізація цілісного навчально-виховного процесу [2]; самоактуалізація; принцип творчості й успіху; принцип довір'я і підтримки [6]; гуманізм; принцип діяльності (самореалізація особистості відбувається через діяльність); самоорганізація складних систем; принцип ціннісно-цільової сутності пізнання утворює роль пізнання не як мети, а засобу розвитку особистості [5].

Досягнення студентів ми перевіряли через проміжний та кінцевий зрізи контролю знань, одним із видів яких виступали творчі завдання [3]. Очевидно, що творчий підхід у виконанні завдань передбачає: творче мислення; відхід від шаблонів; оригінальність та вишуканість добору лексичних одиниць. Науковці Л. Величко й М. Савчин стверджують, що «творчість – це багатогранний, непередбачуваний, часто неочікуваний навіть для самої особистості вид діяльності, засіб, де переважають новизна, активність особистості та суспільні інтереси, кристалізація волі, настирливість, прояв оригінальності тощо» [1, с. 45]. Так, при виконанні вправи на тему «Computer Use and Applications» (Використання та прикладні програми комп'ютера) – завдання на опис фахової навчальної дисципліни (програмування, мережеві технології, інформаційні системи та послуги тощо) – пропонується зазначити цілі дисципліни, її структуру, викладача, частотність викладання та вимоги щодо оцінювання. Однак деякі студенти крім перерахованих вимог також виражали своє ставлення стосовно необхідності цієї дисципліни для майбутнього фаху, зазначають, чи цікаво вона викладається.

Схильність до самостійної творчої діяльності набуває особливого значення у роботі майбутнього інженера-програміста, де затребуваними є такі якості, як неординарність створення програмного продукту, незвичність вирішення поставлених завдань, швидкість і своєрідність досягнення мети і т. п. Як слушно зазначає науковець О. Левченко, «розвиток творчості, творчих здібностей і потенціалу можливий протягом усього життя в структурі особистісної активності людини й не залежить від виду та рівня розвитку обдарованості» [4, с. 27]. Використання творчих завдань у навчанні іноземної мови покликане спонукати студентів до вияву та подальшого розвитку своїх творчих здібностей. Надалі набуті навички вони зможуть застосувати у майбутній професійній діяльності.

Із методичної точки зору творчі завдання є поєднанням лексичних і граматичних знань і вмінь студентів. Запропоновані завдання полягали в написанні важливих положень професійного характеру стосовно вивченого матеріалу. При цьому передбачалося не лише використання професійної лексики, засвоєної впродовж навчання, а й застосування теоретичних знань і власного досвіду роботи з комп'ютером. Метою діяльності було простежити вміння студентів практично застосовувати знання, набуті з фахових дисциплін, через іноземну мову. Отримані результати подаємо в таблиці 1. Зазначимо, що ЕГ – експериментальна група, КГ – контрольна група, АЧ – абсолютне число.

Таблиця 1

Уміння майбутніх інженерів-програмістів
виконувати творчі завдання

Тема завдання	Репродуктивно				Творчо			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	%	АЧ	%	АЧ	%	АЧ	%	АЧ
1. Інтернет-послуга	48,1	104	12,8	27	27,8	60	0	0
2. Інтернет-адреса	57,8	125	18	38	43	93	16,1	34

У межах цієї проблеми ми пропонували студентам творчі завдання, покликані допомогти виявити їхні вміння виражати свої думки на фахову тему: описати інтернет-послуги (творче завдання № 1) і пояснити запропоновану інтернет-адресу (творче завдання № 2).

Як свідчать результати аналізу, правильні відповіді склали 48,1 % у ЕГ і 12,8 % у КГ. Частина опитаних належно розтлумачила зміст інтернет-адреси, детально пояснюючи значення кожної складової. Інші зробили все схематично, іноді не дописуючи слова чи подаючи скорочення. Звідси великий відсоток неповних відповідей.

Як бачимо, друге завдання серед представників експериментальної групи правильно виконали 57,8 % опитаних, у контрольній групі – 18 %.

Зважаючи на результати, доречно більше уваги приділяти письмовим завданням, тренувати правопис термінів. Близько третини в ЕГ скористалися творчим підходом до тлумачення інтернет-адреси: 27,8 % – ЕГ і 0 % у КГ (перше завдання) та 43 % у ЕГ і 16,1 % у КГ (друге завдання).

Окремі студенти свідомо не виконували творчі завдання. Типовими причинами відмови було: небажання писати з помилками, оскільки у правильності правопису вони не впевнені; брак словникового запасу з англійської мови на відміну від розповідей на цю тему українською; невпевненість у відповіді; нестача професійних знань; ситуативні причини.

Отже, аналіз одержаних даних уможливорює зробити висновок про нагальну необхідність збагачувати навчання іноземної мови творчими завданнями з метою подальшого розвитку творчих здібностей студентів. Це і нагода проявити себе, і аспект урізноманітнення освітнього процесу, і спрямування на майбутню професійну діяльність.

Література

1. Величко Л., Савчин М. Теоретичні і практичні аспекти педагогічної майстерності та методичної культури педагога. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2013. № 4 (81). С. 43–51.

2. Вовк О. Комунікативно-когнітивна компетентність студентів-філологів: нова освітня парадигма. Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А., 2013. 500 с.

3. Колісник В. Рівень навченості іноземної мови за професійним спрямуванням після застосування особистісно орієнтованого навчання. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 2 (15), Issue: 30. Budapest, 2014. С. 45–49.

4. Левченко О. Анотивність як складова комплексу професійних компетентностей викладача в процесі формування студента-гуманітарія. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2012. № 4 (77). С. 23–30.

5. Полат Е., Бухаркина М., Моисеева М. и др. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособ. / под ред. Е. Полат. Москва: Знание, 2009. 272 с.

6. Степанов Е. Личностно-ориентированный подход в педагогической деятельности. *Воспитание школьников*. 2003. № 2. С. 2–5.

Кононихіна Д. С.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **Г. О. Александрова**

РОМАН «ЗАДУХА» ЧАКА ПАЛАГНЮКА ЯК СИМВОЛ ПРОТЕСТУ ПРОТИ НОРМ СУСПІЛЬСТВА

Чак Палагнюк – сучасний американський письменник, король контркультури, відомий широкому загалу завдяки екранізації його роману «Бійцівський клуб» Девідом Фінчером. Він автор шести романів, декількох журналістських розслідувань і статей, серії оповідань, кіносценаріїв.

Контркультурна проза сформувалася в 90-х роках ХХ століття під впливом літератури «покоління бітників» 60–70-х років минулого століття. Найвідоміші представники «Beat Generation» – Джек Керуак, Хантер С. Томпсон, Вільям Берроуз – докорінним чином змінили сучасну їм західну літературу, зобразивши американські та британські реалії. У їхніх творах відсутня цензура. Автори не намагаються прикрашати життя або завуальювати його реалії. Тому мова їхніх героїв насичена жаргонами, ненормативною, табуваною лексикою. Наркомани, безхатченки, злочинці, пияки, сексоголіки тощо – улюблені образи бітників.

Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що ми досліджуємо один із відомих романів письменника українського походження Чака Палагнюка «Задуха», який є в свою чергу символом протесту проти норм суспільства. Незважаючи на те, що письменник є одним із найвідоміших сатириків в Америці, його творчість є актуальною і в нашій країні, тож вивчення його творчого методу та майстерності є актуальним.

Роман «Задуха» Чака Палагнюка поєднує в собі властиві для автора складність сюжету та провокаційний зміст із глибиною філософської думки. В жанровому аспекті твір синтезує риси крутійського, філософського та психологічного романів.

Як і в більшості своїх романів, автор підіймає важливі проблеми суспільства та висловлює своє ставлення до них. У «Задусі» Чак Палагнюк охоплює як найбільший шар тогочасного американського суспільства, так і торкається особистих проблем кожного героя. Він відрікається від своїх попередніх поглядів, коли був переконаний, що потрібно боротися проти суспільних норм, а в «Задусі» автор реалістично зобразив, до чого призвела безглузда, на його думку, боротьба. Цю ідею можна яскраво побачити в образі матері головного героя – Іди Манчіні. Вона зруйнувала життя собі та своєму синові, бунтуючи проти системи заради бунту. Можна зробити висновок, що протестувати немає сенсу, але це не так. Нове покоління в романі не прогинається під тиском суспільства. Воно є ніби вигнанцем. Це підкреслює те, що люди в суспільстві не звикли приймати бунтарів проти їх

системи. Але в цьому випадку їх боротьба за ідентичність є більше внутрішнім конфліктом головних героїв, ніж соціальним протистоянням. Герої не пристосовуються до цього світу, але й не намагаються його зруйнувати.

Автор у «Задусі» підіймає проблему поведінки маргіналів, яких не сприймає суспільство. Всі персонажі роману «Задуха» є соціальними вигнанцями, так чи інакше, але їх ізоляція не пов'язана з расовими чи класовими факторами. Вони є хворими, наприклад, як Віктор Манчіні, Денні, Пейдж Маршал, Іда Манчіні. Також в романі є покинуті напризволяще старі люди (пацієнти лікарні Святого Антонія), злочинці з колонії для неповнолітніх (Таня, Ніко) та інші другорядні персонажі, які стали непотрібними суспільству. Саме пошук цими героями свого місця в суспільстві та суспільних нормах є головною темою роману. У фіналі роману персонажі так і не були прийняті зовнішнім світом, більше того – ще більше відчужені і зруйновані. Фінал досить символічний – на уламках зруйнованого суспільством теперішнього вони будують свій власний світ.

Отже, роман «Задуха» є одним із найвизначніших творів Чака Палагнюка. Це протест проти норм суспільства.

Література

1. Горбатько В. К. «Задуха». Харків: «Фоліо», 2011. 318 с.
2. Моклиця М. Основи літературознавства: посібник для студентів філологічних факультетів. Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. 192 с.
3. Синицька Н. Характерні ознаки інтелектуальної прози. *Слово і час*. 2003. № 11. С. 75–79.
4. Шонь О. Б. Мовностилістичні засоби реалізації гумору, іронії і сатири в американських коротких оповіданнях: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2003. 225 с.

Крижко О. А.,

кандидатка філологічних наук, доцентка,
Бердянський державний педагогічний університет

ТВАРИННИЙ СВІТ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО НАУКОВОГО ЗНАННЯ

Існуючі картини світу (наївна, міфологічна, наукова тощо) не збігаються. Так само, визначаючи таксономію тваринного світу в контексті сучасного наукового знання, необхідно спиратися на сучасну біологічну систематику, яка дає уявлення про ієрархію біологічних одиниць класифікації [1].

Звертання до сучасних концепцій біологічної картини світу в лінгвістичному дослідженні зумовлено необхідністю з'ясування проблеми віднесення тих чи інших об'єктів реального світу до зоонімних референтів. Цим зумовлюється **актуальність нашого дослідження**.

Мета роботи – проаналізувати співвідношення класифікацій зоонімів у мовознавчій та біологічній науці. У процесі дослідження розв'язуються такі **завдання**: 1) проаналізувати розвиток біологічної науки в ектогенезі та автогенезі; 2) розглянути специфіку термінів-зоонімів в ономасіологічному та семасіологічному аспектах. У роботі використовується **метод** когнітивної лінгвістики.

У нашому дослідженні референційною основою зоонімного найменування є всі ті реальні об'єкти, які сучасною наукою трактуються як такі. Це важливо також в тому плані, що категорії живого/неживого у мовознавстві та біології не збігаються, оскільки лінгвістична категорія відображає історію емпіричного підходу до уявлення людини про живе / неживе й не завжди збігається з пануючими науковими знаннями.

В основу сучасної біологічної картини світу покладено декілька концепцій: 1) еволюція живої природи; 2) теорія Ч. Дарвіна; 3) закони спадковості; 4) розвиток екосистем; 5) концепції походження життя; 6) розвиток життя на Землі; 7) походження людини [1; 2]. Проте для лінгвістичного опису біологічної картини світу визначальним є ідея еволюції живої природи, оскільки вона розвивалася паралельно з практичним досвідом людини.

Ідея еволюції живої природи, на наш погляд, є визначальною у встановленні сучасних видових класифікацій біологічних об'єктів. Вона виникла в Новий час як протиставлення креаціонізму (від лат. «творення»), що у свою чергу як світогляд склався в епоху пізньої античності та Середньовіччя й посів панівні позиції в культурі. Креаціонізм разом із теологією є наукою про створення світу Богом з нічого і незмінності створеного творцем світу. З теологічних позицій усе в природі влаштовано доцільно і всякий розвиток є здійсненням наперед визначених цілей, які або встановлюються Богом (Х. Вольф), або є внутрішніми причинами природи (Аристотель, Г. В. Лейбніц).

Лише завдяки концепції трансформізму Ж. Бюффона, тобто обмеженої мінливості видів під впливом середовища була впроваджена в життя концепція еволюції живої природи. Завдяки цьому, вже починаючи з 17–18 століть, спочатку серед натуралістів і філософів-трансформістів (Р. Гук, Ж. Ламетрі, Д. Дідро, Е. Дарвін, І. Гете, Е. Сент-Ілер), набуває розвитку систематика – біологічна наука про різноманітність всіх існуючих і вимерлих організмів, про взаємини і споріднені зв'язки між їх різними групами (таксонами). Фундаторами цієї науки були Дж. Рей (1693 р.) і К. Лінней (1735 р.). Останній вперше послідовно застосував бінарну номенклатуру і побудував найбільш вдалу штучну класифікацію рослин і тварин. Отже, саме в цей період виникає ідея історичних змін спадкових

ознак організмів, тобто незворотного історичного розвитку живої природи – ідея еволюції органічного світу.

Сутність цієї ідеї полягає в тому, що в ході еволюції, по-перше, виникають нові види, збільшуючи різноманітність форм організмів; по-друге, організми адаптуються, пристосовуючись до змін умов зовнішнього середовища; по-третє, у результаті еволюції поступово підвищується загальний рівень організації живих істот: вони ускладнюються й удосконалюються. Основою еволюційного вчення стала теорія Ч. Дарвіна.

Незважаючи на те, що всі дослідники відзначають важливу роль середовища в еволюції організмів, виділяються два підходи: 1) ектогенез як сукупність концепцій, що розглядають історичний розвиток живої природи як пряме пристосування організмів до середовища проживання; 2) автогенез як сукупність концепцій, що розглядають історичний розвиток живої природи [3]. Автогенез протилежний ектогенезу й близький віталізму – сукупності течій в біології, згідно з якими життєві явища пояснюються присутністю в організмах нематеріальної надприродної сили («життєва сила», «душа», «ентелехії», «архей»), що управляє цими явищами. Віталізм (від лат. «життєвий») пояснює життєві явища дією особливого нематеріального початку. Ідея еволюції органічного світу розвивалася в теорії катастроф Ж. Кюв'є, що виходить з уявлень про єдність геологічних і біологічних аспектів еволюції. У теорії катастроф прогрес органічних форм пояснюється через визнання незмінності окремих біологічних видів.

У свою чергу віталізм протиставляється уніформізму, що складався під впливом успіхів класичної механіки, галактичної астрономії, уявлень про нескінченність і безмежність природи у просторі та часі. Ця концепція дає уявлення про одноманітність і безперервність законів природи, їх незмінність протягом історії Землі. У ній проголошується відсутність усіляких переворотів і стрибків в історії Землі, отже, заперечується прогрес у розвитку.

Усі ці концепції, незважаючи іноді на певну протилежність, віддзеркалюють поступовість та наступність у визначенні основ сучасної біологічної класифікації.

Біологічна наукова картина світу в науці ХХ ст. представлена таксономічною ієрархічною системою, одиницею якої є таксон (лат. *taxon*, мн. *taxa*) – елемент таксономії, група в класифікації. Це поняття в основному застосовується у біологічній систематиці, де під таксоном розуміють групу живих організмів, об'єднаних на підставі прийнятих методів класифікації [1; 2]. Кожен таксон об'єднує кілька підтаксонів. Найсуттєвішими характеристиками таксону в сучасній біологічній систематиці є ранг і обсяг [11].

За допомогою рангу таксону відображається ієрархічність структури, тобто її рівень. За К. Ліннеєм, у порядку зменшення, це царство (лат. *regnum*) – *Animalia* (тварини), клас (лат. *classis*) – *Mammalia* (ссавці),

порядок (загін) (лат. ordo) – Primates (примати), рід (лат. genus) – Homo (осіб), вид (лат. species) – Homo sapiens (людина розумна), різновид (лат. varietas). У сучасній біології таксони – Надтип/Надвідділ – Тип/Відділ – Підтип/Підвідділ – Надклас – Клас – Підклас – Ряд – Надряд /Надпорядок – Загін/Порядок – Підряд/Підпорядок – Інфразагін – Надродина – Родина – Підродина – Надтриба – Триба (лат. tribus – коліно, позначає порядок нижчий ніж родина, але вищий, ніж рід) – Підтриба – Рід – Підрід – Надсекція – Секція – Підсекція – Ряд – Підряд – Вид – Підвид – Варієтет/Різновид – Підрізновид – Форма – Підформа.

Обсяг таксону – це об'єктивно заданий шляхом перерахування перелікорганізмів (або таксонів нижчого рангу). Ті таксони, щодо яких устоялися уявлення про обсяг, але не про ранги, часто називають просто «основними групами» [4].

Усе викладене вище дає нам підстави стверджувати, що сучасна біологічна картина світу описується за допомогою таксономічної ієрархічної системи, одиницею якої є таксон, що характеризується передусім рангом та обсягом.

Питання про критерії термінологічності завжди були актуальними для лінгвістики. Незважаючи на те, що до термінологічної лексики відносять слова, обмежені або професійною сферою вживання, або сферою функціонування слова в галузі наукового знання, однак до цього часу немає формального критерію термінологічності, тому всі інші підстави є більш-менш суб'єктивними, особливо якщо пам'ятати, що всі критерії термінологічності розроблялися переважно не для терміна-слова, а терміна-словосполучення [5, с. 60–67].

Для того, щоб визначити специфіку терміна в ономасіологічному аспекті, необхідно звернути увагу на те, що він межує з номенклатурою [6; 7; 8], від якої відрізняється: 1) відносно довільним способом позначення на зразок ярлика; 2) об'єктом позначення, оскільки іменує одиничні предмети (іноді й поняття); 3) не дефінітивною, а денотативною функцією.

Термін – слово або словосполучення, що позначає поняття спеціальної галузі знання чи діяльності, у сучасній науці трактується, з одного боку, як засіб закріплення результатів пізнання в певних галузях, з іншого, – як спосіб фіксації нових знань [9]. У зв'язку з цим загальна структура терміна має три складові: 1) когнітивну, що вказує на поняттєвий клас; 2) функційну, що пов'язана з видовою ознакою; 3) формально-граматичну, яка віддзеркалює оформлення терміна як частини мови.

Когнітивний аспект вивчення термінів визначається двома підходами: семасіологічним та ономасіологічним.

У семасіологічному плані науковий термін є специфічною мовною одиницею, яка тісно пов'язана із науковим поняттям, хоча й ніколи не збігається з останнім [10, с. 115]. Це пояснюється тим, що терміносистеми є відносно замкненими методологічно орієнтованими єдностями, тому динаміка терміна значно обмежена. В основному він переміщується або зі

сфери наукового мовлення до загальнонавчаної лексики і навпаки, або відбувається пересування в інші сфери науки. Внаслідок цього термінологічне слово стає багатограним та поліфункційним, незважаючи на те, що традиційно до терміна висуваються такі вимоги, як системність, наявність класифікаційної дефініції, точність, стислість, відповідність позначуваному поняттю та мовним нормам, однозначність, прозорість внутрішньої форми, стислість, дериваційна здатність, інваріантність (відсутність варіантів та синонімів), висока інформативність [11, с. 666].

Що стосується термінів-зоонімів, то в переважній більшості вони відповідають усім вимогам, оскільки тяжіють до номенклатури. Це їх загальна властивість. Однак і серед них достатня кількість термінологічних слів, які вступають у різноманітні семантичні відношення. Як правило, це синоніми, антоніми, омоніми.

Серед синонімів найбільш поширеними є абсолютні синоніми, тобто синоніми-дублети та дериваційні синоніми, які утворилися на основі грецьких або латинських коренів, що найчастіше використовуються у словотвірній практиці (*батибіонти* – *аеробіонти* – *гідробіонти*). Антонімічні відношення спостерігаються в межах одного поняття (*алохтони* – *автохтони*). На власне українському ґрунті найчастіше вони утворюються префіксальним способом, де префікси позначають, як правило, відсутність ознаки, що міститься у вихідному слові: *черепні* – *безчерепні*.

Когнітивна основа терміна в поняттєво-концептуальному аспекті представлена чотирма мотиваційними групами: 1) абсолютна мотивація при збігу семантичних ознак внутрішньої форми та лексичного значення; 2) повна мотивація за внутрішньою формою, що відбиває ознаку, яка цілком входить до значення; 3) часткова мотивація, яка спостерігається, коли існує спільна для внутрішньої форми та лексичного значення частина мовного змісту одиниці; 4) відсутність будь-якої мотивації.

Терміни абсолютної мотивації найбільш адаптовані до системи української мови. Терміни повної мотивації складаються як з окремого слова, так і з словосполучення. Специфіка однослівних термінів повної мотивації полягає в тому, що вони за структурою є складними. Найбільш поширеною є модель: *корінь* + *корінь з однієї мови*. У переважній більшості це слова, структурні елементи яких походять з грецької або латинської мов (*амфібластула*, *археоптерикс*). У структурному відношенні це моделі: 1) *корінь з однієї мови (апендикулярії)*; 2) *префікс + корінь з однієї мови (анамнії)*; 3) *заперечна частка + корінь + корінь з однієї мови (анаероби)*; 4) *корінь з однієї мови + корінь з іншої (рідної) мови* вживається при словотвірній деривації значно рідше (*австралопітеки*).

Терміни часткової мотивації традиційно поділяються на три групи: 1) вживаються тільки в *Singularia tantum*; 2) у науковому мовленні переважає форма *Pluralia tantum*; 3) можуть функціювати у формі однини (переважно поза біологічною сферою) та множини. До першої групи

належать терміни, що позначають назви наук або їх підрозділів, а також сукупність тварин, для позначення яких неважливе одиничне найменування (*ектогенез*). У другу групу об'єднуються терміни, що також позначають певну сукупність у вигляді родини, класа тощо (*анеліди*). Третя група найчисельніша, вона відповідає семантичній моделі: *корінь з іншої мови + нове значення (акули)*.

Немотивовані терміни поділяються нами на дві групи: 1) у яких відомий етимон, проте він або нечітко визначений, або його походження невідомо (*аксолотль*); 2) абсолютно немотивовані слова (*зубр*).

Отже, класифікація зоонімів у лінгвістиці відрізняється від класифікації в біології. Усі концепції в біології, незважаючи іноді на певну протилежність, віддзеркалюють поступовість та наступність у визначенні основ сучасної біологічної класифікації, яка описується за допомогою таксономічної ієрархічної системи. У лінгвістиці когнітивний аспект вивчення термінів-зоонімів визначається двома підходами: семасіологічним та ономасіологічним. У семасіологічному плані науковий термін є специфічною мовною одиницею, яка тісно пов'язана із науковим поняттям, йому властиві системні відношення.

Література

1. Захаров Б. П. Трансформационная типологическая систематика. Москва: КМК, 2005. 163 с.
2. Симпсон Д. Г. Принципы таксономии животных. Москва: КМК, 2006. 293 с.
3. Наймушина Т. В. Экологическая картина мира как форма интеграции экологического знания: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.01. /Алтайский государственный университет. Барнаул, 2006. 163 с.
4. Таксон. URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>. (дата звернення: 15.07.2022).
5. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах. Москва: Высшая школа, 1987. 104 с.
6. Адаменко С. Л. Серболужицька ботанічна номенклатура: її формування та специфіка (на матеріалі назв лікарських рослин): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец.: 10.02.03. / Національна академія наук України. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 1999. 18 с.
7. Дидик-Меуш Г. М. Медична номенклатура в пам'ятках української мови XVI-XVIII ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Львів, 2001. 19 с.
8. Комаровська А. М. Чеська ботанічна номенклатура в аспекті питомих та запозичених назв: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.03. / Національна академія наук України. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 2005. 20 с.

9. Симоненко Л. О. Біологічна термінологія: формування і функціонування. Умань: Софія, 2006. 103 с.

10. Олійник І. В. До проблеми мотивованості терміна (на матеріалі англо-французьких відповідностей термінології телекомунікацій). *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету*. *Linguarum-VIII*. Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ. Філологія. Педагогіка. Психологія. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2008. Вип. 6. С. 115–118.

11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.

Куварова О. К.,

докторка філологічних наук, доцентка,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК ЧИННИК ЗРУШЕНЬ У СТИЛІСТИЧНІЙ СИСТЕМІ МОВИ

Унаслідок усвідомлення суспільством руйнівної сили агресії, зокрема агресії вербальної, предметом наукових досліджень стала толерантність як соціокультурний феномен, що вивчається в різних аспектах: соціологічному, політологічному, лінгвістичному, а також з точки зору проблем організації масової та міжкультурної комунікації. Толерантність розглядається як необхідний атрибут громадянського суспільства та демократичної держави, яка прагне до забезпечення рівних умов для всіх мешканців країни, соціальних і етнічних груп. Тому в реалізації принципу толерантності вбачають втілення ідеї «справедливості – тобто створення спеціальних умов для компенсування більш слабким групам їх соціальних чи природних обмежень» [4, с. 90]. Дотримання принципу толерантності також є важливим для формування й розвитку національної культури, яка об'єднує різні етнічні культури на засадах взаємної поваги, визнання цінності різних форм самовираження людини. На думку політолога І. Ю. Кушніренка, з соціальної точки зору, толерантність – «це активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини. З психологічної точки зору, толерантність – це осмислене допущення суб'єктом будь-чого, з чим він не згоден; це добровільне стримування вчинення перепон засудженому «Іншому» при умові, що у суб'єкта є можливість вчинити йому опір, є можливість зашкодити вільному самовираженню «Іншого». Толерантність залишається моральною «межею» формування досвіду взаємодії та взаємовпливу людей» [3]. Г. Х. Яворська і Е. В. Ларіна, розглядаючи концепт «толерантність» з позицій прагмалінгвістики, зазначають, що «толерантність, як і ввічливість,

використовується для встановлення гармонійних міжособистісних відносин між комунікантами» [5, с. 104].

Оскільки толерантність є інструментом рішення проблем, що виникають в процесі комунікації, необхідним елементом культурної та мовної компетентності визнається мовна толерантність, яка, за визначенням О. Г. Кудрявцева, складає сукупність вербальних і невербальних засобів спілкування, використовуваних індивідом при взаємодії з людиною або групою людей, що так чи інакше відрізняються від нього [2, с. 8]. У соціумі відбувається переосмислення деяких правил спілкування, принципів етикету, і це стосується, зокрема, комунікації з людьми, які мають певні фізичні або психічні особливості, специфічні життєві потреби. Норми мовного спілкування, що реалізують принцип толерантності, виробляються в практиці мовної комунікації, нерідко стаючи предметом обговорення та дискусій на різних Інтернет-форумах, де збираються люди, об'єднані спільними проблемами, і фахівці, які допомагають їм вирішувати ці проблеми. На таких форумах можна знайти міні-словники з рекомендаціями щодо того, як слід називати, наприклад, глухих, сліпих або людей, що страждають на ті чи інші захворювання.

Своєрідним узагальненням такого роду рекомендацій стала книга М. Бобильової «Мы так говорим. Обидные слова и как их избежать: книга о корректной лексике» [1]. Її авторка – журналіст, співробітник видання «Такие дела», учасник онлайн-проектів «Мы так не говорим» і «Поэтика феминизма». Поміж іншим М. Бобильова пише про стигматизовані групи, гендерну нерівність, насилля, права ЛГБТ, цікавиться мовою та її зв'язком із соціальними явищами та проблемами. Пояснюючи мету створення книги, авторка пише: «Привычный нам язык – это часто язык вражды. Многие люди – и особенно СМИ – спокойно говорят и пишут “бомж”, “колясочник”, “прикован к постели”, “шизофреник”, “трансгендер”, действительно не имея в виду ничего плохого. Но эти и многие другие слова уже стали обидными: они отражают пренебрежительное отношение общества к самым разным группам людей, которые в чем-то “не такие, как все”. Мы убеждены, что язык, если и не определяет сознание, то точно на него влияет. Поэтому в своих попытках изменить общество мы хотели использовать язык, который поможет это сделать. Мы уверены, что то, как мы говорим, влияет на наше отношение к предмету. Поэтому мы решили создать глоссарий корректной лексики» [1, с. 11–12]. І незважаючи на те, що далі М. Бобильова зауважує, що це не справжній словник, а, скоріше, запрошення до дискусії, основна частина книги побудована саме як словник, до того ж словник нормативний, що містить рекомендації, як говорити не варто, які слова і словосполучення краще використовувати в тих або тих ситуаціях під час спілкування російською мовою.

Лексика книги складається з п'яти тематичних розділів: 1) захворювання та обмеження, 2) психічні розлади, 3) соціально вразливі групи, 4) ЛГБТ+ та 5) секс. Перед кожним розділом є невелика вступна

частина, і для кожного слова або виразу в стовпці «не варто» указано три ступеня «неправильності»: 1) неправильно (екстремальний ступінь, тобто слово вживається помилково або суперечить реальності), 2) некоректно (образливе, неповажне, застаріле або патологізуюче слово), 3) можна інакше (в цілому слово чи вираз є толерантним, але є ще більш ввічливий і правильний варіант). Наприклад, словосполучення «смена пола» (рос.) визнано абсолютно некоректним, як альтернативу йому запропоновано використовувати вирази «трансгендерний перехід, транзишн» тощо [1, с. 167–168]. У багатьох випадках рекомендації супроводжуються коментарями фахівців у відповідних галузях: психологів, психотерапевтів, журналістів, суспільних діячів. Книга М. Бобильової, за її власним визначенням, спрямована на формування так званої «нової етики» – правил спілкування між чоловіками й жінками, начальниками й підлеглими, студентами й викладачами, тобто взагалі між людьми, що наділені владою різною мірою. Ця книга є, мабуть, першим виданням, що узагальнює досвід використання «коректної лексики», адресованим масовому читачу. Можна припустити, що воно буде затребуваним, а певна частина мовців прийме викладені рекомендації та буде орієнтуватися на них у мовленнєвій практиці. У зв'язку з цим завдання мовознавців убачаємо в тому, щоб проаналізувати, якою мірою пропоновані зміни відповідають загальним закономірностям розвитку мови та яким чином вони можуть модифікувати лексико-семантичну і стилістичну підсистему мови.

Ціла низка рекомендацій щодо усунення «некоректних» слів і виразів передбачає заміну корінної лексики запозиченими словами або новоутвореннями від слів іншомовного походження, що спостерігається, зокрема, в наведеному вище прикладі. Пропонується замість слова *самоубийство* вживати *суїцид*, замість *больной* – *пациент* і т. ін. Такі заміни в багатьох випадках будуть неточними, оскільки, наприклад, згідно словниковому тлумаченню, *пациент* – це не просто хворий (*больной*), а хворий, що лікується у лікаря. Отже, якщо людина хворіє, але її не лікує лікар, то її не можна назвати пацієнтом. Неточний підбір еквівалентного слова або словосполучення вбачаємо також у порадах уживати словосполучення *слабослышающий человек* замість слова *глухой*; *человек, пользующийся жестовым языком*, – замість *немой*; *человек с нарушением зрения* замість *слепой* (порушення зору не завжди призводять до сліпоті) та ін.

Застереження уникати деяких слів стосується, зокрема, таких лексем, як *олигофрен*, *дебил*, *идиот*, *кретин* (пропонується замінити їх на словосполучення *человек с ментальными особенностями*), *паранойя* (рекомендовано: *тревога* чи *параноидальный синдром*). Але ці рекомендації потребують уточнення щодо сфери функціонування таких слів, оскільки, крім розмовно-побутового уживання, у якому вони набули негативних конотацій, ці слова належать до сфери фахового спілкування медиків, де навряд чи можна вважати доцільним заміну термінів на словосполучення з

вельми розмитим змістом, бо ментальними особливостями можна позначити дуже різні речі.

У багатьох випадках пропоновані в книзі номінації є словосполученнями, які, на думку автора, мають замінити однослівні найменування: *аутизм – расстройство аутистического спектра, невротик – человек с невротическим расстройством, алкоголик – человек с алкогольной зависимостью, эпилептик – человек с эпилепсией* тощо. Такі заміни суперечать закону економії мовних зусиль, дією якого можна пояснити утворення в розмовному мовленні універбів (*колясочник, эпилептик* і т. п.), дериватів с усіченням основи (*нелегал < нелегальный*), субстантиватів з елімінацією означуваного іменника. Пропоновані словосполучення нерідко містять у своєму складі похідні від табуйованих слів, визнаних недостатньо «коректними» (*инвалид – человек с инвалидностью*), отже все одно відсилають до них, а це ставить під сумнів твердження щодо того, що вони є більш прийнятними у спілкуванні.

Серед рекомендованих номінацій чимало канцеляризмів, доречних в офіційному спілкуванні, але таких, що не відповідають стилістиці невимушеного спілкування, наприклад *дети, оставшиеся без попечения родителей* (замість *дети-сироты*), *человек с инвалидностью по слуху* та ін. Розширюється сфера використання деяких вузькоспеціальних термінів, незрозумілих більшості людей, що не стикалися з відповідними проблемами, таких, як *дети с буллёзным эпидермолизом, люди с несовершенным остеогенезом, человек с боковым амиотрофическим склерозом* [1, с. 82–98] тощо.

Зауважимо, що пропоновані зміни у вживанні лексики, маркованої як коректна / некоректна, є не просто теоретичним конструктом, вони базуються на спостереженнях за реальною мовленнєвою практикою деяких суспільних груп, для яких ця лексика є актуальною через ті або ті життєві обставини. Відповідні інновації спрямовані на те, щоб впровадити принцип толерантності в повсякденне спілкування, зменшити конфліктність у суспільстві. Але ці зміни, у випадку лояльного ставлення суспільства до них, якщо не обмежувати їх ані соціальними групами, яким адресовані приписи автора, ні сферою функціонування рекомендованої лексики, поступово змінюють розподіл мовних засобів, що склався у стилістичній системі російської мови, певною мірою стираючи межі між окремими групами розмовної, спеціальної й канцелярської лексики.

Література

1. Бобылёва М. Мы так говорим. Обидные слова и как их избежать: книга о корректной лексике. Москва: Изд-во АСТ, 2021. 224 с.
2. Кудрявцев А. Г. Языковая толерантность как элемент культурной компетентности. *Вестник государственного гуманитарного университета. Филологические науки*. 2011. № 4. С. 8–12.

3. Кушніренко І. Ю. Культура толерантності на сучасному етапі розвитку суспільства. *VI Международная научно-практическая конференция «Образовательный процесс: взгляд изнутри»* (17–18 декабря 2013г.). URL: http://www.confcontact.com/2013-obrazovatelnij-process/5_kushnirenko.htm.

4. Швецова А. В., Стулова І. М. Толерантність як фактор розвитку національної культури. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. № 114. С. 89–91.

5. Яворська Г. Х., Ларіна Е. В. Мовна толерантність у контексті соціально-гуманітарних наук. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2016. № 20. Т. 1. С. 103–106.

Кучеренко В. О.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет;

Юносова В. О.,

кандидатка філологічних наук, доцентка,

Бердянський державний педагогічний університет

ЛЕКСИКА ОБМЕЖЕНОГО ВЖИВАННЯ В СКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ЗВОРОТІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Художня література, яка відображає дійсність у художніх образах, є невичерпним джерелом дослідження різних груп лексики української мови. Вивченням семантики лексики обмеженого вживання займалися Н. Бойко, І. Веремійчук, С. Єрмоленко, О. Кабиш, О. Селіванова, Л. Ставицька, В. Чабаненко та ін. Фразеологічні одиниці були предметом дослідження таких лінгвістів, як Л. Булаховський, В. Виноградов, А. Коваль, Л. Скрипник, В. Удовиченко, В. Ужченко та ін. Предметом нашого дослідження стала лексика обмеженого вживання в складі фразеологічних зворотів та її семантико-стилістичні особливості. Роботу здійснено на матеріалі роману Люко Дашвар «РАЙ.Центр». Загальний наклад книжок цієї авторки складає вже понад 300 тисяч примірників, через що багато українських ЗМІ називає її «найтиражованішою письменницею країни», що й зумовило вибір матеріалу дослідження.

Мета роботи – виявити семантичні групи лексики обмеженого вживання в складі фразеологізмів роману Люко Дашвар «РАЙ.Центр» та з'ясувати їхню стилістичну роль.

Фразеологізми – це стійкі мовні звороти, які характеризуються цілісним значенням. Вони, як і слова, розрізняються за стилістичним вживанням. Зокрема, лінгвісти виділяють такі типи фразеологічних зворотів:

- міжстильові фразеологічні звороти: *в борги залізити, не виходити з голови, опускати руки, пробивати дорогу*;
- фразеологічні звороти розмовно-побутового характеру: *всипати перцю, вскочити в халепу, тінун на язик, як корові сідло*;
- фразеологізми книжного характеру: *в амбіцію вдаритися, вести річ, на злобу дня*;
- фразеологічні архаїзми та історизми: *вавилонське стовпотворіння, притча во язицех, без царя в голові* [5].

У складі фразеологічних зворотів розмовно-побутового характеру можна виокремити дві групи: розмовні і просторічні.

Розмовні фразеологічні звороти характеризуються буденністю, вони повсякденно вживаються в побутовому невимушеному спілкуванні, а також у художній літературі для пожвавлення діалогів. Їм властиве не грубе емоційно-експресивне забарвлення, вираження іронії, жарту, фамільярності.

Просторічні фразеологізми – це найбільш знижена частина всього фразеологічного запасу. Сфера їх уживання така ж, як і в розмовних, але особливо виразна зниженість (вульгарність, лайливість, грубість) зумовлена наявністю в їхньому складі відповідних лексем. Наприклад, зіставивши два фразеологізми *не лізе в рот* (розм.) і *не лізе в пельку* (прост.), помічаємо виразну знижену конотацію останнього, оскільки нейтральний іменник *рот* замінено на іменник *пелька*, що має вульгарне значення.

Аналіз лексем обмеженого вживання у складі фразеологізмів роману Люко Дашвар «РАЙ.Центр» дозволив здійснити їх класифікацію.

Найбільшу групу становлять фразеологічні звороти, які містять у своєму складі розмовну лексику. Серед них зафіксовані конструкції, що мають різне експресивно-емоційне забарвлення – від позитивного до зневажливого.

Значну групу утворюють фразеологічні звороти, які вживаються в повсякденному мовленні. Найчастіше вони передають фізичний стан або дію людини, як-от: *Хазяйці в голову стукнуло – і хлопець на вулиці. А якби зима?* [1, с. 5], де *стукнуло в голову* – «раптово виникло, сплигло у свідомості що-небудь» [4]; *А ти чого тут? Мала би в Іспанії байдики бити* [1, с. 102], де *бити байдики* – «нічого не робити, байдикувати»; *Макс і Гоцик не спали, хоч і збиралися, бо зранку – до Дніпра, зустрівся з товаришем дивакуватого дідугана в капітанському кашкеті, умовити його плисти до Десни, навішати на вуха все, що тільки можна, аби погодився* [1, с. 100], де *навішати локшину на вуха* – «брехати, відволікати від суті розмови, вводити в оману»; *Сердюка Рома знає як облупленого* [1, с. 58], де *знати як облупленого* – «мати повне уявлення про характер, поведінку і т. ін. кого-небудь»; *Свиря очі витріщив. Мишишку в бік – штрик* [1, с. 4], де *витріщити очі* – «дуже здивуватися, остовпіти, широко розкривши очі»; *Пишна жіночка років сорока роздратовано глянула на компанію і дала*

ляпаса худому чоловіку, що виник поруч із нею [1, с. 6], де *давати (дати) ляпаса кому* – «бити, карати кого-небудь»; ...*займався рекетом, на цьому потроху багатів і накинув оком на кінотеатр у спальному районі* [1, с. 72], де *накидати (накинути) оком на кого, кого* – «помічати кого-небудь, звертати увагу на когось, щось»; *Чули? Пріська, жона гетьмана Дорошенка, у гречку скочила* [1, с. 36], де *вскочити в гречку* – «зраджувати своїй дружині; вступати в позашлюбний інтимний зв'язок».

Рідше трапляються фразеологізми, що характеризують людину або позначають ознаку дії, напр.: *Коханця молодого завела, та без сорому, пропаща душа! Без сорому!* [1, с. 36], де *пропаща головонька (душа і т. ін.)* – «а) (хто) про обездолену людину; б) (у кого, чия) яка належить такій людині, характеризує її» [4]; – *Ламай двері, куме Микишко, бо загине поважний чоловік ні за цапову душу!* [1, с. 87], де *ні за цапову душу* – «даремно, марно».

Розмовні фразеологізми можуть набувати жартівливого характеру, як-от: –*Ну... Питай, як лізеш всюди поперед батька в пекло, – штовхонує Свирю Микишка* [1, с. 40], де *лізти поперед батька в пекло* – «випереджати інших у чому-небудь; вириватися, вискакувати наперед; виявляти нетерплячість»; – *А як руки чешуться? – спитав Свиря. – Язик у тебе, куме, чешеться!* – *відповів Микишка* [1, с. 33], де *руки сверблять (свербіли) у кого, кому* – «комусь дуже хочеться побитися з ким-небудь, ударити когось»; *язик свербить* – «хто-небудь має сильне бажання розповісти щось або поговорити про щось» [4].

Іноді у фразеологічних зворотах розмовного характеру авторка відображає зневагу до певного персонажа: *Вам погано? – портъє напружився. Не вистачало ще, щоб дивний гість дуба дав* [1, с. 26], де *дати дуба* – «померти» [4]; *Свідок нічної пригоди біля пішохідного мосту Іван Степанович Гусько вночі теж спати звик, а не лясси точити* [1, с. 59], де *точити лясси* – «вести жартівливі, пусті розмови» [4]; *Бо на дибі такі говірки враз кривавою юшкою вмиваються...* [1, с. 40], де *вмитися кривавою юшкою* – «залитися кров'ю, будучи побитим, пораненим» [4].

У романі зафіксовано трансформований фразеологізм: *Пику розумом зачили* [1, с. 2]. Відомий фразеологічний зворот *Зачиливати (зачили) губу (губи)* у словниках має ремарку *розм.* зі значенням «виставляти наперед вип'ячувати (губу, губи), надаючи своєму обличчю презирливого або гордовитого виразу» [4]. Уживши замість нейтрального слова *губа* іменник *пика*, письменниця змінила емоційне забарвлення вислову, надавши йому зневажливого відтінку.

Уживання в складі фразеологічних зворотів зменшено-пестливих лексем загалом не змінює значення вислову, але надає йому більшого позитивного відтінку, допомагає авторці краще змалювати персонаж, передати емоційне ставлення до співрозмовника або виявити настрої, пор.: *Люба видрала чашку з Гоцикових рук, бровки насупила* [1, с. 11], де *насупити брови* – «виражаючи незадоволення, гнів і т. ін., зсуваючи брови,

морщити лоба» [4]; *Тримай кулачки, любий* [1, с. 81], де *тримати кулаки* – дуже поширена фраза, коли ми хочемо налаштувати своїх рідних і близьких на удачу, особливо перед важливим заходом; *Сви́ря вчепився у хлі́б із салом обома руками. А не їсть. До носа підніс. О-ой, нене! Слинкa тече...* [1, с. 20], де «[аж] слі́на [(з ро́та, по губа́х)] ко́титься (тече́, набіга́є і т.ін.) / покоті́лася (потекла́, набі́гла і т.ін.) кому́, у кого́ і без додатка –кому-небудь дуже хочеться з'їсти, випити щось або хто-небудь передчуває насолоду від чогось смачного, апетитного» [4].

Просторічні фразеологізми містять у своєму складі лайливу і вульгарну лексику. Здебільшого ці вислови передають наказ, спонукання до дії в грубій, непристойній формі, а також виражають різні негативні почуття (гнів, незадоволення тощо). Зокрема, в романі засвідчено вживання фразеологізму *йти під три чорти*, що «уживається як лайка, якою проганяють або проклинають когось» [3]: *Зачинився у кабінеті – пішли ви усі під три чорти* [1, с. 77]; – *Пішов ти під три чорти!* –процідила пані [1, с. 11]. Проте авторка здійснила низку трансформацій цього фразеологізму, замінивши в ньому дієслово, пор.: *Підпливи до берега! Висади мене і котися під три чорти!* [1, с. 88]; *Крок перший – вислухав Рому Шиллера і демонстративно послав під три чорти* [1, с. 65]; – *Хай живе?! Зараз поїду і відпушу під три чорти. Тільки накажіть* [1, с. 84]. Унаслідок такої заміни вони набули дещо іншого семантичного відтінку. Те ж саме спостерігаємо і в інших фразеологічних зворотах, пор.: – *Стули пельку і не варнякай!* – наказав Сердюк [1, с. 79]. Фразеологічні словники фіксують такий вислів *заціпити, заткнути) рота кому, зневажл.; стулити губи кому*. Коли ж нейтральну лексему *рот* або *губи* замінити на виразно забарвлену лексему *пелька*, то вислів набуває вже не зневажливого, а вульгарного відтінку. У сучасній літературній мові наявний фразеологічний зворот *пом'яти / м'яти боки (рєбраі т.ін.) кому*, що має значення «нанести комусь удари; побити когось». Авторка використала замість іменника *бік* або *ребро* лексему *морда*, що має виразне вульгарне забарвлення: *...хвилин двадцять м'яв морди помічникам, а потім зателефонував Ромі Шиллеру* [1, с. 68]. У цьому випадку сталося поєднання двох фразеологічних зворотів: *пом'яти / м'яти боки (рєбраі т.ін.) кому* та *Бити морду кому*, що має значення «бити кого-небудь по обличчю».

В усному мовленні, у художній літературі кінця ХХ – поч. ХХІ ст. активно вживається стилістично знижена розмовно-просторічна та емоційно-експресивна фразеологія різних соціальних прошарків, особливо в мовленні молоді. Розмовно-просторічний вибух у художній літературі 90-х, вважає Леся Ставицька, виник «як протест проти фальшивої сомнамбулічної масової свідомості з усіма її міфами, табу і тотемами. Цю свідомість десятиліттями плекала понура тоталітарна система з її принциповою монологічністю як вираз домінантного настрою» [2, с. 38].

У досліджуваних фразеологічних зворотах зафіксовано вживання значної кількості жаргонної та сленгової лексики. Це зумовлено потребою

відтворити мовлення того чи того персонажа твору. Зокрема, виявлено вживання лексики із жаргону кримінальних злочинців: *Хіба важко додумати? Не можете додумати на халяву, гоніть бабло!* [1, с. 49], де вислів *на халяву* має значення «безкоштовно, за чужий рахунок» [2]; *Нас на понти не взяти* [1, с. 95], де *брати на понт* кого позначає «діяти щодо когось, у т. ч. й на слідстві, погрозами, хитрістю, залякуванням та ін.» [2]; *Треба було думати, коли пішов секретарку заспокоювати, та так заспокоїв, що та копита відкинула* [1, с. 40], де *відкинути копита* – «померти» [2]; *Упіймаєш кайф і... по-швидкому...* [1, с. 16], де *ловити / зловити (піймати) кайф від чого* – «отримувати / отримати задоволення від чогось, насолоджуватися чимсь» [2]. На жаль, ці вислови з кримінального жаргону нині переходять до розряду молодіжної (сленгової) лексики.

Здебільшого вживання молодіжної лексики в складі фразеологічних зворотів надає останнім жартівливо-іронічного забарвлення, пор.: *Хлопець смикнувся, наче від електрошока. Щелепа відвалилася. Тремтячою рукою до лоба* [1, с. 3], де *щелепа відвалилася* має значення «здивуватися» [2]; *До ранку мізки парив* [1, с. 23], де *парити мізки* – «займатися розумовою діяльністю» [2]; *Макар із Гоциком презирнулися – дах поїхав у Сигізмундівни?* [1, с. 50], де *дах поїхав* – «хтось божеволіє, втрачає здоровий глузд та самоконтроль» [2].

Отже, Люко Дашвар активно використовує лексику обмеженого вживання в складі фразеологічних зворотів, надаючи їм різних емоційно-експресивних відтінків, що значно поживляє діалогічне мовлення персонажів, допомагає авторці якнайточніше передати їхні характери, соціальний статус тощо.

Література

1. Дашвар Л. РАЙ.Центр [Електронний ресурс]: роман. URL: <http://book-online.com.ua/read.php?book=4119&page=17> (дата звернення: 14.06.2022).
2. Ставицька Л. Український жаргон: словник. Київ: Критика, 2005. 494 с.
3. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1970–1980.
4. Словник фразеологізмів української мови. Київ: Наукова думка, 2003. 788 с.
5. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. Київ: Знання, 2007. 494 с.

Кучерява К. І.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **О. А. Сопіна**

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ АСИМЕТРІЇ В НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ

Асиметрія відіграє величезну роль у житті мови, однак має певні питання в аспекті теоретичного осмислення мовних фактів.

С. Карцевський був першим, хто у 1929 році у статті «Про асиметричний дуалізм мовного знака» скористався термінами «симетрія» та «асиметрія» стосовно мови. Він наголосив на характерному типі лінгвістичної асиметрії – багатозначності / синонімії мовних явищ, – що відбувається внаслідок розбіжностей плану вираження та плану змісту [4, с. 85–90]. Але якщо раніше застосування дефініції «асиметрія» до фактів мови могло здаватися метафорою, то розвиток мовознавства не тільки характеризується все більш широким використанням термінологічної пари «симетрія/асиметрія», а й усвідомленням цих категорій як відображення фундаментальних рис будови і функціонування мови.

Поняття симетрії у науці ХХ ст. виступає як один із найважливіших методологічних елементів дослідження та принципів побудови наукової теорії. Як вважає В. Вернадський, цей принцип «охопив і охоплює нові галузі сучасної науки» [2, с. 180].

Симетрія та асиметрія належать до фундаментальних принципів світобудови. Слід сказати про те, що симетрії в лінгвістиці приділялося значно більше уваги, вона певний час проголошувалась основним, якщо не єдиним принципом організації мови. Асиметрію, вперше помічену в мові ще давньогрецькими стоїками (Хрисиппом III ст. до н.е. у книзі «Про аномалію», Кратетом – у «Аномалістах у питаннях граматики»), розглядали значно менше. Наприклад, «Велика українська енциклопедія: словник» визначає асиметрію як «відсутність симетрії» і відсилає до симетрії [1, с. 10]. У «Вікіпедії» – відтворюється визначення зі словника Д. Ушакова [6]. Енциклопедія «Британіка» взагалі не містить словникової статті, присвяченої асиметрії.

Симетрія – це впорядкованість, регулярність, однаковість предметів та явищ об'єктивного світу. Це однопорядкове поняття з такими поняттями, як «закономірність», «збереження», «інваріантність». Симетрія є проявом стійкості, рівноваги у стані.

Асиметрія – протилежне поняття. Воно відбиває порушення впорядкованості, регулярності, різноманітності. В асиметрії проявляються порушення рівноваги та стійкості, пов'язані із застосуванням в організації

системи, складових частин цілого. Асиметрія – відсутність симетрії, дисгармонія (частин), дисгармонійність, неврівноваженість; дисиметрія, асиметричність [5, с. 12]. Асиметрія – відсутність чи порушення симетрії [3].

Поняття симетрії / асиметрії з поняття приватної науки перетворилося на одну із загальних категорій пізнання. Якщо простежити історію наукового поняття симетрії / асиметрії, то можна побачити, як з переходом його в нові галузі знання, змінювалося і поглиблювалося розуміння цієї категорії.

Власне поняття симетрії було вже знайоме мислителям античності, вперше воно саме як наукове поняття було розглянуто в ХІХ ст. на матеріалі кристалографії. Одним з найважливіших методологічних досягнень кристалографів у цій галузі було обчислення типів симетрії. Є. Федоров встановив, що це можливі співвідношення елементів симетрії у просторі зводяться до певної кількості груп [5, с. 211]. Якщо перенести цей підхід на мовний матеріал, то, безсумнівно, що лінгвісти, розвиваючи порівняльно-типологічні дослідження, виведуть кілька десятків чи сотень універсальних відповідностей, що визначають структуру явищ у мовах світу.

Перенесення ідеї симетрії до геометрії розкрило нові аспекти цього наукового поняття. Тут увага дослідників насамперед була звернена на збереження / незбереження симетричних відносин при деформаціях, зрушеннях структури, при відображенні однієї фігури в іншій (наприклад, перетворення квадрата в косокутний паралелограм та збереження при цьому симетричних відносин). Так виникла ідея геометричної симетрії – симетрії подібності фігур, створених внаслідок перетворення однієї на іншу. Якщо фігуру (наприклад, квадрат) відобразити у різних площинах, по-різному повернути, «транслявати», то створюються нові фігури, пов'язані з вихідними гомологічними відношеннями. Геометрична симетрія показує співвідношення двох різних об'єктів, виявляє ступінь незмінності їхніх ознак та співвідношень їх елементів.

Подальшим етапом у розвитку ідей симетрії було їх застосування до фізики. Фізика – наука про динамічні процеси, і тут ідея симетрії отримала динамічне тлумачення.

Отже, відношення симетрії та асиметрії тісно взаємопов'язані між собою. Симетрія в лінгвістиці проголошувалась основним, а, може, й єдиним принципом організації мови, а асиметрія – поняття не нове, але становить певні труднощі для теоретичного осмислення мовних фактів та потребує теоретичного осмислення цього поняття у мовознавстві.

Література

1. Велика українська енциклопедія: словник; гол. ред. В. М. Локтев, упор. А. М. Киридон. Київ: Енциклопедичне вид-тво, 2016. 592 с. URL: <https://ms.detector.media/onlain-media/post/22221/2018-12-17-velyka->

ukrainska-entsyklopediya-teper-dostupna-onlayn/ (дата звернення: 11.10.2022 р.).

2. Вернадский В. И. О научном мировоззрении. *На переломе: философские дискуссии 20-х годов, философия и мировоззрение*. Москва: Наука, 1990. С. 29–38.

3. Віняр Г. М., Шпачук Л. Р. Словник новотворів української мови. Кривий Ріг, 2002. 342 с.

4. Карцевский С. И. Об асимметрическом дуализме лингвистического знака. *Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях*. Ч. 2. Москва: Наука, 1965. С. 34–45.

5. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (1983–2003). Харків, 2004. 192 с.

6. Ушаков Д. Н. Толковый словарь русского языка URL: <http://www.dict.t-mm.ru/ushakov> (дата звернення: 11.10.2022 р.).

Ліпич В. М.,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
Бердянський державний педагогічний університет

ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНА ДИСТРИБУЦІЯ ФОРМАНТІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ У КОМПЗИТНО-СУФІКСАЛЬНІЙ ДЕРИВАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Поєднання в одному словотвірному акті одночасно суфіксації та основокладання є дієвим способом утворення іменників на позначення осіб у сучасній українській мові. У науковій літературі ці деривати об'єднуються різними термінологічними назвами: складно-суфіксальні іменники [2], композити [1], складні деривати [3]. Ми пропонуємо для номінування підсистеми аналізованих похідних назву «композитно-суфіксальні іменники», оскільки, на нашу думку, термін «складно-суфіксальні» навіть думку про складні суфікси і не відображає повною мірою специфіку утворення зазначених одиниць. Процес творення композитів відбувається шляхом поглинання морфологічних особливостей твірної бази (мотивувальних основ), її словотвірного значення та значення словотворчого афікса. Ознаки композитно-суфіксальних іменників пов'язані з їхніми словотвірними особливостями. Аналізовані похідні від інших типів номінативних одиниць відмежовує певний набір характеристик: ціліснооформленість компонентів складення; співвіднесеність зі словосполученням; наявність семантики, що не дорівнює сумі значень мотиваторів; непроникність компонентів складення.

Композитно-суфіксальні іменники, об'єднані спільним значенням – назви осіб, є репрезентантами різних лексико-словотвірних значень: назви осіб за сталим чи тимчасовим заняттям або за професією; найменування

людей за процесуальною ознакою, що вказує на їх поведінку, погляди тощо; назви людей за соціальним станом; найменування за родинними, товариськими і под. стосунками; деривати, які вказують на зовнішні або внутрішні характерні ознаки людини тощо. Систему формантів, що беруть участь у творенні розгляданих дериватів, складають спільнослов'янські, власне українські та запозичені суфіксальні морфеми.

Метою наукової розвідки є характеристика участі суфіксів у реалізації різних лексико-словотвірних значень композитно-суфіксальних іменників-назв осіб. Дослідження функції кожного зі словотвірних суфіксів, що полягає у формуванні конкретної дериваційної семантики, дало змогу встановити непоодинокі факти вираження одного лексико-словотвірного значення за допомогою кількох афіксів. Аналіз фактичного матеріалу, зібраного у процесі дослідження, через призму лексико-словотвірних значень дає підстави твердити, що кожен з формантів, який бере участь у творенні розгляданих іменників, виконує певну притаманну йому функцію (або кілька функцій щодо вираження семантики слова). Крім того, приклади доводять, що одне лексико-словотвірне значення може виражатися різними суфіксами. Розгляд кожного форманта дозволяє простежити зміни (та причини, що їх зумовлюють) у продуктивності й функційно-семантичному навантаженні, а також з'ясувати питання синонімії словотвірних суфіксів. У цілому такий аналіз словотвірних засобів сприяє розгляду в діяхронічному та синхронічному аспектах функційно-семантичної дистрибуції суфіксів.

З раннього періоду нової української мови в системі творення композитів зі значенням особи використовувалися суфікси *-ник*, *-к-(а)*, *-ець* (*воскоробник*, *кишковарка*, *виночерпець*), рідше – *-иц-(я)*, *-тель*, *-ач* (*злотокошиця*, *книгохранитель*, *гробокочач*) та інші непродуктивні – *-ок*, *-ух-(а)*, *-к-(о)*, *-л-(о)* та ін. (*красноочок*, *кайфоломицьк*, *семиділуха*, *довгоусько*, *губолепало*).

Назви осіб на *-ник* документуються з к. XVII ст., переважно субстантивно-вербального типу. З середини XIX ст. продуктивність цього типу зростає. Відповідна активність цього форманта у композитно-суфіксальному словотворі іменників-назв осіб пояснюється високою частотністю його застосування у деривації монокореневих іменників-назв осіб за професією, спеціальністю, родом занять. Новий лексико-словотвірний тип назв осіб на *-ник*, які мають у своїй семантиці вказівку на рід занять, погляди людини, за описом її вбрання, документовані джерелами к. XX ст.: *домобудівник* (РУАС 118, СУМ II 364) «робітник, що будує доми»; *залізопрокатник* (РУАС 127, СУМ III 190) «робітник, який обробляє залізо способом прокатування»; *кабелеукладальник* (РУАС 169); *колесопрокатник* (РУАС 188); *котлобудівник* (РУАС 199); *лісозаготівельник* (СУМ IV 524) «той, хто займається заготівлею лісу»; *листопрокатник* (РУАС 216, СУМ IV 493) «спец., фахівець із прокату листового металу»; *льонопрядильник* (РУТС 220); *масловиготівник* (226);

машинобудівник (РУАС 231) (від *будувати машини* та *будівник машин*); *мідеплавильник* (РУАС 231); *механоскладальник*(239) «той, хто займається ремонтом і складанням механізмів»; *обозобудівник* (293); *паровозобудівник* (РУТС 336, СУМ VI 73) «робітник, що працює в галузі паровозобудування»; *коноплепрядильник* (РУТС 341, СУМ IV 262,) «той, хто займається прядінням конопляної пряжі»; *радіоустановник* (РУАС 440); *рейкопрокатник* (РУАС 467, СУМ VIII 491) «фахівець із прокату рейок».

Найменування осіб за зовнішніми чи внутрішніми ознаками творилися в основному за допомогою суфікса *-ець* в усі періоди розвитку української мови: *чужоземець* (СУМ XI 380, РУАС 164), *іноземець*(РУАС 164); *красоумець* (230); *милосердець* (438); *нововірець*(531); *одновірець* (РУАС 299), *єдиновірець* (РУАС 131); *однородець* (559); *простолюдець* (779); *чорноморець* (1076); *царедворець*(1050) «той, хто прислужує при царському дворі»; *чужосторонець* (СУМ XI 380) «розм., людина з чужої сторони, країни». З поч. ХХ ст. їхня активність спадає: *чорносотенець* (СУМ XI 360, РУАС 570) «козак чорної сотні»; *одноплеменець* (СУМ V 637) «той, хто належить з ким-небудь до одного племені, народу».

З к. ХІХ ст. формуються нові лексико-словотвірні типи з формантом *-ець*, не властиві для мови попередніх періодів, зокрема назви військовослужбовців за родом військ, у яких вони служили: *кінногвардієць* (РУАС 200); *білогвардієць* (СУМ I 183, РУАС 49) «військовий, який служив у Білій гвардії»; *червоноармієць* (СУМ XI 298, РУАС 209); *червоногвардієць* (СУМ XI 298, РУАС 209); *червонофлотець* (СУМ XI 299, РУАС 210); *народоволець* (РУАС 104) «службовець угруповання Народна воля» та ін.

Назви осіб на *-иц-(я)* фіксуються з ранніх періодів нової української мови, проте він значно поступався продуктивністю суфіксам *-ник* і *-ець*, іменуючи в основному осіб жіночої статі за характерними зовнішніми чи внутрішніми ознаками: *сухорєбриця* (СУМ IX 869) «дуже худа людина»; *старшокурсниця* (СУМ IX 667) «та, що навчається на старшому курсі»; *фальшивомонетниця* (СУМ X 557) «та, що виготовляє фальшиві гроші»; *чорнорясниця* (СУМ XI 360) «церк., заст., черниця». Упродовж усіх періодів розвитку нової української мови жіночі відповідники на *-иц-(я)* до аналізованих назв осіб чоловічого роду використовуються головним чином у публіцистичному, епістолярному стилях, уснорозмовному мовленні, мові художніх творів, зрідка – у науковому та офіційно-діловому стилях. З поч. ХХ ст. активність творення таких дериватів спадає, продуктивним стає тип складень із суфіксом *-к-(а)*.

Назви носіїв процесуальної ознаки з формантом *-к-(а)* реєструються з поч. ХІХ ст., пізніше документовані назви осіб – виконавців дії. Більшість таких складень має структуру з домінантним вербальним компонентом: *верхоумка* (СУМ I 337) «зарозуміла, поверхова жінка»; *босоніжка* (СУМ I 222) «босонога дівчина»; *тужноочка* (991) «та, яка має сумні очі»;

чорнобривка (СУМ XI 357) «та, що має чорні брови»; **чорноголовка** (471) «та, що має чорний колір волосся».

Найменшою продуктивністю щодо творення композитних назв осіб характеризуються суфікси *-тель* та *-ач*. За їх допомогою творяться назви осіб лише з опорними вербальними основами, здебільшого – це найменування за функційною чи атрибутивною дією: *векселедержатель* (СУМ I 317) «особа, що володіє векселем»; *заставодержатель* (СУМ III 328, РУАС 142) «той, хто приймає у заставу»; *радіолюбитель* (СУМ VIII 432) «той, хто займається радіотехнікою як любитель».

Отже, іменники-назви осіб, утворені способом складання основ і суфіксацією, зберігаючи значення твірних компонентів, можуть відрізнятися як частотою вживання, сферою використання, так і семантичною структурою. Зіставлення суфіксів через призму лексико-словотвірних значень утворених ними композитів засвідчує, що при всій подібності форманти різняться між собою не лише набором функцій, рівнем продуктивності, а й сполучуваністю з різними типами основ, семантичною орієнтацією при словотворенні, активністю їх використання в тих чи інших значеннях.

Література

1. Городенська К. Г. Синтаксичні засади категорійного словотвору. *Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту. Серія: Філологія*. 2000. С. 130–136.
2. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія: навч. посібник для студентів філол. спец. вищих закладів освіти. Київ: Вища школа, 1999. 208 с.
3. Олексенко В. П. Словотвірні категорії іменника: Монографія. Херсон: Айлант, 2005. 336 с.

Список скорочених джерел

РУАС – Російсько-український академічний словник / за ред. А. Кримського, С. Єфремова; підгот. О. Телемко. Київ, 2007. (Електронна версія).

СУМ – Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

Лошак А. В.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **Н. В. Павлик**

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ АНТОНІМІЇ В ІДІОСТИЛІ ВАЛЕР'ЯНА ПІДМОГИЛЬНОГО

Індивідуальний авторський стиль є об'єктом різнобічних наукових досліджень, які здійснюються з метою більш глибокого проникнення в задум та ідею художнього твору, систему створених письменником образів, мовну структуру тексту тощо. Саме поняття ідіостилю потрактовують як поєднання низки компонентів, зокрема світобачення письменника, його мови, образів, думок, фантазій. Основним об'єктом вивчення вважається мова художніх творів, сукупність мовно-виражальних засобів, які вирізняють автора як індивідуальну особистість з-поміж інших митців. Дослідження мовних явищ з погляду їхніх виражально-зображальних можливостей набуває особливого сенсу: воно допомагає глибше зрозуміти призначення мови, пізнати її структуру, функційно-диференційну своєрідність, силу, міць, багатство і красу [6, с. 5].

Актуальність наукової роботи зумовлена потребою дослідити мову української художньої літератури шляхом аналізу ідіостилів визначних митців слова. *Мета статті* – проаналізувати лексичний склад прози обраного письменника і визначити його значення як засобу відтворення особливостей авторської мови та мовлення персонажів, а через них – увиразнення характеристики героїв. Зокрема, увага зосереджена на особливостях реалізації функційно-стильового потенціалу антонімії в художньому мовленні автора.

Об'єктом дослідження стала творча спадщина відомого українського прозаїка, представника «Розстріляного Відродження» Валер'яна Підмогильного. Характеризуючи його творчість, Р. Мовчан відзначила, що «з іменем Валер'яна Підмогильного пов'язано модерністську лінію розвитку новітньої української літератури, зокрема в 1920-х роках її неореалістичне, екзистенціалістське, урбаністичне спрямування» [2, с. 36]. Твори Підмогильного різні як за жанрами, так і за тематикою. Автор однієї з перших монографій, присвячених творчості митця, В. Мельник зазначив: «В. Підмогильний від початку творчого сходження розпочав писати книгу про людину своєї доби – доби соціальних катаклізмів, психологічної непевності, класової боротьби, знецінення культури, нав'язаних силоміць його нації... Йому випало призначення стати суворим аналітиком неймовірно складної доби» [1, с. 92]. Своєю творчістю письменник виводить українську літературу на вищий рівень, тому вивчення

лінгвостилістичних особливостей його прози є необхідним для розуміння місця письменника в мовно-літературному процесі.

На сьогодні творчість Валер'яна Підмогильного стала об'єктом ґрунтовного вивчення. Відомі переважно літературознавчі (хоча з-поміж них трапляються й праці мовознавчого спрямування) наукові студії В. Мельника, В. Шевчука, Л. Коломієць, А. Кудрі, Л. Ставицької, Л. М'ялковської та ін.; з'явилися монографічні дослідження В. Мельника «Суворий аналітик доби: Валер'ян Підмогильний в ідейно-естетичному контексті української прози першої пол. ХХ ст.» (1994 р.), М. Тарнавського «Між розумом та ірраціональністю: Проза Валер'яна Підмогильного» (2004 р.).

Індивідуальна манера письменника виявляється в художньому мовленні та образно-виражальних ресурсах, які використовуються ним на всіх мовних рівнях. Передусім це лексичні засоби й механізми створення експресивності тексту. З-поміж лексичних образно-виражальних засобів, представлених в обстеженому текстовому матеріалі, виокремимо антонімію. Антоніми посідають помітне місце в ідіостилі Валер'яна Підмогильного, і пояснюється це тим, що вони дають можливість створити контрастну характеристику образів, понять, предметів, явищ, посилюють емоційність висловлювання.

Антоніми – це «слова (переважно однієї частини мови) або їх окремі значення, а також стійкі словосполучення, афікси, граматичні форми, зокрема синтаксичні конструкції, що, тісно поєднуючись певною семантичною спільністю, розрізняються на цій же основі максимально протилежними значеннями» [5, с. 27]. Розмежовують антоніми загальномовні, протилежні значення яких закріплені в мовній системі, та контекстуальні, або авторські, – слова, які утворюють антонімічні пари лише у певному контексті.

Антоніми як яскравий стилістичний засіб мови є основою низки стилістичних прийомів, а саме: антитези, антонімічної іронії, або анафразиса, оксюморона, контрасту.

Лінгвісти підкреслюють, що основна стилістична функція антоніма – бути лексичним засобом вираження антитези. Її потрактовують як стилістичну фігуру, побудовану на підкресленому протиставленні протилежних явищ, понять, думок, почуттів, образів. В основі антитези лежить антонімічна пара – загальномовна або контекстуальна. Різде протиставлення понять дає можливість авторові створити надзвичайно виразний, великий за обсягом образ [4, с. 69].

У мовознавчій літературі розрізняють просту, подвійну, складну і багаточленну антитезу. В обстежених прозових творах Валер'яна Підмогильного зафіксовано всі вказані її види, а саме:

– проста антитеза, у якій протиставляються два об'єкти, наприклад:

«Я ж кажу, що це нічого. Смерть – дрібниця. **Родився – помер**» [3, с. 51]; «**Приятелі за собою ворогів ведуть, річ світова**» [3, с. 448]; «Я вертаюсь до землі, як блудний син, – гадав він. – **Будь прокляте небо; земле, прийми мене!**» [3, с. 172]; «**На них він кидав, ідучи, зневажливі погляди – вогонь і лід**» [3, с. 331]; «**Перед моїм розпачем якимось навіть зблідло горе, викликане смертю сестри: вона була вже мертва, а я живий: усі турботи того дня звернулися на мене**» [3, с. 284].

– подвійна антитеза – стилістична фігура, де в межах протиставлення двох об'єктів відбувається їх додаткове порівняння за певною ознакою, наприклад:

«**Твоя рація! Ми надто багато думаємо і мало живемо**» [3, с. 626]; «**Він кутив і обідав з нею, як з найкращим другом, як з невідступним ворогом**» [3, с. 455]; «**Так двадцять вісім років прожив, чи то дурнем великим, чи великим мудрецем**» [3, с. 161];

– багаточленна антитеза, у якій кілька об'єктів протиставляються попарно, наприклад:

«**Наше народження є біль, а смерть – мука. Жалюгідне те, що міститься між цими бігунами**» [3, с. 561]; «**Людина не розкладається на так зване добро та зло, на плюс і мінус, хоч би й як це зручно було для громадського вжитку**» [3, с. 398];

– складна антитеза, у якій об'єкт протиставляється одразу двом і більше, наприклад:

«**Там був спокій, а він прагнув до виру, захвату й шаленства**» [3, с. 171]; «**Потім він підібрав під себе хвоста, підвів голову і завив спершу тихо і жалібно, а потім дико, нестримано, голосно**» [3, с. 61].

Проаналізований текстовий матеріал дозволяє зробити висновок, що найбільш виразними стилістичними функціями антонімів є:

– контраст – уживання для розмежування реалій за певними семантичними ознаками, наприклад: «**Ночі холоду й дні спраги виткали йому чудове мереживо спогадів, може, й неправдивих зовсім, але теплих і втішних**» [3, с. 158]; «**Замість буйння він спіткав тільки труп, і шумливе колись місто лежало купою стерва**» [3, с. 158]; «**Ви несли мені радощі й болі, але я дякую вам за те, що ви були**» [3, с. 130-131];

– зіставлення – використання з метою порівняння тих чи інших реалій, наприклад: «**Відтворити нерозуміння, а не знищити його – от, противно науці, основна прикмета мистецтва**» [3, с. 571]; «**Кажуть, рани заживають, а рубці залишаються**» [3, с. 35].

У прозі письменника антоніми часто служать для маркування просторових та часових значень, почерговості явищ навколишньої дійсності, наприклад: «**І тим часом як удень здається, що не маєш минулого, ввечері певний, що майбутнє не існує...**» [3, с. 130–131]; «**Спереду дивилась на них снігом крита рівнина, велична, як влада. Люди йшли, сунулись уперед, а вона відходила назад спокійно й задумливо**» [3,

с. 44]; «*За стіною дерев по один бік було життя, сонце, день, а по другий – смерть, холодний вечір*» [3, с. 62].

Насамкінець зазначимо, що антоніми сприяють підсиленню, увиразненню певного предмета, явища, несуть у собі переконувальну функцію, наприклад: «*Такий вродливий, здоровий, дужий і замість того, щоб жити, кохати, мусить гнити у в'язниці, – зітханням промовила Куся, на котру картина зробила велике враження*» [3, с. 34]; «*Небо, яке ще недавно було далеке й привабливе, видалося йому близьким і нецікавим. Воно вже було йому непотрібне*» [3, с. 171]; «*Чоловік тільки тоді вартий чого-небудь, коли знайдеться жінка, котра покохає його й захоче зв'язати з ним своє життя на підставі цього кохання*» [3, с. 28]; «*Він був не дурний, але й не дуже розумний; розумний, власне, остільки, щоб розуміти, що він поганий, нецікавий і нікому не потрібний*» [3, с. 44].

Отже, антоніми завдяки їхнім внутрішнім семантичним властивостям, пов'язаними із називанням протилежних за значенням реалій, є одним із важливих стилістичних засобів в ідіостилі Валер'яна Підмогильного. Антоніми виконують не лише функцію протиставлення, а й розмежування понять, підсилюючи контрастність та надаючи висловлюванню емоційності.

Література

1. Мельник В. О. Суворий аналітик доби: Валер'ян Підмогильний в ідейно-естетичному контексті української прози першої половини ХХ ст. Київ: «ВІПОЛ», 1994. 320 с.

2. Мовчан Р. В. Проза Валер'яна Підмогильного в контексті українського модернізму 1920-х років. *Таїни художнього тексту (до проблеми поетики художнього тексту)*. Т. 14: зб. наук. праць / ред. кол.: Н. І. Заверталюк (наук. ред.) та ін. Дніпро: Ліра, 2016. Вип. 19. С. 35–46.

3. Підмогильний В. П. Оповідання. Повість. Романи / вступ. ст., упоряд. і приміт. В. О. Мельника; ред. тому В. Г. Дончик. Київ: Наук. думка, 1991. 800 с.

4. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: підручник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.

5. Українська мова: енциклопедія. Київ: Українська енциклопедія, 2000. 752 с.

6. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії: монографія. Київ: Вища шк., 1984. 167 с.

Малаш О. В.,
кандидатка філологічних наук,
Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України

РОЛЬ ГРОМАДСЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ У ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ПРОЄКТУ «ЄДИНІ» ГО «НАВЧАЙ УКРАЇНСЬКОЮ»)

«Крихітна свічечка букви Ї», оспівана Іваном Малковичем, намагається зігріти українців та освітити їм шлях у темряві війни. А різниця між поняттями *зараз* і *тепер* повертає нас у ті часи, коли Україна скидала кайдани російської окупації. «Доки народ береже свою мову, доти він зберігає своє ество, свою етнічну єдність, а втрачає мову – втрачає й себе як народ», – вважав відомий український лінгвіст В. Жайворонок [2, с. 7]. Слово може бути зброєю лише в тім випадку, якщо цю зброю власник постійно підтримує в доброму стані.

Збереження унікального «Я» українців неможливе без формування мовної свідомості. Адже кожен, хто замислюється про національну самобутність, неминуче приходить до потреби пояснити собі, хто він, яке коріння має, чому в певний момент урвався зв'язок між поколіннями та як цей зв'язок відновити. .

Мовна свідомість, за П. Селігеєм, – складна структура, що об'єднує мовні знання, мовні почуття, мовні оцінки й мовні настанови. Мовні знання, своєю чергою, передбачають орієнтування в закономірностях будови мови, мовних нормах, стилістичній специфіці [7, с. 15]. Мовні почуття, серед усього іншого, охоплюють «відчуття належності до мовної спільноти й одночасно відмінності від інших спільнот, відчуття відповідальності за долю рідної мови, мовний патріотизм <...>» [7, с. 16]. І саме в ті часи, коли українська національна тожсамість постала перед цілком реальною загрозою – від початку російської агресії щодо України у 2014 та з повномасштабним вторгненням РФ на територію нашої держави, – виникла гостра потреба у підтриманні української патріотичної позиції, невід'ємною частиною якої й стала мовна свідомість. Усвідомлювати себе українцем завдяки мові, відмінній від мови країни-терориста – це те, що тепер важливіше, ніж було будь-коли впродовж тридцяти років незалежності України. А розуміння важливості української мови закономірно мотивує до переходу на українську тих, хто раніше спілкувався російською, споживав російську мистецьку продукцію, недооцінював досягнень України й українців у науці, культурі, бізнесі, спорті тощо.

Поняття переходу на українську, отже, передбачає не лише використання української мови у спілкуванні, а й навернення до всього, що є частиною української ідентичності. Адже без відповіді на питання: «Про що розмовляти українською?» – й відповідь на питання: «Навіщо спілкуватися українською?» – буде недостатньою. Про взаємопереплетення

лінгвістичного й нелінгвістичного, про українство як процес пізнання долі української мови та вивчення свого коріння говорила ще Світлана Єрмоленко: «Для одних українство – це так само природно, як дихати, сприймати білий світ, а для інших – це постійна робота думки, пізнання історії свого роду, народу, намагання досягнути непростої долі української мови» [4, с. 5].

Саме тому виникла ініціатива «Навчай українською», співзасновницями якої стали журналістка й телеведуча Наталка Федечко та фахівчиня з комунікацій Іванна Кобелева. Надважливим завданням цієї ініціативи було надання підтримки викладачам та тренерам у переході на українську мову спілкування.

У квітні 2022 р. Наталка Федечко та Іванна Кобелева разом із підприємцем, співзасновником «Univer.PL» і волонтером Іваном Капелюшником, за підтримки ГО «Українська гуманітарна платформа» створили проєкт «Єдині» 28-денний курс із переходу на українську мову. Консультантами курсу стали психологиня Світлана Ройз, кандидат філологічних наук Ігор Хворостяний, переможець «Global Teacher Prize Ukraine 2021» Артур Пройдаков.

Назва «Єдині» надзвичайно вдало улягає двом ключовим ідеям проєкту – єдності (unity) та унікальності, неповторності (unicity), якими українська національна еліта, зокрема ініціатива «Навчай українською» воліє бачити українську націю тепер і в майбутньому. «Зробити так, щоб українська мова була не просто офіційною мовою держави, а стала для кожного українця єдиною рідною. <...> Учасники, спілкуючись українською, мають стати агентами змін у своєму середовищі, громаді, країні», – зазначено в Telegram-каналі «Єдині» мету цього руху [8].

Натепер всеукраїнський рух «Єдині» позиціонує себе як центр освітньої та психологічної підтримки у переході російськомовних на українську мову. З освітнього погляду це безоплатний курс із онлайн-завданнями, зокрема вебінарами, лекціями, чатами та розмовними клубами. Однак концептуально «Єдині» – це більше, аніж просто курс. Це, за сутністю своєю, етнопедagogіка, спрямована на дорослих (хоча учасниками часто стають і діти), для яких головним рушієм участі є свідоме прагнення демосковізації та українізації, а не зовнішній тиск. Хоча історія спікера «Навчай Українською», ведучого Олександра Педана демонструє й користь розвивального стресу, коли любити українську мову починаєш із того, що без неї ти ризикуєш утратити улюблену роботу [5].

Щодня впродовж курсу учасники отримують аудіо- та текстові матеріали, в яких гармонійно поєднано мовно-стилістичні поради, правила слововживання, словотворення, відмінювання тощо з пізнавальною інформацією про Україну, її минуле й сьогодення, а також словами підтримки учасників курсу. Так, в одному зі стартових завдань курсу сказано: «Знайдіть свою внутрішню мотивацію, яка допоможе вам говорити українською». Вебінар для учасників марафону анонсує так: «Під час

зустрічі поговоримо, як змотивувати себе перейти на українську і зберегти мотивацію під час переходу, які можуть бути труднощі на цьому шляху і як їх подолати».

Світоглядно ж «Єдині» – спільнота, покликана мотивувати українців до обговорення історії, культури та мистецтва, мовної стійкості. Про це свідчить і різноспрямована тематика дописів на офіційній сторінці «Єдиних» у Facebook: анотована історія шістдесятництва (24. 10), стислий огляд вірувань і ритуалів наших предків (31. 10), допис-презентація українських музичних інструментів (02. 11); публікація, присвячена герданам (08. 11), допис до Міжнародного дня вишивальниць (10. 11) тощо [3]. Вебінари, що їх проводять у рамках проєкту «Єдині», підтримують прагнення учасників спільноти зміцнитися у своїй українськості, «повернутися до української» (Олена Пшенична), що можна зрозуміти з назв «Українська ідентичність: історія боротьби за свободу», «Українська філософія свободи», «Україна та росія: відносини та війни крізь призму історії», «Чому треба вести бізнес українською?» тощо.

Підтримання високого рівня мовної свідомості вимагає стійкої мотивації. Саме тому лєвова частка вебінарів «Єдиних» присвячена мовному коучингу: «Вчимо мову: М – мотивація», «Як ставити реальні цілі та впроваджувати нові звички для переходу на українську мову». Для кращого засвоєння знань викладачі пропонують цікаві прийоми мнемотехніки, які можуть стати доброю альтернативою традиційному визубрюванню матеріалу та допомогти сформувавши ставлення до навчання як до приємного та захопливого процесу [9].

«Єдині» переконані: українізація передбачає не лише володіння літературною українською мовою, а й увагу до діалектної лєксії. Світлини з основною інформацією про українські діалекти можна залучати для підготовки презентацій у школах, середньоспеціальних та вищих освітніх закладах. У завданнях до курсу учасникам пропонують ознайомитися з цікавою й пізнавальною літературою, присвяченою локальним варіантам мови. З метою привернення уваги до місцевих назв спільно з компанією-партнером «Vodafone Україна» створено тест «Спільна мова», ідеєю якого є об'єднання українців «в усіх куточках держави»: «Чи знаєте, де розташована *басіна*? І коли будемо *фриштикувати*? Можливо, і про *тремпель* також чули? А про *кизлики*?..». Завдання до тесту запропонували співробітники компанії, дібравши унікальні слова та вислови, популярні в їхніх рідних містах [6].

На перший курс «Єдині» зареєструвалось 11 000 українців зі всієї України та переселенців, які проживали за її межами. За пів року 40 000 учасників вже зробили українську мовою свого спілкування. Над проєктом працюють 350 волонтерів та 150 викладачів. Проведено 172 розмовні клуби, які (без урахування розмовних клубів онлайн) охопили 2700 людей у 25 містах та територіальних громадах. Проєкт ставить за мету до кінця 2024 р. допомогти 1 мільйону людей перейти на українську мову.

9 листопада 2022 р. з нагоди Дня української писемності та мови в Києві відбувся Всеукраїнський форум «Українська – мова перемоги», де виступили спікерами Уповноважений із захисту державної мови Тарас Кремень, поет, засновник та очільник видавництва «А-ба-ба-га-ла-ма-га» Іван Малкович, Надзвичайний і Повноважний Посол Великої Британії в Україні Мелінда Сіммонс, історик Олександр Алфьоров та ін. Важливий для нашого сьогодення погляд на українську мову як мову безпеки та захисту озвучив у своєму виступі Богдан Кротевич, перший заступник командира та начальник штабу Національної гвардії України. Форум мав на меті закликати українців до усвідомлення власної ідентичності [1]. Викладач Артур Пройдаков наголосив на тому, що українізація не може бути лицемірною: «Якщо я говорю українською на уроках, але російською у побуті, то це не про відкритість та щирість. Колеги, вчителі, ми сьогодні маємо говорити українською. Це надзвичайно важливо. І ми зможемо зробити українську цікавою»[3].

Та найкраще, на наш погляд, місію «Єдиних» утілює допис Олени Пшеничної на Facebook-сторінці проекту. «Ти – українець! Твоя основа, твоє коріння, твій ґрунт – усе це завжди дихало Україною. І скільки би не було спроб знищити нашу ідентичність, вона досі пульсує в нащадках тих, хто десятками, а то й сотнями років дивиться на нас зі старих чорно-білих світлин» [3].

Про українську мову й українською мовою можна говорити не лише серйозно – наша мова цілком придатна для жартів, іронії, сміху. Саме тому серед матеріалів «Єдиних» – покликання на ресурси, які допомагають створювати меми й вивчати українську за мемами. Крім того, текстові версії завдань містять покликання на випуски стендапів, а також скетчкому «Лайфхак українською».

Розмовні клуби, крім суто побутових тем, обов'язково охоплюють питання та проблеми української культури, історії, літературних здобутків. Учасників заохочують до перегляду документальних фільмів «Соловей співає» та «Хто ми? Психологія українців», що відкривають наші національні травми, комплекси, але водночас і прагнення, мрії, чесноти.

Отже, боротьба за високий рівень мовної свідомості триває. Курс-марафон повсякчас відкритий як для учасників, які прагнуть повернутися до української мови та вдосконалити її, так і для фахівців-мовознавців, охочих стати викладачами, експертами, тренерами або модераторами та передавати свій досвід, допомагаючи полюбити українську, почати відчувати українською й вивчати український слід у світовій історії.

Література

1. Всеукраїнський форум «Українська – мова перемоги» | Єдині. URL: https://www.youtube.com/watch?v=_FdzokDcmL0&t=2671s (дата звернення: 10.11.2022).

2. Жайворонок В. Слово в етнологічному контексті. *Мовознавство*. 1996. № 1. с. 7–14.
3. Єдині. Офіційна сторінка. URL: <https://www.facebook.com/yedyni> (дата звернення: 09.11.2022).
4. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд. Київ: НДІУ, 2007. 444 с.
5. Олександр Педан про власну історію переходу на українську, edutainment та потрібний контент | Єдині. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1wK67OYIrlg&t=1837s> (дата звернення: 08.11.2022).
6. Тест «Спільна мова» від Vodafone. URL: <https://yedyni.org/projty-test/> (дата звернення: 09.11.2022).
7. Селігей П. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 118 с. ; іл.
8. Спільнота «Єдині». URL: <https://t.me/+f4wZVIRu3Xg1ODgy> (дата звернення: 09.11.2022).
9. Запам'ятати - просто, пригадати - легко: українська мова + ейдетика та мнемотехніка. Мар'яна Лелик | Єдині. URL: https://www.youtube.com/watch?v=YiRO_XUz3_4 (дата звернення 14.10.2022).

Маховська С. В.,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

«ПТАШИНІ ГОЛОСИ» ДМИТРА БІЛОУСА: СВОЄРІДНІСТЬ ПОЕТИЧНОГО СТИЛЮ

Постановка проблеми в загальному вигляді. Поетичний ідіолект називають одним із можливих станів системи поетичної мови – засвоєне індивідуумом реалізується в його творчості. В поетичному тексті мова як система максимально унаочнює свій потенціал – номінативний, виражальний, накопичувальний, виявляє свою динаміку та універсальність. Лінгвістичний аналіз поетичного метатексту дозволяє виокремити номінативні групи лексичних одиниць, які привносять у конкретний твір особливий смисловий і стилістичний ефект.

Поетична творчість Дмитра Григоровича Білоуса (1920–2004) в лінгвістичному аспекті досліджена мало, невивченою залишається і лексикосемантична, стилістична характеристика мовного світу поета, тому своєрідність його поетичного стилю, включеність доробку митця в поетичну «парадигму» сучасності засвідчують важливість вивчення його творчості у лінгвістичному аспекті. Крім того, дослідження ідіолекту Дмитра Білоуса дасть змогу простежити стан і тенденції розвитку

національної мови ХХ століття.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасне мовознавство звертає чимало уваги на проблеми вивчення мовотворчості окремих письменників (досліджувалися художні ідіолекти (їхні складники) Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, М. Коцюбинського, П. Тичини, М. Рильського, Б. І. Антонича, Ю. Клена, Т. Осъмачки, І. Драча, Б. Олійника, М. Вінграновського, Є. Гуцала та ін.)

Поетичну творчість Дмитра Білоуса також висвітлено в статтях періодичних видань, у публікаціях з приводу виходу нових книг автора, у передмовах Я. Гояна, Л. Новиченка, Ю. Мушкетика, В. Забаштанського, Д. Онковича, М. Томенка, В. Коптілова, В. Лупейка, В. Василяшка; у дослідженнях А. Батурського, С. Воскрекасенка, С. Крижанівського, О. Жолдака, В. Мацька, О. Підсухи, В. Радчука, М. Сірого, але переважно в літературознавчому аспекті.

Окремі аспекти аналізу творчості Д. Білоуса досліджуються у працях А. Батурського «Лексика і фразеологія сатиричних і гумористичних творів українських радянських поетів» (на матеріалі поетичних творів Д. Білоуса, С. Воскрекасенка, А. Малишка й С. Олійника) (1957 р.); М. Сірого «Лексико-фразеологічна синоніміка як засіб сатири і гумору в сучасній українській мові (на матеріалі творів О. Вишні, С. Олійника, С. Воскрекасенка, О. Ковіньки, Є. Бандуренка та Д. Білоуса)» (1969 р.). Мовно-педагогічний аспект літературних творів Д. Білоуса розкрито в праці В. Мацька «Чародій дива калинового» (1977 р.); майстерність Д. Білоуса як поета сатиричного жанру описано у «Вибраних творах» Остапа Вишні («Про Дмитра Білоуса») (1956 р.), у книзі С. Воскрекасенка «Портрети зблизька» (1977 р.). Доробок митця проаналізовано й у монографії В. Сухенко «Художньо-мовний універсум Дмитра Білоуса [6, с. 59].

Формулювання мети статті. В руслі сучасних функційно-стилістичних і антропозорієнтованих напрямів лінгвістики (лінгвопоетики) проблема вивчення специфіки індивідуального стилю письменника достатньо складна, однак дозволяє створити більш повну картину розуміння його творчості. У запропонованому дослідженні маємо на меті окреслити мовно-поетичний феномен творів Д. Білоуса, на прикладі збірки «Пташині голоси».

Виклад основного матеріалу. «Ідіолект» – «сукупність мовно-стильових особливостей, які характеризують художнє мовлення творів письменника» [5, с. 236], та, як мовно-поетичний феномен, найвиразніше втілюється в авторському лексиконі. Ідіолект «виступає як породжуючий поетичний світ, і структурні зв'язки усередині поетичного світу відповідають зв'язкам усередині функціонально-орієнтованої системи поетичної мови» [цит. за 3, с.15]. Дослідники доводять, що зв'язок різних рівнів мови зі специфікою функціонування, зі стилістичним забарвленням досягає максимуму саме на лексичному рівні.

Одиниці лексичного рівня – це основний засіб і текстотворення, і

смыслотворення, і смисловираження. Слово з-поміж інших текстових одиниць має найбільшу структурну, конструктивну, смислонакопичувальну та кумулятивну силу... слово – базовий, центральний, ключовий знак мови, мовлення й тексту... [3, с.15].

Зважаючи на зазначене проаналізуємо лексику дитячих поезій Дмитра Білоуса, які, до слова, письменник починає писати для дітей і юнацтва в зрілому творчому і життєвому віці та досягає неабияких успіхів. У збірках «Пташині голоси» (1956), «Упертий Гриць» та «Про чотириногих, рогатих і безрогих» (1959), «Лікарня в зоопарку» (1962), «Турботливі друзі» (1970), «Сад на Лисій горі» (1972), «Веселий Кут», «Гриць Гачок» Д. Білоуса немає надокучливої дидактики і святенницьких напучувань, а є конкретні життєві ситуації, цікаві, повчальні, кумедні.

Органічним складником художнього простору поета є природа, де той почуває себе комфортно й затишно. Особливе місце в авторському баченні картини світу посідають птахи як невід'ємна частина простору земного й небесного. Готуючи «Пташині голоси», письменник заделегідь здійснив науково-пошукову, дослідницьку роботу безпосередньо в лісі, а також простудіював спеціальну наукову літературу (збіркою цікавилися фахівці-орнітологи), адже вважав, що достовірність, точність у книжках для дітей вкрай необхідні.

У невеликій за обсягом збірці (22 твори) згадано 40 орнітонімів: бекас, бусел, вівчарик, ворона, галка, голуб, горлиця, горобець, голуба рибалочка, горлиця, деркач, дятел, жайворон, зозуля, зяблик, іволга, корольок, крук, кулик, ластівка, лелека, одуд, оляпка, очеретянка, перепел, повзик, ремез, синиця, снігур, сова, соловей, сорока, чиж, чорний дрізд (сорокопуд), щиглик, шишкар, шпак, шуліка, яструб.

Суть книги Д. Білоуса добре ілюструє поезія «Доки будеш ти, Кіндрате, птичі гнізда видирати?», а саме – справжню любов і турботу про світ довкола. Ніби мимохідь, розповідаючи про птахів, відшуковуючи в їхньому житті риси, притаманні людині, поет виховує малюків, учить їх бути працьовитими, підтримувати інших, коли їм важко, виручати того, хто ускочив у біду, не бути зажерливим, скупим [2, с. 54], бути допитливим і щирим: «Не хотів він їх (птахів – С. М.) і знати, – Був Кіндрат із тих знавців, Що уміють розрізняти Лиш ворон та горобців» [1, с. 3].

Дмитро Білоус любить гру слів, філологічні повороти, інтелектуальний гумор, який прослідковується навіть у дитячій поезії. Поет дивовижно невимушено, винахідливо й майстерно веде діалог із читачем про серйозні речі. Вірші, крутиголовки, скоромовки, загадки, шаради, смішинки – все однаково успішно працює на головне надзавдання – полонити, зачарувати юного читача багатством і милозвучністю української мови» [2, с. 58].

Дитячим творам поета притаманні елементи пізнавальності, гумор, вони написані з м'якою усмішкою, в дусі українського народного дотепу. Поет чимало уваги дарував дітям, «звертався до них, писав їм, бо твердо

знав: якщо з дитинства, з юності вони спілкуватимуться рідною мовою, пишатимуться нею – тоді й виростуть справжніми патріотами і дбатимуть про Україну!» [2, с. 59].

Вірші Д. Білоуса багаті на вигуки, звертання, риторичні запитання, лексику з додатковими позитивними експресивно-оцінними значеннями: «...біленькі лелечата, носаті та смішні», пташата «кволі, ніжні-ніжні, менші за курчат». Емоційно-оцінні означення (іволга криклива, трикляті комарі, баба, бабуся, котяра), лаконічні авторські характеристики висвітлюють світоглядні позиції автора і традиційне для українців бачення «добра» і «зла».

«Д. Білоус добре знає природу, всілякі пташині звички. Перед нами постають рельєфно змальовані живі картини. То ми чуємо, як цілий день на весь ліс стукає дятел-трудівник, що дзьобом-долотом будує свій дім, то бачимо, як раптом на очах впіймала рибу голуба рибалочка і понесла поживу своїм діткам, то чуємо одуда, що знову повернувся весною до нас і запевняє: Буду тут! Буду тут!» [4].

У збірці «Пташині голоси» – жива розмовна мова, порівняння, синоніми, антоніми, сталі фразеологічні звороти, калька (летять, як на пожар; тайком, кепські діла, капут, остовпів, оскома на зубах, бий же мене сила вража, слово честі тощо), а також – застарілі слова, діалектизми, як-от: хвижа, волоть, матірна, плоскінь, шелюги, дюдя, ковінька.

Поезії рясніють значною кількістю епітетів-означень, особливо тоді, коли авторові важливо зафіксувати особливості поведінки, специфіку життєдіяльності, забарвлення пернатих: голуб сиза, злотисто-жовта птиця, серпокрильці, «...Красень дятел, А я дятел-трудівник, А я дятел-будівник» [1, с. 9], «В лісі, в скверах, на алейках Птиці в чорних тубетейках» [1, с. 26].

Колоритність в оцінці птахів за їхніми якісними й біолого-фізіологічними ознаками, що характеризують конкретний вид, досягається за допомогою словосполучень, скажімо: «...В горлика в пір'їнах – Жовті торочки», «Довгодзьобий та строкатий, На голівці в нього чуб. Там, де одуд появився, Комашні, вважай, капут» [1, с.21].

Поет свідомо протиставляє велику пташину армію шкідникам: «Любий друже мій, юннате, Уявляєш, скільки птах Може знищить, поїдати Гризунів, черви, комах?», водночас наголошуючи: «Та ж птахи із нами в спілці – Поля й лісу сторожі: Сови, дятли, серпокрильці, Щигли, одуди, чижі...» [1, с. 5]. У цьому ж вірші Д. Білоус згадує і про хлопців, в яких частенько сверблять руки полізти до пташиного житла і зруйнувати його. Розвиваючи цю думку далі, поет саме тут не боїться гіперболи, запевняючи, що пташка може сісти і на плечі, якщо ви є їй справжнім другом [4].

«Пташині голоси» – книга, багата на евфонію. Явище звуконаслідування полегшує сприйняття юними читачами власних назв, сприяє розумінню змісту твору та розширює їх інтелектуальний діапазон. Розповідаючи про пригоду в саду, про одуда, про перепела, Д. Білоус часто користується алітераціями: «Чи він жив? Чи він жив?» - хвилюється

вертлявий горобець за свого сусіда – шпака, до якого підкрався кіт, щоб ним поласувати. «Тут ураз ворона: – Карр! Ну й котяра! Ну й штукар!» [1, с. 6] – чуємо обурення й радіємо, що птахам удалося гуртом нагнати kota і врятувати від смерті шпака [4].

Вдалий добір звукових повторів допомагає авторові актуалізувати семантику внутрішньої форми слова: «І шишкар літає в лісі, Носить їсти шишкарисі. – Цік-цік-цік! Цок-цок-цок! От і вивели діток!..» [1, с. 25], «Сірі та червоногруді – Дю-дю-дю, – гукають, – дю-ді...» [1, с. 26], «Чом ворони: – Кар-кар-кар? – Чом летять, як на пожар? І сорока: Скре-ке-ке! – Прилетіла. – Що таке?» [1, с. 6] тощо.

Майстерно володіючи засобами персоніфікації, поет виразно змальовує життя пташок. Він змушує хвилюватись читача і за долю шпачка, і за долю бакинського голуба, на якого напав хижий яструб: «Я кричу: – А киш! Го-го-о!.. – Але підла хижа птиця Вбила голуба мого. Він упав, лапаний, білий Під кущем, бакинець мій...» [1, с. 11].

Зменшувально-пестливі форми допомагають передати шире, емоційну атмосферу, найтонші порухи людської душі; вони виступають згустками енергії, любові, добра, якими так щедро ділився Д. Білоус: «А вона наловить мошок, – Плиг на гілочку рясну. І несе їх прямо в кошик, У корзинку підвісну» [1, с. 5],

Малюючи епітетами-колоративами, порівняннями, синонімами, антонімами, автор милується птахами, вчить аналізувати і запам'ятовувати: сойка-пустуха, синім вишите крило, – «і совою гірко плаче, І, мов курка, кудкудаче, І співає, наче шпак» [1, с. 11], «...шишкар червоно-бурий, не буває він похмурий»; «... яструб з-за ялини Із дзьобилом, наче гак» [1, с. 11], «Я довбаю, як ніхто, в мене дзьоб, як долото!» [1, с. 9], «Там, де гілка пелехата, Шишкарєва тепла хата. Хай там хвижа, сніговий – В ній сиди, яєчка грій» [1, с. 25]. Простір у поезіях Д. Білоуса дозволяє досягнути співвідношення різного типу локусів, їхнє семантичне навантаження: «Двоє голуб'ята, третє – горленя... Двоє із блакиті сіли знов на дах. Третньому – на вітті жити по садах, Як у водах риби» [1, с. 16].

Топоніми як невід'ємний елемент форми і змісту творів Д. Білоуса, забарвлюють, увиразнюють текст, виконуючи істотну текстотвірну функцію, засвідчують патріотичні почуття автора. Географічні назви надають поетичному мовленню локальної конкретики, деталізують зміст: «Кулик, куличок! А завбільшки з кулачок. – Так є ж різні кулачки. – А є різні й кулички – І великі і малі, На Дніпрі і на Сулі» [1, с. 39]. До того ж уживання власної назви в римованій позиції дозволяє виокремити слово, підсилити його значення («Прилетів весною одуд У село Веселий Кут. І навколо залунало: – Буду тут! Буду тут!..» [1, с. 21]),

Прикметною рисою поезій Дмитра Білоуса є висока культура віршування, турбота про форму – ритм, римовання, звукопис. Використовуючи чималий арсенал образотворчих та версифікаційних засобів, автор створює комічну ситуацію, де головні персонажі – птаство і

люди: «Сойці втриматись несила – Іволгу перекривила, Ну, а та їй: – Підожди ж! Довести я всім волю, Як я вмію! Звідкіля Ти взялась? Перекривля?! Я зусиль не пожалі-і-ю!.. – Сойка знову: – Ось візьмуся, Переважу всіх я вас. – Стала мекать, як бекас...» [1, с. 28].

Здавалося б, читач повинен лаяти сойку, яка обдурила стареньку, сварити журавля за збитки, бути невдоволеним діями лихої баби («Може, баба просто зла, Просто зла, Нас в оману увела, Увела? А спитаймо журавля, Журавля: – По коноплях він гуля, Він гуля?... То бабуся не клепа? Не клепа? – Неклепає, а скупа-прескупа! За дрібницю: «Журавлю, Журавлю, – Кричить, – ноги переб'ю, Переб'ю!..» [1, с. 17]), але влучні образи, смішні ситуації тільки викликають симпатію до птахів.

У «Пташиних голосах» Д. Білоус зумів інтегрувати стильові форми українського фольклору. Вплив народної пісні, народної оповіді, казки відчутний у багатьох поезіях («Занадився журавель, Журавель До бабиних конопель» [1, с. 17]). У книзі також є ряд невеличких за розміром творів, так би мовити, поетичних етюдів («Снігурі», «Шишкар», «Звідки дуб у сосняку?» [1]), цінність яких не тільки пізнавальна, а й художня: «Волотками, волотками Задзвеніло жовте просо. Небо хмарками заткане, Дрібен дощик сіє косо. Вітерець кленка торкає, Пахне матірня і плоскінь. Тільки перепел гукає: – Падь-падьом! – аж в серці лоскіт» [1, с. 23]). Не можна без хвилювання читати і такі поезії, як «Знайшли лелеку», «Швидка допомога», «Оленчине горе»: їхній глибокий ліризм зігріває любов до всього живого на землі [3].

Висновки. У збірці «Пташині голоси» Д. Білоуса тісно переплетені світ природи і людини, науковий стиль мовлення і художньо-поетичний авторський вимір. Часті повтори, переважання конкретних словотвірних типів, тематичних груп, домінування функційно-стилістичного, емоційно-оцінного забарвлення лексики засвідчує оригінальність лінгвопоетичного мислення Дмитра Білоуса та дозволяє простежити світоглядні позиції автора, його заглиблення в зображуване, де поєднується об'єктивне й суб'єктивне, виявляються глибокі можливості української мови.

Література

1. Білоус Д. Пташині голоси. Київ: «Веселка». 1961. 50 с. URL:http://chytanka.com.ua/ebooks/index.php?action=search_show_list&painter_name=%CB%E8%F2%E2%E8%ED%E5%ED%EA%EE+%C2ptashyni_golosy_030213.djvu (2,1 MB)

2. Бугрим В. Життєдайні вершини Дмитра Білоуса [Текст]: (до 100-річчя Дмитра Білоуса). *Світогляд*. 2020. № 3. С. 54-59.

3. Глівінська Л. К., Актуальні аспекти вивчення поетичної мови. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 9 «Сучасні тенденції розвитку мов». Київ, 2012. Вип. 8. С. 14–19.

4. Гончарук З. Просто і широ. *Жовтень*. 1957. № 5. С. 145-148. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20191127-prosto-i-shiro>

5. Іванишин В. П. Нариси з теорії літератури: навч. посіб. Київ: ВЦ Академія, 2010. 256 с.

6. Сухенко В. Художньо-мовний універсум Дмитра Білоуса: монографія. Харків: «НТМТ», 2011. 202 с.

Медведь Д. А.,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
Науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **Н. І. Тарасова**

РИСИ АНТИУТОПІЇ У РОМАНІ ГОЛДІНГА «ВОЛОДАР МУХ»

У ХХ ст. жанр антиутопії стає надзвичайно поширеним. Це не дивно, оскільки епоху позитивізму змінює епоха модерну. Якщо позитивісти були впевнені у тому, що людському розуму підвладна будь-яка проблема, то модерністи поставили людську силу під сумнів. Суспільно-політичні зміни, розпади старих імперій та утворення нових, дві світові війни – усе це, безперечно, вплинуло на митців та продемонструвало, що ми майже нічого не знаємо про людину й межу її жорстокості.

У літературознавстві термін «антиутопія» вперше застосували Г. Неглі та М. Патрік у своїй антології утопічних творів «У пошуках утопії» у 1952 році [7, с. 357]. Провідна тема роману-антиутопії – протистояння індивіда та системи. Антиутопія звертає увагу на загрозливе явище: значення особистості в сучасному світі нівелюється, людина стає тільки «гвинтиком у системі».

В. Голдінг, Є. Замятін, Дж. Оруел, Г. Уелс, О. Хакслі були авторами найзнаковіших романів-антиутопій ХХ ст. Ми зосереджуємо увагу на романі «Володар мух» В. Голдінга, англійського письменника та лауреата Нобелівської премії з літератури.

«Володар мух» (1954 р.) є дебютним романом В. Голдінга. У центрі розповіді – група хлопців-англійців, котрі потрапляють на безлюдний острів. Класичний сюжет робінзонади обертається трагедією. В епоху модерну неможливою є ідея Д. Дефо про всемогутню та помірковану людину, котра здатна подолати будь-які негаразди. В. Голдінг відтворює ситуацію та показує, як поступово, крок за кроком, вчорашні друзі стають смертельними ворогами. Здається, автор не вірить у те, що на людство чекає світле майбутнє. На прикладі цих хлопців В. Голдінг демонструє найгидкіші, тваринні риси людської природи.

Мета цієї статті – простежити риси жанру антиутопії в романі «Володар мух» В. Голдінга. Для цього потрібно виконати низку завдань: звернутися до наявних праць із теорії жанру антиутопії, надати дефініцію та

основні риси цього жанру і, зрештою, з'ясувати, які риси антиутопії є у романі «Володар мух» В. Голдінга.

Риси жанру антиутопії проявляються уже безпосередньо в перших утопічних текстах. Ознаки синестезії цих двох літературних жанрів прослідковуємо ще в «Державі» Платона. Класичним зразком утопії є «Утопія» Т. Мора. Від цього твору, власне, і походить назва цілого жанру. Антиутопія виникає на основі текстів утопічного характеру, проте заперечує утопію та проголошує свої власні істини. Автори антиутопічних текстів прогнозують майбутнє людства і, на жаль, багато їхніх прогнозів втілилися протягом ХХ ст., а деякі – втілюються просто зараз.

Проблемам антиутопії загалом і творчості окремих авторів цього жанру присвячені праці Г. Баран, О. Білько, Т. Духовного, М. Золотоносова, О. Коломійцевої, О. Лазаренко, Б. Ланіна, М. Липовецького, О. Ніколенко, Г. Сиваченко та інших. Серед зарубіжних дослідників варто відзначити Ф. Боумена, Р. Девіса, А. Мортонна, А. Петруччани, Ф. Полака, І. Тарталья, Ц. Годорова, Є. Шацького та інших. Існує декілька підходів до тлумачення поняття антиутопії, зокрема літературознавчий, ідеологічний, культурологічний, лінгвістичний [4, с. 137-139].

Однією із характерних рис жанру антиутопії є *гра з часом і простором*, оскільки антиутопія «змушує сумніватися в однозначності висновків, об'єктивності свідчень, адекватності людської пам'яті та справедливості істин» [5, с. 182]. Найбільш помітною рисою антиутопії є *застосування засобів комічного* (сатира, іронія, сарказм, гротеск). Через ці засоби автори досягають своєї головної мети: вони змушують читачів поміркувати про суспільний лад, задуматися, чи не виглядає людська реальність абсурдною та нікчемною. Дослідник Р. Семків із цього приводу зазначає, що «антиутопії <...> використовують сарказм як засадничий принцип розвитку сюжету й творення образів» [3, с. 212]. Антиутопія вирізняється *псевдокарнавальністю* та наявністю *особливого типу героя*, котрий приймає правила гри та кориться наявній системі (або ж бунтує – але не може нічого змінити, як у романі «1984» Дж. Оруела). Ще одна риса жанру антиутопії – *алегоричність*, оскільки автори антиутопічних текстів часто звертаються до текстів інших авторів, полемізують з ідеями, висловленими раніше [2; 3].

У зв'язку з викладеним вище, можна виокремити певні риси антиутопії у романі «Володар мух». Роман розкриває двоїсту природу людської душі. З одного боку, кожна людина прагне жити у цивілізованому світі – мати впорядковане життя, дотримуватися чітких законів, поважати інших та вимагати поваги до себе. Проте з іншого боку, у кожній людині від природи закладені тваринні інстинкти: задоволення власних базових потреб, егоїзм та жорстокість.

Група англійських школярів потрапляє на острів. Ці хлопці звикли до правил: до шкільних норм, до сімейного виховання, до цивілізованої поведінки у суспільстві. Їхній світ видається гармонійним, проте – парадокс

– цей світ перебуває у стані Другої світової війни. Тому логічним видається те, що більшість героїв із плином часу обрали саме шлях жорстокості: вони повторювали те, що бачили в англійському суспільстві. Нехай це суспільство регульоване правилами, проте у ньому на кожному кроці можна побачити звірство та несправедливість.

Цей острів, на якому опинилися головні герої, здається райським місцем: буйна природа, багато плодових дерев, наявність питної води – усе, що потрібно людині для життя: *«Це наш острів. Гарний острів. Будемо тут веселитися, доки дорослі не прийдуть по нас. <...> Є їжа, можна купатися он у тій річечці і взагалі»* [1, с. 45]. Проте благодатна місцина виявляється зовсім не такою: автор поєднує картини опису прекрасної природи із відтворенням неприємних та жахливих ситуацій, котрі відбуваються серед дітей. Яскраві описи пейзажів острова та нічного зоряного неба протиставлені описам трагічної загибелі, озлобленості та страху світу людей.

Автор демонструє поступовий перехід хлопців від раціонального до тваринного, послуговуючись грою світла і темряви. Перші трагічні події відбуваються саме вночі – це допомагає посилити відчуття страху та невизначеності, котрі охоплюють читача: *«Ось сонце зовсім покинуло галявину і зникло з неба. Морок поглинав ліс, затоплюючи просвіти між деревами, поки все стало тьмяним та химерним, наче морське дно»*; *«Коли сонце заходило, темрява лилася на острів наче з вогнегасника, і незабаром у курені під далекими зорями заповзав страх»* [1, с. 72, с. 74]. Поступово фокус із фізичної темряви (ніч) переходить на внутрішню (зло та жорстокість у душах дітей).

В. Голдінг, бажаючи дослідити природу тоталітаризму, моделює ситуацію: він переносить групу англійських хлопців в умови виживання та спостерігає за їхньою поведінкою. Місце подій перебуває немов поза простором і часом. Автор не надає великого значення тому, що відбувалося з хлопцями до того, як вони потрапили на острів: адже дія роману починається тоді, коли герої ступають на острів, а закінчується – коли вони його покидають. Так само умовним є сприйняття часу та його плинності.

Життя головних героїв на острові розвивається у двох напрямках. Перший шлях – цивілізований та раціональний. Діти намагаються відтворити той устрій, який вони бачили у своїй країні: утворюють свій своєрідний парламент, запроваджують голосування та встановлюють правила. Група хлопців, що утворюється довкола Ральфа, символізує цивілізацію: їхнє завдання полягає у тому, аби якнайшвидше покинути острів та повернутися до батьків. Інший шлях – це культивування тваринного начала, законів природи. Такий вибір робить Джек та його група мисливців. Персонажі відкидають здоровий глузд і починають битву за виживання. Їхня мета полягає у задоволенні власних потреб та у залякуванні інших. В. Голдінг демонструє наслідки цього у сценах жахливої пожежі на

острові, панічного страху, що охоплює Ральфа у момент переслідування, смерті дітей та парашутиста і т.д.

Одягаючи розфарбовані маски, діти відчують себе у безпеці. Вони втрачають відчуття власної відповідальності за те, що роблять. Жоден із героїв роману не володіє рисами повноцінно сформованої особистості, такими як здатність переконувати та керувати, бути сильним та дотримуватися прийнятих рішень. Діти не здатні домовитися та поважати позиції й думки одне одного: *«Щось у нас зіпсувалось. Я не розумію чому. Ми так добре почали; ми були щасливі. А потім... <...> Потім усі стали боятися»* [1, с. 103].

Маски, які одягають персонажі, є символом вседозволеності, вони захищають дітей від почуття сорому та мук совісті. Одягаючи її чи розфарбовуючи обличчя, людина виступає не просто в образі тварини, а перетворюється на справжнього звіра: *«Вражено дивився він, уже не на себе, а на страшного незнайомця. <...> Джек затанцював, його сміх переріс у кровожерне гарчання. Він пострибав до Біла, і маска стала ніби чимось від нього незалежним, за нею Джек ховався, звільнившись від сорому та людської самосвідомості»* [1, с. 80]. Із психологічної точки зору маска захищає людину та дарує їй відчуття анонімності, звільняє від страху та поміркованості. Традиція одягати машкару під час полювання сягає древніх часів. Збираючись на полювання, давні люди бажали задобрити тотемну тварину чи Бога, а також розфарбовували себе з тією метою, аби здаватися страшнішими та сильнішими перед своїми потенційними ворогами.

Цивілізовані діти перетворюються на цих розфарбованих дикунів: вони влаштовують страшні сцени жертвоприношення та полюють одне на одного. У їхніх душах проявляється садизм, тваринні інстинкти, які звичайні люди ховають глибоко всередині та тримають під контролем. Діти захоплюються цією «грою». Більшість героїв приймає лідерство Джека. Вони готові слідувати його наказам та відкинути усе людське. Ті поодинокі герої, котрі ще зберігають раціональне мислення, гуртуються довкола Ральфа, який протистоїть свавіллю Джека ціною свого життя. Лише поява офіцера рятує Ральфа від смерті.

Перебування на острові призводить до того, що хлопці втрачають свій невинний погляд на світ. Тільки прибувши сюди, вони навіть не здогадуються про те, що станеться далі. Діти уперше приймають самостійні рішення, намагаються самостійно, без допомоги дорослих, вибудувати своє життя. Як наслідок, частина хлопців стає на шлях навіженості, а інша частина протистоїть їм. Ральф є героєм, який виступає проти тоталітарної системи Джека. Таких, як він – одиниці. Поява офіцера ставить край свавіллю, проте діти дивляться одне на одного і розуміють, що після випадку на острові вони не зможуть бути такими, як до цього. Особливо гостро відчуває це Ральф: *«Посередині брудний, розпатланий, з невтертим носом стояв Ральф і ридав над колишньою невинністю, над темнотою людського серця...»* [1, с. 253]. Роман закінчується на цьому моменті, й автор

залишає перед читачем нерозкриті запитання. Як ці хлопці, які полювали на своїх друзів, мають жити далі? Як Ральф має будувати своє подальше життя, знаючи, що у будь-який момент інші люди можуть його зруйнувати?

Ставлячи такі серйозні запитання, автор насправді проводить паралель із тодішніми подіями. Друга світова війна закінчилася, але з її наслідками люди будуть боротися протягом десятиліть. Побачивши звірства, на які здатна одна людина проти іншої людини, стає складно заново повірити у концепт краси, мистецтва й добра.

В. Голдінг на прикладі змодельованої ситуації із дітьми, котрі потрапили на острів, намагається розмірковувати про природу тоталітарної системи. Автор показує, що суспільна жорстокість породжується та розвивається від того, що до влади приходять незрілі особистості. Психічно нестійкі люди утверджуються на верхівці, і лише від самого суспільства залежить, яким шляхом воно піде: скине такого тирана чи навпаки – підтримає його політику: *«Лихо в тім – коли ти ватажок, ти маєш думати, ти маєш бути мудрим. Крім того, трапляються такі випадки, коли негайно треба щось вирішити. Для цього треба думати; думки – цінна річ, від них є користь...»* [1, с. 97–98]. Тоталітарна система спирається на почуття страху – як страху міфічного, так і цілком реального. Усе зводиться до питання, поставленого В. Голдінгом: *«Що краще – бути бандою розмальованих дикунів, як ви, чи розумними людьми, як Ральф?»* [1, с. 226].

Автор випробовує своїх героїв, створюючи незвичайні умови для життя, виводить їх із зони комфорту та спостерігає за їхньою поведінкою. Бачимо, що роман «Володар мух» побудований на «ситуації пограниччя» або «ситуації екстремі». Цьому питанню присвячена праця «Обличчям до екстремі» Ц. Тодорова [5]. Автор аналізує досвід в'язнів концентраційних таборів та доходить висновку, що табірний досвід лише посилює ті якості, які закладені в людині. Тобто, та людина, котра у повсякденному житті виказувала хоча б найменшу жорстокість, у табірному світі стане справжнім тираном. І навпаки: добра людина залишиться такою навіть під страхом смерті.

Визначальною рисою роману «Володар мух» є також алегоричність. Найбільш явним є покликання на роман «Робінзон Крузо» Д. Дефо, а також на філософію позитивізму. В. Голдінг заперечує ідею того, що людина може самостійно облаштувати своє життя на острові, зберігши при цьому людське обличчя. Робінзон у романі Д. Дефо потрапляє на острів за дуже несприятливих обставин. Йому власноруч доводиться будувати житло та боротися за існування. Робінзон проявляє неабияку мужність та витривалість, організовує свій побут, навіть прилучається до культури. Натомість герої В. Голдінга потрапляють на «райський» острів, де чудесним чином є все необхідне для життя. Проте навіть у таких спрощених умовах діти не можуть взяти себе в руки: і дикунство перемагає над людяністю.

Ще один популярний текст, із яким полемізує В. Голдінг, – це «Книга джунглів» Р. Кіплінга. Ідея «Книги джунглів» полягає у тому, що людина

навіть у тваринному світі буде зберігати цивілізоване обличчя. Більше того, прочитавши «Книгу джунглів», видається, що світ природи мало чим відрізняється від світу людей. Часто тварини виявляються «людянішими» за людей. В. Голдінг розвінчує прекрасну ілюзію, показуючи, що людина є найжорстокішою із усіх тварин на Землі.

Сформулюємо основні висновки: жанр антиутопії стає поширеним у літературі ХХ ст., як відповідь на катастрофи того часу. Автори-антиутопісти досліджують людську природу та застерігають читачів від того зла, котре приносить із собою тоталітарний державний устрій.

Роман «Володар мух» В. Голдінга вирізняється рисами антиутопії. Насамперед звертаємо увагу на поняття гри, котре є ключовим для роману: діти сприймають світ в ігровому ключі – і це призводить до трагедії. В. Голдінг так само грається із читачем та героями – створює обставини, де час і місце є умовними. У романі ми простежуємо застосування засобів комічного, хоч і атмосфера цього роману переповнена страхом та непевністю майбутнього. Роман називаємо алегоричним, оскільки він містить багато покликань на тексти інших письменників, зокрема на «Робінзона Крузо» Д. Дефо та «Книгу джунглів» Р. Кіплінга.

Література

1. Голдінг В. Володар мух / пер. з англ. С. Павличко. Київ: Основи, 2000. 253 с.
2. Сабат Г. У лабіринтах утопії й антиутопії. Дрогобич: Коло, 2002. 160 с.
3. Семків Р. Сарказм як принцип розгортання сюжету та побудови образу в антиутопіях (на прикладі романів «Ми» Є. Замятіна та «1984» Дж. Оруела). *На пошану пам'яті Віктора Китастого*: зб. наук. пр. / упоряд. В. Моренець. Київ, 2004. С. 212–220.
4. Стоянова І. Антиутопія як об'єкт міждисциплінарного дослідження. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2016. № 34. С. 136–145.
5. Тодоров Ц. Обличчям до екстремі / пер. з фр Я. Салига. Львів: Літопис, 2000. 415 с.
6. Федух І. Жанр антиутопії у постмодерністичному дискурсі. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2015. № 9. С.180–183.
7. Молода наука. Збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених. Запорізький національний університет. Том IV. Запоріжжя, 2020. 380 с.

Мельник В. В., Бардаш В. О.,
здобувачки,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **С. М. Глазова**

ПОНЯТТЯ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ В ІСТОРИЧНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Експресивний синтаксис як новий напрямок в синтаксисі української мови займається вивченням експресивних синтаксичних конструкцій динамічного синтаксису. На сучасному етапі розвитку лінгвістики все більше зростає зацікавлення філологів до його вивчення. Це можна пояснити необхідністю опису мови як засобу виявлення та разом із тим впливу на поведінку та внутрішню духовну діяльність «мовної особистості», що й свідчить про **актуальність** обраної нами теми дослідження.

Часто експресію розглядають як виявлення індивідуальності самого мовця, бо він переносить свою думку в мовну форму, невиразно, але виражає своє ставлення до предмету чи ситуації мовлення. Емоції та почуття, оцінка суб'єкта – як вияви експресії – особливо відображаються в мові, що характеризується відбором мовних засобів.

Тлумаченням та визначенням статусу експресивного синтаксису займалися такі вітчизняні та зарубіжні лінгвісти, як от Е. Береговська, В. Виноградов, Е. Геллер, Н. Гуйванюк, А. Загнітко, О. Золотова, В. Чабаненко, Р. Якобсон та інші.

Мета наукової розвідки – дослідити історію та теоретичні засади тлумачення терміна «експресивний синтаксис».

Категорія «експресивність» – це один з компонентів конотативного ряду, додатковими виразниками якого є емоційність, образність, виразність, оцінність та стильова приналежність. Звернемося до словникової дефініції: «**Експресивність** (лат. *expressio* – вираження; прикм. від ім. експресія) – здатність мовної одиниці до виразності, її властивість підсилювати логічний та емоційний зміст висловлення, виступати засобом суб'єктивного увиразнення мови; стилістична властивість висловлення, що виявляє активну позицію автора щодо форми вираження смислових відтінків; виразний та емоційно-мистецький світовияв, образність подання людських знань і почуттів.

Експресивні засоби. Емоційно-експресивне вираження. Експресивності можна досягати різними шляхами: інтонаційно-фонетичними (зміна тривалості звуку, його якості – на письмі відтворювані в графемах типу *о-о-о; р-р-р*), морфологічними (наприклад, похідна форма жіночого роду від іменника чоловічого роду, пор.: *І тут іде моя лейтенантша, увесь потертий...* (Павло Загребельний)), словотвірними

(збільшувальними (пейоративними) або зменшувальними (демінутивними) суфіксами), лексичними (слова з оцінним компонентом значення), синтаксичними (зміна порядку слів), пор.: *Він собі уже хатиночку в Карпатах давно змакітрив!* (за нейтрального *Він собі уже будинок у Карпатах давно побудував!*), де наявна низка засобів вияву експресивності. Властивість мовної одиниці передавати суб'єктивне ставлення, підсилювати логічний та емоційний зміст» [6, с. 255–256].

Експресивність виділяють у лінгвістиці, психології як міждисциплінарну категорію (у широкому значенні).

Отже, експресивність як психологічний феномен – це «життєрадісність, імпульсивність, захопленість, безтурботність, нерозумність у виборі партнерів по спілкуванню, емоційна значущість соціальних контактів, експансивність, емоційна яскравість у відносинах між людьми, динамічність спілкування, яка передбачає емоційне лідерство в групах. Протилежністю експресивності є стриманість – розсудливість, обережність, розсудливість у виборі партнера по спілкуванню. Схильність до занепокоєння, турботи про майбутнє, песимістичність у сприйнятті дійсності, стриманість у прояві емоцій» [4].

Емоційність як психологічний феномен транспонується в мовний феномен і у вузькому (як лінгвістичний термін) розумінні експресивність розглядають як таку, що функціонує для посилення ступеня вияву деякої ознаки, як потенційна можливість мовного знака висловити суб'єктом явища дійсності факт емоційного переживання.

Основоположником теорії експресивності в лінгвістичному синтаксисі є представник Женевської лінгвістичної школи, один із засновників експресивної стилістики француз Шарль Баллі, який у ХХ сторіччі припустив, що синтаксичні засоби здатні надавати мові особливого афективного заряду.

Афективним, на думку основоположника сучасної концепції та методів дослідження експресивних факторів мовлення, є будь-який факт мови або мовлення, так чи інакше пов'язаний з емоціями: чим більше частка непрямих засобів у вираженні думки, тим впевненіше можна сказати, що його думка виникає під впливом почуттів і емоцій, які й складають її основний зміст, афективні непрямі засоби – це свого роду термометр, яким можна виміряти душевне напруження. На основі аналізу ряду експресивних синтаксичних засобів (синтаксичні фігури, повтори, ритм) він дійшов висновку про алогічність механізмів створення експресивності, вважаючи, що вони ґрунтуються на зміщенні мовного значення, модифікації загальномовних засобів, новотворенні мовця й мовній грі [1].

Проблемним і сьогодні залишається питання взаємозв'язку категорій експресивності й емоційності, розмежувати їх першою спробувала Є. М. Галкіна-Федорук, зазначивши, що «емоційні засоби мови завжди експресивні, але експресивні можуть і не бути емоційними» [2, с. 107]. Отже, експресивність та емоційність не є тотожними категоріями, оскільки

експресивність у мові є набагато ширшою за емоційність та передбачуваною.

У вітчизняній лінгвістиці поняття експресивного синтаксису увійшло в ужиток в 60-і роки ХХ століття і знайшло втілення в роботах Л. Мацько, яка стверджує: «Експресивність (лат. ехргеззіо – вираження) є семантико-стилістичною властивістю мовних одиниць, психологічно і соціально вмотивованою, яка забезпечує цим одиницям повноцінне функціонування і створення стилістичного значення, фону, ефекту. Експресивність часто ототожнюють з емоційністю, хоча це різні поняття. Емоційність не завжди є експресивною, вона може мати нейтральне вираження, а експресивність породжується не тільки емоціями, а й мисленням, інтелектом, волею, етикою та естетикою, конкретним світосприйманням мовців. Тому експресивність є значно ширшим від емоційності поняттям і може охоплювати мовне вираження всіх, а не тільки емоційних сфер життя. У зв'язку з тим, що в нашій мові є термін «вираження», експресія (і експресивність) сприймається як інтенсивне вираження, що на фоні загального, нейтрального виділяє окремі мовні одиниці. Наприклад: *Я марила всю ніченьку про тебе, мій паниченьку! Ронила сльози дрібнії, збирала в кінви срібнії, без любої розмовоньки сповнила вщерть коновоньки...* (Леся Українка); *Малий чабанець (що може вивчитись на чабанчука і, нарешті, заступити батька-чабана) повертається смерком додому. Коло берега кригу розбив штормок, а все показувало, що незабаром ревтиме і справжній штормило* (Ю. Яновський); *Задзвеніла далина ясно-синьо-цвітно* (П. Тичина)» [8, с. 189-190].

Л. Мацько розрізняє експресивність мовних одиниць інтерентну («внутрішньо притамана мовному знаку» – є невід'ємною ознакою в будь-якій мовленнєвій ситуації чи контексті) та адгерентну («інтенсивна виразність мовного знака» – функціює тільки в певній мовленнєвій ситуації, контексті чи умовах) [8, с. 190]. Серед експресивних засобів мовознавця виділяє й генетичні, які є давно сформованими й усталеними в мові (наприклад, тропи та фігури).

У сучасній вітчизняній лінгвістичній літературі велика кількість науковців-філологів розмежовують поняття «експресивність», «експресія» та «емоційність», але й багатьма науковцями вони розглядаються як рівнозначні.

Так, мовознавець та лексикограф професор В. Чабаненко вважає поняття емоційності й експресивності як різні явища одного порядку: «експресія – це інтенсифікація (збільшення, підсилення) виразності» і вона «виявляється лише на мовленнєвому рівні», а «експресивність – це вже сама інтенсифікована (збільшена, підсилена) виразність» і «буває як мовленнєвою, так і мовною. Мовленнєва експресивність панує над мовною і є постійним джерелом збагачення останньої» [9, с. 7–8].

Т. Коваль у своєму дисертаційному дослідженні «Засоби експресивізації українського газетного дискурсу початку ХХІ ст.»

характеризувала аналізовану лексику як особливе та специфічне явище української літературної мови». «Експресивність – це семантична суперкатегорія, яка виявляється в смисловій моделі слова через окремі складові, що входять до денотативного, конотативного або образного макрокомпонента, і виступають індикаторами експресивності, яку можна визначати й аналізувати тільки у зв'язку з ними. Як семантико-стилістична категорія експресивність виявляє зв'язок із емоційністю, оцінністю, стилістичним значенням, проте не ототожнюється з названими поняттями. Експресивність акумулює в собі ці поняття, є інтенсивною виразністю певного мовного знака» [7, с. 8]. Логічною вважає науковиця виділення таких видів експресивних засобів відповідно до рівнів мовної структури: фонетичні, лексико-фразеологічні, словотвірні, морфологічні та синтаксичні.

На думку С. Єрмоленко, експресія – це «виразність, підкреслена почуттєвість мови» й «виразально-зображальні ознаки мови, закладені в її лексичних, словотвірних, граматичних, стилістичних засобах і призначені для формування образності та емоційності висловлювання», а експресивність – «здатність мовної одиниці поширювати експресію» [5, с. 56–57]. При цьому вона наголошує, що навіть у провідних зарубіжних лінгвістичних наукових доробках немає конкретних семантичних ознак розмежування мовленнєвих експресивних одиниць – «немає єдності в 8 поглядах на сутність цих одиниць як елементів мовної системи, на їх позицію в системі та взаємозв'язок із нею, іншими словами, на їхній системний статус» [5, с. 141].

Лінгвіст П. Дудик у навчальному посібнику «Стилістика української мови» наголошує також на різнотлумаченні аналізованих понять: «Такі терміни і позначувані ними психолого-мовленнєві явища, процеси, як експресія, експресивність і експресивний, емоція, емоційність і емоційний; естетика, естетичність і естетичний, є своєрідними синонімами лексем стилістика, стилістичність і стилістичний. Ці мовні явища цікавлять багатьох мовознавців (В. Чабаненка, А. Коваль, С. Єрмоленко, В. Кононенко, В. Дроздовського та ін.), однак і дотепер немає категорійного розмежування понять експресія і емоція, експресивне й емоційне, що засвідчує виняткову складність цих явищ, реалій» [3, с. 38].

Отже, хоча експресивність у наш час є однією з найбільш активно досліджуваних лінгвістичних категорій, яка становить окрему якісно особливу групу, проблема експресії, експресивності, експресивної лексики й експресивного синтаксису є досить актуальною, про що свідчить велика кількість досліджень у цій сфері.

Література

1. Балли Ш. Французская стилистика / пер. с фр. яз. К. А. Долинина; под ред. Е. Г. Эткинда; вступ. ст. Р. А. Будагова. Москва: Изд-во иностр.

лит., 1961. 394 с.

2. Галкина-Федорук Е. М. Об экспрессивности и эмоциональности в языке. *Сб. статей по языкознанию, посв. профессору МГУ акад. В. В. Виноградову*. Москва, 1958. С. 103–124.

3. Дудик П. С. *Стилістика української мови: навч. посіб.* Київ: Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.

4. Енциклопедія практичної психології. URL: <http://psychologis.com.ua/ekspressivnost.htm> (дата звернення: 16.11.2021).

5. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. *Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів*. Київ: Либідь, 2001. 224 с.

6. Загнітко А. *Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни*. Донецьк: ДонНУ, 2012. 402 с.

7. Коваль Т. Л. *Засоби експресивізації українського газетного дискурсу початку ХХІ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01*. Запоріжжя, 2011. 19 с.

8. Мацько Л. І. *Стилістика української мови: підручник*. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.

9. Чабаненко В. А. *Стилістика експресивних засобів української мови*. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.

Мироненко Д. О.,

здобувач,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **В. М. Ліпич**

СКЛАДНОНУЛЬСУФІКСАЛЬНІ ПРИКМЕТНИКИ В СЛОВОТВІРНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Одним із найактивніших способів поповнення словникового складу будь-якої мови є словотворення, адже в силу своєї природи воно органічно пов'язане з живими процесами розвитку лексики, зумовленого постійними змінами в суспільному житті. Об'єктом дослідження обрано складнонультсуфіксальні прикметники, оскільки складання разом з афіксацією були й залишаються найпродуктивнішими способами творення нових слів у всіх слов'янських мовах. Незважаючи на велику кількість монографій, дисертацій, статей, об'єктом уваги в яких було широке коло питань, пов'язаних з історією виникнення, структурою, морфемною будовою, семантикою складних слів (С. П. Самійленко, І. Й. Тараненко, Л. С. Гончаренко, В. С. Марченко, В. М. Овчаренко, В. М. Ліпич, К. В. Каунової, Л. В. Вялкіної), процесами творення, відмежування від одиниць інших рівнів мови (Н. Ф. Клименко, К. Г. Городенської,

Л. Є. Азарової тощо) у теорії складних слів ще й на сьогодні існує багато нерозвіданих та суперечливих проблем. Натомість, питання формування лексико-словотвірних типів складних прикметників не висвітлено в мовознавстві.

Оскільки словоскладання майже не характерне для прикметників, основна увага зосереджена на лексико-словотвірних типах складнонультсуфіксальних ад'єктивів різної структури.

У новій українській мові набуває розвитку словотвірний тип складних прикметників, утворених за допомогою нульового суфікса. Найбільшу групу становлять композити, еквівалентні сполученню прикметника та іменника. У ролі другого компонента найчастіше виступають слова на позначення частин тіла людини чи тварини. Такі похідні називають людиною або істоту, описують тварину, іноді можуть означувати особливості рослин, будівель та ін. за подібністю до частин тіла істоти.

Серед нультсуфіксальних похідних на окрему увагу заслуговують прикметники, до складу яких входять кольороназви. Ці деривати характеризуються сконденсованістю позначуваної ознаки [1, с. 84] і вказують на ознаку за кольором того, що названо мотивувальним іменником: *білогривий* (1924–1933 РУАС, 28), *білобокий* (1924–1933 РУАС, 28), *синьоокий* (1924–1933 РУАС, 239), *блакитноокий* (239), *червонощокий* (840) та ін.

До другої групи належать композити, що препозиційним компонентом мають прикметники неколірної семантики. Більшість композитів цього типу вказують на зовнішні ознаки предметів, зокрема частини тіла та особливості людини: форму (*гостроносий*, *круглоголовий*), розмір (*довгоногий*, *довгорукий*), зовнішній вигляд (*голопузий*, *босоногий*), фізичний стан (*гнилозубий* та ін.), зовнішній вияв внутрішнього стану (*веселоокий*, *веселочубий*).

У творенні похідних такої семантики беруть участь основи *велико-*, *високо-*, *мало-*, *вузько-*, *широко-*, *гостро-*, *довго-*, *низько-*, *коротко-*, *кругло-*, *круто-*, *пласко-* та ін.: *великоокий* (1924–1933 РУАС, 52), *великорукий* (143), *довговолосий* (1924–1933 РУАС, 294; 1930 РУС, 114), *коротковолосий* (1924–1933 РУАС, 809), *тонконогий* (1930 РУС, 540), *товстобровий* (1924–1933 РУАС, 60), *товстокосий* (1924–1933 РУАС, 815), *товстошкірий* (СУМ X, 168), *круглоголовий* (СУМ IV, 368), *круглоокий* (СУМ д. т. 1, 506), *пласконосний* (1924–1933 РУАС, 2023), *гострорободий* (1924–1933 РУАС, 2064), *гостровухий* (1924–1933 РУАС, 1833), *гостроносний* (1924–1933 РУАС, 1832), *гостромордий* (1924–1933 РУАС, 1832), *гостропикий* (1832), *гострочеревий* (1831) та ін.

У композитах, що означають недостатність / надлишок маси частин тіла людини порівняно з прийнятою нормою, найбільш вживаними є основи *товсто-*: *товстопузий* (1924–1933 РУАС, 63; СУМ X, 168), *товстопикий* (СУМ X, 168), *товстозубий* (1924–1933 РУАС, 62; СУМ X, 167), *товстозадий* (1930 РУС, 540; СУМ X, 167), *товстоногий* (СУМ X, 167),

товстоносий (1930 РУС, 540), *товстобокий* (СУМ Х, 167), *товстолиций* (167), *товстомордий* (167), *товстотілий* (168); *повно-*: *повновидий* (СУМ VI, 684) «який має повне обличчя», *повнолиций* «який має повне обличчя» (СУМ VI, 685), *повногубий* «який має повні губи» (СУМ д. т. 2, 245), *повнотілий* «який має повне тіло, огрядний» (СУМ VI, 686), *повнощокий* «який має повні щоки» (686).

Сполучаючись з іменниковими основами на позначення частин тіла, основа *кругло-* може вказувати не на форму предмета чи істоти, а передавати значення «гладкий, огрядний, опасистий»: *круглобокий* (СУМ д. т. 1, 506), *кругловидий* (СУМ IV, 368), *кругломордий* (397), *круглопикий* (СУМ д. т. 1, 506), *круглощокий* (506). Складні прикметники з другими основами – *мордий*, *-пикий*, *-пузий* є маркерами негативної оцінності та зневажливого ставлення і мають розмовний характер.

Основи *-костий*, *-лиций*, *-ребрий*, сполучаючись з прикметниковими основами *сухо-* та *худо-* (має розмовний характер), набувають значення «кістлявий, дуже худий, з випнутими кістками, ребрами»: *сухоребрый* (СУМ IX, 869), *сухолиций* «який має худе лице» (СУМ IX, 869), *сухокостий* «кістлявий, худий» (868), *худоребрый* розм. «кістлявий, худий» (СУМ XI, 171), *худокостий* діал. «кістлявий, худий» (170).

Найпродуктивнішою у лексико-семантичній групі композитів, що вказують на відсутність одягу чи взуття, є основа *голо-*: *голопузий* (1924–1933 РУАС, 235), *голочеревий* (1930 РУС, 92), *голоп'ятий* (1924–1933 РУАС, 238), *гологрудий* (1924–1933 РУАС, 237), *гологузий* (237), *голозадий* (237), *голоногий* (237), *голарукий* (238). Деякі з цих композитів є полісемантичними: у прямому значенні «голий» вони є мотивованими, а в переносному – немотивованими у значенні «бідний, збіднілий».

Розмовний характер у сучасній українській літературній мові має прикметник *простоволосий* «з непокритою головою» (СУМ VIII, 299). У фразеологічному сполученні *голий*, *босий* і *простоволосий* отримує метафоричне значення, а в сукупності ці прикметники характеризують людину, яка нічого не має.

Отже, словотвірний тип складнонульсуфіксальних прикметникових похідних, утворених поєднанням опорної іменникової та препозитивної прикметникової основ, є продуктивним в українській мові. Вони здебільшого характеризували зовнішні риси людини, пов'язані з якісною чи кількісною характеристикою частин її тіла, або передавали внутрішній стан особи.

Література

1. Олексенко О., Мізіна О. Структурно-семантичні та функціонально-стильові властивості нульсуфіксальних атрибутів. Полтава; Харків: Харків. іст.-філол. т-во, 2014. 232 с.
2. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення

сучасної української мови (кінець ХХ–ХХІ ст.). Київ: ВД Дмитра Бураго, 2015. 248 с.

Список скорочених джерел

РУАС – Російсько-український академічний словник / за ред. А. Кримського, С. Єфремова; підгот. О. Телемко. Київ, 2007. (Електронна версія).

СУМ – Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

Нагай І. Д.,

старша викладачка,

Бердянський державний педагогічний університет

КОМПАРАТИВІСТИКА ЯК МЕТОД ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ: ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Компаративістика, за визначенням літературознавчого словника-довідника Г. Т. Гром'яка, Ю. І. Ковальова та ін., – це «порівняльне вивчення фольклору, національних літератур, процесів їх взаємозв'язку, взаємодії, взаємовпливів на основі порівняльно-історичного підходу (методу)» [1, с. 369].

Як бачимо з цього визначення, поняття компаративістики тісно пов'язане з поняттям взаємовпливів. Визначення поняття «художні взаємовпливи» надається у посібнику під ред. О. Галича: «Художні взаємовпливи – це різного характеру впливи одних художніх явищ на інші, різноманітні форми впливу всередині літератури чи взаємозв'язку сучасної літератури з художньою культурою минулих епох, звернення до творчості різних народів» [2, с. 445].

Компаративістика як метод вивчення літератури (лат. *comparo* – порівнюю, фр. /а *litterature compare* – літературна компаративістика) складалася протягом ХІХ століття, але її елементи з'явилися в літературно-критичних працях ще в епоху античності. Так було в «Поетиці» Аристотеля, у підрозділі ХХVІ читаємо про відмінності трагедії від епосу.

Значний внесок у порівняльне літературознавство в Україні було зроблено М. Дашкевичем, М. Драгомановим, І. Франком. Професор Київського університету М. Дашкевич був одним із найпопулярніших прихильників компаративістики. Звертаючись до теорії міграцій, М. Дашкевич стверджував, що великі письменники минулого – Данте, Боккаччо, Шекспір, Мольєр, Гете та інші – не вигадували фабул, а запозичували їх з літературних творів, які їм траплялися, або з народної творчості. І. Котляревський та Т. Шевченко теж використовували відомі

фабули, але по-новому їх розробляли. М. Дашкевич вважав, що у літературному творі важливі не оригінальність фабули, а її обробка, духовний зміст. У праці «Поступовий розвиток науки історії літератури» (1877) він утверджував необхідність порівняльно-типологічних досліджень, які допоможуть визначити своєрідність та майстерність авторів національних творів.

Становлення компаративістики в Україні пов'язане також із ім'ям М. Драгоманова. Перші зразки порівняльних досліджень М. Драгоманова в галузі фольклористики та літератури разом з іншими його працями були зібрані у чотирьох томах львівської «Збірки історико-філологічної секції Наукового товариства імені Т. Шевченка» під заголовком «Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність та літературу» (1899–1907). Особливу увагу вчений приділяв «бродячим» сюжетам та їхнім інтерпретаціям в українському фольклорі та літературі. У працях «Старі російські драматичні сцени» (1885), «Два українські фаблі та їх джерела» (1886) та інших М. Драгоманов «розширив географію впливів на український фольклор і сформулював принцип необхідності виявляти запозичені та суто національні елементи в російському усному» [4]. Займаючись порівняльним літературознавством, М. Драгоманов пропагував важливість загальнолюдських естетичних цінностей у розвитку культури українського народу [2, с. 69].

Вагомий внесок у порівняльне літературознавство в Україні зробив І. Франко (1856–1916). Він звертав увагу на аспект порівняльного аналізу творчості українських та зарубіжних письменників, напрямів та течій у різнонаціональних літературах.

Серед учених-компаративістів, які працювали у 30–50-х роках ХХ століття, слід зазначити академіка О. Білецького (1884–1961). Його цікавили російсько-українські зв'язки, а також взаємини української та російської літератур з літературою інших країн Європи. Водночас, на думку О. Білецького, «історію української літератури не можна вивчати іманентно чи обмежуватися лише встановленням її зв'язків із російською та іншими слов'янськими літературами. Справжнє уявлення про українську літературу можна отримати лише розглядаючи її у міжнародному масштабі, залучаючи для порівняння широкий літературний матеріал, на тлі якого стане зрозумілою її національна специфіка» [3, с. 18]. О. Білецький ще у 20-х роках минулого століття звернув увагу на те, що «вихованцям Київського колегіуму належить ініціатива у справі створення російського театру», «старовинний український театр був першим батоном російського нового театру» [3, с. 351–352].

На початку 30-х років спостерігається криза українського літературознавства у зв'язку з політикою сталінського радянського керівництва, спрямовану на знищення вітчизняної культури. У 20–30-х роках ХХ ст. в Україні було репресовано 103 літературознавці (серед них З. Єфремов, М. Зеров, М. Драй-Хмара, П. Філіпович).

У повоєнні роки компаративістику в СРСР було оголошено буржуазною лженаукою, а сам термін до 80-х років було замінено словосполученням «порівняльне літературознавство». Характерно, що праця словацького вченого Д. Дюришина «Теорія літературної компаративістики» вийшла 1979 року у російському перекладі під назвою «Теорія порівняльного вивчення літератури».

У той же час у країнах Західної Європи, Латинської Америки, США, Японії, Індії, Угорщини, Чехословаччини та інших країнах світу компаративістика набула широкого поширення.

Лише у травні 1971 року на науковій конференції в Москві, організованій Інститутом слов'янства та балканістики АН СРСР та Інститутом російської літератури АН СРСР, компаративістику було визнано важливою галуззю літературознавства, а дослідження з компаративістики отримали, нарешті, «зелену вулицю». У 70-х роках ХХ століття компаративістичні дослідження стосувалися переважно міжслов'янських та російсько-українських літературних зв'язків.

У сучасній компаративістиці актуальними є питання генетично-контактних зв'язків та типологічних відповідностей у різнонаціональних літературах.

Генетичними (від грецької *genesis* – походження, народження) вважаються зв'язки між різними літературними явищами, що мають загальне походження (загальні джерела творів, що належать до різних літератур, рецепція творів з інших літератур, міжнаціональні літературні впливи, запозичення та наслідування, переклади, переспіви тощо) [4, с. 172]. Прикладом досліджень генетичних зв'язків є аналіз «бродячого» сюжету про Дон Жуана у драматичних творах О. Пушкіна та Лесі Українки, заснований рядом літературознавців (наприклад, О. Білецьким, Н. Крутиковою, О. Костенком, Л. Полушкіною, М. Яценко).

Контактні зв'язки (від латинського *contactus* – дотик) – це документально засвідчені взаємини між письменниками та відповідно школами, течіями, літературою. Д. Наливайко так наголосив на особливості вивчення контактних зв'язків: «...Мета полягає в документально підтвердженню встановленню, що письменник був знайомий з творчістю іншого письменника і зазнав його впливу, що певний мотив чи герой, особливість жанрової структури твору чи стилю запозичені чи привнесені».

Велике значення для компаративістики мають порівняльно-типологічні дослідження. Вони вивчають аналогії не лише на рівні творів, сюжету, жанрової структури, а й на рівні течії, напряму, стильових потоків у різних національних літературах. Ми згодні з думкою О. Градовського, контактено-генетичні зв'язки та типологічні сходження – дві сторони єдиного процесу, в аналізі того чи іншого типу міжлітературних взаємовідносин увага зосереджена переважно на порівняльно-типологічному вивченні національної літератури у контексті світового літературного процесу, а контактено-генетичним зв'язкам відведено

допоміжну роль [5, с. 13]. Прикладом узагальненого дослідження типологічних зв'язків літератур є колективна праця «Українська література в загальнослов'янському та світовому літературному контексті».

У роботах М. Храпченка, І. Неупокоевої та інших дослідників чільне місце посідає системний аналіз, у процесі якого генетично-контактні зв'язки та типологічні відповідності розглядаються як динамічна система, що історично склалася. І. Неупокоева, наприклад, наголошує, що без використання порівняльного аналізу у літературознавстві на широкому матеріалі неможливо дійти розуміння того, як взаємопов'язані між собою в макросистемі всесвітньої літератури окремі системні її ланки.

Отже, певні історичні, суспільно-політичні та культурні особливості, що склалися у ХХ столітті, активізували дослідження у сфері взаємозв'язків національних літератур. «Жодна велика національна література, – констатував В. Жирмунський, – не розвивається поза живою та творчою взаємодією з літературою інших народів, і ті, хто думає підняти свою рідну літературу, стверджуючи, ніби вона виростає виключно на місцевому національному ґрунті, тим самим засуджують її навіть не на «блискучу ізоляцію», а на провінційну вузькість та самообслуговування».

Одним із аспектів зв'язків та взаємодій літератур є спадкоємність у їх розвитку. О. Бушміна, досліджуючи цей аспект, звертає увагу на існування «вічних», загальнолюдських проблем і робить висновок, що далеке минуле може стати навіть актуальнішим, ніж сучасне. «Вічні» проблеми, які порушувалися у творах зарубіжних та українських письменників минулого, і досі не втратили актуальності та гостроти. Погляд на минуле із сучасних позицій дозволяє відкрити нові горизонти у дослідженнях цих творів.

У процесі вивчення історико-літературної спадкоємності важливо знайти не окремі елементи подібності, а те, що певною мірою характеризує спільність творчих задумів, єдність чи близькість ідейно-естетичних принципів. Причому, коли ми маємо справу з творчістю справжніх майстрів, кожен прояв спадковості – це новаторський акт, мистецьке відкриття. Зворотний бік вивчення наступності літератури – перспективність у методичному плані стверджує М. Волошина: «Перспективність навчання у тому, щоб заздалегідь підготувати учнів до сприйняття матеріалу у наступних класах. А також у тому, щоб не давати учням зарано те, що вони отримують пізніше, коли будуть підготовлені до сприйняття нового матеріалу у наступних класах».

У вивченні історії всесвітньої літератури порівняльний метод виконує кілька функцій. Він синтезує попереднє конкретно-історичне вивчення окремих національних літератур, узагальнює його результати, виявляє деякі загальні закономірності розвитку літератур, що зіставляються, та їх відмінності.

Водночас порівняльний аспект є вихідним для подальшого вивчення національної специфіки літератур, які порівнюються. Він стимулює увагу до тих явищ і процесів, які в ході ізолюваного вивчення однієї національної

літератури могли б здаватися другорядними. Тільки в процесі багаторазового спостереження вони виявляють своє значення. Зіставлення з іншим національним матеріалом допомагає знайти новий підхід до вивчення деяких важливих явищ чи процесів у національних літературах.

Література

1. Гром'як Р. Т., Ковалів Ю. І. та ін. Літературознавчий словник-довідник. Київ: ВПЦ «Академія», 1997. 752 с.
2. Галич О. А. Теорія літератури: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ: ВПЦ «Либідь», 2001. 487 с.
3. Білецький О. І. Вибрані праці: У 2 т. Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1960. 503 с.
4. Наливайко Д. С. Спільність та своєрідність. Українська література у контексті європейського літературного процесу. Київ: ВПЦ «Дніпро», 1988. 395 с.
5. Градовський А. В. І чужому навчайтеся, і свого не цурайтеся. Методичні аспекти вивчення української літератури у взаємозв'язках із українською. Київ: ПП РВФ «Софія», 1998. 254 с.

Полтавченко Ю. Ю., Кайола Ю. А.,

здобувачки,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **С. М. Глазова**

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ ТЕОРЕТИЧНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

У сучасній лінгвістиці нагромаджено значний досвід у вивченні складних речень в аспекті їхньої семантики та структури. Складне речення розглядають як одну з трьох основних синтаксичних одиниць (словосполучення, простого та складного речень). Одні вчені характеризують складні речення як багатовимірну структуру, вказуючи при цьому на нерівноправність синтаксичних зв'язків та синтаксичних відношень між предикативними одиницями, що входять до їхнього складу, інші ж мовознавці стверджують, що такі конструкції становлять об'єкт синтаксичного опису тільки з боку представлених у них комбінацій. Це різнотлумачення свідчить про **актуальність** обраної теми.

Мета нашої роботи – представити наукові дослідження вчених-лінгвістів щодо складного речення.

Речення – це синтаксична одиниця мови; специфічними ознаками, що відрізняють його від слова і словосполучення, є предикативність та інтонаційна оформленість. У мові традиційно розглядають просте речення («Я збираюся йти до школи») і складне речення («Ти збираєшся йти до школи, чи правильно я зрозумів?»). Граматична структура речення формується компонентами предикативної основи речення (тобто головними його членами – підметом і присудком), а семантична – відображає об'єктивну структуру фрагмента дійсності, репрезентованого в будові речення.

Головною категорією речення, що комплексом формальних синтаксичних засобів співвідносить повідомлюване з дійсністю, є предикативність, тобто кожен абстрактний зразок речення як синтаксичної одиниці має граматичне значення. Саме вона робить речення комунікативною одиницею, наприклад речення «Було сонячно» дає уявлення про явище, що мало місце в минулому, а речення «Скоріше б стало сонячно!» виражає модальний стан мовця – бажання зміни ситуації.

У синтаксичних трактатах кінця ХІХ – початку ХХ сторіч термін «речення» функціює тільки для позначення монопредикативної одиниці, тобто простого речення. Більш ґрунтовні синтаксичні дослідження складного речення почалися в другій половині ХХ сторіччя, насамперед – у працях В. Белошاپкової, Л. Булаховського, В. Виноградова, І. Вихованця, Б. Кулика, Л. Максимова, А. Медушевського, Н. Поспелова, М. Черемісіної тощо.

У мовознавстві складні речення тривалий час характеризували як об'єднання простих речень (О. Пешковський, О. Шахматов, І. Огієнко, М. Левицький, П. Залозний), як от:

- «Речення, складене з двох чи декількох простих речень, зветься зложеним» [5, с. 14];
- «Зложене речення являє собою декілька простих або стягнених речень, сполучених між собою рівнорядно або підрядно, як сполучаються окремі слова в простому реченні» [3, с. 6];
- «Двоє, троє простих (непоширених) або складних (поширених) або й злитих реченнів можуть злучатися між собою. Тоді вони зветься сполучені» [4, с. 96].

Інші ж лінгвісти звернули увагу, що частини складного речення лише умовно можна назвати простими реченнями, бо за своєю зовнішньою будовою частини складного речення тільки подібні до простих речень, у той час як складне речення є єдиним інтонаційним і смисловим цілим (В. Виноградов, Л. Булаховський, Б. Кулик, І. Вихованець, А. Загнітко):

- «Складне речення може бути визначене як об'єднання предикативних одиниць на основі синтаксичного зв'язку, побудоване за тією чи іншою структурною схемою й призначене для функціонування як одна комунікативна одиниця» [7, с. 515];

- «Складне речення – це синтаксична одиниця, компонентами якої виступають предикативні одиниці (прості речення), поєднані певним синтаксичним зв'язком. З погляду формальної організації складне речення є об'єднанням двох чи більше предикативних частин, кожна з яких має ознаку речення – предикативність» [1, с. 10];

- «Складне речення становить єдність двох чи більше предикативних одиниць і відповідних семантичних пропозицій, що виражають відношення між ситуаціями і призначені для функціонування у складі тексту (іноді самотійно) як єдине комунікативне ціле. З визначення складного речення стає зрозуміло, що це нова цільна одиниця порівняно з простим реченням» [6, с. 419] тощо.

Отже, на сьогоднішній день більшість мовознавців визначають складні речення як такі синтаксичні конструкції, що будуються з двох і більше предикативних компонентів, що між собою пов'язані сурядним, підрядним чи безсполучниковим синтаксичним зв'язком, і являють собою комунікативну та семантичну єдність [7, с. 209].

Можна підсумувати, що тільки всі частини складного речення разом можна розглядати як самотійну структурну й комунікативну одиницю, що є основним засобом формування й передачі інформації. Тобто предикативні частини складних речень (взяті окремо) не виступають окремими комунікативними одиницями й не мають смислової та інтонаційної завершеності. Відповідно до цих думок частини складного речення можна назвати простими реченнями лише умовно.

Предикативне значення складного речення формується з предикативних значень його частин, наприклад у побудові «Звук збільшувався, і я не міг заспокоїтися» обидві предикативні частини дають віднесеність повідомлюваного до минулого часу, співвіднесеність з особою в першій частині – вказівка на предмет мовлення (звук), у другій частині – вказівка на особу мовця (я), об'єктивне модальне значення – реальність повідомлюваного, суб'єктивне модальне значення пов'язане з наявністю модального дієслова (не міг) у другій частині.

Інтонаційні характеристики простого речення зумовлені інтонацією завершення наприкінці речення як єдиного типу, у той час як у складному реченні на стику частин ми маємо складний інтонаційний малюнок, коли на зниження тону у зв'язку із завершенням однієї частини накладається швидко підвищення тону, зумовлене початком наступної частини.

Дискусійним у сучасній лінгвістиці сьогодні залишається й питання класифікації складних речень. Традиційною в українській лінгвістиці вважають класифікацію складних речень залежно від того, якими засобами зв'язку поєднані між собою їхні предикативні частини. Якщо звертатися до цього критерію, то всі складні речення поділяють на [1; 2; 6; 7]:

- сполучникові (частини яких поєднуються між собою за допомогою сполучників чи сполучних слів)

- та безсполучникові (предикативні частини яких поєднуються між собою лише за допомогою інтонації та відповідних розділових знаків).

Сполучникові у свою чергу поділяють на два структурно-семантичні різновиди:

- складносурядні речення (предикативні частини поєднані в одне структурно-семантичне, інтонаційне й комунікативне ціле сполучниками сурядності)

- та складнопідрядні речення (предикативні частини поєднані в одне структурно-семантичне, інтонаційне й комунікативне ціле сполучниками підрядності).

Отже, з'ясувавши специфіку основних параметрів складного речення, можна дати йому таке визначення: складне речення – це речення, що має у своєму складі дві або кілька предикативних одиниць, які утворюють у смислового, структурного та інтонаційного відношенні єдине ціле; відмінність складного речення від простого не кількісна, а якісна. Виходячи з цього, можна дійти висновку, що це основні (але не єдині) характеристики складного речення.

Література

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підруч. для студ. філол. ф-тів вузів. Київ: Либідь, 1993. 365 с.
2. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису: Монографія. Вид. 2-ге, виправл. і доп. Донецьк: ДонНУ, 2007. 294 с.
3. Залозний П. Ф. Коротка граматика української мови. Ч. II: Синтаксис. Київ, 1917. 90 с.
4. Левицький М.П. Українська граматика для самонавчання. Ромни, 1918. 159 с.
5. Огієнко І. Складня української мови. Жовква, 1938. Ч. II. 239 с.
6. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: навч. посібник. Київ: Вища шк., 1994. 670 с.
7. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. 2-е вид., доп. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 408 с.

Пронька М.Р.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **Н. В. Павлик**

ФУНКЦІЙНО-СТИЛЬОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕПІТЕТІВ У ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Дослідження мовної особистості письменника – одна із найважливіших проблем сучасної лінгвостилістики. Вивчення образно-художньої мови творчого доробку дає можливість усебічно і глибоко усвідомити, наскільки мовні засоби дозволили автору виразно змалювати образи персонажів, наділити їх індивідуалізованою мовою, розкрити характери, вмотивувати дії тощо. Наукова робота присвячена дослідженню найдавнішого і найефективнішого образного компонента мовлення – епітета – в ідіостилі видатного українського поета Василя Симоненка.

Епітет привертав до себе увагу багатьох учених-лінгвістів та літературознавців, зокрема Л. Булаховського, В. Виноградова, В. Жирмунського, Л. Мацько, Т. Онопрієнко, Л. Бойко, О. Кульбабської та ін. Проте на сьогодні немає єдності у підході до тлумачення поняття епітета, не вироблена загальноприйнята їх класифікація; недостатньо з'ясована специфіка його функціонування в різних стилях мови тощо. *Актуальність* наукової роботи визначається необхідністю вивчення епітета як окремого стилістичного прийому, що характеризує ідіостиль письменника. *Метою* статті є дослідження лексико-семантичних груп епітетів та їх функційно-стилістичного потенціалу в художньому мовленні, зокрема поезії Василя Симоненка.

Термін «епітет» як один з найдавніших термінів лінгвостилістики довгий час витлумачувався як: 1) означення (епітет необхідний) і 2) власне епітет (епітет прикрашальний). Згодом перше значення терміна зникло, а друге зазнало змін: епітет розглядається не як орнаментальний засіб, а як змістовне явище, що виступає в кількох аспектах – логічному, психологічному, лінгвістичному, літературознавчому [2].

Епітет – «це художнє означення прикметникового типу, що вказує на певну рису, ознаку чи якість об'єкта і надає йому посутньої характеристики» [4, с. 71]. Епітет посилює, виділяє типову ознаку предмета, служить для створення певного художнього образу, здійснює оцінну кваліфікацію, завжди неповторно індивідуальну.

Розробити класифікацію будь-яких об'єктів означає визначити систему параметрів, за якими ці об'єкти можуть бути розподілені [1, с. 517]. Аналіз мовного матеріалу засвідчив велике розмаїття епітетів з погляду їх структурних, семантичних і стилістичних характеристик. Розподіл епітетів,

виявлених у поетичних творах Василя Симоненка, можливий за такими критеріями:

1. За способом позначення відповідної ознаки: пряме чи переносне (за допомогою метафори, метонімії); епітетам з прямим значенням протиставляються епітети з переносним значенням (метафоричні або метонімічні), наприклад:

– епітети з прямим значенням:

Що ярами глибокими, степом та лісами

Йшли козаки проти хана, блискали списами [3, с. 130];

Луги, луги, пропахлі сіном прілим [3, с. 151];

– епітети з переносним значенням:

Квадратні очі віконних рам... [3, с. 156];

Я в світ прийшов не лише пити й їсти,

Скалити зуби до дурних дівчат

Та любитись зоряним намистом

Під мариновані мелодії кантат [3, с. 116];

Одсахнутись ураз од кокетливих мрій [3, с. 235];

Сонного місяця сива лисина

Полум'ям сизим горить [3, с. 268].

2. За функцією у створенні художнього образу епітети поділяються на:

– зображувальні, наприклад:

Забулися давно образи, суперечки,

Злиденні і напівголодні дні [3, с. 154];

Не люблю я вас, дурнів приручених,

Ваш єлейний холопський тон [3, с. 217];

Світе мій гучний, мільйонноокий,

Пристрасний, збурунений, німий,

Ніжний, і ласкавий, і жорстокий [3, с. 236];

З ротатим, ридаючим риком

Вітри орди хмар несуть [3, с. 268];

– ліричні, наприклад:

При тьмяному мигтінні каганця

жіночі ніжні

материнські руки

тягли за ручку

камінь без кінця [3, с. 198];

Я чекав тебе з хмари рожево-ніжної,

Із ранкових туманів, з небесних октав,

Коли думи збігалися з мли бездоріжньої

І незвіданий смуток за душу смоктав [3, с. 235].

Перші підсилюють образність мови, другі – її емоційність. Саме тому ліричні епітети інколи називають емоційними, зображувальні ж епітети підкреслюють у звичайному понятті певну визначальну ознаку.

3. У межах структурної класифікації виділяють епітети:

– прості:

Мовчать каштани, стомлені і мляві [3, с. 139];

Та скучаю я жахливо, бо огидли вже мені

Ці осінні ранні зливи, безмістовні, сірі дні [3, с. 157];

– складні, представлені поліосновними прикметниками:

Минула ніч, і сонце білогриве

Несе на тросі огненному день [3, с. 139];

На дні повільно хмари темно-сині

Повзуть... [3, с. 122].

4. За ступенем засвоєння у мові епітети поділяються на загальнономовні та індивідуально-авторські. Характерними ознаками загальнономовних епітетів є їхня відтворюваність та повторюваність у використанні, наприклад:

... радісно всміхається,

росами вмивається

рідная земля.

Тихою ходою

в поле із сапою

вийшла юна дівчина... [3, с. 84];

Як розквітнуть сади вишневі

і вітри зашумлять буйні... [3, с. 86].

Індивідуально-авторські епітети являють собою нові утворення:

В мовчанні вод пригнічено-веселих

Застигли зорі на холоднім дні... [3, с. 122];

Пристрасним, орлино-мудрим зором

Дивився у всесвіт з-під повік... [3, с. 231];

Я так люблю твої суворі чари,

Люблю твій дзвін і пороховий хрип,

Тобою завжди я і жив, і марив,

Сміявся і плакав під шуміння лип [3, с. 121].

Використання таких епітетів свідчить про талановитість автора, його оригінальність, прагнення відрізнятись від інших письменників.

5. За ступенем стійкості зв'язку з означуваним словом епітети бувають:

– вільні:

Верби послали тіні химерні,

Довгі, тонкі, незграбні [3, с. 143];

– постійні:

Замість вінків лаврових для забави

Мені череп'я кидали до ніг [3, с. 87].

Відмінна риса постійного епітета – алогізм деяких його вживань, на це вказують деякі вчені (О. Веселовський, В. Москвін та ін.) [1, с. 521].

6. За семантичним параметром виділяють епітети:

– кольорові:

*Упав мороз на листя **посіріле**,*

*Яри заслало **сиве** полотно... [3, с. 128];*

*Знову з пошти в **синьому** конверті*

Друзі лист бажаний принесли [3, с. 129];

*Де стоять в обновах **білих**, в чистому вбранні*

*Рідні хати, **білі** хати з хмелем при вікні [3, с. 241];*

– оцінні:

*Полюбив не за **чорні брови**,*

не за вроду, немов весну,

*а за **щиру, гарячу мову***

*і за **душу її ясну** [3, с. 133];*

*І совість ваша **п'яна і нечиста**,*

Мов каламутна весняна вода... [3, с. 153];

***Найпаскудніший, підлий гаде!** [3, с. 176];*

Люди різні між нас бувають –

***Симпатичні, гарні, чудні** [3, с. 187];*

– епітети, які дають психологічну, портретну характеристику особистості, виконують описову функцію, вказують на форму, розмір об'єкта, наприклад:

***Бідовий** хлопець пиво розливав... [3, с. 144];*

*І чую я у шепоті **пшениці***

***Важкі** зітхання **висохлих** губів,*

*І бачу **згорблених, замурзаних** бабів,*

*Дівочі **русі** коси-блискавиці [3, с. 118];*

*І юнаки, **закохані й щасливі**,*

*В **строкатім** одязі, неначе на балу... [3, с. 155];*

Небо скуйовджене і розколисане

Дрантя спустило на темні бори [3, с. 268].

Отже, одним з найважливіших завдань стилістики є опис та систематизація стилістичних прийомів і засобів, що використовуються в сучасній українській мові, з'ясування їх лінгвістичної природи та особливостей функціонування в різних стилях. Аналіз мовного матеріалу засвідчив велике розмаїття епітетів з погляду їх структурно-семантичних і стилістичних властивостей. В ідіостилі Василя Симоненка епітет посилює, виділяє типову ознаку предмета, служить для утворення певного художнього образу, дає авторську оцінку характеристику тощо.

Література

1. Москвин В. П. Стилистика русского языка. Теоретический курс. Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. 630 с.

2. Онопрієнко Т. Н. Епітет як первісний троп і системоутворюючий центр тропіки. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/8291/97/>. (дата звернення: 07.08.2022)

3. Симоненко В. Вибрані твори / упор. Анатолій Ткаченко, Дана Ткаченко. 2-ге вид. Київ: Смолоскип, 2012. 852 с.

4. Словник тропів і стилістичних фігур / автор-укладач В. Ф. Святовець. Київ: ВЦ «Академія», 2011. 176 с.

Пруська А. С.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **О. А. Сопіна**

ПАРАМЕТРИ ПЕЙОРАТИВНОСТІ ЯК УНІВЕРСАЛЬНОЇ КАТЕГОРІЇ В СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ

Поняття оцінності визначає особливості сприйняття людиною навколишньої дійсності. Об'єктивний світ бачиться тим, хто говорить, з точки зору його ціннісного характеру: добра чи зла, любові чи ненависті, істинності чи неправдивості.

Оцінка – складний феномен для наукового опису і теоретичного пояснення, що зумовлено онтологічною універсальністю категорії оцінки, адже «будь-яка онтологія: природа, суспільство, суб'єктивний світ людини, мислення, мова тощо – все пронизане категорією оцінки і розглядається через її призму» [5].

Мета дослідження – визначити параметри пейоративності як універсальної категорії в аспекті сучасної наукової парадигми.

Завдання дослідження полягає у вивченні бази теоретичних праць щодо вивчення власне пейоративної оцінки та її вираження в художньому тексті.

В основі поняття оцінки лежить філософська теорія цінностей, що робить оцінку універсальною категорією (майже в кожній мові існують поняття «добре» і «погано»), а мовну ситуацію оцінки – використання певних мовних засобів для вираження оціночного значення.

Оцінка як логіко-філософська категорія отримала визначення вже у роботах античних мислителів, але й досі продовжує бути джерелом інтересу та уваги наукових досліджень. Так, Аристотель у своїх працях розглядає різновиди об'єктів, які отримують оцінку кваліфікацію, і розмірковує про значення доданих до них оціночних предикатів [1, с. 256].

Значний інтерес до оцінності в комунікації, підсилений антропоцентричним характером сучасних мовознавчих студій, дозволяє

розкрити когнітивні механізми і мовні особливості процесу оцінювання.

Лінгвістичні розвідки вітчизняних та зарубіжних мовознавців були спрямовані на різнобічне вивчення аспектів оцінки та оцінного значення: оцінної модальності та логіки оцінок (Н. Арутюнова, О. Вольф, О. Івін, М. Ляпон та ін.); функційної природи оцінки та її функцій у структурі висловлення та цілого тексту (О. Вольф, В. Гак, С. Дорда, І. Рахманова та ін.); семантико-прагматичних особливостей реалізації оцінного значення (Н. Арутюнова, Т. Космеда, Т. Маркелова, Ю. Фоміна та ін.); оцінки як типу мовного значення та співвідношення емоційного й оцінного компонентів у структурі значення (І. Арнольд, І. Стернін, В. Телія, В. Шаховський та ін.); мовних засобів вираження оцінки (Н. Бойченко, Т. Вендіна, Б. Коваленко, Н. Падич та ін.). Проте, незважаючи на пильну увагу до оцінки як мовної категорії та докладність опису оцінного значення, з позицій сучасних завдань лінгвістичного аналізу ці проблеми остаточно не вивчені. Так, у сучасній лінгвістиці актуальним залишається питання, пов'язане з проблемою визначення меж оцінної семантики класифікацій оцінки.

А. Карамова визначає оцінку як логіко-семантичну категорію, що співвідноситься з аксіологічною шкалою «добре / погано». Відповідно до цього оцінку можна визначити як позитивну та негативну характеристику предмета, пов'язану з визнанням чи невизнанням його цінності з позиції певних ціннісних параметрів.

В оцінному значенні взаємодіють два фактори – об'єктивний та суб'єктивний. Згідно з Ю. Фоміною, дескриптивна сторона оцінного значення співвідноситься з об'єктивним принципом відображення дійсності, оцінна – з суб'єктивним, через що остання позбавлена характеру об'єктивної істинності. Оцінка протиставлена денотації за принципом відображення дійсності: якщо дескриптивний зміст відображає реальний, об'єктивно існуючий світ, то оцінне ставлення – між існуючим світом та його ідеалізованою моделлю [40, с. 203].

Ю. Фоміна дає характеристику різним класифікаціям оцінки, що на сьогодні існують у мовознавстві, залежно від параметрів, закладених в їхню основу, а саме:

- аксіологічна інтерпретація,
- наявність емотивного компонента,
- співвідношення суб'єктивного і об'єктивного чинників,
- спосіб оцінювання,
- вплив контексту [8, с. 153].

Відповідно до зазначених параметрів виділяють:

- позитивну (меліоративну) і негативну (пейоративну, дегоративну),
- раціональну та емоційну,
- частотну та загальну,
- абсолютну та порівняльну,
- інгерентну (мовну, озуальну) та адгерентну (мовленнєву, окказіональну) (І. Васильєв, С. Хідекель та Г. Кошель).

Існують також класифікації Г. фон Гріфта і Н. Арутюнової, не менш оригінальні і функційні, але слід наголосити, що першим у будь-якій класифікації оцінності виступає параметр аксіологічної інтерпретації, тобто розподіл на позитивну та негативну оцінку.

Словникові одиниці з негативно-оцінним (пейоративним) значенням складають набагато більшу групу, ніж семантична підгрупа лексичних одиниць з позитивно-оцінним значенням або меліоративів. Ця група виділяється з-поміж інших з урахуванням позамовних чинників. Психологічно людина схильна насамперед помічати негативні характеристики оточуючих, вважаючи, що вони можуть представляти небезпеку. Позитивні якості сприймаються як «нормальні», які зрозумілі.

Поняття пейоративності має своє історичне походження. Так, «пейоратив» або «пейоративний» (від лат. *peior, -us, peius* – «гірший, гірше») – це слова та словосполучення, що виражають негативну оцінку чогось чи когось, несхвалення, осуд, іронію чи зневагу [5]. Незважаючи на те, що за допомогою пейоративів виражаються негативні емоції, їх можна сплутати з т. зв. «обезціненою» лексикою, оскільки лайливі вирази, або ненормативна лексика, в пейоративах, як правило, не містяться. За семантикою вони близькі до інвективу.

Отже, пейоративність – це властивість мовних одиниць реалізовувати семантику зневаги, несхвалення, приниження, критики та осуду на адресу представників соціуму, чия поведінка, вчинки чи особисті якості висловлюють явне відхилення від моральних та соціальних норм суспільства; відхилення, яке виявляється в девіантній поведінці, що порушує суспільний спокій та громадські правила, прийняті в соціумі, завдає етичної, моральної чи фізичної шкоди представникам соціуму; характеристики, які можуть бути схильні до змін зсередини, але не ззовні [6, с. 156]. Одиниці мови, які мають подібну семантику, називаються пейоративами.

Пейоративність є поєднанням оцінної та емотивної модальності у складі слова. Співвідношення інтелектуально-логічного та емотивного компонента у складі слова може бути різним, у зв'язку з чим, за Г. Кошель і С. Хидекель, виділяються дві групи пейоративів, які характеризуються особливостями семантики та вибору засобів її мовного вираження. Це пейоративи з емоційним та емоційно-раціональним оцінним компонентом.

До якостей, що найяскравіше демонструють пейоративну оцінку, відносяться різні характеристики людини. Поведінка, що демонструє відхилення від моральних норм, інтерпретується як аморальне, як від соціальних – як асоціальна поведінка.

Для визначення місця пейоративності у низці оцінок слід звернутися до класифікації Н. Арутюнової, яка виділяє два типи оціночних одиниць: загально- та приватнооцінні. Загальнооцінні становлять оцінку «добре / погано», частнооцінні включають такі складові оцінки, як сенсорно-смакова, естетична, утилітарна, психологічна, етична [2, с. 234].

Мовні одиниці можуть належати до позитивно-оцінного пласта і до негативно-оцінного, що виражає відхилення від норми. Пейоративність включає лише об'єктивну оцінку, що відображає положення загально визнані, засновані на соціальних нормах суспільства і тому статус закону і (або) морально-етичних норм. Суб'єктивна оцінка пов'язана з особистісним сприйняттям та ставленням того, хто говорить. Т. Космеда говорить про ототожнення понять «негативний» та «пейоративний» [4, с. 64]. Вона вважає, що пейоратив завжди негативний, але негатив не завжди пейоративний, отже, в дихотомії «позитивне / негативне» останнє не є синонімом пейоративного.

Під пейоративністю розуміємо «...вираження негативної емоційної оцінки шляхом створення образів, сприйманих даним мовним колективом негативно більшою чи меншою мірою (інтенсивність) з урахуванням морально-етичних норм мовного вживання» (за М. Шибасвою) [8, с. 151].

Вказане вище визначення містить у собі вказівку на властивість особливої семантики пейоративів, що дозволяє виділити їх із класу оцінної лексики. Таким маркером є наявність емоційного компонента у значенні даних лексичних одиниць, який відрізняє пейоративну лексику від негативної або негативно-оцінної. Услід за В. Карасиком, у мові розмежовуємо негативне і негативно-оцінне значення: «перше має переважно логічну природу <...>, друге ж є експресивно-емоційним чи пейоративним значенням» [3, с. 2–7].

Співвідношення інтелектуально-логічного та емотивного компонента у складі слова може бути різним. У зв'язку з цим, за Г. Кошель і З. Хидекель, нами виділяємо дві групи пейоративів, які характеризуються особливостями семантики та вибору засобів мовного висловлювання:

- 1) пейоративи з емоційним оцінним компонентом,
- 2) емоційно-раціональним (логічним) оцінним компонентом.

Спільними для обох класів пейоративів є емотивно-оціночний характер, комунікативно-прагматична здатність викликати в людській свідомості негативні емоційні реакції та висловлювати несхвальне ставлення до того, що ними позначається, вторинна номінація як основний спосіб освіти.

Пейоративні одиниці з емоційно-оцінним компонентом є переважно загальними пейоративами, що не конкретизують підстави оцінки. Семантика таких лексичних одиниць є затемненою. Номінація ґрунтується на інтенсивних, об'єктивно-спрямованих емоціях. Високий рівень емоційності зумовлює посилення суб'єктивного характеру оцінки. Оцінний компонент входить до конотації слова, денотативний компонент значення є розмитим.

Пейоративні одиниці з емоційно-логічним оцінним компонентом представлені переважно приватно оцінними пейоративами. Оцінний компонент пронизує обидва аспекти значення (конотативний та денотативний) і не є відокремленим від них. З погляду мовного вираження

ці одиниці характеризуються образністю, заснованої на метафоричному чи метонімічному перенесенні, наявністю словотвірних елементів пейоративного забарвлення. Лексичні одиниці цієї групи виконують одночасно описову та характеризуючу функції.

Отже, під пейоративами в лінгвістиці тексту розуміються слова і словосполучення, що виражають негативну оцінку чогось чи когось, тобто що відбивають ментальне, культурне та національне ставлення до картини світу. Категорія пейоративності взаємодіє з релевантними категоріями емотивності, експресивності та оцінності.

Література

1. Аристотель. Поетика / пер. Б. Тена; вступ. ст. і коментарі Й. Кобова. Київ: Мистецтво, 1967. 136 с.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: оценка, событие, факт. Москва: Наука, 1988. 341 с.
3. Карасик В. И. Оценочная мотивировка, статус лица и словарная личность. URL: <http://www.vspru.ru/~axiology/vik/vikart1.htm> (дата звернення: 11.11.2022 р.).
4. Космеда Т. А. Категорія оцінки в українському мовознавстві. *Українська філологія: школи, постаті, проблеми*: зб. наук. пр. Львів, 1999. Ч. 2. С. 138–146.
5. Пейоратив: URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D0%B9%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2> (дата звернення: 11.11.2022 р.).
6. Фомина Ю. А. Аспекты изучения языковой оценки. *Вестн. Челяб. гос. ун-та*. Челябинск, 2007. № 20. С. 154–161.
7. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. 3-е изд. Москва: Либроком, 2009. 208 с.
8. Шибаева Н. П. К вопросу о функционально-семантическом поле пейоративности. *Лингвистические структуры текста*: сб. научн. трудов. Москва, 1988. С. 151–155.

Резник О. С.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **О. А. Крижко**

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ВЛАСНЕ РОЗМОВНОЇ ЛЕКСИКИ У ХУДОЖНІХ ТА ЕПІСТОЛЯРНИХ ТВОРАХ ОСТАПА ВИШНІ

На сучасному етапі розвитку мовознавства дослідження народно-розмовної лексики, особливо в творах письменників України, набуло особливої актуальності. Оскільки розмовний компонент є виразною ознакою художнього стилю, постала потреба теоретичного обґрунтування й практичного дослідження лінгвостилістичної категорії народно-розмовної мови.

Проблему стилістичного використання елементів народно-розмовної мови досліджували такі українські мовознавці, як І. К. Білодід, В. С. Ващенко, С. Я. Єрмоленко, М. А. Жовтобрюх, В. М. Русанівський, Н. М. Сологуб та ін. Більшість дослідників підкреслює свідоме переймання письменником характерних особливостей розмовного стилю з метою створення відповідного колориту в художньому тексті. Індивідуальна мовотворчість письменника також нерідко спрямовується в загальне русло народнорозмовності. У зв'язку з цим зазначається, що народнорозмовна мова є засобом, на основі якого оновлюється літературна мова.

У роботі здійснюється семантико-стилістичний аналіз народно-розмовної лексики у художніх та епістолярних творах Остапа Вишні. Зокрема, досліджуються мовні засоби вираження цієї лексики, її функції та граматичні засоби творення, що і становить **актуальність цього дослідження.**

Мета роботи – проаналізувати семантичні та стилістичні особливості вживання народнорозмовної лексики, засоби її творення у творах Остапа Вишні. У процесі дослідження розв'язуються такі **завдання:** 1) проаналізувати теоретичні основи вивчення народно-розмовної лексики у сучасній мовознавчій науці; 2) дослідити семантичні та стилістичні особливості вживання цієї лексики у творах Остапа Вишні; 3) встановити засоби творення народно-розмовної лексики у художніх та епістолярних творах письменника. У роботі використовується описовий **метод** з елементами контекстуального та лінгвостилістичного аналізу.

Розмовна лексика – це слова, які вживаються звичайно в усному літературному мовленні. У лексичному складі української мови здебільшого існують до них стилістично нейтральні відповідники. «Розмовна лексика є літературною, нормативною, незважаючи на певну зниженість порівняно з нейтральною. Вона надає мовленню неофіційного,

невимушеного характеру. Розмовні слова мають у словниках помітку «розмовне» [4, с. 14].

Розмовна лексика «обслуговує переважно усні стилі мовлення, наприклад, розмовно-побутовий, але використовується вона й у мові художньої літератури як один із важливих її компонентів» [1, с. 169].

У мові художньої літератури розмовна лексика – нейтральна або позитивно чи негативно забарвлена використовується як один з важливих її компонентів. «Велика міра експресивності, властива, зокрема, стилістично зниженій лексиці, дозволяє письменникові застосовувати її як лексичний засіб для передачі свого ставлення до описуваних подій, передати свої почуття схвалення, несхвалення, осуду або іронічної зневаги до описуваного явища чи персонажа» [5, с. 17].

У розмовній мові фактично використовується весь лексичний склад (зокрема лексика, якою користуються з різною метою спілкування всі члени мовного колективу – представники різних професій, територій, соціальних груп тощо), основу його становить стилістично нейтральна лексика. Проте окремі лексичні групи вживаються в ній ширше і дещо специфічно, надаючи розмовній мові тієї своєрідності, що відрізняє її від різноманітних стилів писемної мови. Лексику цих груп і прийнято називати лексикою розмовної мови.

Власне розмовна лексика у художніх творах Остапа Вишні переважно виражена дієсловами, іменниками, прикметниками, прислівниками, вигуками та формами дієслова – дієприслівниками, дієприкметниками. Зокрема, вона представлена такими дієсловами: «*сьорбати*», «*лапати*», «*матюкатися*», «*балакати*», «*товктися*», «*шмигати*», «*скиглити*», «*кортіти*» тощо. Вони надають мові неофіційності, до того ж, не виходять за межі літературної. Ці слова не мають якогось відтінку, вони легко вписуються в мовлення персонажів. Остап Вишня використовує розмовну лексику для передачі невимушеної ситуації: «*А я лежу, було, під ліжком, тремтю, носом **сьорбаю** й думаю печально...*» [2, с. 94]. У цьому контексті словосполучення «сьорбати носом» вживається зі значенням «з шумом утягувати носом повітря, щоб затримати виділення слизу». Вживаючи лексему *матюкатися*, Остап Вишня переосмислює її семантику: «*...І все це ворушиться, дихає, курить, **матюкається**...*» [2, с. 50]. Засвідчується у творах письменника також слово *балакати* у значенні «говорити», яке активно увійшло до словникового складу народно-розмовної мови: «*...і голосніше вона **балакає** й мотає швидше руками...*» [2, с. 72]. Лексема *кортіти* вживається у значенні «хочеться»: «*Коли не переживали, обов'язково переживіть, а коли переживали, вам **закортить** цей момент пережити ще*» [2, с. 252].

Крім того, автор використовує ненормативні дієслівні форми у мовленні персонажів – «*сидю*», «*просю*», «*під'їздю*», «*походю*», «*пустю*» тощо – замість *сиджу*, *прошу*, *під'їжджаю*, *походжу*, *кручусь*. Це пояснюється впливом територіальних діалектів. Їх автор використовує для

передачі колориту певної місцевості: «*Та просятриста!*» [2, с. 7]; «*Під їзду човном, підбираю*» [2, с. 249]; «*І походу!*» [2, с. 58]; «*Я, – розповідав дід Лука, – пустю, було, крякуху й сидю!*» [2, с. 249].

Стягнених форм дієслів дуже мало у творах письменника, вживаються вони в окличних реченнях: «*Треба, – говорить, – квартиру собі шукать!*...» [2, с. 4]; «*Підстрибнув – і крутись на місці, – не знаю, куди тікати!*» [2, с. 228]; «*А що ви гадаєте, – міркує Кузьма Дем'янович, – могло бути!*» [2, с. 230].

Іншою великою групою, якою представлена власне розмовна лексика, є іменники на позначення назв:

1) людей («баба», «дядько», «парубчак» – стилістично нейтральні; «бідолаха», «роззява» – відповідно передача співчуття та зневаги): «*Баби, дранки!*» [2, с. 54]; «*...той бідолаха бухгалтер...*» [2, с. 137]; «*Дядьки дорогою з гарби повипадали, а я попрямував до байрака, там звернув ліворуч і поїхав*» [2, с. 217]; «*А деяка роззява то й не помітить!*» [2, с. 169]; «*Підбігли ми всі до того парубчачка: стоїть блідий-блідий, губи білі й трясуться...*» [2, с. 233].

2) речей, предметів («дранки», «причандали», «шкарбани» – мають відтінок «зношеності»; «шльопанці», «полтинник», «віршовка» – стилістично нейтральні): «*...од їїлюблених нічних шльопанців залишилися дві недогризені стельки*» [2, с. 159]; «*Нічого це, брат, не значить, бо дав синові полтинника...*» [2, с. 89]; «*Невже треба вас іще вчити й того, як приладнати всі оті причандали: діжку, сіль, харчі і т. ін...*» [2, с. 208]; «*І потрібний метраж віршовок!*» [2, с. 208]; «*Померла стара бабуся, з їхніх старих шкарбанів перетягли на Парасю*» [2, с. 281];

3) їжі, напоїв («могорич», «харчі», «вишкварка» – стилістично нейтральні): «*Це могорич*» [2, с. 71]; «*Харчів так місяців на два, бо полювання, як ви потім побачите, потребує чимало часу*» [2, с. 208]; «*... а смальцю з нього цілий глечик, а вишкварок – півпідситка*» [2, с. 219].

Серед цих іменників є чимало русизмів, а також діалектизмів, що створює колорит певної місцевості. Письменник використовує їх для того, щоб точніше відтворити говірку того регіону.

Менш вживаними є прикметники, дієприкметники, прислівники та дієприслівники. У творенні прикметників та дієприкметників беруть участь такі суфікси, як *-ен-*, *-ащ-*, *-ан-*, *-ов-*, *-ува(-юва-)*, *-ат-*, *-л-*. Вони поєднуються як з неживими предметами: «*Але нашому «професорові» не все одно, що... не найду підходящого порівняння*» [2, с. 16]; «*Не зовсім, звичайно, вони голі, є все-таки місяч чимось таким спеціальним позатулювані, але 90% безперечно голого*» [2, с. 100], так і з людьми: «*Один чепурний, чорнявий... а другий опецькуватий...*» [2, с. 35]; «*Так от, коли ви годині так о 9–10-й увечері йдете вулицею, то до вас з обох боків підбігають такі прилизані «молоді чоловіки», тикають вам у руки листівки й настирливо запрошують зайти іменно до когось із них, бо в них щонайкраще «фрау»»* [2, с. 100]; «*І вискакують із возків скуйовджені*

люди...» [2, с. 74]; «...під звуки «джаз-банди» і день і ніч витанцьовує буржуазія, посплітавшись між собою і худими, й **череватими** своїми тілесами» [2, с. 991]; «Бачу, що рибачки з вас **бідові**» [2, с. 251]; «...розповідав мені дуже **заядлий** і дуже справедливий рибалка...» [2, с. 261].

Ці слова надають художнім творам письменника певного емоційного значення. Зокрема, «**підходящий**» – добрий; «**опецькуватий**» – той, хто має незграбний вигляд; «**прилизаний**» – надто правильний в манерах, в поведінці і діях; «**позатулюваний**» – прикритий (про частину, повністю про предмет чи річ); «**скуйовджений**» – схвильований, збентежений; «**череватий**» – той, який має велике черево; «**бідовий**» – жвавий, сміливий, рішучий; «**заядлий**» – завзятий. Значення зазначених вище слів є контекстуальними.

Прислівники в аналізованій лексиці за семантикою і синтаксичною роллю поділяються на:

1) обставинні: «**недалечко**», «**зцюдова**», «**зтудова**» (вказують на місце, напрям і відповідають на питання де? звідки?) – «Він не співав, він **ридав** над своєю коханою, що **десь недалечко** від нього, під кущем, **обгорнула** своїм тепленьким тільцем шоколадні яєчка» [2, с. 173]; «...**лисиця** може **вискочити** і **зцюдова**, і **зтудова**, і **спереду**, із **заду**...» [2, с. 129];

2) означальні: «**кріпше**», «**поволеньки**», «**потихеньку**», «**прямісінько**» тощо (вказують на спосіб дії, міру й ступінь – як? яким способом? скільки?) – «**Кермуй кріпше!**» [2, с. 46]; «**Поволеньки** **сходьтесь** і **наганяйте** його на мене» [2, с. 170]; «**Побачивши**, що до нього **наближаються** люди, він **потихеньку** почав **одходити**, і **тоді тільки**, як **гарячий Петро Іванович**, не витримавши, **побіг** за ним, – **легеньким скоком** **подався** в **напрямку** на **хутірець**, **прямісінько** на **Кіндрата Калістратовича**» [2, с. 171];

3) модальні: «**дійствительно**», «**об'язательно**», «**конечно**» (не виражають конкретного значення, демонструють ставлення мовця до змісту речення) – «Кінь **дійствительно** **прихрамує**...» [2, с. 68]; «**Обов'язково** **повисисають?**.. – **Об'язательно!**» [2, с. 80]; «**Воно, конечно, вовк, конечно, звір!**» [2, с. 164].

Отже, прислівники найчастіше виражають якісну або кількісну ознаку дії чи стану, ступінь або міру вияву іншої ознаки і доповнюють значення дієслова, виражаючи різні обставини, за яких відбувається дія.

Найменше використані в творах Остапа Вишні дієприслівники: «**човгаючи**», «**охнувши**» тощо. Вони пояснюють головне слово, називають додаткову дію: «**Теща** **ваша**, **виходячи** з «удобств» і **човгаючи** **пантофлями**, **ласкаво** **заспокоює** **Джека**...» [2, с. 158]; «**Коли** **дружина** **чи** **мама**, **охнувши**, **кине** **вам**: «**Та це ж курка, а не качка!**»» [2, с. 124]. Народно-розмовні слова у цих контекстах передають додатковий емоційний відтінок, зокрема, у першому реченні – зневажливе ставлення до тещі, адже «**човгати**» означає плестися, йти повільно, а в другому – розчарування, обурення дружини.

Власне розмовна лексика в художніх творах Остапа Вишні також широко представлена вигуками, які виражають почуття, волевиявлення

мовця. Деякі з них є звуконаслідуванням, як-от: «хлоп» – від хлопання, «бах» – від удару, пострілу і т. ін., «трах» – від падіння, удару тощо, «бульк» – від сплеску води, «кахи» – під час кашлю («Ви і сюди – бах !і туди – бах !і отуди – бах!» [2, с. 121]; «Вчила нас доброї душі старенька вчителька Марія Андріївна ...бабуся, що весь час закутувалася в теплу хустку і все – кахи!кахи!» [2, с. 282]; «Бульк! – камінь у воду, і крякуха ваша, купаючись, плаває по плесі...» [2, с. 244].

Деякі вигуки вживаються як присудки за значенням: «лясь» – ляскати, ударяти, бити долонею, «шелесь» – шелеснути, утворювати шарудіння, «зирк» – зиркнути, дивитися, «блись» – блиснути, яскраво блищати («Не впасеш, лобуряко?...»; «Лясь! Лясь! Лясь! Я більше не буду!» [2, с. 21]; «А далі верби стоять, стоять, – ані шелесь! – думу думають» [2, с. 174]; «А в очах огники тільки – блись! блись! блись!» [2, с. 184]; «Вийшов на личакову поляну, зирк! – а передо мною, ну, не далі як до комори, стоять дві і дивляться на мене» [2, с. 184]).

Менше вигуків вживає письменник на позначення несподіваності, раптовості якоїсь дії або виявлення чого-небудь, наприклад, «гульк», «шусть» тощо, – «Аж гульк – з-за рогу фігура якась витикається» [2, с. 117]; «...починає та людина на кріслі крутитися, соватися, поглядати щохвилини на годинника, а потім непомітно, бочком, бочком, за картуза – і шусть з установи!» [2, с. 88].

Ще одна група вигуків виражають заклики («но», «гей», «гайда», «агов»), обурення, застереження («іч», «ата-та-та»): «Гей! Цоб! Цабе! Н-но-о!» [2, с. 48]; «Агов! Де ви? Агов-гов-гов!» [2, с. 229]; «Іч! Барина повезли!» [2, с. 49]; «А Бог з неба: «Ата-та-та!», – говорить. – Куди ж ото ти подавсь, старче Божий?!» [2, с. 27].

Окрему групу вигуків становлять ті, які виражають приманювання тварин: «паць-паць» для свиней – «Свинею зветься така тварина, що має чотири ноги, одне рило, один гвинтом хвіст, пару ушей, любить, коли їй кричать: «Паць-паць-паць-паць-пацю-у-у» [2, с. 22]; «кіз-кіз» для кіз – «Єдиний, на нашу думку, спосіб не помилитися, чи коза повз тебе летить, чи цап, – такий: коли ви помітите, що десь у куцах щось шелестить, виймайте шматочок хлібця і, простягаючи його в руці, кричіть: «Кіз-кіз-кіз-кіз!»» [2, с. 185]; «сюр-сюр» для перепілок – «Дід тоді витягають манок і починають: «Сюр-сюр! Сюр-сюр! Сюр-сюр!»» [2, с. 202]; «тась-тась» для крякухи – «Крякуха щось дуже далеко від каменя попливла. «Тась! Тась! Тась! Тась! Куди це ти?»» [2, с. 246]. Оскільки більшість творів Остапа Вишні присвячені полюванню, мисливству, ці вигуки-приманювання краще передають середовище, в якому перебуває автор, його теплі, довірливі стосунки з природою, з братами нашими меншими.

Зазвичай усі вигуки – окличні речення, що виражають емоційні переживання мовця або його емоційне ставлення до того, про що йдеться в реченнях.

В епістолярних творах письменника розмовна лексика найбільше представлена дієсловами, які слугують на позначення дій і процесів стосовно:

1) самого автора: «Я такий собі Павлушка, селянський син, бігав без штанів по Груні на Полтавщині (недалеко Чернеччина, недалеко Охтирищина, отам, де Монастирищина), бігав, швирав картоплю, **драв** горобців (а правильно – горобці!), біла мене мати віником і навіть горнятками череп'яними кидала в голову» [3, с. 443]; «Ех, дітки мої! Навіть формально це до мене не **чіпляється!**» [3, с. 442]; «А як?! Поки що я не **втнув...**» [3, с. 457]; «Якби я, Остап Вишня, щось використав із попереднього... Що б мені сказали?! Та мене б убили і та **знищили б!** Вишня – украв!» [3, с. 464], «Сьогодні **розхрабрився** і варив собі **капота**» [3, с. 389]; «Чи не буде з того всього, коли я буду **порпатися**, що закинуть кудись у такі місця, звідки вже й «воздыхання» не почувеш» [3, с. 394]; «Я **приплентався** з 3-ї трудколонії, де рудоуправління, «додому», в підконвойну свою команду, відпочив трохи, бо ходити мені сюди й туди на роботу 7 кілометрів щодня – туди 3 1/2 та назад 3 1/2 – і сів оце писати тобі листа» [3, с. 400]; «Одна в мене **втіха** – це твої листи. Якби не вони – **сідай і реви**» [3, с. 401]; «Іду на рудник, як додому, – так остогидло **тинятися**» [3, с. 427];

2) певної особи: «Чого ти туди **лізеш?**» [3, с. 467]; «І досі сплющуєшся, ніби тебе бариня по голові **трахне**» [3, с. 461]; «**Позадавайся, позадавайся** та й... поклонись народові!» [3, с. 464]; «А коли тебе вже визнали таким уже талантом, що талановитішого й усвіті не було, – гордись, пишайся, **задавайся, хукай, мукай**, подивись у дзеркало, а потім ще раз залишайся і...» [3, с. 463]; «Звичайно, коли в тебе буде змога чогось **підослати– підошли**» [3, с. 391]; «А то як глянеш, було, зимою – на тисячі кілометрів мільйони кубометрів снігу... **Перечвалай** його!» [3, с. 404]; «**Натискуй** на тітку, щоб про Вячка дізналась» [3, с. 424];

3) декількох осіб: «І **стріха**, і «**ставок**, і **млинок**, і **вишневенький садок**» – все це відійшло, все це – **колись**, та – **трясця його матері!** – не **тикайте** цим народові у вічі, він сам знає, куди йому цей садок, цю **стріху притулити!**» [3, с. 439]; «Та, знаєте, так ото напишіть, щоб... той... оте... так, знаєте, здорово напишіть, щоб уся зала аж... той... **розлягалася...** про колгоспника...» [3, с. 462]; «Тяжкувато тут **спасатись**. Більше в Києві **спасались**» [3, с. 401]; «Так мене, **бідолагу**, **запроторили**, що ні проїхати, ні пройти...» [3, с. 408]; «**Подейкують**, що має організуватись театр в Усі» [3, с. 414]; «Повипинають **рахітичні груди**, **на пиндючать** губи й **стоятимуть** важно...» [3, с. 421]; «Як нам бути, як нам жити, як нам **горю пособити?**» [3, с. 421]; «Ми дивимося, **милуємося, ляскаємо**, а хто ж із нас подумав, хто подбав про те, чи їла вона сьогодні, чи спала вона сьогодні, чи відпочивала перед тим, як оце перед нами вона танцює, милує нас, **веселить нас?!**» [3, с. 453]; «**От і борюкаємося!**» [3, с. 458]; «Ми в дитинстві не **фізкультурили**: ну, «у м'яча», ну, «наввипередки» ...» [3, с. 447];

4) неживих предметів та абстрактних явищ: «Щоб розлігся шахтарський сміх, радісний, веселий, а головне – творчий!» [3, с. 458]; «До Вол[оді] – **проскочила** телеграма од М[арії] Ів[анівни] з Мацести» [3, с. 390]; «А як так буде й далі, то малувато води матимемо влітку, чи й пароплави **соватимуться**» [3, с. 405].

Отже, власне розмовні дієслова використовуються для передачі мовлення персонажів, яке відзначається меншою експресивністю.

Іншою великою групою власне розмовної лексики є іменники. Їхньою особливістю є те, що деякі з них на позначення одиничних понять переходять у множинні: «Енеїда – Енеїд», «Наталка – Наталок», «Золотаренко – Золотаренків» («Було багато **Енеїд**» і в руській, і в німецькій, і у французькій літературі. І всі померли!» [3, с. 438]; «За своє життя я багато бачив **Наталок**»» [3, с. 441]; «Скільки ж їх іще єсть, **отаких Золотаренків**, у нашого народу!» [3, с. 441]; «Яка радість у мене на душі, коли я читаю Руставелі, коли я знаю, що кожний **«дзе**», кожний **«швілі**» (а я це знаю, я вірю в це!) обніме мене при зустрічі й приголубить!» [3, с. 457]).

Найбільше автор використовує іменники власне розмовної лексики, коли описує людей, наприклад, «**мужик**» – селянин, «**хлопчак**» – хлопець, «**курій**» – курець, «**чолов'яга**» – чоловік, «**баба**» – жінка, «**обуза**» – тягар тощо: «А я його, Сашу Прокоф'єва, ладозького **мужика**, люблю за талант, за чесність...» [3, с. 442]; «**Біжать хлопчак**, біжать дівчатка: чорняві, русяві, біленькі» [3, с. 458]; «На зорі моєї літературної роботи я (страшений **курій**), я не курил, я нічого, доки я не сів до столу, я нічого не читав, – ні газет, ні журналів, – щоб голова моя була свіжа!» [3, с. 464]; «А валянци мені дав земляк харківський, робітник ХПЗ Степан Петрович Лутченко, хороши **чолов'яга**, – він завідує мехмайстернею» [3, с. 399]; «Я все ж таки не буду для тебе такою **обузою** з матер[іального] боку» [3, с. 412]; «Невже **баба** його зовсім одбила від нас?» [3, с. 423].

Не оминув своєю увагою гуморист прикметники й прислівники, наприклад, «**замічательний**» – добрий, хороший, «**страшний**» – дуже сильний, «**похожий**» – схожий, «**вонючіше**» – такий, що має поганий запах, «**багацько**» – чимало, багато тощо: «Гумор... Сатира... Наш **замічательний** народ» [3, с. 438]; «Його **страшний** талант, може, й дозволяв йому робити це!» [3, с. 441]; «Я не хотів бути **похожим** на інших...» [3, с. 464]; «А що ти гадаєш: кожен Щупак може насмердіти **вонючіше**, ніж Белінський і Брандес разом укупі, а потім скрізь репетуватимуть: «Брандеса переплюнув! О!»» [3, с. 421]; «Він **багацько** читав те, що я понаписував...» [3, с. 474].

Особливістю власне розмовної лексики епістолярію Остапа Вишні є вживання кальбок з російської мови: «**приміром**», «**іменно**», «**інтересно**», «**цвітний**», «**больничний**» тощо: «**Ні!** Любов до Москви, по-моєму, полягає в тому, що, **приміром**, один письменник, приїхавши до Москви, говорить, має право сказати: «Москва моя! Люблю тебе!»» [3, с. 478]; «**Іменно**–

потребує!» [3, с. 468]; *«Інтересне явище»* [3, с. 462]; *«Цілую кріпко, кріпко»* [3, с. 389]; *«Я на больничному»* [3, с. 399]; *«І цвітних олівців – червоних чи якихось інших з пару»* [3, с. 415].

Отже, власне розмовна лексика в художніх творах Остапа Вишні найбільше представлена дієсловами, іменниками, прикметниками та вигуками, менше – прислівниками, дієприслівниками та дієприкметниками, тоді як в епістолярних творах письменника вигуки не вживаються. Натомість активно вживаними є кальки з російської мови, за допомогою яких створюється комічний ефект.

Література

1. Бесача Р. Просторіччя як нестандартизовані елементи в українській літературній мові. *Українська мова і література: історія, сучасний стан, перспективи розвитку*. Тернопіль: Збруч, 1999. С. 164–169.

2. Вишня О. «Мисливські усмішки» та інші оповідання. Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО»», 2009. 288 с.

3. Вишня О. Твори: В 4-х томах. Київ: Дніпро, 1989. Т. 4 Твори 1951–1956 років: Усмішки, фейлетони, гуморески; 3 неопублікованого: 1934–1943: Чиб'ю; Матеріали к истории Ухтинской экспедиции, 1934 год; 3 листування. «Думи мої, думи мої» (Щоденникові записи). 606 с.

4. Загнітко А. П., Познанська В. Д., Омельченко З. Л., Мозгунов В. В. та ін. Українська мова: Словник-довідник. Донецьк: Центр підготовки абітурієнтів, 1998. 144 с.

5. Мінасян В. І. Розмовна лексика і експресія (на матеріалі роману П. Загребельного «Левине серце»). *Культура слова: респ. міжвід. зб.* Київ, 1985. Вип. 28. С. 17–20.

Резнік А. М.,

здобувач,

Бердянський державний педагогічний університет,
Науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **Г. О. Александрова**

ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ І ПОШИРЕННЯ ТЕРМІНУ «ПОКОЛІННЯ Х» У СУСПІЛЬСТВІ, НАУЦІ ТА ЛІТЕРАТУРІ

Термін «покоління Х» бере свій початок від назви однойменного роману сучасного канадського письменника Д. Коупленда. Збережена поліетнічна структура суспільства Канади з типовою картиною сучасного мультикультуралізму сприяє прагненню етнічних менших заявити про себе. Пошуки національної ідентичності певною мірою окреслюють

літературний фон країни, якою мандрує хвиля глобалізації та комп'ютеризації.

Назву для свого роману письменник просто запозичив: адже саме так в Британії початку 60-х називалася серія бульварних книжок про «розгнівану молодь», а пізніше – група популярного американського панкера Біллі Айдоли. Для Д. Коупленда «покоління Х» було явищем цілком конкретним і служило спільним знаменником для персонажів його роману: він писав про своїх молодших каліфорнійських однолітків, так званих слакерах – кажучи сучасною мовою, «пофігістів».

Романи «Раби Майкрософта», «Покоління Х», «Покоління А» принесли гучну славу письменнику і викликали широкий резонанс його творчості. Феномен Д. Коупленда не звернув на себе належної уваги ні зарубіжних, ні українських літературознавців. У сучасному літературознавстві спостерігаємо лише окремі наукові розвідки творчості письменника (С. Антоненко, О. Заїковська, І. Кормільцев, К. Кузнецов, Н. Полішко). Тому це дослідження є важливою спробою концептуального вивчення особливостей виникнення і поширення поняття «покоління Х», дослідження оповідної манери цього сучасного автора, яка поєднує в собі ознаки постмодерністського нарративу (іронія, гра зі знаками, символами і текстами, творче переосмислення літературних традицій і архетипів) та елементи гіпертексту (компонування тексту-коментаря у вигляді блоків і глос, схожих на елементи електронних гіпертекстів). Дослідження творчості Д. Коупленда у контексті літературно-естетичних надбань ХХ ст. дозволяє визначити роль і значення цього письменника у формуванні сучасної літератури не лише США і Канади, а й за межами північноамериканського континенту.

Під «поколінням Х» Д. Коупленд мав на увазі молодь, у якої відсутня приваблива кар'єра і певні життєві перспективи, а їхня невпорядкованість через брак альтернатив поступово перетворюється в життєве кредо, що поєднує іронію по відношенню до суспільства з безпорадністю перед його обличчям, неприйняття ніяких цінностей – із повною відсутністю установки на протест.

У своєму першому романі «Покоління Х: Казки для прискороного часу» (1991) Д. Коупленд створив портрет молоді 80-х років, – епохи демографічного спаду і рейганоміки, завершення холодної війни і СНІДу, – «покоління, захопленого сутінками» (як вдало висловився Сергій Антоненко), радикально відмінного як від життєрадісних бекі-бумерів 50-х, так і від «дітей квітів», шістдесятників, хіпі-бунтарів і прихильників Нью-ейдж із їх екзотичними культами і натуральними дієтами.

Дуглас Коупленд майстерно створив міф про себе як про рупора покоління, що зримо відтворює молодіжні умонастрої. Залишаючись протягом більше двадцяти років лідером нонконформістської прози, письменник створив цілу галерею нових «героїв нашого часу»: від ІКСерів, що біжать в каліфорнійську глибинку від істеблішментської «тиранії

консенсусу» («Покоління Х»); канадських тінейджерів, жертв теракту в школі, що марно шукають втрачену ідентичність в алкоголі і наркотиках («Поки подружка в комі»); акторів, які зуміли вирватися з індустрії гламуру конкурсів краси та низькопробних телесеріалів («Міс Вайомінг»); до молодих програмістів, які повстають проти офісно-іпотечного рабства і корпоративного гніту («Раби Майкрософта»).

На відміну від Чака Паланіка, іншого класика постмодерністської літератури, Д. Коупленд, письменник-гуманіст, практично завжди знаходить вихід із обставин, несприятливих для життя і гідності своїх героїв: в ролі хеппі-енду виступає то спільний проєкт друзів-однодумців (компанія «Інтеріорітет» в «Рабах Майкрософта», компанія «Дглоб» в «Джей-Поді»), то набута моральна єдність громади однолітків («Покоління А»), свого роду родима пляма андеграундної культури; то знов знаходять сімейні цінності («Гравець 1», «Нормальних сімей не буває»).

У Д. Коупленда прагнення «покоління Х» протиставити себе жорсткій соціальній позиції американського «середнього класу» реалізується мотивами втечі і мандрівництва. Однак герої не цілком усвідомлюють, що бунтувати їм доводиться проти «живих мерців» «покоління яппі».

Для героїв «покоління Х» неореальність є пріоритетом, необхідною константою їх буття, логічною неминучістю, оскільки те, що їм пропонує соціум – неактуально. Тому для їх реальності характерні міфологічні мотиви казково-героїчного і есхатологічного характеру.

Література

1. Бредбері М. Британський роман нового часу; пер. з англ. Віктор Дмитрук. Львів: Кальварія, 2011. 480 с.
2. Заїковська О. М. Історичний фактор формування національної ідентичності у романі Д. Коупленда «Поки подруга у комі». *Наукові праці*. Випуск 122. Том 135. Філологія. Літературознавство. С. 31–33.
3. Coupland Douglas. Essay – Critical Essay. URL: <http://www.enotes.com/topics/douglas-coupland/critical-essays/>
4. Coupland Douglas. Generation X: Tales for an Accelerated Culture. URL: <https://www.coupland.com/books/generation-x-tales-for-an-accelerated-culture>
5. Gray B.C. A Conversation With Douglas Coupland: The Hideous, the Cynical, and the Beautiful. URL: <http://journals.hil.unb.ca/index.php/scl/view/18926/2072/>.

Рожна А.І.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет;
Вусик Г.Л.,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
Бердянський державний педагогічний університет

ВОРОЖІСТЬ ЯК ПОКАЗНИК МОВЛЕННЄВОГО ПОРТРЕТА ОСОБИСТОСТІ

Основою взаємин людей у суспільстві справедливо можна назвати почуття, серед яких агресивні емоції займають одне із провідних місць. Реалізація агресивної поведінки в мовленні індивіда є підставою для ідентифікації емоційного стану мовця.

Ворожість є у кожній людині від народження, і залежить вона від сили зовнішнього впливу, здатного викликати агресивну реакцію (загроза, покарання, фізична сила).

До базових агресивних емоцій відносяться емоції ворожості (гнів, презирство); вони безпосередньо пов'язані з агресивними проявами людини і представляють основні мотиви агресивних реакцій, які втілюються за допомогою мовних засобів, і спрямовані на нанесення шкоди, або на знищення іншої людини або групи людей.

Оскільки мислення і свідомість тісно пов'язані з мовою – у лінгвістиці виникла наука психолінгвістика. Одним із її завдань є дослідження зв'язку між мовними повідомленнями і характеристиками учасників комунікації, наприклад, перетворення намірів адресанта в повідомлення і інтерпретація їх адресатом. У зв'язку з цим в комунікативній лінгвістиці досліджується такий феномен як мовленнєва ворожість.

Актуальність пропонованого дослідження полягає в тому, що мовленнєва ворожість індивідів набуває широкого поширення в процесі взаємодії і стосунків між людьми в сучасному суспільстві.

Метою роботи є виявлення засобів прояву вербальної і невербальної ворожості для вираження негативних емоцій мовця.

Уся історія людства переконливо доводить, що ворожість є невід'ємною частиною життя особистості і суспільства. Більш того, ворожість має потужну силу і властивість демонструвати у повсякденному житті на словах свою агресію. Сьогодні мовна ворожість активно вторгається в політику, з'являється на сторінках газет і журналів, усе частіше звучить на телебаченні, а також використовується в родинних та міжособистісних стосунках. Мовна ворожість перешкоджає реалізації основних завдань ефективного спілкування: ускладнює обмін інформацією, гальмує сприйняття і розуміння співрозмовниками один одного. Ворожість – супутник будь-якої сварки, тому вивчення мовленнєвої ворожості є

необхідною умовою, яка забезпечує комунікативну безпеку окремої особистості і суспільства.

Мовленнєва ворожість стала предметом вивчення лінгвістів відносно недавно, оскільки система, в якій вона існує, а саме лінгвістика комунікації і теорія мовних актів, у повній мірі стали розвиватися лише в другій половині ХХ століття.

Наприклад, проблема вербальної ворожості у філософії розглядалася в зіставленні різнорідних за змістом понять, таких, як добро / зло, любов / ненависть, чеснота / порок, творення / руйнування, насильство / свобода.

В українській мові це поняття закріпилося як «мовленнєва агресія» – «узагальнене позначення мовних засобів вираження різко негативного ставлення «опонентів» – носіїв іншої системи релігійних, національних, культурних або ж більш специфічних, субкультурних цінностей. Це явище може виступати як форма прояву расизму, ксенофобії, міжнаціональної ворожнечі і нетерпимості, а також гомофобії і сексизму» [2].

У лінгвістиці поняття «мовленнєва агресія» це найбільш загальна характеристика висловлювань, з ознаками негативної інтенції і адресації.

Треба зауважити, що такі терміни як «словесний екстремізм», «мовне насильство», «мовний конфлікт» і «мовна ворожість» є лише складовими вказаного вище поняття.

Статус мовленнєвої ворожості як мовного феномена є дуже невизначеним. «Складність визначення поняття мовної ворожості полягає в тому, що її не можна вважати єдиною формою поведінки чи діяльності. Мовленнєва ворожість може висловлювати найрізноманітніші спонукання і наміри, виникати в різних обставинах, набувати різних форм словесного втілення» [1].

Будучи однією з форм конфліктної комунікативної поведінки, мовна ворожість бере свій початок з невміння вирішити комунікативний конфлікт конструктивним способом. У цьому випадку агресивна мовна поведінка неодмінно призведе до повторної ворожості і посилення конфлікту. Однак таке невміння не є єдиною причиною появи мовної ворожості в мовленні комунікантів.

Провідну роль у поширенні ворожості відіграють і засоби масової інформації, останнім часом вони активно ведуть пропаганду жорсткості і насильства.

Мовленнєва ворожість може бути як засобом мовного вираження в професійному середовищі, так і спробою конкретної особистості надати швидкий і ефективний негативний вплив на співрозмовника, нав'язати свою точку зору або ж просто образити. Тому завданням сучасних психологів, лінгвістів і фахівців в галузі комунікації є не тільки визначення мотивів агресивної мовної поведінки, а й типологізації лінгвістичних засобів вираження ворожості. У сукупності це повинно сприяти запобіганню комунікативного конфлікту і виробленні стратегії конструктивного вирішення комунікативних завдань.

Соціальними причинами мовної ворожості є [3]:

1. Загальна (політична, економічна, культурна, соціальна) нестабільність і в зв'язку з цим – неухильне зростання злочинності, випадків асоціальної поведінки, поява мікрогруп, де мовна ворожість культивується як частина кодексу мовної поведінки.

Окрім того, однією з причин поширення вербальної ворожості в сучасному суспільстві є відповідні соціальні установки.

2. Пропаганда насильства в засобах масової інформації. Медіа, перш за все телебачення, виступають як джерело мовної ворожості.

Поширенню мовної ворожості сприяє також популярність окремих жанрів у літературі і кінематографії з відповідними моделями мовної поведінки персонажів і набором словесних кліше; комп'ютерні ігри і музика агресивної спрямованості; нездоровий інтерес до подробиць злочинів, пов'язаних з агресією в медіа.

Соціальні передумови поширення мовленнєвої ворожості в сучасному світі багато в чому визначають комунікативні причини прояву цього феномена, серед яких, перш за все, необхідно виділити натакі:

1) Деякі тенденції розвитку сучасної української літературної мови. Цим багато в чому пояснюється той факт, що останнім часом журналісти свідомо культивують «грубу українську мову».

2) Ряд стереотипних комунікативних установ батьків, які бояться, що їх дитині буде нелегко адаптуватися в «жорстокому» світі, які виражаються в таких словесних шаблонах, як «відповісти на образу», «постояти за себе». Причому найчастіше це мовленнєва, а не фізична агресія.

3) Недостатнє оволодіння комунікативними вміннями та навичками щодо мовної культури в сім'ї і відсутність цілеспрямованого навчання комунікативних умінь у навчальних закладах різного рівня.

4) Негативний особистий досвід мовного спілкування людини, з самого початку не схильного до мовленнєвої ворожості. Такий досвід найчастіше формується в дитячому і підлітковому віці, коли діти визначають приналежність до «своїх» і «чужих», жартують і проявляють поведінку «захисту».

Розглянемо основні мотиви, які провокують вербальну агресію в конкретних мовних ситуаціях:

- потреба в самоствердженні, у самостійності, прагнення до авторитетного положення в колективі;

- потреба в самореалізації: можлива експансія в чужий особистий простір; прагнення до досягнення цілей через обмеження інтересів іншої людини, нанесення шкоди іншим учасникам ситуації спілкування;

- потреба в самозахисті: прагнення захистити себе від вербальної ворожості з боку інших учасників мовної ситуації, наприклад, приниження;

- бажання знизити соціальний статус адресата; спроба завдати моральної шкоди; підвищення своєї самооцінки.

У сучасному суспільстві мовна ворожість оцінюється як менш деструктивна і небезпечна, ніж ворожість фізична [4].

Але, як показують наші спостереження, лайка, грубість, образливі висловлювання, словесний тиск часто можуть сприйматися навіть більш болісно, ніж фізичний вплив.

Інша проблема полягає в тому, що дуже часто в повсякденному житті ворожість слова не усвідомлюється суспільною свідомістю як абсолютно неприйнятна і дійсно небезпечна.

Розглядаючи причини виникнення та прояви мовленнєвої ворожості, необхідно враховувати складність і неоднозначність цієї проблеми. У конкретних ситуаціях спілкування вона виникає в тих випадках, коли особистість відчуває потребу в емоційній розрядці – вираженні негативних емоцій і почуттів, зняття емоційної напруги.

Мовленнєва ворожість перешкоджає реалізації основних завдань ефективного спілкування: ускладнює повноцінний обмін інформацією, гальмує сприйняття і розуміння співрозмовниками один одного, і отже вироблення загальної стратегії взаємодії з партнером. Тому всебічне дослідження мовленнєвої ворожості є необхідною умовою, що забезпечує комунікативну безпеку окремої особистості і суспільства.

Вербальна і невербальна ворожість асоціюється, перш за все, з насильством, яке передбачає придушення, примус і поневолення, що досягається засобами мовлення. Воно реалізується через застосування різноманітних дій: словесних образ і принижень, символічних вчинків, розрахованих на залякування. Найбільш часто агресивні вербальні і невербальні реакції мають місце при зіткненні інтересів людей, прагненні підпорядкувати адресата своїй волі. Мовне насильство, як одне з агресивних проявів, розглядається як словесна маніпуляція, нав'язування певного стилю і манери спілкування.

Основою структури агресивної комунікації виступають мотив (спонукальна сила) і мета (прагнення до досягнення результату спілкування), які визначають намір мовця (інтенцію). У агресивному акті комунікації, який вмотивований емоціями тріади ворожості (гнівом, відразою і презирством), у якості мети виступає прагнення образити, знищити адресата, підпорядкувати його своїй волі, придушити.

У сучасній лінгвістичній науці терміни «мовленнєва агресія» і «вербальна агресія», «словесна агресія», «мовна ворожість» використовуються як синонімічні. Поняття «мовленнєвої ворожості» відрізняється від понять «мова ворожнечі» («мова ненависті»), «мовне насильство», «мовний злочин», «ворожість» і «агресивність», хоча тісно з ними пов'язано.

Головними складовими визначення «мовленнєвої ворожості» є «активність» і «цілеспрямованість» цього виду до комунікаційної поведінки. В якості робочого визначення «мовленнєвої ворожості» у цьому дослідженні використовується таке тлумачення: використання мовних засобів для

вираження ворожості, негативних емоцій і намірів в неприйнятною в даній комунікаційній ситуації формі, що ставить за мету зробити негативний вплив на адресата.

Мовленнєва агресія розглядається більшістю дослідників як особливий вид комунікаційної поведінки, яка заснована на конфронтаційних тактиках і переслідує за мету зробити певний вплив на адресата.

Однією з головних особливостей використання мовленнєвої агресії в сучасному публіцистичному дискурсі, на відміну від побутових ситуацій, є її обдуманість, навмисність, ретельний відбір агресивних мовних засобів з метою впливати на читача.

Показниками мовленнєвої ворожості зазвичай є стилістично марковані мовні одиниці: негативна емоційна лексика, грубо-просторічні слова і вирази, жаргонізми.

Спираючись на запропоновані різними дослідниками класифікації видів мовленнєвої агресії, ми виділили чотири напрямки її проявів: лексичні засоби мовленнєвої агресії; граматичні засоби мовленнєвої агресії; графічні засоби мовленнєвої агресії; дискурсивні полемічні прийоми.

Використання вульгарної лексики стає свого роду модою. З одного боку, вживання нецензурної лексики, особливо публічної, залишається табуованою, але, з іншого боку, мат займає певне місце не тільки в повсякденному житті сучасних людей, але також в публічному просторі української культури. Упродовж останніх десятиліть спостерігається широке вживання нецензурної лексики в політичному дискурсі, а також публіцистичних текстах.

Зазвичай мовна ворожість проявляється в комунікативних конфліктах – зіткненнях між учасниками комунікативної взаємодії. Різноманітність форм вираження мовленнєвої ворожості залежить від багатьох факторів, до числа яких слід віднести і жанрово-рольові особливості конфліктної комунікативної ситуації, й індивідуально-комунікативні риси портретів мовних особистостей, учасників конфлікту.

1. Вербальна / невербальна

У кожній культурі існує своя система образливих, загрозливих, іронічних жестів. До числа невербальних засобів вираження ворожості можна також віднести мовчання (загрозливе, іронічне, протестуюче). Приклади цього виду мало зустрічаються в публіцистичних текстах, наприклад: *Нам начальник не дав відповідь на поставлені питання, а стукав по столу, і орав благим матом.*

2. Пряма / непряма

Пряма мовленнєва ворожість – результат комунікативного акту: образи, погрози, наприклад: *Ти просто свиня і скотина! Закрий свою погану пащу, ублюдок!*

Непряма (прихована) мовна ворожість міститься в мовному акті, негативна ілюкція якого не випливає з сумарного значення, а входить до

висловлювання компонентів агресії. Такий тип проявляється в мовленнєвих актах глузування.

Одним з найбільш поширених способів вираження непрямой ворожості є іронія, на основі якої зазвичай будується насмішка. Наприклад:

- *Щось втомилася я!*

- *Ще б пак, ти у нас трудівниця і усіх по телефону обговорила!*

3. Інструментальна / неінструментальна

Неінструментальна ворожість – це ворожість заради ворожості. Вона служить завданням розрядки за рахунок комунікативного партнера і зазвичай має афективний характер, наприклад: *Пішов ти під три чорти! Ідіот!*

Інструментальна ворожість у комунікативному акті містить ще й прагнення до досягнення будь-якої іншої мети, наприклад: *Заткнись, бо щас в око отримаєш!*

У наведених прикладах загроза поєднується з інтенцією досягнення іншої мети.

Інструментальну мовну агресію слід відрізнити від конфліктної мовної маніпуляції.

4. Ініціативна / реактивна

Мовленнєва ворожість може бути засобом як нападу, так і захисту. Наведемо приклад, де агресія, виступає як ворожий фактор: *Що наші діти за дебілізм дивляться! Цілими днями стирчать у ящика, як придурки!*

Реактивна ворожість зазвичай виконує функцію захисту від агресора (реального або уявного), наприклад: *Сам ти ідіот!*

5. Спонтанна / підготовлена

Критерієм диференціації виступає агресивне висловлювання. Спонтанна ворожість проявляється в межах мовного акту, де мотив і комунікативний намір реалізується практично одночасно з їх словесним виразом. Як правило, це миттєва агресивна реакція на фактор співрозмови, наприклад: *Що ти наробив, придурок! Іди на хрін! Дурень!*

Підготовлена ворожість виникає в результаті «спланованої акції». Іноді вона оформилася у свідомості індивіда упродовж безсонної ночі. Наші спостереження показали, що досить часто мовна особистість вимовляє агресію не спонтанно, а подає як «домашню заготовку».

6. Емоційна / раціональна

Емоційно-агресивні мовні дії зазвичай мають характер афекту, наприклад: *Ти мудак! Іди ти...*

Раціональна ворожість може бути спонтанною, але частіше це заздалегідь спланований мовний виступ. Як правило, вона знаходить вираження в різного роду непрямих формах впливу: колочість, жартах, іронії. Але, зрозуміло, не завжди. У деяких випадках агресор свідомо віддає перевагу саме афективним грубим прийомам впливу.

Люди, які вступають у комунікативні відносини, відрізняються один від одного особливостями характеру, світоглядом. Різноманітність

трактувань і точок зору на одне і те ж явище – усе це стає причиною різного роду конфліктів. При цьому не всі конфлікти є проявом ворожості. Зіткнення думок, відстоювання правоти своїх переконань часто призводить до народження нового агресивного акту.

Отже, мовленнєва ворожість може бути розглянута як навмисне мовне вираження негативних емоцій, що володіє інвективно-прагматичним значенням, з наміром заподіяти моральну шкоду адресату або викликати його реакцію.

Практичне значення даного дослідження полягає в можливості використання зібраного матеріалу в навчальних курсах теорії та практики української мови (в курсі мовного спілкування та міжкультурної комунікації), стилістики, лінгвокультурології, лінгвістики тексту.

Література

1. Білоконенко Л. А. Український міжособистісний конфлікт. Київ: Інтерсервіс, 2015. 335 с.

2. Бондаренко Т. Г. Мовленнєва агресія та мовні інструменти для запобігання вербальній ворожнечі. *Права людини та мас-медіа в Україні*: зб. конспектів лекцій. Київ: Ін-т журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, 2018. С. 145–155.

3. Вусик Г. Л. Вираження мовленнєвої агресії в українських масмедіа під час російсько-української війни. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія: Філологічні науки (мовознавство): зб. наук. праць. Дрогобич, 2022. № 17. С. 23–27.

4. Гуз О. П. Особливості вираження вербальної агресії в масмедійному дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія філологічна. 2010. Вип. 13. С. 154–159.

Рула Н. В.,

кандидатка філологічних наук, старша викладачка
Бердянський державний педагогічний університет

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПАТОГЕННОГО МЕДІАКОНТЕНТУ

Масштаб застосування маніпулятивних технологій на телебаченні як одному з найвпливовіших ЗМІ спонукає серйозно замислитися над забезпеченням не тільки демократичних засад реформування українського суспільства, а й інформаційно-психологічного захисту українських громадян. Особливо це стосується великої кількості патогенної інформації в новинному українському дискурсі. «Ганяючись за поганими новинами, телебачення нагнітає в суспільстві депресію, атмосферу бездуховності,

відчуття безперспективності життя в країні, шкодить моральному здоров'ю суспільства.» [1, с. 38].

Мета роботи – описати засоби вираження патогенного медіаконтенту в новинному дискурсі провідних національних телеканалів.

Під час дослідження були використані такі методи: аналіз, синтез, узагальнення, проблемно-тематичний, описово-аналітичний методи

Вивченням поняття «патогенний текст», його ознак, сфери використання займалися М. Лозинський, Л. Масімова, Б. Потятиник, С. Проскуріна, К. Серажим та ін. В інтерв'ю «Детектор медіа» Б. Потятиник зазначив, що «патогенний текст – це семіотична (знакова) структура, яка має вбудовані механізми розмноження, самоекспансії. ... У такий спосіб патогенний текст розмножується, експлуатуючи наш психологічний ресурс» [2].

У сучасному медіаполі існує набір своєрідних мовних та позамовних засобів, які свідчать про застосування маніпулятивних технологій та наявність патогенного медіаконтенту. Розглянемо деякі з інструментів.

Некоректність висловлювань та словесна агресія. У «Подробицях тижня» на «Інтері» 25 жовтня 2019 року ведучий Олексій Ліпман, обговорюючи з гостем перевірку депутатів партії «Слуга народу» на поліграфі, сказав: Мені все ж таки здається, що депутатам варто подумати про те, що руйнуючи міф про поліграф, вони все ж таки зруйнують міф про свою чесність коли-небудь. Називаючи чесність членів партії міфом, ведучий тим самим заперечує її як таку взагалі, а це вже не тільки некоректне висловлювання, але й звинувачення. У «ТСН. Тиждень» на «1+1» 10 листопада 2019 року кореспондент Андрій Орляк подає характеристику Олега Ляшка: володар вил і повелитель корів.

Повтори. У випуску «Подробиці» на «Інтері» 1 грудня 2021 року наприкінці різних сюжетів декілька разів повторюють про загрозу нових акцій протесту та нового майдану. Сюжет про нечисленний мітинг проти введення касового апарата для всіх ФОПів завершується словами кореспондента: Самі ж протестувальники кажуть, що здаватися не збираються. Якщо влада не дослухається, то вийдуть на майдан. У наступному сюжеті йдеться також про мітинг, присвячений восьмій річниці початку Революції Гідності. Якщо не почують сьогодні, то вони можуть уже наперед очікувати ще більше акцій і ще більшого накалу по цьому питанню, – саме ці слова Максима Жоріна, керівника центрального штабу Національного корпусу, вирішили процитувати автори сюжету, а не віддати перевагу, наприклад, вимогам чи зазначеним проблемам, які піднімали мітингарі.

Метод психологічного шоку. Природний психологічний шок глядачі відчувають, коли переглядають новини про війни, катастрофи, смерть тощо. Г. Почепцов говорить про використання різноманітними медіаканалами певних «психоударів» як одних із найпотужніших інструментів маніпулятивного впливу на масову свідомість; проти них людина не має

захисту [3]. На рівні форми це насамперед утілено в порядку новин. Почасти якусь жахливу в змістовому аспекті інформацію подають на початку випуску. Це може бути або прев'ю або перша новина. Так випуск «ТСН» на «1+1» 20 лютого 2022 року розпочинають із анонсу: Байден каже, що Путін уже ухвалив рішення напасти на Україну. В ОРДЛО примусово забирають до армії, а західний світ захоплюється стійкістю українців. Чи вдасться зупинити маховик війни за кілька секунд до катастрофи? Шокуючий ефект створений, зокрема, за допомогою риторичного питання, а також ставки на авторитетне джерело.

Метод психологічного шоку досить часто проявляється і в сюжетах, які відкривають випуски новин. Сюжет про техногенну катастрофу в Києві розпочинає випуск «Фактів тижня» на «ICTV» 10 листопада 2019 року. Ведуча Оксана Гуцай описує жахливі реалії, добираючи яскраві образи та асоціації: Армагедон на вулицях столиці; це не фільм-катастрофа, як ви могли подумати; Розламаний асфальт, залитий окропом, гейзери гарячої води, що б'ють з-під землі та машини, які провалилися в прірву; ми всі живемо ніби на порохівій діжці; Побаченим ви будете шоковані!

Риторичні питання. ЗМІ можуть ставити аудиторії просте, на перший погляд, запитання, водночас наділяючи його необхідним контекстом та орієнтуючи глядача несвідомо розвивати запропоновану інформацію, ідею в потрібному маніпулятору напрямку. Такі фігури служать здебільшого з метою привернення уваги та зацікавленості аудиторії. Проте іноді риторичні питання можуть вносити в контекст відтінки недовіри, звинувачення, зневаги тощо. У «Фактах тижня» на «ICTV» 17 жовтня 2021 року між ведучими зав'язується діалог, у якому риторичне запитання – претензія до представників влади, про яких ідеться:

– Ухвалили стратегію біозахисту. І от секретар РНБО, Сергію, Олексій Данилов вважає, що це допоможе нам боротися з коронавірусом.

– А не запізно стратегії приймати? Я просто нагадаю, що в Україні вже шістдесят тисяч померлих від ковіду, і цієї середи ми вийшли на п'яте місце за цим показником у світі.

Навідні питання. У «Подобицях тижня» на «Інтері» 25 жовтня 2019 року ведучий Олексій Ліпман, спілкуючись із гостем студії Володимиром Фесенком щодо перевірки депутатів партії «Слуга народу» на поліграфі, ставить навідне запитання, яке до того ж містить оцінку: Найгучніший скандал цього тижня як ви оцінюєте? Про можливу корупцію у фінансовому комітеті Верховної Ради. Як вам взагалі здається, чи не грозить розкол монобільшості? Це перше питання. І друге: Ось це поліграф-шоу, яке ми бачили, як до нього відноситися? Олексій Ліпман запитує, як сприймати цю подію, проте вже в своєму запитанні дає відповідь, оскільки сам потрактовує її як поліграф-шоу.

Гумор, іронія, сарказм. Найчастіше до різновидів комічного вдаються журналісти при характеристиці високопосадовців або в ситуаціях, пов'язаних із ними. Зокрема, у «Подобицях тижня» на «Інтері» 25 жовтня

2019 року ведучий Олексій Липман щодо скандалу між депутатами партії «Слуга народу» та перевірку їх на поліграфі говорить: Що ми побачили? Шоу чи атракціон небаченої чесності? Поєднує іронію та сарказм у своєму сюжеті кореспондент Андрій Орляк, коли в «ТСН. Тиждень» на «1+1» 10 листопада 2019 року описує бійку Олега Ляшка та Андрія Геруса: Шарпанина тривала не менше десяти хвилин. У результаті в Андрія Геруса радикально порвана сорочка. Енергоринок не порятований...

Нагромадження статистичних даних. Статистика, яку подають у сюжетах, з одного боку, реалізує стандарти повноти та точності інформації, а з іншого – іноді навантажує мозок споживача, відволікає від основи повідомлення. Нагромадження цифрових даних подеколи має патогенний вплив, особливо якщо йдеться про кількість загиблих, поранених, інфікованих тощо. У «ТСН» на «1+1» 20 лютого 2022 року в репортажі з Донеччини кореспондентка Мар'яна Бухан констатує: Зафіксовано 64 обстріли. Причому якщо б'ють із артилерії 122-го та 152-го калібру, але здебільшого це міни, які летять у бік українських військових, і їх нарахували на сьогоднішній день, от просто на зараз, 316 штук. Тобто 316 мін розірвались або біля позицій, або на позиціях українських військових. Слова кореспондентки супроводжуються на екрані текстом, також із цифрами: Станом на п'яту годину штаб ООС нарахував 53 обстріли, 50 із них – заборонена мінськими домовленостями зброя. Із четверга окупанти поцілили в 73 цивільні об'єкти. Від завтра очікують посилення обстрілів.

Використання образів-тригерів. У випуску «ТСН» на «1+1» 20 лютого 2022 року ведуча Алла Мазур розповідає про ситуацію на території ОРДЛО. Вона зупиняє увагу аудиторії на темі дітей, які страждають у таких умовах: Водночас уже почалися провокації. Російські найманці вдарили із гармат просто по садочку в Станиці Луганській, у якому були діти. Здоровенна діра в стіні розкрояла серце і моє, і, переконана, всіх мам. Сиротами залишилися і діти двох наших бійців, які загинули на фронті. Ведуча робить акцент на почутті матерів, які не зможуть спокійно сприйняти таку новину. Слова-тригери посилені метафорою здоровенна діра розкрояла серце.

Подання неточної інформації як факту. Іноді на провідних національних телеканалах можуть подавати інформацію, яка є або недоведеною, або неперевіреною, або неповною. Проте, незважаючи на це, повідомлення звучить як факт. Наприклад, в одному з випусків «ТСН» Алла Мазур подає як факт таку інформацію: Цього тижня цивільних жителів ОРДЛО почали масово вивозити в Росію, погрожуючи нібито можливим наступом Збройних сил України. Водночас почалися провокації. Проте далі під час включення міністр оборони України Олексій Резніков спростовує цю інформацію: – Ви до речі сказали, що нібито масово вивозять з ОРДЛО в Російську Федерацію громадян України. Це на сьогоднішній день теж фарс. Декілька тисяч вони показово вивезли, а зараз наша розвідка має точну інформацію, що люди повертаються самостійно додому. Їх там ніхто не

годує, не розселяє, тобто це чисто постановка для «Мосфільму» («ТСН» на каналі «1+1» 20 лютого 2022 рок).

Зміщення акцентів. У випуску «Подобиці» на каналі «Інтер» від 1 грудня 2021 року в сюжеті про нечисленний мітинг проти обов'язкового введення касового апарата для всіх ФОПів завищено увагу до кількості правоохоронців: Вулична акція була доволі скромною, хоча, судячи з кількості правоохоронців, яких звели в урядовий квартал, влада припускала, що протестувальників буде більше. Зауважимо, що припущення щодо того, що очікувала влада, є зайвими в новинному контенті. Цю ж думку дублює кореспондент Василь Богайчик: В урядовий квартал нагнали силовиків. Дієслова звели, нагнали мають негативний контекст.

«Новини пошепки». Багато глядачів набагато більше надають значення медіаповідомленням, які нібито «засекречені», конфіденційні. У випуску «Подобиць» на «Інтері» 1 грудня 2021 року ведуча Наталя Белишева надає ефекту секретності подальшій інформації за рахунок наголошування на тому, що спікер сюжету ніколи не виступав публічно: Про які нові шпигунські методи розповів очільник спецслужби, який зазвичай ніколи не виступає публічно. Далі слово бере кореспондентка: Перший публічний виступ голови британської розвідки. Річард Мур очолив МІ-6 торік, зазвичай ця посада, як і всі шпигунські хитросплетіння, огорнута таємничістю і загадковістю. Тому попередники Мура традиційно уникали публічності, навіть їхніх прізвищ ніде не згадували. Що й говорити, якщо до 1980-х років влада країни взагалі не визнавала факту існування МІ-6. Та часи змінилися, і служби розвідки дедалі частіше виходять із тіні із заявами без прикрас.

Отже, патогенність телевізійного контенту може виражатися за допомогою різноманітних інструментів. Найбільш вживаними є некоректність висловлювань та словесна агресія, повторення інформації, психологічний шок, гумор, іронія, сатира, риторичні та навідні питання, нагромадження статистичних даних, використання образів-тригерів, подання неточної інформації як факту, зміщення акцентів, метод «новини пошепки».

Література

1. Даниленко В. Баланс позитивних і негативних новин на українських телеканалах. *Образ*. 2021. Вип. 3 (37). С. 38–44.

2. Довженко О. Борис Потятиник: «Немає іншого виходу, крім медіаосвіти». URL: <https://www.mediakrytyka.info/ohlyady-analytika/borys-potyatynuk-nemaye-inshoho-vykhodu-krim-mediaosvity.html> (дата звернення: 10.10.2022).

3. Почепцов Г. Контроль над розумом. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 350 с.

Сафонова Т. О.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **О. А. Сопіна**

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ СИСТЕМИ МОВИ

Сучасній лінгвістиці відомі різні види лексичних об'єднань: лексико-семантична група, семантичне поле, тематична група, синонімічний ряд та інші. Висунуте ще Л. Щербою положення про те, що «слова кожної мови утворюють систему, і зміни їх значень цілком зрозумілі лише всередині такої системи» залишається актуальним і на сьогодні.

Сукупність слів мови утворює її лексико-семантичну систему. Поняття системності лексики ґрунтується на двох ознаках:

- 1) лексична система як сукупність словникових одиниць (слів, зворотів, які є засобами називання);
- 2) лексична система як форма організації цих одиниць та засоби їх взаємозв'язку [4, с. 11].

Відомо, що досліджувати семантичні співвідношення між лексичними одиницями – метафоричними номінаціями – необхідно за допомогою аналізу семантичних мікросистем (синонімічних, антонімічних груп) та його наступного об'єднання з допомогою ідентифікаторів у більші семантичні класи [3.].

У лексико-семантичній системі існують такі відношення:

- 1) внутрішньослівні (характерні для багатозначних слів),
- 2) парадигматичні,
- 3) синтагматичні,
- 4) асоціативно-дериваційні [6, с. 305–306].

Значення слів вступають між собою в парадигматичні відношення (відношення між словами і групами слів на основі спільності або протилежності їхніх значень), утворюючи різноманітні лексико-семантичні об'єднання. Ключовим словом насамперед є слово-домінанта лексико-семантичної парадигми. Домінанта в ній є її системоутворючою якістю, яка повідомляє «семантичну тему» всій парадигмі.

Як свідчить Л. Новіков, «...різні аспекти (чи різні види) значення тісно пов'язані і взаємодіють у межах єдиного цілого лексичного значення одиниці... Їх взаємозв'язок і взаємовідбитість пояснюється тим, що вони по-різному, з різних сторін характеризують ту саму сутність» [5, с. 123]. З іншого боку, всередині одного семантичного класу дієслова об'єднуються у дрібніші семантичні групи – замкнуті ряди лексичних одиниць однієї частини мови, об'єднані архисемою конкретного змісту.

Найбільшими парадигматичними об'єднаннями є лексико-семантичні поля – це групи слів зі спільним єдиним значенням для усієї групи. Наприклад, метеорологічне, темпоральне, спорідненості, мислення, переміщення лексико-семантичні поля. Найбільш повний опис теорії семантичного поля міститься у книзі Г. Щура [7] та монографії Ю. Караулова [1]. Обидва автори наводять численні визначення поняття поля, запропоновані вченими різних країн. Узагальнюючи ці визначення, можна зробити висновок, що центром, або ядром, семантичного поля є якийсь загальний зміст, ім'ям якого і називається все поле. Як відомо, семантичне поле утворюють слова різних частин мови, які можуть бути пов'язані прямими опозиціями, а можуть співвідноситися лише асоціативно.

У тематичну групу об'єднуються зазвичай лише іменники з конкретно-предметними значеннями, наприклад, назви частин людського тіла, назви населених пунктів, назви транспортних засобів, свійських тварин тощо. М. Кочерган вважає, що тематична група характеризується широкістю і відсутністю чітко вираженого зв'язку між окремими словами [2]. Такі угруповання слів мають загальне поняття та об'єднуються навколо нього; семемами відповідних лексем містять архісему, але не містять диференційних сем; позначені предмети об'єктивно відрізняються один від одного безліччю ознак, які не утворюють будь-якої системи.

Лексичні синоніми, тобто близькі чи тотожні за значенням слова, що по-різному називають одне й те саме поняття, але відрізняються один від одного або відтінками значення, або стилістичним забарвленням, або одночасно обома ознаками, утворюють у мові певну парадигму, інакше звану синонімічним рядом. Домінантою синонімічного ряду виступає, як відомо, «семантично максимально ємне та стилістично нейтральне (тобто не має додаткових стилістичних характеристик)» слово. Домінанту називають також стрижневим чи опорним словом синонімічного ряду.

Л. Новіков пише про те, що семантична близькість синонімів проявляється у збігу частини їх смислового змісту: певних лексико-семантичних варіантів (їх сім'ям), а також частини сем (компонентів) таких семем. У цьому сенсі синонімія – тотожність, але тотожність не слів, а окремих елементів їх смислової структури. «Синоніми семантично тотожні (еквівалентні) у межах певних значень або збіг частин значень взаємодіючих слів, взаємозамінні в тексті в межах, що відповідають їхньому загальному змісту (перетину їх смислового обсягу). Це їх найхарактерніші відношення» [5, с. 47].

У роботах О. Ахманової, М. Кочергана, Є. Кузнецової, А. Уфимцевої, Ф. Філіна, Д. Шмельова та інших авторів поняття лексико-семантичної групи (далі – ЛСГ) сформульовано таким чином: це підрозряд слів у межах однієї частини мови, об'єднаних спільністю значення. Так, М. Кочерган пише, що ЛСГ – це «слова однієї й тієї частини мови, об'єднані однорідністю чи близькістю значення» [2, с. 128]. Проте, як зазначає

Л. Лисиченко, однієї лише спільності значення (семантичної близькості) слів недостатньо у тому, щоб дати визначення ЛСГ, обмежитися лише однією ознакою – означало б виключити щонайменше істотний елемент – загальну всім членів виділеної ЛСГ функцію позначення одної й того ж предмета дійсності, тобто предметно-логічну співвіднесеність [4, с. 78]. Є. Кузнєцова доходить висновку, що у ЛСГ входять «слова однієї частини мови, у яких крім загальних граматичних сем є як мінімум ще одна загальна сема – категоріально-лексична (архисема, класема)» [3, с. 52].

Однією із труднощів визначення конкретної ЛСГ є складність її меж. Нерідко ЛСГ виявляється неоднорідною за складом: у ній можна розрізнити ядро, що включає слова, безсумнівно, що стосуються цього спільного, і периферійні елементи, значення яких простежується не досить чітко, оскільки воно поєднується з іншими категорійними значеннями. У зв'язку з цим встановлення меж ЛСГ викликає труднощі, тому різні лінгвісти по-різному визначають склад групи.

Відомо, що слова всередині ЛСГ утворюють дрібніші, ніж ЛСГ, об'єднання, які називаються підгрупами (підпарадигмами), об'єднаними диференційною семою або базовим ідентифікатором – це синонімічні ряди, антонімічні пари, гіперо-гіпоніми тощо. Наприклад, в темпоральному ЛСП виділяються ЛСГ точних і неточних часових відрізків, а в межах цих ЛСГ виділяються мінімальні семантичні об'єднання: синонімічні ряди (*час, пора; день, доба*), антонімічні пари (*день – ніч, літо – зима, вічність – мить*); гіперо-гіпонімічні (родо-видові) відношення (*тюльпан, гвоздика, гладіолус, ромашка... – квіти; квіти, кущі, дерева... – рослини; січень, лютий, березень... – місяці; хвилини, години, дні, місяці, роки... – час*).

Синтагматичні відношення – це лінійні, контекстні зв'язки слова, його сполучуваність. Кожне слово поєднується не з будь-яким іншим словом, а тільки з певними словами. Наприклад, дієслова *гайнувати* і *розтринькувати* поєднуються тільки з одним словом – *час* і *гроші*, прикметник *безпробудний* – з двома – *сон* і *п'яниця*.

Синтагматичні зв'язки розкриваються в процесі реалізації значень слів саме в конкретних лексичних сполученнях. Між значенням слова та його сполучуваністю існує тісний зв'язок, а саме: значення слова зумовлюється його сполучуваністю, а розширення чи зміна сполучуваності слова (тобто вживання слова в незвичайних контекстах) призводить до зміни його значення.

Асоціативно-дериваційні відношення – це відношення слів по лінії словотворення, смислових асоціацій і фонетичних зближень. Оскільки слово має форму і зміст, це зумовлює двосторонні асоціативні зв'язки:

1) з формально близькими словами: *земний, наземний, земневодний* ← «суша» *земля* «ґрунт» → *земляний, землистий, землекоп*;

2) зі словами з близьким значенням: прикладом асоціативно-дериваційних зв'язків за змістом є слово *чорнити*, де зв'язок між значеннями «малювати в чорний колір» і «зводити наклеп на когось» суто

асоціативний; пор. ще: *ремісник* 1) «людина, що займається ремеслом»; 2) «той, хто працює шаблонно, без ініціативи», тут між наведеними значеннями немає спільних елементів значення (сем), а є тільки стійкі асоціації [6, с. 306].

Дериваційні відношення в лексичній системі поглиблюють, розширюють та доповнюють парадигматичні та синтагматичні відношення, тому їх ще називають епідегматичними.

Отже, лексико-семантична система української мови істотно відрізняється від інших систем мови, оскільки складається з неоднорідних елементів (лексем, сем, лексико-семантичних полів, лексико-семантичних груп тощо). Вона постійно поповнюється новими одиницями, адже лексика є тією ділянкою, яка пов'язує мову з об'єктивною дійсністю, з соціумом.

Література

1. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография. Москва: Наука, 1976. 345.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ: Академія, 2010. 234 с.
3. Кузнецова Е. В. Лексикология русского языка: учеб. пособ. для филол. фак. ун-тов. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Высш. шк., 1989. 216 с.
4. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови. Харків: Вид-во Харківського ун-ту, 1997. 129 с.
5. Новиков Л. А. Семантика русского языка. Москва: Педагогика, 1982. 272 с.
6. Українська мова: енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. Київ: Українська енциклопедія, 2004. 833 с.
7. Щур Г. С. Теория поля в лингвистике. 3-е изд. Москва: ЭКМО, 2009. 264 с.

Сопіна О. А.,

кандидатка філологічних наук, доцентка,
Бердянський державний педагогічний університет

КОМПАРАТИВНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ- ЗООНІМОМ ЯК ЛІНГВОМЕНТАЛЬНІ ФОРМУЛИ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ)

Пізнання мов світу було, є і буде завжди актуальною темою для вивчення, адже час не стоїть на місці, змінюється все, у тому числі і мова народів. Особливо це стосується фразеологізмів, за якими ми можемо розмірковувати про багатство мови, а також прослідкувати за

розвитком мовної ситуації та особливостями лінгвоментальних формул певного етносу.

Фразеологічні одиниці (далі – *ФО*) представляють найбільш мальовничу й виразну частину словникового складу мови та відображають звичаї, традиції народу [1, с. 277].

Багато фразеологізмів утворилося на основі спостережень за поведінкою, зовнішнім виглядом, життям тварин. Саме це пояснює наявність у мові великої кількості фразеологічних одиниць із зоосемічним компонентом. Вони різні за структурою і відносяться до різних видів *ФО*. Певна кількість серед них належить до групи компаративних *ФО*.

Компаративними фразеологічними одиницями називають стійкі та відтворювані словосполучення, фразеологічна специфіка яких ґрунтується на традиційному порівнянні [3, с. 246].

Здатність людського мислення зіставляти, порівнювати явища об'єктивної дійсності знаходить реалізацію у мові. Отже, пізнання об'єктів реальної дійсності пов'язане з їх порівнянням, зіставленням з іншими, раніше відомими об'єктами, зі сприйняттям подібності чи відмінності осіб, предметів за формою, кольором, розміром, функціями тощо.

Зоонім є стрижневим компонентом зооморфних фразеологізмів. Зооморфізми, тобто назви тварин, що використовуються для характеристики людини, охоплюють досить широкий семантичний простір, що відповідає різним сферам прояву людських якостей.

Фактором, що визначає функціонування назв тварин у складі фразеологічних одиниць і поширення цих фразеологізмів у мові носія, є паралелізм тваринного світу і світу людини. На основі загальноприйнятої класифікації назв тварин [3, с. 291], всі стрижневі компоненти об'єднуються в такі сім груп: домашні тварини, дикі тварини, домашні птахи, дикі птахи, риби, земноводні, плазуни, комахи.

В основі аналізу розглядається фразеологічна активність і продуктивність зооморфізму в зооморфних фразеологізмах. Він показав, що назви особистих класів тварин представлені неоднаково. Серед них є назви великої худоби, середніх і дрібних тварин. Найбільшу активність в українській мові мають назви домашніх тварин. За зменшенням фразеологічної активності інші класи можна розташувати в такий спосіб: дикі тварини, домашні птахи, дикі птахи, риби, комахи, земноводні та плазуни. Така характеристика стрижневих компонентів дозволяє розділити компаративні фразеологізми на групи, які дають змогу побачити, за якими саме критеріями утворився зворот (утворення на основі алегорії та паралелізму зовнішнього вигляду, манери поведінки тварини і якісних характеристик), а також, що не менш важливо, можна зробити висновок про багатство української мови і словникового запасу її носіїв.

На основі проведеного аналізу розроблено лексико-семантичну класифікацію досліджуваних *КФО*, де об'єктом оцінки виступає людина. Виявлено такі тематичні групи компаративних фразеологізмів:

1. Фізичні якості людини: наприклад, «*як віл*» – «здоровий»; вживається для підсилення ознаки «дуже» [2], «*як підстрелений сокіл*» – «впасти, не володіючи собою, безсило, важко, опуститися на що-небудь» [2]; «*глуха тетеря*» – «людина, яка погано чує, недочуває»; «*як тетеря*» – «глухий, дуже, надзвичайно» [2], «*сліпа курка*» – «людина, яка погано бачить» [2] та ін.

2. Інтелектуальні здібності людини: наприклад, «*як баран в аптеці*» – «зовсім не розбиратись в чомусь», «*як баран (теля, козел) на нові ворота*» – «недолуго дивитись, вителющуватись, витріщатись» [2], «*метати (розкидати, розсипати) бісер (перли) свиням (перед свинями)*» – «марно говорити, доводити щось тому, хто не може збагнути, не здатний або не хоче зрозуміти, що йому кажуть» [2], «*курячий мозок, курячий розум*» – «хтось нерозумний, нетямущий» [2] та ін.

3. Моральні якості людини: наприклад, «*липнути як бджоли до меду*» – «виявляти свою приязнь до когось або великий інтерес до кого-, чого-небудь; намагатися бути біля об'єкта своєї уваги» [2]; «*старий лис, стара лисиця*» – «лукава, нещира, хитра людина» і т. ін., «*лити крокодилячі сльози*» – «нещиро уболівати за кого-, що-небудь, лицемірити»; «*крокодилячі сльози*» – «удаване, нещире співчуття хитрої, підступної людини» [2]; «*як кіт до миші*» – «кидатися жадібно, пристрасно»; «*як кіт до сала*» – «допасти, накинутися жадібно, дуже енергійно»; «*як кіт на сало*» – «в значенні поглядати, позирати ласо, пожадливо, заздрісно» [2], «*як муха до меду*» – «припасти, прилипнути без почуття міри, жадібно» [2] та ін.

4. Оцінка по відношенню до праці і професійної діяльності: «*як Божа бджола*» – «дуже напружено, посилено працювати» [2], «*вертїтись як муха в окропі*» – «бути дуже зайнятим, заклопотаним» [2], «*як віл*» – «працювати, робити дуже важко і надмірно»; «*як чорний віл у ярмі*» – «робити, працювати дуже важко, надмірно» [2] та ін.

5. Матеріальний стан людини: «*хоч вовком вий*» – «уживається для вираження безвихідного, скрутного становища» [2], «*сісти, як рак, на мілині*» – «потрапити в скрутне становище»; «*як рак на мілкому*» – «лишитися, зостатися без засобів існування, без підтримки, без грошей» [2], «*як миша в пастці*» – «бути, опинитися у безвихідному становищі» [2]; «*як руда миша зимою*» – «загинутися, пропасти напевне, неодмінно, обов'язково; лишитися, зостатися у скрутному становищі, без ніяких запасів, речей і т.ін.; без нічого»; «*як церковна миша*» – «бідний, уживається для підсилення зазначеного слова; дуже бідний» [2] та ін.

Роблячи аналіз обраних фразеологічних одиниць, можна зробити висновок, що негативних або пейоративних оцінок якостей або дій людини більше, аніж позитивних. Це, у першу чергу, пов'язано з господарською діяльністю українців, умовами їх життя в тісному сусідстві зі своєрідним тваринним світом, перебуванням у нерозривному зв'язку із притаманною лише території розселення українців фауною.

Література

1. Каменская В. М. Особенности стержневых компонентов зооморфных фразеологизмов. *Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2007. № 2. Ч. 2. С. 23–34.
2. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С., Дятчук В. В., Неровня Н. М., Федоренко Т. О. Словник фразеологізмів української мови. Київ: Наук. думка, 2008. 1096 с.
3. Ужченко Д. В. Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні: автореферат дис. ... канд. філол. н. Х., 2000. 18 с.

Стельмах А. С.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **С. М. Глазова**

ПРОБЛЕМИ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ У ПРАЦЯХ КЛАСИКІВ-ЛІНГВІСТІВ

Одним із провідних напрямків роботи сучасних мовознавців у галузі синтаксису української мови є вивчення типів простих предикативних одиниць. Сьогодні виділення односкладних речень в окремих структурних типів простих речень не викликає сумніву. Водночас деякі типи односкладних речень лінгвісти інтерпретують по-різному. Безперечно наявність спільних мовних ознак, які ще сто років тому змусили лінгвістів об'єднати ряд різновидів речень під загальною назвою «односкладні прості речення», вивчення їх семантичної структури стало особливо **актуальним** протягом останніх кількох десятиріч.

Основна **мета** наукової публікації полягає в тому, щоб розглянути історію дослідження односкладних речень у зарубіжній та українській лінгвістиці.

Односкладні прості речення – це такі конструкції з одним головним членом, які не вимагають іншого головного члена і не можуть бути доповнені ним без зміни думки, що виражається.

Односкладні предикативні конструкції завжди були в полі зору сучасних лінгвістів, виділення семантичних компонентів яких, взаємодія лексичного, морфологічного рівнів при формуванні цього різновиду складних речень із співвідносними висловлюваннями продовжують аналізувати в лінгвістичній літературі.

Вивченню односкладних речень присвячена велика кількість наукової літератури. У світовому мовознавстві можна виділити два періоди вивчення синтаксису, і зокрема односкладних речень:

- перший – період класичного (традиційного) мовознавства,
- другий – період сучасної лінгвістики.

Автором терміна «односкладні речення» (раніше їх вважали неповними) та основоположником теорії односкладного речення є О. О. Шахматов. Учений першим запропонував класифікацію, поділивши всі односкладні речення залежно від того, який головний член речення в них присутній і який «может быть отождествлен формально или с подлежащим, или со сказуемым», на:

- безпідметові присудкові,
- безприсудкові підметові,
- вокативні,
- безособові [7].

Українські науковці теж продовжують удосконалювати теорію цього типу простих речень.

Так, Л. Булаховський виділяє односкладні речення:

- безособові,
- відносно-безособові,
- називні [1, с. 65].

І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська вживають термін «однойдерні речення», які є «похідні моделі речень та їх варіанти, які з формально-граматичного погляду характеризуються наявністю самодостатнього головного члена, а з семантичного наявністю суб'єкта і предиката, самого предиката чи нерозчленованого компонента. У цьому визначенні враховано, що:

1) однойдерні речення це похідні моделі речень чи їхні варіанти (пор. *Мені не спиться. Я не сплю; Вечір. Настав вечір*);

2) ці моделі мають головний член, який з формальнограматичного погляду не можна визнати ні підметом, ні присудком;

3) семантичні компоненти цих моделей суб'єкт (*Мені не спиться*), предикат (*Мені не спиться. У мене біда*) або нерозчленований компонент» [5].

Мовознавець І. Загнітко наголошував на тому, що: «Односкладні речення – це такі речення з одним головним членом, які формально не вимагають другого головного члена і не можуть доповнюватись ним без зміни характеру вираженої думки. Дієслівними односкладними реченнями слід вважати речення, у яких мова йде про дію, діяч або виконавець якої не вербалізований (словесно не виражений)». Стверджує, що, «оскільки з-поміж них вирізняються речення з яскраво вираженою особовою семантикою», розглядати односкладні речення слід з урахуванням

нерівнорядності формально-граматичної і семантико-синтаксичної площин реченнєвої структури [4].

Отже, вітчизняні науковці з урахуванням формально-граматичних і семантичних ознак виділяють такі різновиди односкладних речень:

- означено-особові,
- неозначено-особові,
- узагальнено-особові,
- безособові,
- інфінітивні,
- номінативні.

Лігвісти продовжують удосконалювати теоретичні знання про односкладні речення (І. Вихованець, В. Горяний, П. Дудик, Г. Золотова, В. Сімович, Р. Христіанінова, Н. Шведова, Ю. Шерех, К. Шульжук) [2; 3; 4; 6; 8].

Література

1. Булаховський Л. А. Вибрані праці: В 5-ти т. Київ, 1978. Т. 1. С. 56–84.
2. Горяний В. Д. Синоніміка односкладних речень. *Українська мова та література в школі*. 1970. № 7. С. 51–55.
3. Дудик П. С. Вивчення української мови в 7 класі. Київ, 1979. 128 с.
4. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. URL: http://litmisto.org.ua/?page_id=15 (дата звернення: 10.09.2022).
5. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Slynko_Iarion/Syntaksys_suchasnoi_ukrainskoi_movu_Problemni_pytannia.pdf? (дата звернення: 10.09.2022).
6. Христіанова Р. О. Просте речення в шкільному курсі української мови. Київ, 1991. 160 с.
7. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. Москва, 2001. 624 с.
8. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ: Академія, 2004. 408 с.

Татаріна О. О.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **Г. О. Александрова**

СИМВОЛІКА П'ЄСИ «СКЛЯНИЙ РАВЛИК» МИЛОРАДА ПАВИЧА

Література постмодернізму – це багатогранний феномен культури ХХ століття. Заперечуючи існування універсальної істини та стверджуючи багатолику модель сприймання світу, вона змінює вектор мислення із законотворчого на інтерпретуючий та починає охоплювати такі поняття, як адогматичність, багатозначність, відсутність кордонів, творча гра з традиціями та відкритість. Читач стає співтворцем постмодерного тексту, а його завданням є інтерпретувати (деконструювати) маргінальне та приховане.

Актуальність теми дослідження викликана складністю інтерпретації постмодерністської п'єси «Скляний равлик» Милорада Павича. Аналіз символіки твору носить свою цінність для дослідження робіт Милорада Павича.

До вивчення творчості сербського письменника зверталися В. Айнц, Т. Бовсунівська, О. Буряк, Ю. Ковбасенко та ін.

У літературознавстві інтерпретація – це «дослідницька діяльність, пов'язана з тлумаченням змістової, смислової сторони літературного твору на різних його структурних рівнях через співвіднесення з цілістю вищого порядку» [1, с. 308]. Аналіз та інтерпретація п'єси «Скляний равлик» передбачає опрацювання символіки твору, тому доцільним є розібратися з поняттям «символ». Символ – це «предметний або словесний знак, який опосередковано виражає сутність певного явища, має філософську наповненість, тому не тотожний знакові» [1, с. 621].

Інтерпретуючи п'єсу «Скляний равлик» Милорада Павича, можна чітко простежити зовнішні інтертекстуальні зв'язки з новелою О' Генрі «Дари волхвів», проте їх створення відбувається в іронічно-пародійному ключі. Самовіддані Делла та Джим перетворюються на егоїстичних панну Хатчепсут і Девіда Сетмута, які занепокоєні створенням свого душевного комфорту. У «передсвятковій історії» М. Павича герої віддають крадене, як різдвяний подарунок. Однак ці подарунки все одно насичені доброю енергією, адже сам жест «подарувати» – це вияв бажання зробити приємне іншому.

Внутрішні інтертекстуальні зв'язки розкриваються крізь призму образної системи п'єси. Тут присутні центральні герої – панна Хатчепсут і Девід Сетмут, та два другорядні – колишня дружина Девіда та неіснуюча донька Неферуре. Єдиний персонаж, що порушує симетрію образної системи – це випадковий перехожий, що є нібито провідником, який

розкриває персонажів у соціумі, спосіб встановлення їхніх взаємовідносин.

Образ доньки є особливо важливим, оскільки вказує на таємницю будівельника Іонна Дамаскина з оповідання для комп'ютера і циркуля «Дамаскин». Неферуре – наче місце, яке проколює голка циркуля, а всі персонажі знаходяться на колі. Отже, образ доньки – символ найголовнішого в житті, що ми знищуємо в гонитві по колу за фальшивими цінностями. Цей образ поєднує в собі потенційний шлях розвитку стосунків між чоловіком і жінкою: подолання самотності природним способом, через створення сім'ї, народження дитини.

Головна героїня Панна Хатчепсут – пересічна жінка, яка намагається подолати свою самотність: «Як завжди, коли почувалась самотньою, вона відразу здогадалася, що треба зробити... панна помітила вишуканого незнайомця в зимовому пальті кольору чорного лаку, стала поруч із ним, простягла однією рукою газетяреві гроші, а другою з панової лівої кишені поцупила річ, яку там намацала» [2, с. 18].

Ідея людської самотності розкривається й через циклічність сюжету. Твір починається та закінчується зустріччю панни Хатчепсут і Девіда Сетмута, крадені речі повертаються до своїх господарів. Однак в стилі постмодернізму автор пише дві розв'язки. Перша розкриває приреченість меркантильного світу через вибух, адже взаємовідносини між людьми не мають ґрунтуватися прагматично. В такому разі, скляний равлик постає символом року, що підкреслюється моторошною, зловіщою музикою. Якщо читач обирає щасливий кінець, увиразнюється інше значення: декоративна свічка долає свою замкнутість, здатна перемогти самотність та набуває нової якості – переродження.

Символіка образу равлика досить розмаїта. В Єгипті та Вавилоні равликів вважали символом вічності та родючості. В античності вони символізували відродження та воскресіння. В середньовіччя спіраль мушлі асоціювалась із лабіринтом, символом перепони, семантично пов'язаним із підземним світом та світом небесним. В епоху відродження равлики були символом чистоти та непорочності. Тварина-гермафродит є поєднанням чоловічого та жіночого начал, досконалої гармонії любовних стосунків, а також поєднання в одній істоті живої плоті та мертвої мушлі.

Скляний равлик у п'єсі Милорада Павича – це метафоричне втілення концепції людини: особистість замкнута, як равлик у мушлі, і разом з тим дуже вразлива. Але скляний равлик – це ще й свічка: людина розриває коло власного еґо через горіння, за принципом самовіддачі. Цей символ здатен зробити дійсністю сон панни Хатчепсут про «дзбан із двома шийками», коли «вино зв'язалося вузлом і двома струменями наповнило водночас два келихи» [2, с.18].

Отже, символіка п'єси «Скляний равлик» розкривається бівалентно, як з точки зору фатуму, так і творення. Зовнішня і внутрішня інтертекстуальність та образна система твору допомагають акцентувати на цьому символі, наповнюють його змістом.

Література

1. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. Київ: Видавничий центр «Академія», 2007. 752 с.
2. Павич М. Скляний равлик. *Vsesvit*. 2002. № 7–8. С. 18–26.

Ходикіна І. В.,

кандидат економічних наук, доктор філософії, викладач
Бердянський державний педагогічний університет

ПЕРЕКЛАД: СТАТУС, ПРОБЛЕМИ, АСПЕКТИ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Переклад – це окремий із напрямів філологічної науки. Він допомагає міжкультурній комунікації, сприяє зростанню економічних взаємовідносин між країнами, дає можливість чути інших і бути почутими по всьому світу. Завдяки перекладам ми можемо читати минуле, вивчати свій етнос, національну самобутність та ділитися цими знаннями із світом.

Перекладу підлягають як художні твори, так і наукові, публіцистичні. Це три найбільш поширені групи, які класифікують переклад. Так само як є поділення на усний та письмовий переклад. Труднощі під час перекладу виникають в різних аспектах – на рівні граматики, на рівні тексту. Існує розподіл за цільовою аудиторією, тобто за реципієнтами, які сприймають переклад на слух чи користуються ним у письмовому вигляді.

Кожна з підгруп в цих класифікаціях має свої характерні риси, за якими здійснюється розподіл. Характерні особливості, властиві тій чи іншій підгрупі, - це загальні риси спільні труднощі, які виникають під час роботи з даною підгрупою.

Переклад художніх творів, особливо віршованого змісту, передбачає збереження авторського стилю і початкового змісту, дотримання віршованої форми, якщо це переклад віршів, або передача стилю текстів, написаних прозою. Для того, щоб дотриматися цих вимог, перекладач повинен виокремити та зрозуміти мовні засоби, які прийнятні для даного типу тексту та розрізнити їх від індивідуального авторського стилю. Авторський стиль характеризується рисами, що повторюються і властиві різним роботам одного і того самого автора. Перекладач повинен ці риси встановити та вміти застосувати їх в подальшому під час перекладу, поруч із стандартним набором звичайних мовних засобів для дотримання загального стилю тексту.

Наукові тексти містять у собі багато дефініцій, специфічних слів, властивих саме цій тематиці, слів іншомовного походження – латинізмів, або англіцизмів, нестандартних скорочень, особливо в письмовому діловому спілкуванні. Наукові твори складаються із розгорнутих речень. Перекладачу в першу чергу треба дотримуватися максимально точного відображення

наукового змісту. Тобто, на відміну від перекладу художнього твору, більше уваги під час перекладу надається змісту, ніж формі.

Публіцистичні тексти вирізняються стислими, ємними фразами. Задача публіциста – фіксувати сьогоднішнє і у короткому тексті передавати багато інформації. Це мова газет, журналів, телебачення, радіо. Інформація має носити чіткий, часом провокаційний характер, привертати до себе увагу. Речення короткі, ємні. Мова тексту переповнена частинами, які підсилюють звучання, надають йому модальності, тобто завуальовано демонструють відношення автора до своєї промови. Так само повинен робити перекладач у своїй інтерпретації змісту вказаних текстів.

Задача перекладача вести читача чи слухача по сценарію, який задумав автор тексту.

Особливо це відчувається, коли ми порівнюємо усні та письмові переклади. Усні переклади поділяються на синхронні та послідовні. Під час усного перекладу треба більше оперувати короткими реченнями, розбиваючи фрази спікера на окремі невеличкі речення, намагаючись при цьому не втратити зміст. Письмовий переклад дозволяє оминати такий підхід. Тут речення можуть займати цілий абзац, як наприклад у наукових текстах юридичного характеру.

Але тут виникають свої нюанси. Перекладач має бути обізнаний з темою перекладу. Наприклад, знатися на юридичних законах обох країн, мови яких задіяні у перекладі, а також на нормах міжнародного права. Не завжди закони однієї країни збігаються із законами іншої. Під час виникнення спірних ситуацій перекладач так само несе відповідальність за адекватність та якість свого перекладу.

Інший приклад – тексти з економіки мають так само бути побудовані за певною схемою, з використанням лексики відповідної тематики, якою повинен володіти перекладач. Це стосується податкових накладних, державних митних документів, транспортних інвойсів та ін.

Так само в медицині, інженерії – перекладачу треба володіти певним набором лексичних термінів, що широко використовуються в мові, на яку чи з якої відбувається переклад.

Що стосується класифікації за труднощами граматичного та стилістичного характеру. Граматичні поділяють в свою чергу на морфологічні та синтаксичні.

Українські науковці роблять багато досліджень в цьому напрямку. Одна з них, М. А. Кур'янова акумулювала результати цих пошуків та виділила серед них такі:

1) Розбіжності в будові мови як наборі певних граматичних категорій і форм, німецькі артиклі як категорія означеності і неозначеності, що визначають новизну інформації, невідомі українській мові;

2) різний обсяг змісту подібних конструкцій;

3) відмінні функційні характеристики, наприклад різні форми однини та множини;

4) відмінне частотне навантаження активного та пасивного стану, дійсного та мовного способів, інфінітивних конструкцій;

5) різнотипність вираження формальних підметів «man» та «es», неможливих у структурі українського речення; використання лексичних засобів для вираження граматичних категорій, коли при використанні німецького плюсквамперфекта в українському реченні з'являються «раніше», «перед тим», «до того»;

б) відмінна сполучуваність слів, тощо [2, с. 4].

Інша дослідниця М. М. Амеліна спирається на напрацювання німецького граматикиста Ю. Майнерта та вважає, що саме граматичні розбіжності між вихідною і цільовою мовою є однією із основних причин недосконалості комп'ютерного перекладу спеціалізованих текстів. Труднощі програмі створюють контекст, структура речень, неправильні дієслова.

На її думку, мови з різних генеалогічних груп розвиваються по-різному, тому мають більше розбіжностей у перекладі [1, с. 5–6].

Ми в своїх попередніх публікаціях створили власну класифікацію і розділили коло проблем, що виникають під час перекладу граматико-морфологічних (слова композити, запозичення, діалекти, евфемізми, застарілі слова, слова і фрази, що набувають нового значення, тощо) або лексикологічні (до яких ми відносимо такі явища, як розбудова множини у німецькій мові, наявність артикль, зміна значення слів із додаванням префіксів та суфіксів), граматико-синтаксичні (інфінітивні, прикметникові та дієприкметникові звороти, поширені означення та рамкова конструкція речень, сталий порядок слів, що непритаманні українській мові) та стилістичні (перифразування фразеологізмів, прислів'їв, сталих фраз) [4]. Що стосується останньої класифікації, яка була вказана вище – за реципієнтами, то розподіл тут базується на комунікативній ситуації та цілях перекладу. Комунікативна ситуація перекладу (КСП) розподіляється на види в залежності від особистості ініціатора перекладу: КСП за ініціативою отримувача перекладу, КСП за ініціативою автора оригіналу, КСП за ініціативою замовника перекладу і КСП за ініціативою перекладача [3].

Підводячи підсумок, можемо зазначити таке.

1. Сучасний стан перекладацької діяльності характеризується постійним розвитком.

2. Труднощі, що виникають під час перекладів класифікуються за різними стандартами.

3. Класифікації допомагають перекладачеві розуміти підводне каміння та оминати помилок у роботі.

Література

1. Амеліна С.М. Структура і семантика мовних одиниць. *Філологічні студії*. Вип. 14. С. 5–11. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua> > irbis_nbuv > cgiirbis_6 (дата звернення 10.11.2022).
2. Кур'янова М. Граматичні труднощі перекладу німецьких науково-технічних текстів українською мовою: автореф. дис...канд. філ. наук / М. О. Кур'янова. Київ, 2006. 16 с.
3. Сдобников В. В. Тактика відтворення індивідуального авторського стилю у перекладах художніх текстів. URL: https://www.sgu.ru/sites/default/files/textdocsfiles/2014/02/24/sdobnikov_v.v._taktika_vosproizvedeniya_individualno-avtorskogo_stilya_v_perevode_hudozhestvennogo_tek.pdf (дата звернення: 08.11.2022).
4. Ходикіна І. В. Труднощі перекладу сучасної німецької мови INNOVATIVE PATHWAY FOR THE DEVELOPMENT OF MODERN PHILOLOGICAL SCIENCES IN UKRAINE AND EU COUNTRIES Scientific monograph. Volume 3. Riga, Latvia. 2022, 654p. P. 365-387 URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/207> (дата звернення: 09.11.2022).

Черкасова А. В.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,

доцентка **В. М. Ліпич**

ІМЕННИКОВА СИНОНІМІКА В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ЯРА СЛАВУТИЧА

Мовна майстерність письменника великою мірою визначається вмінням дібрати з усього лексичного багатства синонімів загальнонародної мови найточніші слова, які найправдивіше змалювали б саме те, що людина бачить, що хоче сказати. Найважливішою ознакою ідіостилу Яра Славутича є синонімія, що допомагає в розкритті глибини й діалектної єдності контрастивних думок поета, увиразнює та урізноманітнює тексти, підкреслює багатогранність авторського словника. Творчий доробок митця – це постійна боротьба за правду, прагнення знайти себе і розкрити своє «Я» у теперішньому, що живиться минулим і прозорливо поглядає в майбутнє. Письменника постійно хвилює доля українського народу, він вразливо відчуває фальш у людських стосунках, не боїться правди, яку виборює в кожному рядку своїх поетичних шедеврів. Синоніміка у творчості Яра Славутича – це ціла система старанно дібраних близьких за змістом слів, що відображають світобачення письменника. Щоб показати

вміння митця користуватися загальним лексичним багатством мови, дбайливість і вимогливість поета при доборі слів-синонімів, проаналізуємо найбільш широко й часто вживані синонімічні гнізда.

Метою дослідження є аналіз на основі семантико-функційного розгляду особливостей репрезентування іменникової синонімії поетичної творчості Яра Славутича – одного із найяскравіших корифеїв української літератури ХХ–ХХІ століть.

Для досягнення мети було виконано такі завдання: а) виділено синонімічні ряди іменників, що функціують у поетичних текстах Яра Славутича; б) згруповано їх у лексико-семантичні групи; в) з'ясовано стилістичну природу синонімів та виявлено їхні функційні особливості в мовотворчості поета.

Системність лексичного складу виявляється у всіх її елементах: в організації тематичних лексичних груп, у структурі багатозначного слова, у наявності синонімічних, антонімічних і т.п. зв'язків. Системність іменникових одиниць у мовотворчості Яра Славутича відображає їх зв'язок із поняттями й проявляється у класифікаційній приналежності до певних лексико-семантичних груп. У сучасному мовознавстві немає точного визначення лексико-семантичної групи. Традиційно вона розглядається як група слів, що тісно пов'язані між собою за смыслом. У мовній картині світу Яра Славутича представлено широкий спектр загальномовних та контекстуальних синонімів-іменників, що утворюють відповідні лексико-семантичні групи.

Щодо іменникової синоніміки, то у творах Яра Славутича вона дещо поступається перед дієслівною. У той же час ряди синонімів-іменників не характеризуються тією широчінню семантико-стилістичних відтінків, яка властива дієслівній синоніміці. Це явище пояснюється тим, що ряди співвідносних іменників у синонімічних рядах формуються із слів-синонімів, які диференційовані між собою переважно стилістично.

Проаналізуємо синонімічні ряди на означення окремих лексико-семантичних груп. Значне місце в іменниковій синоніміці Яра Славутича посідають синонімічні ряди на означення різних частин тіла людини. Вони не характеризуються широким розгалуженням лексичних одиниць та семантико-стилістичних відтінків. Іменники-синоніми розрізняються між собою переважно стилістичними нюансами. На означення передньої частини голови людини виступає синонімічний ряд із домінантою *обличчя*: «А в самого з-понад шиї Пнуться вгору три *обличчя*...» [3, с. 10]; «...*обличчя* Скорботно міниться в поту...» [3, с. 34]; «Боки в гірляндах і в шовках *обличчя*» [3, с. 216]. Помітно менш емоційно нейтральним є слово-синонім *лице*, яке вживається поетом із тотожним значенням до *обличчя*: «До неба *лицем* я лежав» [3, с. 60]; «...Що ховає *лице* між долонь...» [3, с. 83]; «...Знанням пооране, не хмурих *личко* І пера дер із ситих гусаків» [3, с. 90]. Як морфологічний варіант слова *лице* використовується синонім *личко*. Суфікс - ичк - трансформує цей синонім із нейтрального в емоційно-

забарвлений, з відтінком виразної пестливості, ніжності. Синонімічна пара *губи-вуста* виступає на означення двох шкірно-мязових рухомих складок, що утворюють рот у людей і тварин, наприклад: «Гладкий вожак, обмежений на розум, Скрививши *губи*, повні червяки, Проголосив автократичний присуд...» [3, с. 115]; «...Ти гартуєш розпукою спалені *губи*...» [3, с. 48]; «Хитнувсь вояк, московський вартівник, Розкрив *уста*...» [3, с. 41]; «Загляда для рідної мови, До *уст* накладає замки...» [3, с. 54]. Для найменування порожнини між верхньою й нижньою щелепами з отвором у нижній частині обличчя письменник використовує синонім рот - паща, пашека, наприклад: «...Грудками каші повнили *роти*...» [3, с. 69]; «Вона, Немов суддя, резонно говорила, Стегниста, випукла, палка, ставна, І *рот* масивний, облизаний, кривила» [3, с. 110]; «...Пронизав стрілою *пащу*» [3, с. 11]; «Смертоносні жала з *пащеки* ринулись, як течія...» [3, с. 123].

До синонімічного ряду із словом-показником *собака* входить лише дві лексеми: *собака* та *пес*, наприклад: «*Собак* посмажили давно» [3, с. 71]; «Як тільки постріл громом блискавиці Усе покрив – і в'язнів, і ловців, *Собак* і сполох буйних ялівців» [3, с. 84]; «Допавши сліду, *пси*, мов іклачі... Наздоганяють в'язнів, що бредуть.» [3, с. 83]; «Коли повільно припиняло вдари Послабне серце, як побитий *пес*...» [3, с. 314]; «І в'язні, голодні, покусані *псами*. Ідуть і долають безправ'я своє» [3, с. 44]. За допомогою цих антонімів автор зображує репресивний час на Україні.

На означення великої свійської однокопитної тварини, яку використовують для перевезення людей і вантажів, вживається синонімічний ряд зі словом-показником *кінь*, а також лексемами *гривань*, *огир*, *румак*. Лексема *кінь* звичайно не викликає ніяких емоцій, сприймається як почуттєво-нейтральна (часто контекст відіграє важливу роль), наприклад: «Сняться ниви – гривасті *коні*!» [3, с. 19]; «...Що в минуле гривасті *коні* Заманили мою весну» [3, с. 194]; «твій гарячий *кінь* і гострий плуг скрашають даль безкраю» [3, с. 10]. Розмовний синонім *гривань* вживається на означення коня із великою гривою, наприклад: «Уся сім'я гордилась *гриванем*» [3, с. 99]; «Це на тобі, буланий *гриваню*, Я в'їхав радісно в літературу...» [3, с. 161] – митець порівнює себе з античним образом Пегаса. Синонімом *рисак* позначається легкий рисистий кінь, наприклад: «До *рисаків* черкаських вороних!» [3, с. 38].

Отже, Яр Славутич, як і поети-неокласики, у своїх поезіях не просто використовують синонімічні ряди на позначення однакових понять, вони ще й національно озвучують мову. Синонімічний ряд зі словом-показником *хата* є важливим для зображення побуту різних верств українського суспільства. На означення сільського одноповерхового житлового будинку вживається синонімічний ряд зі словом-показником *хата* й лексеми *оселя*, *дім*, *ізба*, *барак*, *вігвам*. Домінанта *хата* передає конкретне поняття житла, вживається в основному в розмовно-побутовому мовленні як стилістично-нейтральний синонім, наприклад: «Тільки-но батько вертався від нив, *Хату* й подвір'я Михась веселив» [3, с. 46]; «...І понад *хатою* в лету жар-птиця,

Що ловить зорі й знає майбуття» [3, с. 95]; «У хату ринула притьмом орава, Нацькована московськими людьми» [3, с. 50]. За допомогою цього синонімічного ряду автор піднімає питання порушення прав людини, зображує час репресій в Україні. Іменник *оселя* використовується в поезіях Яра Славутича як назва житлового будинку разом з двором, господарськими будівлями і городом, своєю внутрішньою формою дещо відрізняється від близьких за значенням слів, наприклад: «Повертаюсь, мов бурі екстазу, До твоїх біловидих *осель*» [3, с. 7]; «Забирайтесь до рідних *осель*» [3, с. 47]; «По всіх *оселях* пекло клекотало» [3, с. 58].

Стан душевного болю й неспокою людини, що зумовлює її скорботні переживання, сумні думи й безрадісний настрій, поет позначає рядом близькозначних слів, які групуються навколо іменника *смуток*; інші синоніми ряду - *скорбота*, *журба*, *жура*, *туга*, *жалоба*, *жаль*. Вживаючи їх, поет проводить градацію в глибинах переживань людини. Цей синонімічний ряд багатий смисловими відтінками, майже повністю складається з ідеографічних синонімів, якими передаються різні вияви душевного стану персонажів, наприклад: «...скільки неба Повито в *смуток*...» [3, с. 50]; «І *смуток* без упину Його, негнучого, донизу гнув» [3, с. 107]. Переважна більшість синонімів цього ряду вийшла з народнорозмовного, почасти поетичного джерела. Лише синонім *скорбота* несе на собі наліт книжності з додатковим відтінком жалоба, велика печаль за емоційними ознаками тяжіє до іменника *туга*, але, на відміну від нього, простежується зрідка, належить до високого стилю, означає глибоку гіркоту, сильний душевний біль, породжений великим горем, наприклад: «І їх повів неначе на Голгофу, На довгу й каторжну *скорботу* Опричник негнучкий» [3, с. 20]; «Тугу мою, невтомну *скорботу*, Не погасити риданням гучним» [3, с. 14]. Синонім *журба* означає виразно гнітючий стан, невеселий настрій, важкі почуття, печаль, належать до народнопоетичних слів, наприклад: «Тепер, долаючи *журбу* тугу, Бере санчата...» [3, с. 64]; «Така *журба!*» [3, с. 107].

Із значенням стихійних явищ природи Яр Славутич використовує синонімічні ряди з домінантами *дощ*, *завірюха*, *темрява*, *вітер*. Синонім синонімічного ряду *завірюха* називає природне явище, що виражається більш чи менш сильним зимовим вітром із снігом. Для вираження цього поняття у творах Яра Славутича виявлено такі синоніми: *завірюха*, *хуртовина*, *заметіль*, *хуга*, *завія*, *сніговія*, *хурделиця*, *хуртеча*, *сніговиця*. Спостереження над уживанням їх Яром Славутичем показують, що, хоч і дуже близькі вони за змістом, все ж іменники *хуртовина*, *завірюха*, *заметіль*, *завія* *сніговія*, *хуга* не є абсолютними двійниками. Так, іменник *завірюха* вживається тоді, коли потрібно наголосити, що досить сильний нерівномірний різкий зимовий вітер, який супроводжується дрібним сухим, сипучим снігопадом, кружляє в повітрі поривами, носячи цілі хмари снігу: «Бувало, в степу, в *завірюху* Козацьку славу берегли...» [3, с. 15]; «Щодня під люту *завірюху* Чимдуж туманиться в очах...» [3, с. 17].

Отже, видатний український поет Яр Славутич був одним із тих митців, які вправно, з любов'ю послуговуються синонімічними засобами української мови. Спадщина Яра Славутича, видатного майстрів поетичного слова, вирізняється як оригінальністю й цікавістю, так і глибиною та неповторністю поезики й стилістики.

Література

1. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови. Харків: ХДПУ ім. Г. С. Сковороди, 1997. 129 с.
2. Полякова Т. В. Мова поетичних творів Яра Славутич. *Ономастика і апелятиви: збірник наукових праць*. Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. Вип. 16. С.179–183.
3. Славутич Яр. Поезії: у 2 т. Київ: Дніпро, 1994.

Шиманович І. В.,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
Бердянський державний педагогічний університет

CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING AS A MEANS OF ENCOURAGING STUDENTS' MOTIVATION AT ENGLISH CLASSES

Content and language integrated learning (CLIL) is considered as a new methodological approach that has become the centre of attention in ELT community in Ukraine as well as in the world.

CLIL supports combining the academic content of non-linguistic subjects with a foreign language, which promotes gaining content knowledge and using the target language at the same time. It involves methodological techniques and strategies which instead of dealing particularly with teaching of the language itself, motivates teachers and students to use the language as a means of communication. In this way this approach promotes language and content development in the process.

T. Gerdes points out that “this type of teaching is beneficial and effective because learning a foreign language seems more attractive when learners can use the language to acquire information of interest to them, and because learners see a clear reason for using the target language” [1, p. 16].

D. Coyle developed the 4Cs Framework to characterize the essence of CLIL. These four dimensions (4Cs) form a conceptual framework that connects content, cognition, communication and culture. Each component of the construction proposed by the scientist has indicators. “Content” is designed to find answers to the questions: What are the goals of education? What do we teach? What new things do students learn? What is the result of this education?

“Communication” determines the working language of education, the creation of a special dictionary, language correction in the learning process, the choice of communication types, indicating the need to use polylogical discussion forms of interaction in the educational process. “Cognition” reveals the mental skills that determine the focus of attention on the subject and the target language, the types of questions that lead to the correct answers, the tasks necessary for reasoning. “Culture” involves the selection of the socio-cultural meaning of the topic and the unification of all the material of the lesson, as well as taking into account the individual qualities and needs of the students. According to D. Coyle, the central part of the entire pyramid is the “communication” element, which means the implementation of the remaining three components through communication [10, p. 22].

It is necessary to pay attention to four factors of the CLIL methodology, which have some similarities with other approaches to learning a foreign language. The first feature is the naturalistic and implicit style of the methodology. These CLIL learning styles should be understood as improving communication opportunities due to a greater focus on the input data that the student receives from the external environment. A large amount of information provides better learning results.

The second feature of CLIL is the cooperative learning style. In cooperative learning, students are usually divided into small groups to complete tasks through teamwork. Cooperative learning style is effective because it provides an opportunity to get rid of anxiety in the learning process, stimulate motivation of students and promote interaction between them. Students’ autonomy created within the framework of the cooperative learning method and interaction with a team member helps to improve their communication skills during language learning.

The third feature of CLIL is authenticity, which allows students to develop the ability to solve communication problems in real life. During authentically oriented learning, materials are selected taking into account the real language environment.

The fourth feature of CLIL is flexibility. The CLIL methodology can be applied for implementation in different curricula with different content of subject studies. CLIL aims to combine the study of a foreign language with other academic subjects (biology, physics, chemistry, history, literature, etc.). Interesting material encourages students to learn a foreign language, lays a linguistic base that they can develop in the future.

According to F. Ball, there are objective reasons, thanks to which the idea of subject-language integration has a higher motivating potential compared to others, namely: the need to study the content of the discipline motivates students to improve the level of foreign language proficiency; a lexical approach is used, thanks to which students notice and analyze language structures and lexical units; immersion in the language environment takes place, as well as awareness of the importance of one’s own achievements in the learning process.

Considering students' internal position, the fact of forming their positive attitude to learning is obvious because content and language integrated learning renews interest in language learning, expands individual learning, enriches knowledge through interdisciplinary connections, focusing on content, understanding, communication and culture. Within this approach it is essential to stress the effective use of time because content and language are studied in parallel, strengthening communicative and intercultural understanding, updating the structure of classroom classes.

Content and language integrated learning helps to increase students' motivation to study a foreign language as well as determination to master a foreign language to solve specific communicative problems tasks. The implementation of peer-tutoring in CLIL classes reduces anxiety, builds up learners' self-confidence and encourages students' positive attitudes.

REFERENCES

1. Coyle D. CLIL: Learning Through a Foreign Language: Models, Methods and Outcomes. London: CILT, 1999. 64 p.
2. Gerdes T. Talking CLIL. URL: https://www.academia.edu/9168371/Talking_CLIL (Last accessed: 05.10.2022).

Шпетна С. А.,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

Кіріченко О. М.,

старша викладачка,

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ В ПРОЦЕСІ ОПАНУВАННЯ МОВНО- ЛІТЕРАТУРНОЮ ПІДГОТОВКОЮ

У сучасному технологічно розвиненому просторі інформатизація освіти певною мірою забезпечує цілісний розвиток особистості, її креативності, дозволяє реалізовувати особистісно зорієнтований та диференційований підходи у навчанні, що призводить до формування зацікавленості та підвищення мотивації до навчання.

Процес інформатизації освіти знайшов своє зображення у вітчизняній та світовій літературі. Проблеми розвитку сучасних інформаційно-комунікативних технологій розглядаються вченими В. Биковим, Р. Гуревич, М. Жалдаком, Є. Полат, С. Сисоєвою та іншими. Питання застосування інформаційних технологій в освіті активно досліджуються В. Андрущенко, І. Булах, Ю. Жуком, О. Комісаровою, О. Ляшенко,

Ю. Машбицем та ін. Зокрема дидактичні проблеми й перспективи використання ІКТ в освітянському процесі досліджують Н. Апатова, Т. Сергеева, І. Роберт; до проблем використання засобів ІКТ у навчально-виховному процесі звертаються в наукових розвідках В. Беспалько, В. Краснопольський, Д. Соєр, Р. Шенк та інші. Питання професійної підготовки та організації навчання у вищих навчальних закладах досліджували Дж. Велінгтон, М. Дяченко, Л. Кандибович, Т. Коваль, О. Романишина та інші.

Сьогодні Інтернет посів належне місце в нашому житті в плані отримання та обміну інформації, а також організації спілкування. Електронна пошта, різноманітні форуми, організовані в мережевому просторі, численні Інтернет-журнали, онлайн-платформи для багатьох стали надважливим аспектом повсякденності.

У мережевій комунікації є маса переваг, зокрема: необмеженість доступу до будь-якої інформації та простота; легкість пошуку, бо можна знайти необхідну інформацію, співрозмовника, який відповідає будь-яким вимогам; анонімність, що дозволяє створити власний, індивідуальний образ; певним чином відсутність відповідальності, можна вийти з контакту будь-якої миті в разі небажаного розвитку подій; свобода дій, вчинків, висловлювань, що передбачає можливість змінювати інформацію, переробляти, розсилати, куди і будь-кому; відсутність часу та відстані [2]. Проте, спілкування в Інтернеті має певні особливості: зокрема це спілкування з уявним співрозмовником, з образом; здебільшого при такому спілкуванні втрачають своє значення невербальні засоби спілкування. Як відзначає у своєму дослідженні О. Резіна, психологічні наслідки застосування інформаційних технологій мають амбівалентний характер. З'являються нові проблеми, які пов'язані з різноманітними змінами особистості, що відбуваються при активному використанні мережі. Це «так звані Інтернет-залежність, або Інтернет-адикція, ігрова «наркоманія», хакерство». Дослідниця констатує й той факт, що «навігація мережею Інтернет (пов'язана з будь-яким видом діяльності), може сприяти появі своєрідного відходу від реальності», коли суб'єкт «стає не в змозі повноцінно функціонувати в реальному світі» [7].

У науковому обігу наводиться ціла низка визначень інформаційно-комунікаційним технологіям. Зокрема одне з них: «Інформаційно-комунікаційні технології – це сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, обробки, зберігання, розповсюдження, демонстрації та використання даних в інтересах їх користувачів» [11]. На нашу думку, це технології, організовані на базі комп'ютерної техніки та сучасних засобів зв'язку (електронна пошта, форуми, чати, теле- та відеоконференції тощо.)

МОН України оновило вимоги щодо використання електронних освітніх ресурсів, які є засобами навчання на цифрових носіях будь-якого типу або розміщені в інформаційно-телекомунікаційних системах, які

відтворюються за допомогою електронних технічних засобів і застосовуються в освітньому процесі.

Перш за все електронні освітні ресурси створюються «для забезпечення модернізації освітнього процесу, надання рівного доступу учасникам освітнього процесу незалежно від місця проживання та форми навчання.

За функційною ознакою їх поділяють на:

– **електронні навчальні видання** (електронна версія друкованого підручника, електронний підручник, електронний практикум, електронна хрестоматія, електронний курс лекцій, електронний навчальний посібник тощо);

– **електронні довідкові видання** (електронний довідник, електронна енциклопедія, електронний словник тощо);

– **електронні практичні видання** (збірник віртуальних лабораторних робіт, електронні методичні рекомендації, електронний робочий зошит тощо).

За наявністю друкованої версії електронні освітні ресурси поділяють на:

– **електронні версії** друкованих видань;

– **самостійні електронні видання** або матеріали, що не мають друкованих аналогів.

Організаційно-допоміжні електронні освітні ресурси, які можуть входити до складу основних ЕОР або публікуватися самостійно: аудіовізуальний твір; електронний довідник; електронний словник; електронні методичні рекомендації; електронні тести; електронні дидактичні демонстраційні матеріали» тощо [6].

Дослідниця І. Розіна запроваджує поняття «педагогічна комп'ютерно-опосередкована комунікація», під якою розуміє «педагогічне наукове спрямування, де досліджується використання учасниками освітнього процесу електронних повідомлень для формування знань та взаєморозуміння в освітньому інформаційно-комунікаційному середовищі у відповідному до навчання контексті» [8 с. 41].

На позначення цього Л. Білоусова, В. Мирошніченко вважають, що серед дидактичних функцій Інтернету можна виокремити такі: використання інформаційних матеріалів мережі для створення проблемної ситуації на уроці; пошук необхідної інформації для виконання проєктних та дослідницьких робіт; організація та проведення міжнародних телекомунікаційних проєктів, олімпіад та вікторин, проведення різноманітних дискусій; організація самостійної пізнавальної діяльності здобувачів освіти; дистанційного навчання, проведення різного тестування; організація методичних об'єднань вчителів та ін. [1; 5].

Технічні можливості, дидактичні властивості та функції Інтернет-технологій стали основою віртуальної освіти, яка є більш гнучкою й стала можливою завдяки поєднанню Інтернету та нового покоління програмного

забезпечення. Технологія віртуальної освіти має стати платформою для трьох основних режимів дистанційного навчання:

- асинхронної групової роботи з нефіксованим часом доступу та підтримкою багаторівневої інтерактивності;

- синхронної групової роботи, яка забезпечує живе, спільне та структуроване отримання знань;

- самостійного навчання, що є індивідуальною освітньою практикою.

Однією з перших форм віртуальної освіти стало дистанційне навчання, яке почало сприйматися як самостійна, нова форма здобуття освіти. Така форма враховує логіку пізнавальної діяльності та реалізується засобами Інтернет-технологій, відеоконференцій, інтерактивного телебачення, іншими інтерактивними засобами.

На сучасному етапі дистанційне навчання в основному розглядається як модель навчання, що використовує дидактичний потенціал інформаційно-комп'ютерних технологій, й визначається як переважно самостійна пізнавальна діяльність учнів при опосередкованій або не повністю опосередкованій взаємодії учня та викладача між собою та із засобами навчання в умовах спеціального інформаційного освітнього середовища. На сьогодні здобувачі освіти мають можливість спілкуватися за допомогою освітніх платформ MOODLE, ZOOM, MICROSOFT TEAMS та ін.

Останнім часом науковці з проблем інформатизації освіти все частіше використовують термін «електронна освіта (навчання)» (e-Learning). Це поняття включає навчання з допомогою Інтернету, off-line-навчання з допомогою інших електронних носіїв інформації, наприклад мультимедійних CD, DVD, MP3), m-Learning – мобільне навчання з допомогою мобільних телефонів, смартфонів і т.д. П. Сисоєв вважає, що сучасне електронне навчання – це передумова i-Learning (інтегрованого навчання), у якому можна було б поєднувати всі позитивні змістовні, технологічні, кадрові, організаційні та управлінські аспекти освітньої діяльності [9]. Але електронне навчання – не заміна навчання, яке засноване на реальній взаємодії учнів та викладачів, а його мета – зробити освіту більш відкритою та динамічною, забезпечити перехід від навчання, яке керується технологіями, до навчання, покращеного технологіями.

У Державному стандарті базової середньої освіти визначено, що «метою мовно-літературної освітньої галузі є розвиток компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом, які володіють українською мовою, читають інформаційні та художні тексти, зокрема класичної та сучасної художньої літератури (української та світової), здатні спілкуватися мовами корінних народів і національних меншин, іноземними мовами для духовного, культурного та національного самовираження та міжкультурного діалогу, для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, творчої самореалізації, формування ціннісних орієнтацій і ставлень» [3].

Безперечно, виникнення мережі Інтернет стало потужним поштовхом для вивчення та використання в освітньому процесі дидактичного потенціалу нових інформаційно-комунікаційних технологій. Багатьма вченими доведено, що основні послуги мережі Інтернет мають низку дидактичних властивостей та функцій, які дозволяють вирішувати численні освітні завдання. До основних дидактичних функцій мережі Інтернет належать: транспортування необхідної інформації та інформаційне забезпечення навчального процесу; повсякденне та професійне спілкування; безпосереднє використання інтернет-технологій у навчально-виховному процесі, що дозволяє забезпечити інтерактивність навчального процесу, мультимедійну підтримку, контроль та оцінку пізнавальної діяльності учнів.

Процес навчання з урахуванням комп'ютерних та інформаційно-комунікаційних технологій враховує традиційні дидактичні принципи: свідомості, міцності засвоєння знань, наочності, активності, науковості, доступності, послідовності, систематичності, обліку індивідуальних особливостей тощо. Зокрема, умови комп'ютерного навчання надають здобувачам освіти свідомий вибір стратегії досягнення навчальної мети. Принцип наочності реалізується завдяки мультимедійним характеристикам. Доступність досягається відповідністю інформаційних навчальних матеріалів віковим та інтелектуальним можливостям учнів. Міцність знань засвоєння забезпечується інтерактивністю, необмеженістю у часі, розширеними можливостями самостійної роботи, збільшенням часу на індивідуальне тренування тощо. Принцип послідовності реалізується через черговість подачі матеріалу та його системність, яка передбачена комп'ютерною навчальною програмою. Врахування індивідуальності учнів реалізується у можливості пристосування програми до особливостей конкретного процесу, вибору індивідуального темпу роботи та способу викладу матеріалу [4].

У сучасній методиці викладання філологічних дисциплін виділилися Інтернет-ресурси, які довели свою ефективність у практиці викладання мови та літератури. Вони містять різний мовний, літературний матеріал, у тому числі текстовий, аудіо- та візуальний за різноманітними тематиками. Пошукові системи Інтернету дозволяють вчителю та викладачу використовувати на заняттях автентичні матеріали, знайомитися з творами художньої літератури авторів з різних країн, долучитися до іншомовної культури, розвивати кругозір і засвоювати лексику, розширюючи свій активний словниковий запас тощо.

Застосування веб-ресурсів на заняттях освітнього процесу та в самостійній підготовці передбачає урахування вікових, психологічних, індивідуальних характеристик здобувачів освіти, що дозволяє успішно засвоювати мовно-літературну інформацію та розвивати навички й уміння, а також робить освітній процес цікавішим, яскравим, інформативним, чим полегшує процес викладання і навчання.

Використання Інтернет-ресурсів та мультимедійних засобів дає педагогам чудову можливість удосконалити управління навчанням, збільшити ефективність та об'єктивність навчального процесу, заощадити час викладача, підвищити мотивацію учнів, зацікавити їх вивченням мови та літератури. Веб-ресурси значно спрощують процес комунікації учнів із викладачами, спілкування між собою, із носіями мови тощо.

У процесі філологічної освіти викладачі та здобувачі освіти можуть користуватись такими Інтернет-ресурсами: електронними навчальними посібниками; відео- та аудіоматеріалами; інтерактивними завданнями; онлайн-словниками; онлайн-тестами; онлайн-іграми; онлайн-конкурсами та олімпіадами тощо. Є окремий сайт каталогу електронних освітніх ресурсів <https://sites.google.com/site/nmcbmr/distancijne-navcanna/pidsumki/katalog-elektronnih-resursiv-dla-ucniv-5-11-klasiv>, на якому можна віднайти всю інформацію, яка допоможе в організації освітнього процесу: система e-pidruchnyku.net забезпечує широкий законний доступ до цифрових копій підручників, які використовуються у навчальному процесі загальноосвітніх шкіл, розміщені всі шкільні підручники (які можна читати онлайн), уроки для школярів онлайн (відео уроки) тощо. На сьогодні існує багато сайтів, що надають доступ до ресурсів, розроблених вчителями, викладачами, серед яких: сайт-збірник різноманітних тестів, опитувань, ігор та кросвордів з різних тематик (URL: <https://onlinetestpad.com/>); сайт Химинець А. – учителя світової літератури, української мови та літератури (<https://svitliteraturu.com/>), де наявні такі категорії: сайти вчителів; освітня тематика; літературні сайти; електронні бібліотеки та підручники; FB групи та ін. Через навігацію на цьому ж сайті викладач може знайти необхідні матеріали з української, світової, дитячої літератури, презентації, матеріали позакласного читання, методичні вказівки та рекомендації, таблиці, уроки, відео, екранізації творів, мультфільми, категорію «цікаво знати», каталог сайтів, відгуки та зворотний зв'язок.

Інтеграція можливостей мережі Інтернет досягається шляхом використання викладачем різних методів та прийомів Інтернет-технологій з метою активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти, підвищення інтересу до вивчення філологічних дисциплін, покращення та модернізації освіти загалом. Педагогічний досвід викладача Л. Цукор був використаний освітнім порталом «На урок» в межах Інтернет-конференції «Українська мова та література: дистанційне навчання та робота у класі», яка акцентувала на інтерактивних способах організації інформації, зокрема: робота з хмарою слів, для створення яких варто використовувати сервіс Word It Out; використання під час занять з української мови та літератури мапи думок, яка дозволить навчити здобувача освіти мислити абсолютно по-новому, краще запам'ятовувати та аналізувати певну тему. Для створення мап буде корисний сервіс Mind42, серед переваг якого: можливість групової роботи, зручний інтерфейс, наявність інтегрованого пошуку зображень через Google, можливість робити нотатки та сумісність з

аналогічними програмами. У такій програмі, зазначає Л. Цукор, здобувачі освіти можуть створювати мапи думок за творчістю письменників, візуально подати біографію у структурованому вигляді. Під час проведення занять корисними будуть онлайн-тести «На Урок». Вони чудово підходять для контролю знань і залучення учнів до активної роботи у класі та вдома. Для того, щоби розібратися у функціоналі тестів «На Урок», варто переглянути відеоінструкції [10].

Але для правильного використання Інтернет-ресурсів у процесі мовно-літературної підготовки здобувачів освіти, потрібно врахувати обсяг даних матеріалів та частоту їх застосування. Виконання будь-якого інтерактивного завдання має бути методично обґрунтованим та відповідати цілям і завданням заняття, але неперенасиченим додатковими завданнями.

Робота здобувачів освіти реалізується за допомогою їхньої участі у спеціально розроблених видах діяльності: робота з електронними ресурсами, форумами, чатами, Інтернет-комунікація, яка дозволяє більш ефективно та цілеспрямовано використовувати інформаційні та комунікативні служби мережі Інтернет, надає інформацію різного виду, що підвищує доступність та якість освіти.

Загалом використання різних Інтернет-ресурсів дозволяє викладачеві адаптувати інформаційне наповнення різних завдань до цілей та завдань навчального процесу, враховуючи індивідуальні особливості та специфічні потреби як учнів, так і вчителя, викладача, а також забезпечувати постійний зворотний зв'язок.

Отже, отримання та зображення інформації при застосуванні можливостей комп'ютера, використання різних освітніх інформаційних ресурсів є ефективним засобом оптимізації та інтенсифікації навчального процесу.

Література

1. Білоусова Л. Аспекти підготовки майбутнього вчителя до реалізації дидактичного потенціалу Інтернет-технологій у практиці навчання. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2012. № 42(1). С. 7–13.
2. Гревцов В. Е. Развитие социальных связей и отношений в виртуальных сообществах. *Социосфера*. 2010. №1. С. 59 – 61.
3. Державний стандарт базової середньої освіти. URL:<https://mon.gov.ua/ua/osvita/> (дата звернення: 27.10.2022)
4. Долинський Є. В. Дидактичні принципи використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні перекладу. *Педагогічний альманах*. 2013. Вип. 19. С. 139–145.
5. Мирошніченко В. О. Використання сучасних інформаційних технологій. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 294 с.
6. МОН оновило вимоги до електронних освітніх ресурсів. URL:<https://jurliga.ligazakon.net/news/187737> (дата звернення: 26.10.2022)

7. Рєзїна О. В. Особливостї використання інформаційних можливостей мережї Інтернет учнями старших класїв. URL:https://fi.npu.edu.ua/files/Zbirnik_KOSN/6/19.pdf (дата звернення: 26.10.2022)

8. Розїна І. М. Педагогїчна комп'ютерно-опосередкована комунїкацїя. Теорїя і практика. Київ: Школа, 2005. 460 с.

9. Сысоев П. В. E-Learning как предпосылка становления интегрированного обучения. Современные учебные Интернет-ресурсы в обучении иностранному языку. *Иностранные языки в школе*: науч.- метод. журн. 2008. № 6. С. 2–9.

10. Цукор Л. Інтернет-ресурси на уроках української мови та лїтератури. URL:<https://naurok.com.ua/post/internet-resursi-na-urokah-ukrainsko-movi-ta-literaturi> (дата звернення: 26.10.2022).

11. Швачич Г. Г., Толстой В. В., Петречук Л. М., Іващенко Ю. С., Гуляєва О. А., Соболенко О. В. Сучасні інформаційно-комунїкаційні технологїї: навч. посїб. Днїпро: НМетАУ, 2017. 230 с.

Юносова В. О.,

кандидатка філологїчних наук, доцентка,
Бердянський державний педагогїчний унїверситет

ВИЯВ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОБУТНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ФОРМАХ МІСЦЕВОГО ВІДМІНКА ОДНИНИ ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ

В останні десятирїччя українська мова у зв'язку з великими суспільними зрушеннями переживає період інтенсивних змін. У такі часи посилюються пуристичні тенденції – прагнення до очищення мови від іншомовних запозичень, неологізмів тощо. Відомо, що впродовж ХХ ст. відбувалося втручання у внутрішню структуру української мови задля наближення її до мови російської, тож нині спостерігаємо виразну тенденцію до відновлення українських питомих форм. Цю тенденцію виразно демонструють форми місцевого відмінка однини іменників чоловічого роду II відміни. Згідно з чинним правописом, іменники з кінцевими *г, к, х* у місцевому відмінку можуть набувати закінчень *-у* (*в снігу, на вовку, у смїху*) або *-ї*, перед яким відбувається чергування із *з, ц, с* (*на порозї, у кроці, у поросї*). Це чергування є фонетичною особливістю української мови. Якщо в іменниках I відміни перехід кореневих *г, к, х* у *з, ц, с* відбувається послїдовно (*у книзі, на руці, на мусї*), то в іменниках II відміни спостерігаємо варїантність флексїй, яка виникла внаслідок змішування рїзних іменникових парадигм у давній словозміні [1, с. 95]: *в році, на порозї, у лузі, у кожусї*, але *в снігу, на вовку*. Флексїї місцевого відмінка іменників II відміни були предметом дослідження багатьох учених

(І. Огієнка, О. Синявського, П. Тимошенка, Н.Сологуб та ін.), які з'ясували, що на вибір однієї з варіантних форм впливають різні чинники: акцентуаційні, словотвірні, морфологічні, лексичні. Вважаємо, що нині можна говорити про ще один чинник: прагнення до вияву національної самобутності.

Мета нашого дослідження – простежити зміни у вживанні варіантних закінчень *-i/-y* місцевого відмінка в сучасній українській мові кінця ХХ – поч. ХХІ ст.

Мова сучасної художньої літератури та засобів масової інформації виразно засвідчує збільшення випадків уживання в місцевому відмінку форм із закінченням *-i* попри відсутність їх у лексикографічних виданнях. Зокрема, «Орфографічний словник української мови» (1994 р.) для багатьох іменників з основою на *з, к, х* закінчення місцевого відмінка не визначає. Наведене в передмові до словника застереження щодо висвітлення в ньому всіх правописних особливостей, паралельного написання тощо дає підстави вважати, що вони мають закінчення *-у*: *в (на) знаку, кулаку, піджаку, попереку, фартуху, язика* тощо. Це ж закінчення рекомендовано вживати й в електронному «Орфографічному словнику», розміщеному на порталі української мови та культури (<https://slovnyk.ua/index.php>). Однак у мовній практиці вони почали набувати варіантних закінчень, пор.: *...а тут церкву збудували після того, як на дереві з'явився образ Пречистої Богородиці у хреснім знаку; Уже казав, що наш храм було збудовано за радою православних християн, власне, селян, коли на дереві з'явився образ Пречистої Богородиці в хресному знаці* (В. Шевчук); *Щастя в кулаку* («Україна молода», 06.06.2014); *Олександр, помираючи, марно радить синові тримати підданих у кулаці* («День», 27.10.2017); *Не можна наколювати їжу на палички; трясти ними, у такий спосіб охолоджуючи їжу; облизувати хасі чи затискати їх у кулаці* (японці сприймають це як загрозу) («Україна молода», 19.10.2011); *Ірена підхопила папірця і стисла його в кулаці* (О. Жовна);...*який давав інтерв'ю для українського телеканалу по Skure у піджаку і краватці, і при цьому випадково замість штанів продемонстрував на всю країну колір власної білизни* («День», 02.01.2021); *Я підняв комір на своєму твідовому піджаці і продовжував іти* (О. Жовна); *У попереку сиділа кусюча гадина й жалила раз по раз смертельно й навіки. Тим часом у попереці й унизу живота нечиста сила помішувала ватру, докладаючи туди все сухих і сухих трісок*; (М. Матіос); *Але хіба вона винна, що ми – щасливі, а вона – у брудному фартуху? Там справді сиділа повновида брюнетка в мереживному фартусі* (І. Роздобудько); *А на венеричну хворобу можуть вказувати великі неболючі тверді виразки на язика* («Експрес», 30.10 – 06.11.2008); *І відчував на язика латунно-тьмянний присмак перемоги; Є в людини певний особливий стан. Коли щось крутиться на язиці, а людина ніяк не може згадати* (Л. Дереш); *У Дезінфікатора принцип простий: що на душі – те й на язиці* (Л. Дашвар); *...і в усіх на язиці крутилося одне загадково-страхотливе слово*

«Хальодняр»(В. Шкляр); *А ти здаєшся собі гіршою за всіх, тому що у тебе – все на язиці: і мед, і гірчиця, й отрута, і правда, і брехня* (І. Роздобудько); *Якщо зазвичай пишу, як говорю, а говорю, як пишу, то завжди – що на думці, те й на язиці* («День», 10.03.2017); *Що у Сівохи на язиці – у влади в голові*(«Газета по-українськи», 05.04.2020).

Поява варіантних форм у місцевому відмінку із закінченнями -у/-і зумовлена історичним розвитком мови, у процесі якого одні іменники зберегли цю здатність до чергування, інші її втратили. Зокрема, у сучасних правописних виданнях рекомендовано в низці іменників уживати флексію -і: (на, у) *блоці, доці, ланцюзі, капелюсі, крузі, кожусі, морзі, мороці, некролозі, обсязі, одязі, пролозі, фланзі* тощо. Частина лексем здатна набувати обидві форми: (на, у) *альманасі / альманаху, архіпелазі / архіпелагу, барлозі / барлогу, зашморзі / зашморгу, каблуці / каблуку, льосі / льоху, потягу / потязі, ринзі / рингу, розшуці / розшуку, саркофазі / саркофагу, торзі / торгу* та ін. Закінчення -у пропонують уживати в таких іменниках: (на, в) *бараку, буку, верху, горіху, гороху, доку, жаху, ковчегу, луку, мітингу, страху, сундуку, румаку, флаштоку, шоку* та ін.

На жаль, чітких рекомендацій щодо вживання того чи того закінчення в іменниках з кінцевими **з, к, х** немає, тому й досі спостерігаємо хитання у виборі форми місцевого відмінка, вживання варіантних форм замість рекомендованого правописними виданнями певного закінчення.

У згаданому вище електронному словнику трапляються недогляди. Зокрема, іменник *урок* пропонується вживати лише із закінченням -у (*на уроку*), хоча в мовній практиці він узвичаєний із флексією -і (*на уроці*), напр.: *Олена Зеленська на уроці української мови для 5 класу, актор-комік Гарік Бірча на уроці геометрії для одинадцятикласників і нардеп від «Слуги народу» Олександр Скічко на уроці хімії для 7 класу – цих героїв знаходимо за якихось півгодини перегляду...* («День», 15.04.2020); *На другому уроці деякі діти впізнавали мене* («Україна молода», 21.07.2022). Іменники *байрак, друк* подано з варіантними закінченнями: (на, у) *байраку / байраці, друці / друку*, але «Український правопис» (2019 р.) подає їх лише із закінченням -і: *у байраці, у друці*[3, с. 21]. Характерно, що в новому правописі іменник *потяг* має обидва закінчення без указівки на його семантику, а в розгляданому словнику рекомендовано вживати форму *у потягу*, що має значення «настійне прагнення до чого-небудь, непереборна схильність до кого-небудь», а форму *в потязі* вживати зі значенням «поїзд». Приклади з мови художньої літератури та публіцистики спростовують це твердження, пор.: *Виявилось, що в потягу, який вона зустрічала, Ліки не було* (І. Роздобудько); *Люди мають відчутти, що сервіс змінюється. Що їх у потягу чекає нормальне ставлення, нормальна білизна, чисті вагони* («Україна молода», 25.04.2018). Однак тенденцію до переважного вживання закінчення -і з обов'язковим чергуванням попереднього приголосного простежуємо і в цьому випадку: *Надія Полякова отримала травми в потязі: «Укрзалізниця» спростовує інформацію про погано закріплену*

полицю, з якої впала пасажирка («Україна молода», 25.12.2018); Спочатку герої на ім'я Вільям Блейк (Джонні Депп) – у **потязі**, він їде на нове місце роботи («День», 12.05.2017); Я навчався в спеціалізованій школі і ще з молодших класів мріяв бути провідником у **потязі** («День», 12.07.2019).

Попри рекомендації правописних видань у сучасній українській мові спостерігаємо хитання у виборі форми місцевого відмінка, відхилення від кодифікованих норм, зокрема значне розширення кола іменників, здатних набувати в місцевому відмінку закінчення *-і* з чергуванням попереднього приголосного. Погоджуємося з думкою О. Тараненка, що вживання таких форм є намаганням поширити питомі елементи й обмежити наслідки впливу російської мови [2], в якій це чергування відсутнє, пор.: *на порозі – на порогі, у потоці – в потоке, у дусі – в духе* тощо. Пор.: *Отак бісик ішов і плакав, а тоді став, зв'язав порвану тятіву на **луці**, приклав його до підборіддя...* (В. Шевчук); *І хлопець **вбуці** сипнув себе за волосся* (М. Матіос); *У відьминій чаші-ковчезі спалахнуло синє полум'я* (В. Шкляр); *Україна була в газовому **заиморзі** Росії* (телеканал «Юг», 09.03..2018); *...але Ведмедик впадав у транс від самої думки про якусь жінку у своєму холостяцькому **барлозі*** (І. Роздобудько); *Коли сказати по правді, на **версі** – дошка, під дошкою – талірка, під таліркою – черепок, а вже під ним – мідня;...сам Хмельницький мотався на своєму чудовому **румаці** й гучним голосом нагадував, що настав день утвердити волю віри й батьківщини; ...люди не хочуть на **торзі** брати* (В. Шевчук); *В **горосі** твоє плаття* (М. Вінграновський); *А далі мене вже наздоганяли два голоси, що журились над долею соловейка, який не знайшов щастя ні в лісі на **орісі**, ні в долині на калині* (М. Стельмах); *Та кадебешники даремно чекали за стіною в **бараці*** (В. Яворівський); *Бондарчуки складають зібране в **льосі*** («Газета по-українськи», 29.08.2008);

*Боксери провели на **ринзі** 8 раундів, а вже в четвертому наш боксер відправив суперника у наждаун* («День», 10.03.2019); *Усик завжди виглядає на **ринзі**, як справжній козак, а після лондонського поєдинку він ще й станцював гопак* («День», 17.01.2017); *Зазначимо, що нещодавно Росія завершила будівництво військової злітно-посадкової смуги на **архіпелазі** і заявила про плани створити тут військову базу* («Україна молода», 30.03.2017); *На одному майданчику під філармонічний оркестр солідний чоловік у концертному **фраці**, фалди якого маяли на вітрі, як заячі вуха, співав гімн про одного з претендентів* (І. Роздобудько); *Інший фрагмент спогадів було опубліковано 1936 р. в **альманасі**, що видавав І. Огієнко у Варшаві* («День», 22.11.2018); *Поруч у маленькому **саркофазі** виявили останки царициної дитини* («Дзеркало тижня», 30.08–05.09.2008); *Вона була похована і досі покоїться у **саркофазі** собору Святої Софії Київської* («День», 19.02.2021); *Поблизу фонтана «Садко» - улюбленого місця відпочинку сумчан – на 20-метровому **флагиноці** замайорів синьо-жовтий стяг України* («Урядовий кур'єр», 28.08.2008); *... символічно, що один із символів становлення Незалежної України встановили на велетенському*

флагиштоці саме на цій місцині, яка, до слова, є однією з найвищих точок у місті («День», 23.08.2021); Рашисти в шоці від опору, який їм чинять українські захисники («Україна молода», 23.04.2022); Я в жасі (Перший національний канал, 31.01.2014); Країна в жасі (канал «1+1», 17.07.2014); ...що заявили на мітинзі (канал «1+1», 31.10.2015); Олланд відвідав французьких військових в Іраці («День», 02.01.2017); Масові заворушення в Іраці почалися спочатку в південних регіонах країни, а потім перейшли на Багдад («День», 14.07.2018); Так було в Чечні, чи в Афганістані, чи в Іраці (5 канал, 27.01.2014); ...згортання американських військ в Іраці, Афганістані (канал 112 «Україна», 12.01.2017); Про події в Бельбеці та передислокацію військової частини 204-й бригади тактичної авіації ВЧ-4515 імені Олександра Покришкіна – у розмові з полковником Юлієм Мамчуром та його дружиною Ларисою («День», 09.04.2014); ...пішли на штурм військової частини Бельбеці (5 канал, 22.03.2014); Днями в «Артеці» на базі табору «Озерний» 12-м за рахунком фестивалем «Україна — зоряний шлях» завершується міжнародна аерокосмічна зміна («День», 04.08.2005); Вони відпочиватимуть в «Артеці» (5 канал, 30.05.2014). Варіантні форми місцевого відмінка топонімів були предметом окремого нашого дослідження [4].

Як свідчать численні приклади, чергування приголосних перед закінченням *-і* в місцевому відмінку відбувається як у власне українських іменниках, так і в словах іншомовного походження. Це є наслідком адаптації запозиченого слова до фонетичної системи української мови. Яскравим прикладом того, як іншомовне слово підпадає під дію фонетичних чинників української мови, є форми місцевого відмінка іменника *Фейсбук*, який спочатку навіть мав різне написання *і*, звичайно, не змінювався: ...написав нардеп на своїй сторінці *Facebook* («Україна молода», 16.12.2015); ...написав Мінадіров на своїй сторінці у *Фейсбук* («Газета по-українськи», 17.02.2016). Згодом він увійшов до відмінкової парадигми іменників чоловічого роду II відміни і набув закінчення *-у*: *Привабливість публікації на Фейсбуку в тому, що ти маєш реакцію читача відразу й безпосередньо* («Дзеркало тижня», 28.12.2015). Здебільшого перехід *з, к, х* у *з, ц, с* відбувається поступово, протягом багатьох років, але в іменникові *Фейсбук* майже паралельно почали вживати флексії *-у* та *-і*, з поступовою перевагою останньої. Спочатку таке вживання було зафіксовано в усному мовленні, а пізніше й в писемному: *Заходьте на нашу сторінку Фейсбуці* (канал «ТВі», 24.01.2014); *А пости в «Фейсбуці» насправді нічого не вирішують* («Україна молода», 12.01.2016); *«Поліція відкрила кримінальне провадження щодо порушення законів і звичаїв війни», – написав Резніченко у фейсбуці вранці в четвер* («День», 25.08.2022).

Отже, в сучасній мовній практиці спостерігаємо виразну тенденцію до розширення випадків переходу *з, к, х* у *з, ц, с* перед закінченням *-і* в місцевому відмінку, що свідчить не лише про адаптацію іншомовних лексем до фонетичної системи української мови, але й про намагання повернути

нашій мові її національну специфіку. Процес перерозподілу варіантних закінчень місцевого відмінка -у /-і триває, що й визначає перспективу подальших наукових досліджень.

Література

1. Сологуб Н. М. *У кемпінгу чи в кемпінзі? Культура слова*. 1993. Вип. 44. С. 95–97.
2. Тараненко О. О. Сучасні тенденції до перегляду нормативних засад української літературної мови і явище пуризму (у межах граматичних категорій іменника). *Мовознавство*. 2005. № 3–4. С. 85–104.
3. Український правопис. Київ: Науково-виробниче підприємство «Видавництво “Наукова думка” НАН України», 2019. 391 с.
4. Юносова В. О. Варіантні форми місцевого відмінка топонімів у сучасній українській мові. *Наука в сучасному світі: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції (25 листопада 2013 р.): збірник наукових праць*. 2013. С.174–177.

BOHDAN V. V.,

PhD in Philology, Associate Professor,
Berdyansk State Pedagogical University

ON THE ISSUE OF THE LINGUISTIC STATUS OF ADJOINING CONSTRUCTIONS AND DIALOGICAL UNITS

A comprehensive study of the relationship between systemic and linguistic as well as speech regularities of text organization within the processes of discretization and syncretization of its components requires a clear differentiation among text units. The attempts to identify composite syntactic units – an adjoining construction and a dialogic unity (a question and answer unity) encourage us to write again about the procedure for their distinction, which determines the relevance of this work. The term adjoining construction is generally understood to mean a two-component text unit divided by an external punctuation mark (a period, an exclamation mark, or a question mark) into two parts – an autosemantic base utterance and a synsemantic adjoined part. At the same time, the second (adjoined part), which is formalized by a separate sentence, is connected to the first base utterance with the help of an adjoining connecting word that is homonymous to a coordinating and subordinating conjunction that facilitates syntactic singling out of an adjoining construction in a text. [1, с. 6; 2]. Despite a significant number of works dedicated to adjoining constructions [1; 2; 3; 6], even in the latest modern studies, there continues their identification with the structures that, in our opinion, have nothing to do with adjoining constructions. First of all, we mean a dialogic unity. In the literature, the term dialogic unity tends to be used

by linguists to refer to “a pair of remarks belonging to different interlocutors and form a unitary whole in terms of a structure and meaning. It is only in total that they represent a finished elementary statement. In other words, these are two or more adjacent remarks that are combined semantically, lexically and grammatically” (here and hereinafter the translation is ours – Valerii Bohdan). So, according to the researcher H.A. Kotsiubovska, the syntactic units like: «*А знаєш, чому не милиться? Бо з петлюрівським воно душком*»(О. Гончар) (“*Do you know why doesn't it form a lather? Because it has Petliura's musty smell*” (O. Honchar) are adjoining constructions [4, с. 113, 118, 122, 131, 128–129]. In order to understand this issue, we suggest recalling generally accepted provisions regarding an adjoining construction, which practically do not cause disagreements among linguists: a) the appearance of its (second) adjoined part is not determined by anything and is often unexpected; b) there exist semantically correlative adjoined parts that semantically correlate with the content of the base utterance (predictable adjoining) and semantically non-correlative adjoined parts that semantically are not included in the content of the base utterance (unpredictable connection).

Considering dialogic units from this point of view, we can state that they do not correspond to these provisions, namely: 1) dialogic units cannot be adjoining constructions with an unpredictable connection since an answer to a question is not unpredictable, but on the contrary is expected (we mean the answer itself is expected, not its content); 2) we cannot attribute dialogical units to the predictable connection either because, in this case, the parts of the adjoining construction must easily semantically merge into one structure, forming a complex sentence. Let us try to do it with the above-mentioned dialogic unity: *А знаєш, чому не милиться? бо з петлюрівським воно душком* (*Do you know why doesn't it form a lather? because it has Petliura's musty smell*). As we can see, the grammatical and semantic well-formedness of the statement is ruined: a) the question mark is not a common phenomenon on the border of two predicative units in one and the same sentence; b) the question and the answer to it cannot be within the limits of one complex sentence, otherwise the communicative purpose of communication disappears (it is well-known that a complex sentence is already fully formed at the moment of its speech, forming a unitary whole; so there is no need to ask a question when you already know the answer to it).

Therefore, it seems that H. A. Kotsiubovska's understanding of the above problem of distinction of the composite syntactic units is questionable. On balance, taking into account what was said above, we conclude that a dialogic unity (a question and answer unity) does not accord the status of an adjoining construction.

References

1. Богдан В. В. Синтактика, семантика, прагматика англомовних приєднувальних конструкцій і складних речень з підрядним зв'язком:

монографія. Донецьк: «ЛАНДОН-XXI», 2011. С. 263.

2. Дмитренко В. А. Структура, семантика и функции союзных форм связи в смысловых миниатюрах в современном английском языке. *Вісник Харківськ. нац. ун-ту*. Сер. Романо-германська філологія. 2002. № 572. С. 87–93.

3. Князькин Ю. П. Присоединительные конструкции в мордовских языках: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.22/ Марийский государственный университет. Йошкар-Ола, 2005. 195 с.

4. Коцюбовська Г. А. Приєднувальні конструкції: функціонально-текстовий аспект: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Дніпропетровський національний університет. Дніпропетровськ, 2002. 188 с.

5. Приходько В. С., Шпанько Т. С. Лінгво-комунікативні основи навчання іншомовного діалогічного мовлення. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1678-18> (дата звернення: 3.11.2022).

6. Valerii Bohdan. On the Problem of Differentiation between an Adjoining Construction and a Parcelled Sentence. *Іноземна мова у професійній підготовці спеціалістів: проблеми та стратегії*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Кропивницький, 21 лют. 2022 р.). Кропивницький: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2022. С. 113–115.

**Khalabuzar O., Phd,
Berdiansk State Pedagogical University;
Usoltceva K., Master,
Berdiansk State Pedagogical University**

INTERACTIVE TECHNOLOGIES AND LOGICAL-CREATIVE THINKING.

The reform of the education system of Ukraine, connected with the global integration into the European educational space, the introduction of a person-oriented, humanistic paradigm, the implementation of distant professional training, leads to an increase in the requirements for the professional thinking of future teachers. Modern teacher's personality must be characterized by the independence, flexibility, reflexivity, creativity, systematicity, criticality, openness, etc., which will make it possible to successfully solve both life and professional tasks, create favorable conditions for learning, education, comprehensive harmonious development of students in accordance with today's demands, which must be guaranteed during the processes of distant learning. Certain aspects of this problem were considered by V. G. Ivanov, N. B. Lavrentiev, A. K. Markova, S. E. Matushkina, N. G. Morozova, V. D. Semenov, M. I. Tsvetkov, G. I. Shchukin and others, who believe, that modern teacher encounters a large amount of information that needs to be carefully sorted and then applied. Computer technologies have become part of

everyday educational activities, focused on a significant part of the independence of even the youngest participants in the process of mastering new knowledge of the English language. This situation caused the search for interactive technologies, effective online educational programs.

This could be realized with the help of modern interactive technologies of education, providing formation of professional-pedagogical competence of the future teachers and their ability to implement computer-based technologies of education during the online/offline educational processes. Within modern conditions the teacher's thinking has to be based on the basis of the logical culture which has tremendous importance. The successful solution of the complicated tasks depends on the pedagogue, his or her personal qualities, erudition etc. The profession of the teacher demands the constant creativity and culture's improvement, constant logical thinking. Thus, the fundamentals on Logics are very important because they are necessary for the process of the choosing materials, texts' analyzing, making decisions. A. Hetmanova states that the conscious mastering logical skills helps to develop the creative thinking, to develop the argumentation of the teacher, to increase the productivity and effectiveness of the pedagogical activity during the work with the samples of the texts. During the lessons which deal with the "text work" we can explain students the existence of different kinds of knowledge: theoretical knowledge, knowledge-methods, knowledge-values. The theoretical knowledge provide students with the needed logical skills and operations. The knowledge-methods deal with the issues of the planning and organization of the studying activity, with the opportunities of collecting information. The knowledge-values provide the mastering norms of the professional principles, rules, professional culture of the future specialist. A. Hetmanova and I. Ivin state that all these knowledge could be formed during the work with the sample of the text. According to our point of view, the implementation of the fantasy fiction is really effective during the lessons of English lesson. The modern fantasy fiction is very important and interesting for the young people due to its creative, mysterious worlds, which were created by the talented authors.

The samples of the fantasy literature are full of the elements of the mysterious events, supernatural creatures and mystics, are rich in stylistic, artistic means. So within the content of the distant training of future specialists the work with the fantasy fiction's samples gives the wide variety of opportunities for the upbringing logical culture of the linguists.

So as the aim of our research we can state the determination of the logical skills which could be taught at linguistic disciplines with the help of the samples of the modern literature. The fantasy fiction is one of the most popular mass literature genres. Its infernal images, bright landscapes and strong characters are very interesting for the new generations. Thus many foreign researchers study the significance of the implementation of the fantasy fiction's samples during the formation of the personal qualities (E. Bjork, Y. Praise, E. Burkhead, V. Sommers, etc). Our national scientists also underline the importance of the

work with the fantasy books (S. Loginova, B. Nevskiy, M. Parfenov, M. Ivanov) during the professional training of future linguists. Thus, we have to reorganize our everyday pedagogical activity for the improvement of the quality of the students' training at high educational establishments, considering modern interactive technologies.

During our research we have worked with the fantasy fiction's samples from books which were written by foreign authors (R. Tolkien, J. Rowling, U. Le Guin, K. Holdstock etc) and from books, which were created by national writers (V. Arenev, M. Kidruk, N. Savchuk, D. Korniy, Y. Katorozh, etc). The conducted research proved that the logical laws, which were formulated by Aristotel, could be explained on the material of the literature lessons. Students are able to increase their ability to think rationally, to maintain the correctness and adequacy of the mental activity, to find the truth, to analyze the material.

A. Hetmanova states that the logical laws have to be taught because they help students to reflect certain connection of the subjects of the material world (Semichenko 2004). O. Kuzina determine the logical laws as the certain logical form which guarantees the truth of each content. During the lesson we have given students the samples of the texts with the small instruction which was presented on the interactive board.

1. Read the sample from the book "The Ash from the Dragon's Bones", written by V. Arenev.

2. State the main idea of the sample.

3. Write two arguments (for and against) on this statement.

4. Discuss these arguments with your group-mates.

5. Remember that within one statement each thought has to be clear, unchangeable and proved by strong arguments.

Students have shown their active cognitive position due to the organized educational process and given detailed instructions. During the lesson it was also underlined that the violation of the logical laws takes place when we change the subject of the discussion, when we use one term instead of the needed one without the warning for the opponents.

Logical skills give students the needed opportunity to think critically, to state the connection between thoughts and samples of the given information, to prove the truth. Also it should be mentioned the importance of the choice and implementation of the literature content which would be used for the forming of the students' logical skills within the context of the professional training. The creation of various projects, modeling problem situations for the discussions are very useful and effective. Within such condition students have opportunities to reveal their strength, to make complicated decisions and to discuss the consequences, to strengthen their own reflexive position, to analyze the results of their activity.

The students worked in in small groups (diads). They looked for the arguments, composed questions and proved their point of view. Another form of the work - the binary lecture was used during the work on the sample from the

book “The Return of the Witch” which was written by V. Klimchuk. Two students prepared the material and successfully led the lecture, involving other students with the help of the on-line materials.

Especially interesting for the students was the quest which was devoted to the creative work of modern Ukrainian authors – Marina and Sergey Dyachenko.

Due to the prepared tasks on the development of the logical skills, students increased their ability to analyze, to compare, to find the main idea and to state.

The quest based on the book “The Witch” took place out-of-doors, in the museum, park zone and art gallery. This provided the students’ creativity, mobility of their logical thinking.

Another exercise was based on the abstract from the book “Bot” which was written by M. Kidruck, students had to read the sample, to underline and explain the bright stylistic devices and to state the thesis, arguments and to argue with the opponent. Also they had to keep in mind that each argument has to be strong and logically proved. This task is able to develop the critical thinking, confidence and ability to lead the discussion. It teaches to work with the given information, to make the conclusion, to think critically, to state own thoughts and decisions.

Each lesson included theoretical material on the basis logical knowledge and operations which were presented due to the creation of the conditions which were appropriate to the process of forming logical thinking. Also, non-standard lessons provide the positive atmosphere of the students’ cooperation. For example, conversations, discussions, brain-rings and brain-storms, reports and conferences. Thus, during the work on the sample of “The Lord of the Rings”, “Hobbit” written by R. Tolkien, we suggested students to prepare the small video-files and during the they represented different aspects of the author’s biography, factors which influenced on the his style.

The organization of the class work in the auditorium also has rather significant role. Thus, on the lesson which was devoted to the work with the creative work of R. Tolkien, we have placed desks and chairs on circle, trying to represent the discussion of the main characters in the Middle Earth. It has to be mentioned that this provided the positive emotional atmosphere of the lesson. Students freely led the discussions, took part in role-playing, analyzed the samples.

Thus the actualization of the logical knowledge has to be the interactive process which is characterized by the combination of its components, by the harmony of these determined components.

There is one sample of the work with the abstract of the fantasy fiction:

1. Choose the card.
2. Make the prediction about the sample. Imagine what will it be about.
3. Write down 2-3 sentences, using the new vocabulary.
4. Write down the small essay using the Present Simple, Present Perfect Continuous.
5. Read the sample. Translate it.
6. State the main idea and analyze it.

7. Tell if you have been in such situation. Explain your feelings and actions.

These cognitive steps obviously avoid the reproductive thinking. According to this instruction we make students to think independently, creatively and critically, to give examples from their lives, to make decisions and conclusions, to make predictions and to analyze them.

Working with different projects students have to prove, to defend their ideas and thoughts independently. This guarantees the forming of their confidence and responsibility during the time of argumentation. The students' activity has to be correct and correspondent to the main rules of the argumentation. As we know the argumentation which is directed on the proof of the certain statement, consists of thesis which has to be proved with the help of the arguments. Thus, we have to state the connection between the arguments and facts. Students have to find independently the facts which could be used as the arguments. (statements which can prove or deny).

In the process of solving the problem, students establish, discover, find out the links between the basis and judgments. The process of argumentation leads to the discovery of activity, the logic of thinking, the independence of a higher level, since the nature of activity in obtaining excerpts and substantiating knowledge is included in the system of evidence, although the facts themselves are not provided, and they should be attracted independently to obtain only the necessary arguments. Facts are the basis of arguments, and the correct use of them depends on the ability of students to see the essence of the phenomena, correctly use the derivative titles.

Objectives to prove necessarily contain knowledge of facts, but they are not limited to them, but require the ability to make the necessary conclusions and critical attitude to the findings. The significance of learning the evidence of judgments in the learning process is quite significant. The authors of many works not only on logic, but also on the methodology of teaching certain disciplines quite rightly point out that the evidence should not only characterize the story and explanation of the teacher, but also the answers of those who study. If the proof is not copying judgments, the system of evidence of the elder, but the result of an independent search, which is possible when using problematic issues and tasks in the process of identifying knowledge, then evidence is an indicator of the culture of logical thinking.

Questions and tasks for proving can only require the collection of actual factual material and its logical location in such a way as to provide a coherent proof. Others require not so much the selection of actual material, but logically smooth use of own conclusions regarding the subject of evidence. Others require a synthesis of several conclusions for the proof of the thesis, which prompts the discovery of high-level activity. Consequently, one of the indicators of the formation of a culture of logical thinking is the proof of thinking. The task of proving when studying literature can be used at all stages of its study. They can be used:

1) when studying the biography of the writer to prove the significance of the writer's life and creative ways in the socio-political life of his era and for educating the reader. Possible, for example, is the following question:

- Why do we call the life of T. Shevchenko heroic?

2) in establishing the connection of literary works with the socio-political life of his era. Example:

- Describe the social stratification of those times on the material of "Shagreen skin" by O. Balzac.

3) when revealing the ideological idea of the work, the features and the role of the heroes. For example, the following may be typical of implementing such a goal:

- The content of the poem "The Word of the Regiment Igor" - the call of the princes to unity before the invasion of the Mongols. Prove this position.

- To prove that "Faust" of Goethe is filled with the spirit of that time.

When substantiating the belongings of an artistic work to a certain direction, conformity to a certain genre. As an example, characterizing the achievement of the stated goal, one can come up with such a task;

- Prove that the work of E. By "Kruk" - is romantic.

- Prove that the work of Joan K. Rowling "Harry Potter" is artistic (fantasy)

- Prove that in the Kafka novel "Transformation" the landscape is subject to the discovery of the work of an ideological plan.

Systematic involvement of evidence in the process of forming a culture of logical thinking activates the process of assimilating logical knowledge, affects the development of students, inducing them to identify activity and autonomy in a concrete form - the decision of cognitive tasks to prove.

The highest level of cognitive activity, oriented to mastering the culture of logical thinking, is characterized by the creative activity of students, aimed at establishing and disclosing the essence of the problem, for which it is worth recognizing: a) the significance of those concepts whose essence must be established; b) to formulate a provision that needs to be substantiated (at the previous level it is given in the finished form) to select the actual material for the confirmation of the arguments (the nature of the activity, as well as in the decision of the tasks of the second level). Favorable conditions for the formation of the culture of students' logical thinking arise in classes on literature, history, language, social science, when the teacher, sending students to certain texts, documents and facts, suggests to analyze them and ask questions, the answers to which would reveal the essence of the leading phenomena. You can invite students to hold a "Binary Lesson", which is a continuation and development of problematic presentation of the material in the dialogue of two lecturers. It is necessary to simulate situations of discussion of theoretical and practical issues by two "specialists", who at the end of the lecture should analyze their own activities and give them an assessment. The advantages of such a lecture are updating the acquired knowledge, creating a problem situation, deploying the

system of proof, consolidating the ability to conduct a discussion, highlight the main thing, generalize.

Students show great interest during the task of building an associative chain, when they have to write their own string of associations on the provided board.

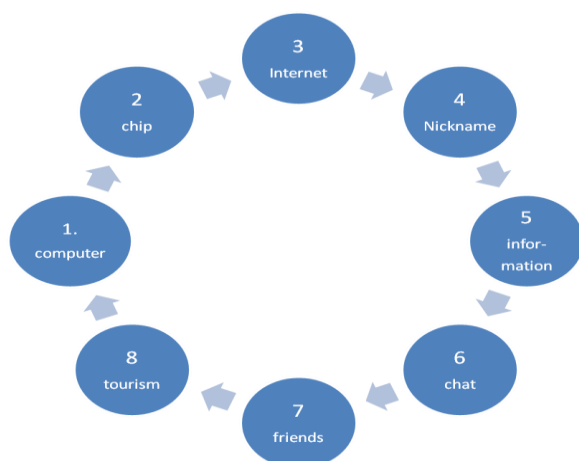
The task is performed within 1–2 minutes on specially designed cards, which are of great importance for activating students' attention and aims to mobilize, activate students' vocabulary and creative, logical thinking.

In addition, after completing the circle of associations, students must make sentences with the words obtained as a result of completing the task (1+8), (2+6), (3+7). The atmosphere at the class should be positive, relaxed. Students will show interest, they will get special pleasure when composing sentences, in which words from different fields of use should be involved.

Computer + Tourism = Tourism is like traveling in the computer network.

Chip+Chat = Talking in the chat, I feel myself like the smallest chip in the world of nicknames.

Internet + Friends = You can find many friends in the Internet Internet

With the aim of creating positive motivation, a more comfortable feeling of well-being of students, we give preference to tasks that were related to visually. The students were interested in the games offered by the teacher.

To consolidate the logical-creative thinking, tasks of increased complexity could be offered, for example: “Search for the maximum amount of information.” Students were offered a phrase of 7–10 words and the task of finding as much information as possible, putting forward hypotheses. At the same time, the information should be divided into: unambiguous - 100%; probable, when nothing can be asserted; doubtful. After completing the tasks, it must be determined who discovered more information and who correctly divided it into the three specified groups.

Example:

Shannon met the artist Sheldon at an award ceremony for him (Hogarth).

Unequivocal information:

1. *Shannon* and *Sheldon* lived at the same time
2. *Sheldon* was nominated for the award.

Probable information:

1. *Shannon* has something to do with the ceremony
2. *Sheldon* received an award.

Questionable information:

1. *Shannon* is also an artist
2. The ceremony was dedicated only to *Sheldon*

To complete the tasks, the student has to turn to the establishment of causes and effects, that is, turn to the information that preceded the task.

The task “Restoration of a complete plot (sentence) based on a few words” is aimed at developing the ability to create a whole based on a minimum of information, that is, to reveal cause-and-effect relationships. Students are asked to come up with three or four words and make as many story options as possible using those words. Example:

Ukraine, democracy, society:

1. The Ukrainian state seeks a democratic society
2. Ukrainian democracy is a feature of our society
3. Democracy and society are the main values of Ukraine
4. Society should be built on democracy.

It is appropriate to widely use the method of composing a story by reproduction, or to offer students to continue a passage of the text. Students’ work performed for a specific purpose should be evaluated by their peers according to the following parameters:

- definition of the main;
- originality of presentation;
- logical sequence of presentation;
- the unusualness of the plot;
- completeness of the story;
- self-analysis of the work done.

During the work on tasks with the theoretical logical content we have made the stress on the necessity to develop logical skills of logical and creative thinking during the distant work.

During work in a remote format (provided that interactive technologies are used), teachers will note an increase in the level of independence and activity of students’ cognitive activity. Among the positive consequences of the proposed use of interactive technologies, the following were identified: teachers’ rejection of established, traditional forms of students’ educational work; encouraging them to increase responsibility and independence; the formation of logical skills necessary for further cognitive activity (the ability to analyze, synthesize, compare, establish cause-and-effect relationships, find the main point, review, discuss, prove, etc.). This is the padlet which was created by students☺)

In conversations and interviews, students emphasized the improvement of relationships in groups, a favorable emotional and intellectual background in classes, and an increase in the authority of the teacher. everyone who took part in the experiment showed a desire and willingness to continue studying in this form of education.

References

1. B. Carry, Ch. Hardaway, J. Warshawsky «Why business people speak like idiots». *Business Idiots*. LLC, 2005. 116 p.
2. Robert Kent «Commission’s finding». «*New York Times*». January 13, 2005. P. 19–21.
3. Ya. Bondarenko Cross-cultural aspects of teaching Communications: listening aspect. Materials of the International scientific-methodical conference «Karazin Readings: Methodology and Linguistics. On the Way to Integration». Kharkov: V.N. Karazin Kharkov National University, 2007. P. 27–29.
4. A. Goldin. The motivation for studying English in communication in the distance learning system for students-economists. *Materials of the VI International Conference “Karazin Readings: Man. Tongue. Communication”*. Kharkov: V.N. Karazin Kharkov National University, 2007. P. 88–90.
5. G. Ter-Sahakyants, O. Kraskovskaya. The use of role-playing game. *Methods of intensive teaching of foreign languages*. Kyiv, 1986. P. 194–205.
6. Khalabuzar O. A. Theory And Practice Of Translation For Teachers Within Modern Society/ [textbook]. Scholars’ Press, Tallin, Estonia. 2022. 436p.
https://www.morebooks.shop/gb/bookprice_offer_f2b9cec6c8fef2a1e0a7b94893388bc9df186034.
7. Khalabuzar O. Formation of students’ educational independence during cognitive activities. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Seria: Pedahohichni nauky. Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences: zb. nauk.

prats. BDPU, p. 391–397. 2022. (DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-391-397).

8. Formation of Students' Logical Thinking within the Multicultural Educational Society Oksana Khalabuzar, Olena Kondratieva, Maria Chykil, Tetiana Nikishyna. URL: <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v8i3.2199>, <http://kutaksam.karabuk.edu.tr/index.php/ilk/article/view/2199>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Алексєєнко Діана Григорівна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Бардаш Вікторія Олександрівна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Богдан Валерій Володимирович (Бердянський державний педагогічний університет, кандидат філологічних наук, доцент).

Бойко Тетяна Василівна (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, аспірантка).

Васьків Юлія Володимирівна (Львівський національний університет імені Івана Франка, здобувачка вищої освіти).

Воробйова Ганна Юрївна (Державний торговельно-економічний університет, кандидатка політичних наук, доцентка).

Габрова Юлія Олександрівна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Гагара Тетяна Володимирівна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Герасименко Юлія Андріївна (Бердянський державний педагогічний університет, кандидатка філологічних наук, старша викладачка).

Глазова Світлана Миколаївна (Бердянський державний педагогічний університет, кандидатка філологічних наук, доцентка, завідувачка кафедри української мови та славістики).

Грицай Вікторія Русланівна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Дуброва Оксана Володимирівна (Бердянський державний педагогічний університет, кандидатка філологічних наук, доцентка).

Загороднова Вікторія Федорівна – докторка педагогічних наук, професорка кафедри української мови та славістики Бердянського державного педагогічного університету.

Заяць Елла Миколаївна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Кайола Юлія Андріївна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Кальсіна Світлана Олександрівна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Карпенко Альона Сергіївна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Кіріченко Ольга Миколаївна (ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», старша викладачка).

Колісник Вікторія Юрївна (Черкаський державний технологічний університет, кандидатка педагогічних наук, старша викладачка).

Кононихіна Діана Сергіївна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Крижко Олена Анатоліївна (Бердянський державний педагогічний університет, кандидатка філологічних наук, доцентка).

Куварова Олена Костянтинівна (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, докторка філологічних наук, доцентка).

Кучеренко Вікторія Олександрівна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти),

Кучерява Катерина Іванівна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Ліпич Вікторія Миколаївна (Бердянський державний педагогічний університет, кандидатка філологічних наук, доцентка).

Лошак Альона Владиславівна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Малаш Олександра Василівна (Інститут мовознавства імені О. О. Потебні Національної академії наук України, кандидатка філологічних наук).

Маховська Світлана Вікторівна (Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, кандидатка філологічних наук, доцентка).

Медведь Дар'я Анатоліївна (Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, здобувачка вищої освіти).

Мельник Вікторія Володимирівна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Мироненко Дмитро Олександрович (Бердянський державний педагогічний університет, здобувач вищої освіти).

Нагай Ірина Давидівна (Бердянський державний педагогічний університет, старша викладачка).

Павлик Неля Віленівна (Бердянський державний педагогічний університет, кандидатка філологічних наук, доцентка).

Полтавченко Юлія Юріївна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Пронька Марія Романівна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Пруська Анастасія Сергіївна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Резник Олена Сергіївна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Резнік Артем Миколайович (Бердянський державний педагогічний університет, здобувач вищої освіти).

Рожна Аліна Ігорівна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Рула Наталія Володимирівна (Бердянський державний педагогічний університет, старша викладачка).

Сафонова Тетяна Олегівна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Скуратовська Дарина Василівна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Сопіна Ольга Анатоліївна (Бердянський державний педагогічний університет, кандидатка філологічних наук, доцентка).

Стельмах Анастасія Сергіївна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Татаріна Оксана Олександрівна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Усольцева Катерина Володимирівна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Халабузар Оксана Анатоліївна (Бердянський державний педагогічний університет, кандидатка педагогічних наук, доцентка).

Ходикіна Ірина Василівна (Бердянський державний педагогічний університет, кандидатка економічних наук, докторка філософії, асистентка).

Черкасова Алла Віталіївна (Бердянський державний педагогічний університет, здобувачка вищої освіти).

Шиманович Ірина Вікторівна (Бердянський державний педагогічний університет, кандидатка педагогічних наук, доцентка).

Шпетна Світлана Анатоліївна (ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», кандидатка педагогічних наук, доцентка).

Юносова Валентина Олександрівна (Бердянський державний педагогічний університет, кандидатка філологічних наук, доцентка).

Наукове видання

МОВА І СОЦІУМ: ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

**МАТЕРІАЛИ
ІХ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ**

11 листопада 2022 року

Збірник публікацій

**Головний редактор –
Світлана ГЛАЗОВА**

Заступники головного редактора:

**Вікторія ЗАГОРОДНОВА, Володимир НИЦЕТА, Ганна ВУСИК,
Олена КРИЖКО, Вікторія ЛПІЧ, Неля ПАВЛИК,
Ольга СОПІНА, Валентина ЮНОСОВА**

Рецензенти:

Ірина ГЛАЗКОВА, Ольга ХАРЛАН

**Відповідальний за комп'ютерну верстку –
Єлизавета КУЗЬМЕНКО**

Рекомендовано до оприлюднення
вченою радою від 01.12.2022